

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Ђорђе М. Павловић

**УТИЦАЈ СТРУКТУРЕ МЕЂУНАРОДНОГ
СИСТЕМА НА ОБЛИКЕ ВОЈНОГ
ИНТЕРВЕНЦИОНИЗМА**

докторска дисертација

Београд, 2020.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

Đorđe M. Pavlović

**INFLUENCE OF INTERNATIONAL SYSTEM'S
STRUCTURE ON THE TYPES OF MILITARY
INTERVENTIONISM**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2020

МЕНТОР:

др Немања Цуверовић, ванредни професор, Универзитет у Београду — Факултет политичких наука

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ:

др Дејан Јовић, редовни професор, Универзитет у Загребу — Факултет политичких наука

др Саша Мишић, ванредни професор, Универзитет у Београду — Факултет политичких наука

Датум одбране: _____

Мојим родитељима Милени и Миловану

УТИЦАЈ СТРУКТУРЕ МЕЂУНАРОДНОГ СИСТЕМА НА ОБЛИКЕ ВОЈНОГ ИНТЕРВЕНЦИОНИЗМА

Сажетак

Основна претпоставка дисертације је да међународни систем обликује војни интервенционизам тако што подстиче одређене карактеристике, док друге санкционише. На тај начин долази до уједначавања особина војних интервенција унутар сваког међународног система, што омогућава издвајање модела тих појава и њиховог објашњавања структуром међународног система, тј. поларношћу као њеном конкретном манифестацијом. Тиме се изграђује веза између системског нивоа међународних односа, оличеном у броју поларних сила, и карактеристика међународног војног интервенционизма.

У првом поглављу теоријског дела дисертације уобличена су одређења међународног система, његове структуре и поларности, а на крају су размотрени и појавни облици поларности, као и на који начин ју је могуће конкретно утврдити тј. измерити. Усвојена су решења која је понудила Енглеска школа међународних односа, на основу полазишта структуралног реализма. Друго теоријско поглавље посвећено је прецизнијем одређењу међународног војног интервенционизма, где је од досадашња четири приступа створен еkleктички модел. Емпиријски део дисертације чине три студије случаја војних интервенција – по једна за сваки од три међународна система. У свакој од њих се сагледава на који начин је поларност међународног система утицала да конкретна војна интервенција поприми особине које је имала по унапред утврђеним критеријумима поређења.

Основни закључак дисертације је структура међународног система, сведена на његову поларност, обликује војни интервенционизам повећавањем или смањивањем изгледа на успех одређених карактеристика те појаве. Други значајан резултат истраживања је налаз да се поларност међународног система адекватније утврђује контекстуалном анализом тј. коришћењем друштвених индикатора, него коришћењем материјалних показатеља.

Кључне речи: међународни систем, структура међународног система, поларност међународног система, војни интервенционизам, државни суверенитет, Манџурија, Гватемала, интервенција НАТО у СРЈ, реализам, Енглеска школа

Научна област: политичке науке

Ужа научна област: међународне студије

INFLUENCE OF INTERNATIONAL SYSTEM'S STRUCTURE ON THE TYPES OF MILITARY INTERVENTIONISM

Abstract

The dissertation's general hypothesis is that international system shapes military interventionism by encouraging certain characteristics, while sanctioning others. In that way the attributes of military interventions are uniformed inside each international system, which enables modeling those phenomena and explaining them by international system's structure, i.e. by polarity as its concrete manifestation. The connection between systemic level of international relations, materialized in the number of polar powers, and characteristics of international military interventionism is constructed.

In the first chapter of the dissertation's theoretical part definitions of international systems, its structure and polarity are devised, along with forms of polarity and the ways it could be determined i.e. measured. Findings offered by the English school of International Relations are adopted, based on the foundations of Structural Realism. The second theoretical chapter is dedicated to the precise rationale of international military interventionism, where an eclectic model is made out of the four contemporary approaches. Empirical part of the dissertation consists of three military intervention case studies – one for each of the three international system types. They are used in order to determine how international system's polarity influenced that certain military intervention acquires its properties, according to comparison criteria identified in advance.

The general conclusion of the dissertation is that international system's structure, reduced to its polarity, shapes military interventionism by increasing or decreasing the success prospects for certain characteristics of that phenomenon. The second important contribution of the research is that international system's polarity is more adequately determined by contextual analysis i.e. by applying social indicators, than by the use of materialistic pointers.

Key words: international system, international system's structure, international system's polarity, military interventionism, state sovereignty, Manchuria, Guatemala, NATO intervention in FRY, realism, English school

Scientific field: Political Science

Scientific subfield: International Relations

САДРЖАЈ

Списак скраћеница.....	x
Списак табела и илустрација	xi
Увод.....	1
Истраживачки проблем	1
Предмет и циљеви истраживања	2
Методолошки и хипотетички оквир истраживања.....	5
Садржај поглавља дисертације.....	6
Прво поглавље: Поларност међународног система	8
1.1 Дефинисање међународног система	8
1.1.1 Волцово одређење међународног система	8
1.1.2 Бузаново и Литлово дефинисање међународног система.....	12
1.1.3 Одређење међународног система за потребе нашег истраживања	16
1.2 Одређење поларности међународног система.....	17
1.2.1 Неореалистички приступ	18
1.2.2 Приступ Енглеске школе	19
1.2.3 Приступ примењен у овом истраживању	22
1.3 Облици поларности међународног система	23
1.3.1 Униполарност.....	23
1.3.2 Хегемонија.....	26
1.3.3 Биполарност	32
1.3.4 Мултиполарност	35
1.3.5 Статус трополарности	37
1.3.6 Неполарност	38
1.3.7 Мешовити облици поларности.....	39
1.3.8 Облици поларности у овом истраживању	40
1.4 Мерење поларности међународног система	41
1.4.1 Мерење поларности код реалиста	41
1.4.2 Утврђивање поларности код аутора ван реалистичке школе.....	44
1.4.3 Утврђивање поларности у овом истраживању	46
Друго поглавље: Војни интервенционизам	48
2.1 Одређење међународног интервенционизма	48

2.1.1 Основни оквир међународноправног приступа интервенцијама.....	48
2.1.1.1 Државни суверенитет	48
2.1.1.2 Принцип забране интервенције	55
2.1.1.3 Однос одређења агресије и интервенције	60
2.1.1.4 Однос одређења оружаног сукоба и интервенције.....	62
2.1.2 Нормативистички приступ изучавању међународног интервенционизма.....	64
2.1.3 Бихејвиоралистички приступ	70
2.1.4 Постструктуралистички приступ	74
2.1.5 Приступ историјске социологије међународних односа	81
2.1.6 Одређење међународне интервенције у овом истраживању	85
2.2 Одређење војног интервенционизма	88
2.2.1 Нормативистички приступ.....	88
2.2.2 Бихејвиоралистичка одређења.....	90
2.2.3 Одређење војног интервенционизма у овом истраживању	93
2.3 Досадашња истраживања везе поларности међународног система и међународног интервенционизма	94
Треће поглавље: Војни интервенционизам у раздобљу 1919-1939. године.....	99
3.1 Међународни систем од 1919. до 1939. године	99
3.1.1 Материјалне способности сила током Версајског система	100
3.1.2 Признање статуса поларне силе у Версајском систему	101
3.1.3 Географски домашај спољних политика поларних сила	105
3.1.3.1 Сједињене Америчке Државе	105
3.1.3.2 Велика Британија	107
3.1.3.3 Француска.....	109
3.1.3.4 Италија.....	111
3.1.3.5 Јапан	112
3.1.3.6 Немачка.....	113
3.1.3.7 Савез Совјетских Социјалистичких Република	115
3.1.4 Међуратни поредак као мултиполарни систем.....	116
3.2 Карактеристике војног интервенционизма у раздобљу 1919-1939. године	118
3.3 Студија случаја: јапанска интервенција у Манџурији	120
3.3.1 Јапански полуколонијални продор у Манџурију до 1931. године.....	120
3.3.2 Јапанска интервенција.....	124
3.3.3 Стварање марионетског Манџукуоа	126
3.3.4 Закључак о карактеристикама интервенције.....	128

Четврто поглавље: Војни интервенционизам у раздобљу 1945-1991. године	130
4.1 Међународни систем од 1945. до 1991. године	130
4.1.1 Материјалне способности сила током Хладног рата	132
4.1.2 Признање статуса поларне силе у хладноратовском систему.....	133
4.1.3 Географски домашај спољних политика поларних сила	136
4.1.3.1 Сједињене Америчке Државе	136
4.1.3.2 Савез Совјетских Социјалистичких Република	143
4.1.4 Хладноратовски поредак као биполарни систем.....	151
4.2 Карактеристике војног интервенционизма у раздобљу 1945-1991. године	153
4.3 Студија случаја: америчка интервенција у Гватемали 1954. године.....	155
4.3.1 Амерички економски продор у Гватемали до 1944. године.....	156
4.3.2 Левичарска власт у Гватемали 1945-1954. године	158
4.3.3 Америчка интервенција.....	160
4.3.4 Закључак о карактеристикама интервенције.....	168
Пето поглавље: Војни интервенционизам у раздобљу 1992-2012. године.....	170
5.1 Међународни систем од 1992. до 2012. године	170
5.1.1 Материјалне способности сила након Хладног рата.....	172
5.1.2 Признање статуса поларне силе у послехладноратовском систему	174
5.1.3 Географски домашај спољне политике САД	176
5.1.4 Послехладноратовски поредак као униполарни систем	183
5.2 Карактеристике војног интервенционизма у раздобљу 1992-2012. године	184
5.3 Студија случаја: интервенција НАТО у СР Југославији 1999. године.....	186
5.3.1 Положај Албанаца на КиМ у трима југословенским државама.....	187
5.3.2 Интернационализација српско-албанског сукоба на КиМ	190
5.3.3 Интервенција НАТО против СРЈ	193
5.3.4 Закључак о карактеристикама интервенције.....	196
Закључак.....	199
Литература	205
Биографија аутора.....	227

Списак скраћеница

БиХ – Босна и Херцеговина
БДП – бруто друштвени производ
ДСК – Деморатски савез Косова
ЖМ – Железница јужне Манџурије
КИ – Комунистичка интернационала
Коминформ – Информативни биро комунистичких и радничких партија
КиМ – Косово и Метохија
КФОР – Kosovo Force
МСП – Међународни суд правде
НАТО – Организација северноатланског уговора
ОАД – Организација америчких држава
ОЕБС – Организација за европску безбедност и сарадњу
ОВК – Ослободилачка војска Косова
РФ – Руска Федерација
СРЈ – Савезна Република Југославија
СССР – Савез Совјетских Социјалистичких Република
СЕВ – Савет за узајамну економску помоћ
САД – Сједињене Америчке Државе
УН – Уједињене нације
УНМИК – United Nations Interim Administration Mission in Kosovo
УФЦ – United Fruit Company
ЦИА – Central Intelligence Agency

Списак табела и илустрација

Табела 1: Карактеристике војног интервенционизма у међуратном раздобљу	119
Табела 2: Карактеристике војног интервенционизма у хладноратовском раздобљу	153
Табела 3: Карактеристике војног интервенционизма у послехладноратовском раздобљу	185
Слика 1: Однос појмова интервенције, агресије и оружаног сукоба у међународном праву	64
Слика 2: Расподела материјалних способности у међуратном периоду према комбинованом индексу „Корелације рата“	100
Слика 3: Положај Квантунга и Железнице јужне Манџурије	121
Слика 4: Расподела материјалних способности у хладноратовском периоду према комбинованом индексу „Корелације рата“	132
Слика 5: Приказ операција снага под командом Кастиља Армаса	166
Слика 6: Расподела материјалних способности у послехладноратовском периоду према комбинованом индексу „Корелације рата“	173
Слика 7: Приказ циљева у СРЈ које су гађале снаге НАТО у операцији „Allied Force“	194

Увод

Истраживачки проблем

Међународни војни интервенционизам је веома присутна појава у савременом свету, која опстаје насупрот напорима да се примена силе у односима међу државама сведе на најмању меру. Уплитање у послове других држава коришћењем војних капацитета, међутим, није карактеристика само актуелног међународног система, већ ова појава има и историју дугу више од два века. Ипак, трајност овог феномена није једина његова особина која га чини вредним научне пажње, него првенствено његова слојевитост и повезаност са три градивна елемента међународних односа: државом, државним суверенитетом и ратом.

Државе су најчешћи субјекти и објекти међународног војног интервенционизма. Најшире посматрано, војне капацитете у највећем броју случајева поседују само државе, услед чега се војни интервенционизам додатно везује за савремено поимање те сложене људске организације. Чак и када војну интервенцију изводи нека паравојна група, она обично делује само као посредник друге државе, која је заправо прикривени налогодавац, а неретко и помагач, такве интервенције. Стога не чуди да су најчешћи субјекти интервенције велике силе, чиниле оне то појединачно или колективно са сопственим савезницима, будући да је опште место да капацитет за извођење војних интервенција представља једну од дефинишућих особина великих сила. Са друге стране, објекат интервенције су надлежности једне државе, било да се оне желе заштитити или напасти ангажовањем субјекта интервенције као спољног актера.

Државни суверенитет је наредни појам који је нераскидиво повезан са војним интервенционизмом. Не само да је заокруживањем појма суверенитета започело и савремено поимање државе, него је то створило неопходан услов и за настанак војног интервенционизма, чији су објекат управо спољни и унутрашњи послови државе. Будући да је државни суверенитет у међународном праву штићен нормом о забрани интервенције у наведене послове, веза суверености и војног интервенционизма успоставља се на нивоу две супротности. Међутим, однос наведених појмова није тако једноставан и једнозначан, имајући у виду да су се схватања тих феномена у протекла два века мењала, што је утицало и на потребу поновног сагледавања њихове везе. Такође, војни интервенционизам доприносио је и трансформацији држава које су биле објекти тих подухвата, будући да су интервенције представљале само први корак у преуређењу тих држава у складу са намерама субјекта интервенције, било да су акцијама Свете алијансе укидане републиканске институције, или су антикомунистичким тајним акцијама ојачаване капиталистичка устројства одређених држава, па све до коришћења међународних мисија које је требало да поједина друштва у либерално-демократска након Хладог рата.

На крају и рат, као најинтензивнији облик војног сукоба, има специфичан однос са војним интервенционизмом. Наиме, уобичајено се под војном интервенцијом подразумева оружани сукоб чији интензитет или дужина трајања остаје испод границе неопходне да би се нешто окарактерисало као рат. Осим чињенице да се у оба случаја употребљавају војни капацитети како би се постигли одређени политички циљеви, војни интервенционизам је примарно усмерен на принуду државе објекта да промени своју политику или на смењивање или одбрану владе државе објекта, док рат неретко има територијалне импликације. Другачије речено, војне интервенције најчешће подразумевају предузимање војних операција без намере да дође до промене међудржавних граница, док су ратови често резултирали територијалним освајањима. Међутим, ни овако постављене границе између ових појмова нису увек јасне, имајући пре свега у виду да напредак војне технологије

скраћује време неопходно за извођење војних операција, истовремено умањујући способности мањих држава да се ефикасно одупру спољном нападу. Од краја Другог светског рата порастао је број ограничених операција у којима су употребљени војни капацитети већих држава широм света, док је број класичних међудржавних сукоба опао, што је додатно наметнуло потребу научног разјашњења односа између рата и војних интервенција.

Оправдања војног интервенционизма такође су се мењала током двовековне историје овог феномена – од конзервативних интервенција Свете алијансе у првој половини XIX века, преко интервенција зарад обезбеђења финансијских потраживања са краја XIX и почетка XX века, затим тајних операција Сједињених Америчких Држава (САД) и Савеза Совјетских Социјалистичких Република (СССР) у државама тзв. Трећег света, до хуманитарних и предупредујућих интервенција након Хладног рата. Разноврсност оправдања употребе овог инструмента спољног мешања у послове мањих држава такође указује на постојаност војног интервенционизма на међународној сцени, уз очекивана прилагођавања измењеним историјским условима.

Научно проучавање ове појаве значајно је не само због њене богате двовековне историје, него и због указане чињенице да поимање војног интервенционизма утиче и на схватања државе, државног суверенитета и рата. Уочавање узрока ове појаве, без обзира на тешкоће у научном приступу (првенствено доступност релевантних података), стога се намеће као једно од веома значајних истражачких поља. Узроци се могу тражити како на нивоу појединца (психолошки профил најзначајнијих политичких одлучилаца), друштвених група унутар државе (сецесионистички покрети или партије екстремних политичких ставова), на државном нивоу (да ли одређени облици државног уређења утиче на пораст броја војних интервенција), тако и на нивоу међународног система (утицај међународног окружења на војни интервенционизам). Упоредно гледајући, скроман је број научних анализа посвећен последњем нивоу узрочности, услед чега намеравамо да у нашем истраживању утврдимо на који начин међународни систем утиче на промене војног интервенционизма. Иако је начелно јасно да се војне интервенције разликују у условима измењених односа снага на међународној сцени, нас интересује да ли је могуће на конкретним историјским примерима установити да се војне интервенције спроведене у условима мултиполарног међународног система разликују од оних које су реализоване у биполарном или униполарном окружењу. Другим речима, да ли је могуће установити чвршћу везу између структуре међународног система тј. поларности као њеног конкретног израза (као независне променљиве) и промене облика међународног војног интервенционизма (као зависне променљиве).

Предмет и циљеви истраживања

Предмет нашег истраживања је утицај поларности међународног система на мењање појавних облика међународног војног интервенционизма. То научно објашњење, засновано претежно на структуралној аргументацији, подразумева претходно одређење наведених појмова, а потом и проверу њихове везе на конкретним историјским примерима. Структуру међународног система и његову поларност у науци о међународним односима је на теоријски систематичан начин прва проучавала школа структуралног реализма, чије је основе поставио Кенет Волц (Kenneth N. Waltz). Наиме, он је изнео тврдњу да се међународни системи разликују према једином променљивом делу њихових структура, а то је њихова поларност. Тако је на основу расподеле способности које поседују велике силе класификовао међународне системе на униполарне, биполарне и мултиполарне. У тим оквирима су следбеници поменутог теоријског правца изучавали пре свега мултиполарност и

биполарност, док су униполарни системи већу научну пажњу привукли тек током деведесетих година прошлог века. Међутим, наведени приступ давао је примат материјалним чиниоцима за одређивање поларности конкретних међународних система, док је појавом Енглеске школе међународних односа створена претпоставка за уважавање и нематеријалних фактора. Наиме, поборници наведене теоријске традиције заступају став да је, осим поседовања материјалних предуслова, неопходно и добијање међународног признања за статус велике силе тј. пола међународног система. Узимањем у обзир налаза оба приступа, настојаћемо да одредимо научно довољно продуктиван појам поларности међународног система, која представља независну променљиву нашег истраживања. Када је реч о проблему дефинисања међународног војног интервенционизма, постоје значајне разлике у научној литератури, нераскидиво повезане са неодређеношћу међународног интервенционизма као првог по обиму већег појма. Наведена спорења међу ауторима проистацала су првенствено из њиховог општег приступа овим појавама, тако да је могуће издвојити четири различита начина њиховог досадашњег проучавања. Првобитна истраживања спровођена су из визуре нормативизма, који је био дубоко укорењен у међународноправне расправе о легалности међународног интервенционизма. Успоном бихејвиорализма након Другог светског рата у друштвеним наукама, тај приступ пренет је и на изучавања међународног интервенционизма, а постструктуралисти су од средине прошлог века успели да у оквиру социјално-конструктивистичке школе и историјске социологије међународних односа остварили су значајне увиде у однос државног суверенитета и интервенционизма, а наглашавали су и потребу контекстуализације војног интервенционизма тј. већег већег коришћења историје у оваквим истраживањима. Узимајући у обзир чињеницу да поларне силе пресудно утичу на обрасце односа међу државама, истраживањем ћемо обухватити само војне интервенције полова међународног система.

Нашим истраживањем намеравамо да објаснимо како је свака од три врсте поларности међународног система (униполарност, биполарност и мултиполарност) утицала на основне карактеристике доминантних облика међународног војног интервенционизма. Из тог разлога, временски оквир нашег истраживања обухватиће период од 1919. до 2012. године, будући да садржи примере мултиполарности (1919-1939), биполарности (1945-1991) и униполарности (1992-2012). Имајући у виду општост појма међународног војног интервенционизма, просторно одређење предмета истраживања не може да буде сведено ни на један ужи географски оквир. Међутим, у студијама случајева нарочито ћемо се усредсредити на карактеристичне интервенције за сваки од наведених међународних система.

Првом студијом случаја намеравамо да прикажемо пример међународног војног интервенционизма у мултиполарном међународном систему, на коме се може видети на који начин поларна сила интервенише у претходно означеној зони привилегованих интереса, као и реакцију осталих поларних сила на тај поступак. Типичним одликама војног интервенционизма у Версајском међународном систему сматрамо унилатералну и нескривену акцију поларне силе у свом непосредном суседству, уз формирање неког од виших облика зависности објекта интервенције од њеног субјекта (протекторат, марионетска држава, анексија). Имајући у виду да јапанска интервенција у Манџурији 1931. године, уз њене специфичности, садржи све наведене особине, определили смо се да то буде предмет наше прве студије случаја. У другој студији случаја представићемо пример међународне војне интервенције у условима биполарног међународног система. Оно што је карактерисало те појаве биле су унилатералне и неретко прикривене војне акције против држава које нису припадале ниједном од блокова поларних сила (земље тзв. Трећег света), који су најчешће биле усмерене на свргавање влада у објектима интервенција. Као парадигматски пример такве акције узећемо америчку интервенцију у Гватемали 1954. године. Трећа студија случаја представиће праксу међународног војног интервенционизма у униполарном послехладноратовском систему. Особине тих акција биле су мултилатерални поступци

покренути нескривено од стране једине поларне силе, а усмерени против држава ван њеног непосредног суседства које она сматра „отпадничким режимима“ тј. претњама за националну безбедност. Као карактеристичан случај у том смислу биће обрађена међународна војна интервенција Организације северноатланског уговора (НАТО) против Савезне Републике Југославије (СРЈ) 1999. године.

Будући да је међународни војни интервенционизам сложена друштвена појава, карактер нашег истраживања нужно мора бити интердисциплинаран. Наиме, иако се највећим бројем аспеката ове појаве бави наука о међународним односима, а унутар ње нарочито студије безбедности и студије мира, неизбежно је у овом истраживању користити налазе историје међународних односа и међународног јавног права.

Циљеви дисертације су научна дескрипција појавних облика међународног војног интервенционизма у поменутом временском периоду, као и научно објашњење утицаја међународне структуре тј. поларности међународног система на варирање тих облика. Наиме, описивање суштинских особина међународних војних интервенција које су карактерисале три наведена периода допринеће моделовању њихових типичних облика у тим раздобљима. На тај начин биће омогућено њихово поређење и научно закључивање о разликама које су се међу њима јављале, а разлоге тих варијација настојаћемо да објаснимо променама на нивоу међународног система, тј. поларношћу конкретних међународних система. Другим речима, покушаћемо да укажемо на који начин интеракција поларних сила, које чине сваку од три врсте међународних система, подстиче или ограничава конкретне облике међународног војног интервенционизма. Уколико остваримо наведене научне циљеве, створићемо и основе за научну прогнозу, имајући у виду да би се закључци дисертације могли примењивати и на моделовање утицаја будућих међународних система на праксу међународног војног интервенционизма. При том не тврдимо да би истраживањем дошли до некаквог универзалног закона који повезује ове две појаве, него само до закључка да поједини међународни системи поспешују одређена интервенционистичка понашања, док друга сузбијају, али се појединачни актери могу одлучити и за другачије правце деловања од оних којима конкретна поларност међународног система даје предност.

Наше истраживање требало би да допринесе теоријској расправи која се у оквиру науке о међународним односима води на онтолошкој равни између заступника преовлађујућег утицаја структура и заговорника доминантног положаја појединачних актера. Резултати ове дисертације ишли би у прилог наглашавању значаја структура, тј. подстрека и ограничења која структуре представљају за деловање појединачних актера. Наиме, указивањем на начине како међународни систем преко својих структура оличених у поларности утиче на обликовање међународног војног интервенционизма, наше истраживање усмерено је на осветљавање структуралног окружења и његовог утицаја на државе као доминантне јединице тог система и појединце који делују у њихово име. У том контексту, ова дисертација би требало да покаже на који начин механизми функционисања сваке од три врсте међународног система (једнополарног, двополарног и вишеполарног) доводе до профилисања међународног војног интервенционизма у његове конкретне облике карактеристичне за сваку од наведених врста система.

Наше истраживање требало би да укаже и на то који од скупова индикатора је научно адекватнији када је реч о мерењу поларности међународног система, тј. о утврђивању које државе имају улогу поларне силе у одређеном међународном систему. Док реалисти и бихејвиоралисти своју методологију заснивају на коришћењу материјалних индикатора попут величине војске, војног буџета, економије, броја становника или различитих комбинација наведених показатеља, припадници Енглеске школе су указивали да је контекстуалном анализом односа у конкретном међународном систему потребно утврдити које су државе имале статус поларне силе. То је потом подразумевало употребу нематеријалних индикатора, попут ванрегионалног усмерења спољне политике, формалног

признавања статуса поларне силе од стране других држава и других поларних сила, привилегованог чланства у најутицајнијим телима глобалних међународних организација (попут Савета Друштва народа и Савета безбедности Уједињених нација), учешћа у најзначајнијим уговорима и конференцијама посвећеним међународној безбедности. Будући да ћемо на примерима сва три међународна система поларност утврђивати коришћењем обе методологије, наше истраживање омогућиће извођење научно валидног закључка који поступак је адекватнији за мерење поларности међународног система.

Друштвени циљ истраживања огледа се у наглашавању важности упознавања са савременим променама међународног интервенционизма, уз сагледавање позитивних и негативних последица наведених токова. Како је међународни војни интервенционизам веома присутна појава у савременим међународним односима, њена спознаја корисна је за разумевање главних политичких процеса у свету. Такође, имајући у виду да је Балкан деведесетих година прошлог века често био мета међународних војних интервенција којима је и практично изграђивана пракса интервенционизма, сагледавање блиске прошлости на адекватан начин претпоставка је успешног друштвеног деловања у данашњици, али и планирања политичких поступака у будућности.

Методолошки и хипотетички оквир истраживања

Од основних научних метода у истраживању ћемо користити аналитичке и синтетичке методе, при чему ћемо од основних аналитичких користити нарочито анализу, класификацију и дедукцију (апстракцију у мањем обиму), док ћемо од основних синтетичких користити синтезу, индукцију и генерализацију (конкретизацију у мањем обиму). Анализу ћемо врло широко употребљавати приликом разматрања бројних питања, а посебно њене подврсте анализу садржаја, структурално-функционалну анализу, као и узрочну анализу. Класификација ће бити коришћена за типологије поларности међународног система и међународног интервенционизма.

Када је реч о општенаучним методама, у раду ће најпре бити коришћена хипотетичко-дедуктивна метода, имајући у виду општост њене применљивости, као и њен однос са осталим општенаучним методама. Потом ћемо користити и методу моделовања, пре свега приликом дефинисања појмова међународног система, његове поларности, затим међународног интервенционизма, као и његове војне подврсте. Осим тога, користимо и компаративну методу, углавном за поређење различитих међународних интервенција, тј. њихових појединих карактеристика. Са друге стране, статистичком методом биће обрађени подаци неопходни за мерење поларности међународног система у складу са ставовима структуралних реалиста.

Од метода прикупљања података у истраживању ћемо употребити квалитативну анализу садржаја докумената и студију случаја. Прву методу ћемо користити најпре за анализу досадашње научне литературе и најзначајнијих докумената који се баве наведеном проблематиком, а потом и за утврђивање које су конкретно силе имале статус полова међународног система. Методом студије случаја биће проучене оне међународне интервенције које сматрамо парадигматским примерима у погледу карактеристичних особина те појаве у одабраним међународним системима. Стога ћемо у истраживању користити мозаик метод студије случаја, која ће нам омогућити највећи степен научне продуктивности у погледу прикупљања података о предмету истраживања.

Извори података за ову дисертацију, осим научне литературе (монографија, научних радова и дисертација), обухватиће и оригиналне документе релевантне за наше истраживање, као и обрађени декласификовани материјал америчке Централне обавештајне агенције

(значајно за студију случаја о интервенцији САД у Гватемали, којом је руководила наведена тајна служба). Такође, за мерење поларности на основу материјалних индикатора биће коришћена база података „Корелације рата“ (Correlates of War) о расподели материјалних способности држава.

Општа хипотеза нашег истраживања гласи да поларност међународног система узрокује варирања облика међународног војног интервенционизма. Да би се поменута тврдња проверила, неопходно је установити њену релевантност за све три врсте међународног система: мултиполарни (међуратни систем), биполарни (хладноратовска конфигурација) и униполарни (послехладноратовски систем). Прву посебну хипотезу чинила би тврдња да мултиполарни међународни систем поспешује отворене унилатералне међународне војне интервенције у сферама утицаја полова тог међународног система у њиховим непосредним окружењима, које најчешће резултирају различитим облицима потчињавања државе која је објекат те акције. Другим речима очекујемо да дођемо до закључка да су отворене унилатералне војне интервенције резултирале анексијама окупираних територија или стварањем марионетских држава и протектората. Као другу посебну хипотезу предвидели смо тврдњу да биполарни међународни систем погодује реализацији прикривене (посредне) унилатералне интервенције поларних сила у периферији тог система, где се и одвија надметање његових полова готово искључиво кроз смену неподобних влада. Наиме, за биполарни хладноратовски систем очекујемо утврђивање да су карактеристике међународног војног интервенционизма подразумевале доминантно унилатералне акције, али углавном без формирања нових држава или анектирања територија као што је то био случај у међуратном периоду. Другачије речено, две поларне силе и савези које су они предводили требало би да су били имуни на супарничке војне интервенције (изузетак су интервенције од стране њихове заштитничке поларне силе), док се њихово надметање спроводило у Трећем свету углавном у форми свргавања непријатељски настројених влада. Трећу посебну хипотезу чини став да униполарни системи поспешује отворене мултилатералне интервенције предвођене једином поларном силом, а усмерене против режима које она посматра као претње националним интересима. Осим мултилатерализације међународног војног интервенционизма, очекујемо да дођемо и до закључка да је управљање објектима интервенције на одређено време било дато формалним (међународне организације) или неформалним међународним актерима („коалиције вољних“).

Садржај поглавља дисертације

Прво поглавље биће посвећено одређењу независне варијабле нашег истраживања – поларности међународног система. У том смислу ће најпре бити конципиран модел међународног система на основу увида структуралног реализма и Енглеске школе међународних односа. Потом ће уследити одређење поларности међународног система, на истим теоријским основама, а након тога и типологија конкретних појавних облика тако одређене поларности. На крају ћемо се посветити и начинима на које се утврђује поларност међународног система, како коришћењем материјалних, тако и нематеријалних индикатора.

Циљ другог поглавља је теоријско одређење међународног интервенционизма а посебно његове војне подврсте. У том погледу, представимо начине на које је наука о међународним односима до сада изучавала поменуту појаву, почев од нормативистичког приступа, преко бихејвиоралистичких истраживања, затим домета социјалног конструктивизма на том пољу, све до приступа историјске социологије. На овај начин би требало да прикажемо позитивне и негативне стране тих приступа, као и да усвојимо

најоптималније и научно најпродуктивније одређење међународног војног интервенционизма.

У трећем поглављу ћемо се усредсредити на одлике међународног војног интервенционизма у мултиполарном систему између два светска рата. Најпре ћемо применом критеријума изнетих у првом поглављу указати да је међународни систем у поменутом раздобљу био мултиполаран, а након тога ћемо представити карактеристичан облик међународних војних интервенција који је био практикован у том раздобљу, уз указивање на одговарајуће конкретне историјске примере. На крају овог поглавља уследиће и студија случаја јапанске интервенције у Манџурији.

Четврто поглавље дисертације биће посвећено карактеристикама међународног војног интервенционизма у хладноратовском међународном систему. Стога ћемо најпре употребом теоријског оквира из првог поглавља указати на биполарност тог међународног система, након чега ће уследити указивање на најзначајније одреднице војног интервенционизма у том периоду употребом конкретних примера из историје. Као студија случаја биће представљена интервенција САД у Гватемали 1954. године, која илуструје наведене закључке.

Пети део дисертације представиће особине међународног војног интервенционизма у послехладноратовском систему. Зарад тога, тај међународни систем биће класификован као униполарни сходно теоријским поставкама изнетим у првом поглављу, а након тога ће уследити и указивање на одлике међународног војног интервенционизма у том периоду. Као студија случаја послужиће нам интервенција НАТО у СРЈ 1999. године.

У закључном делу дисертације биће представљена верификација опште и посебних хипотеза нашег истраживања, уз указивање на најзначајније научне резултате до којих се дошло током нашег истраживања. То ће бити урађено како у односу на теоријски оквир постављен у погледу поларности међународног система, тако и поводом међународног војног интервенционизма, као зависне променљиве у дисертацији. Осим тога, указаћемо и на предности и мане коришћења материјалних и нематеријалних индикатора за мерење поларности међународног система.

Прво поглавље: Поларност међународног система

За одређење поларности међународног система неопходно је најпре размотрити концепт међународног система, имајући у виду да је он по општости виши појам, без кога поларност не би могла да се дефинише. Потреба за прецизнијим одређењем наведених појмова проистиче првенствено из постојања различитих научних приступа тим концептима у науци о међународним односима. Након установљења садржаја поменутих термина, потребно је размотрити и појавне облике поларности међународног система, као и мерење поларности, будући да ни ту не постоји потпуна сагласност академске заједнице. Услед тога, наведеним трима питањима биће посвећена наредна четири потпоглавља.

1.1 Дефинисање међународног система

У науци о међународним односима појам међународног система је веома често коришћен, првенствено у бихејвиоралистичком, реалистичком и приступу Енглеске школе. Међутим, учесталост употребе тог термина не стоји у вези са његовом теоријском заокруженошћу, будући да у науци не постоји сагласност о садржају тог појма. Често присутан проблем је и чињеница да аутори који користе наведени концепт не посвећују дужну пажњу његовом дефинисању. Такође, у досадашњој научној литератури коришћене су и друге кованице сличног значења за означавање међународног система, што је додатно усложавало теоретизацију овог појма.¹

Историјски посматрано, термин међународни систем значајније је разматран у науци о међународним односима након Другог светског рата, паралелно са успоном бихејвиоралистичког приступа у друштвеним наукама. Структурални реалисти, а посебно Кенет Волц, критиком поменуте школе наставили су широку употребу овог појма, који је заузео значајно место и у делима социјалних конструктивиста, а нарочито припадника Енглеске школе.² У нашим разматрањима ослањаћемо се на Волцова полазишта одређења међународног система, изнета у његовој „Теорији међународне политике“, али ћемо их битно допунити налазима Берија Бузана и Ричарда Литла представљеним у њиховом делу „Међународни системи у светској историји“.

1.1.1 Волцово одређење међународног система

У складу са опредељењем да међународне односе истражује применом системске теорије, Волц настоји да укаже да на међународној равни постоје одвојени политички, економски, друштвени и други системи,³ при чему се фокусира на прву врсту. Иако је разликовање наведених система код овог аутора аналитичко, а не онтолошко, он ипак даје предност међународном политичком систему у својој теорији. Премда у поменутом капиталном делу даје теорију међународног политичког система, Волц подразумева да постоји потреба да се развију и „теорија међународне економије и теорија међународног

¹ На пример, Бери Бузан и Ричард Литл наводе три таква термина: глобални систем, светски систем (world system) и систем држава (states-system) (Barry Buzan and Richard Little, *International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2000, p. 32).

² Barry Buzan and Richard Little, op. cit, p. 36.

³ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, Reading, 1979, p. 79.

друштва“.⁴ Истовремено, друга димензија посматрања међународних односа коју користи овај аутор су три нивоа анализе: системски ниво, ниво јединица система и ниво појединца.⁵ У свом најпознатијем делу Волц је теоријску пажњу усредредио на међународни политички систем, уз задржавање на системском нивоу анализе.

У том контексту, овај аутор полази од тврдње да систем чине: 1) јединице система које се налазе у интеракцији (interacting units) и 2) структура система.⁶ При том, Волц под јединицама међународног система подразумева „примарне политичке јединице тог раздобља (било да су градови-државе, царства или националне државе)“,⁷ али се фокусира на државе, изостављајући све остале актере међународне политике.⁸ Знатно више пажње посвећује одређењу другог елемента, указујући да без структуре није могуће систем појмити као целину. У том погледу, он структуру схвата као распоред (arrangement, ordering) јединица система, остављајући ван тог појма идентитет јединица, њихово понашање и интеракције.⁹ О структури међународног система не можемо ништа сазнати проучавањем јединица тог система, нити њиховог броја, као ни њихових поступака. „Промене нивоа конфликта или броја склопљених савезништава не мењају Волоцову структуру међународног система“.¹⁰ Са друге стране, битним елементима структуре он сматра три одреднице: принцип по коме је обављен распоред јединица (ordering principle), затим диференцијацију јединица, као и расподелу способности међу јединицама.¹¹

Када је реч о међународном политичком систему, принцип распореда јединица је, према Волцовом мишљењу, децентрализација и анархија. Непостојање наддржавне власти указује на одсуство хијерархијских односа међу јединицама међународног система, услед чега овај аутор указује да је анархичност једна од кључних одредница међународних односа. Прелазећи на диференцијацију међу јединицама међународног система, Волц државе посматра као међусобно сличне чиниоце система (like units),¹² што ће као особина потрајати све док међународни односи буду били анархични. Иако веома различите у погледу својих димензија и способности, државе су, према тврдњама овог аутора, сличне у погледу задатака које обављају. Наиме, он указује на сличност функција политичких система у државама (велика подударност постоји међу органима извршне, законодавне и судске власти, са разликама које се тичу конкретног државног уређења), као и све већег броја надлежности које државе преузимају на себе у својим друштвима. У том погледу закључује да су „функције држава сличне, а разлике међу њима потичу првенствено од њихових различитих способности“.¹³ Ипак, последњој равни Волц придаје велики значај, истичући да је расподела способности међу државама као јединицама система управо оно што најчешће разликује међународне системе.

Када је реч о променама овако конципираног Волцовог међународног система, можемо разликовати оне које се догађају унутар система и промене целокупног система.¹⁴ Прва врста се управо односи на поменуте варијације на трећој равни – промене расподеле способности међу јединицама, тј. промене поларности међународног система. Са друге

⁴ Barry Buzan and Richard Little, “Waltz and World History: The Paradox of Parsimony”, *International Relations*, Vol. 23, No. 3, 2009, p. 450.

⁵ Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York, 2001, p. 12.

⁶ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, p. 79.

⁷ Ibidem, p. 91.

⁸ Ibidem, p. 93.

⁹ Ibidem, p. 80.

¹⁰ Barry Buzan and Richard Little, *International Systems in World History*, p. 40.

¹¹ Kenneth N. Waltz, op. cit, p. 88.

¹² Ibidem, p. 93.

¹³ Ibidem, p. 97.

¹⁴ John G. Ruggie, “Continuity and Transformation in the World Polity: Towards a Neorealist Synthesis”, у Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, p. 140.

стране, системска промена значила би промену на првој равни Волцове структуре међународног система, тј. измену принципа распореда (уређења) јединица од анархије ка хијерархији. Имајући у виду да се наведени развој догађаја није десио у модерној историји, Волц не посвећује даљу пажњу њеном изучавању.

Поменута расподела способности одваја државе једног међународног система у две групе – прву чине велике силе које се нарочито издвајају по својим способностима, а другу остале државе. Појашњавајући детаљније по којим способностима рангира државе, Волц наводи: број становника, површину територије, богатство ресурсима, војну снагу, привредне способности, као и политичку стабилност и умешност.¹⁵ Стога је његово виђење сложеног поља међународних односа фокусирано на малобројан скуп држава, које назива и половима система, а њихов број битно одређује структурна ограничења која међународни систем намеће својим јединицама. Другим речима, Волцова теорија има једну променљиву (распodelу способности), која се мери бројем поларних сила, тј. поларношћу међународног система.¹⁶

У онтолошком погледу, Волц заступа став да међународни политички системи настају „међусобним активностима егоистичних јединица“, будући да структура поменутих система израста из коегзистенције тих јединица. Стога су структуре за Волца ненамераване последице међусобног деловања чинилаца система.¹⁷ Међутим, када структуре настану, оне повратно делују на јединице система, награђујући или кажњавајући њихово понашање у односу на захтеве система. У том контексту појединачни чиниоци система могу да предузимају поступке које систем подстиче и да на тај начин напредују унутар тог система у односу на остале јединице, или се могу определити за понашање које систем настоји да сузбије, услед чега ће бити изложене већим последицама системских ограничења, што ће за резултат имати њихово назадовање у односу на остале чиниоце система.¹⁸

Иако наглашава утицај структуре на понашање јединица система, Волц не одбацује ни утицај у повратном смеру,¹⁹ као ни утицај структуре на својства јединица.²⁰ Два процеса која овај аутор сматра важним у том погледу су социјализација и такмичење, али им не посвећује већу пажњу у свом делу. Шта више, једна од важнијих критика коју му остали аутори упућују тиче се недовољне развијености објашњења како процеси на нивоу структуре међународног система утичу на јединице система, као и како структуралне промене доводе до промена унутар чинилаца система.²¹ Стога Колин Вајт (Colin Wight) Волцову теорију назива „танким“ обликом структурализма који покушава да објасни утицај структуре на понашање држава, али не и на уређење држава.“²²

Сагледавањем изложеног Волцовог поимања међународног система можемо тврдити да је он „методолошки структуралиста, а не онтолошки структуралиста“.²³ Наиме, он даје предност структуралним објашњењима, док за њега јединице система имају ограниченију експланаторну моћ.²⁴ Међутим, иако се усредсреддио на утицај структуре међународног

¹⁵ Kenneth N. Waltz, op. cit, p. 131.

¹⁶ Jeffrey W. Taliaferro, “Neoclassical realism and resource extraction: State building for future war”, in: Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro (eds.), *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, p. 206.

¹⁷ Kenneth N. Waltz, op. cit, p. 91.

¹⁸ Ibidem, p. 92.

¹⁹ Ibidem, p. 100.

²⁰ Colin Wight, *Agents, Structures and International Relations: Politics as Ontology*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 96.

²¹ Ibidem, pp. 132, 136.

²² Ibidem, p. 96.

²³ Ibidem, p. 130.

²⁴ Волц напомиње да се за објашњење појединачне одлуке одређене јединице система морају консултовати и фактори присутни на нивоу те јединице, а не само структурални утицаји међународног система (Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, p. 175).

система, Волц није одбацио улогу јединица система, тврдећи да „структуре делују као узроци, али оне нису једини узроци“.²⁵

Премда овај аутор има противречне тврдње када је у питању онтолошки статус структуре, јединицама система ипак даје онтолошку предност. Шта више, он изричито тврди да промене унутар система као и промене система „потичу не од структуре, него од његових делова.“²⁶ Структура је за Волца „споредни производ (by-product), пре него производ интеракције“ јединица система,²⁷ те стога претпоставља онтолошку примарност држава као јединица система. Његово поимање структуре је релационо и засновано на односима разлика у погледу способности јединица система.²⁸ Државе, као јединице система, овај аутор посматра као јединствене актере које своје активности остварују у широком дијапазону од тежње ка сопственом одржању до тежње ка светској доминацији, али се при том не морају обавезно понашати рационално нити конзистентно.²⁹ Међутим, структурални притисци оличени у анархији и поларности подстичу државе да подражавају понашање најуспешнијих међу њима, које су издвојене у групу поларних сила,³⁰ што додатно утиче на државе да постану међусобно сличне јединице система (like units). Поредећи Волцово виђење међународног система са физичким пољима, Позен констатује да „комбинација анархије и расподеле способности ствара поља сила која утичу на све државе система, али [у крајњем] не 'детерминишу' ништа“.³¹

Критике Волцових становишта могу се разврстати на: 1) оне које се тичу сувише уско одређене структуре на системском нивоу, 2) групу која указује на статичност Волцовог међународног система и 3) ауторе који са полазишта Енглеске школе критикују структурални реализам, па самим тим и Волцова становишта. Први сматрају да је његово поимање структуре превише искључиво, имајући у виду да на нивоу система оставља само структуру, док остале факторе смешта на ниво јединица система и њима се даље не бави. У том контексту, Роберт Киохан (Robert O. Keohane) и Џозеф Нај (Joseph S. Nye Jr.) указују да је Волц отежао промишљање системског нивоа анализе тиме што је „од нивоа јединица направио стовариште за све необјашњене варијансе“.³² Истовремено, аутори попут Бузана, Литла и Чарлса Џоунса не проблематизују толико линију раздвајања између системског и нивоа јединица коју је повукао Волц, колико његово инсистирање да на нивоу система постоји само струкура.³³ Критикама да је ван своје теорије оставио превише фактора који утичу на међународне односе придружили су се Џон Раги (John Gerard Ruggie)³⁴ и Роберт Кокс (Robert W. Cox),³⁵ заступајући став да је Волц требало да има шири дијапазон друштвених узрока у својим разматрањима.

Друга група критичара замера Волцу статичност његове теорије, тј. усредсређивање на трајност међународног система, уз занемаривање елемената његове промене. У том

²⁵ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, p. 87.

²⁶ Kenneth N. Waltz, “Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics“, in: Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, p. 343.

²⁷ David Dessler, “What's at Stake in the Agent-Structure Debate?”, *International Organization*, Vol. 43, No. 3, 1989, p. 450.

²⁸ Colin Wight, op. cit, p. 132.

²⁹ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, p. 118.

³⁰ Ibidem, p. 127.

³¹ Barry R. Posen, “From unipolarity to multipolarity: transition in sight?”, in: Gilford John Ikenberry, Michael Mastaduno and William C. Wohlforth (eds.), *International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, p. 318.

³² Robert O. Keohane and Joseph S. Nye Jr., “Power and Interdependence Revisited”, *International Organization*, Vol. 41, No. 4, 1987, p. 746.

³³ Barry Buzan, Charles Jones, and Richard Little, *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*, Columbia University Press, New York, 1993, p. 15.

³⁴ John Gerard Ruggie, op. cit, p. 148.

³⁵ Robert W. Cox, “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, у Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, p. 220.

смислу Раги констатује да Волцов приступ „садржи само репродуктивну логику, али не и трансформативну логику“.³⁶ Другим речима, промена је код Волца или потпуно одсутна или се веома ретко дешава, имајући у виду да је сведена на преласке из једне поларности у другу.³⁷ Аутори попут Стивена Хобдена (Stephen Hobden) основни разлог статичности Волцовог система виде у чињеници да његова разматрања не садрже теорију државе.³⁸ У ову групу критика убрајамо и замерке Кокса и Ричарда Ешлија (Richard K. Ashley) да Волцова теорија наводно служи величању биполарног система и улоге Сједињених Држава у њему, у великој мери отежавајући „концептуализовање могућности историјске промене у инситуцијама и друштвеним конструкцијама“.³⁹

Последњи круг критичара није се усредсредило на један од сегмената Волцових разматрања које сматра проблематичним, него је са много ширих полазишта Енглеске школе развио темељнију критику овог аутора, настојећи да рedefинише и усвоји део Волцових полазишта. Наведене примедбе сабране су у Бузановом и Литловом делу „Међународни системи у светској историји“, које ћемо изложити у наредном потпоглављу.

1.1.2 Бузаново и Литлово дефинисање међународног система

Настојећи да међународни систем сагледају из перспективе светске историје, Бузан и Литл развијају знатно шири приступ том појму, користећи Волцова полазишта битно допуњена налазима Енглеске школе.⁴⁰ При том је уочљиво да настављају истраживања започета у њиховим ранијим делима „Реконцептуализовање анархије“ и „Логика анархије“, као и да разрађују идеје које је Раги изнео у коментарима Волцове „Теорије међународне политике“.⁴¹ Критикујући уврежена поимања међународног система, двојица поменутих аутора као највеће препреке за научно адекватно одређење поменутог термина наводе: презентизам (presentism), неисторичност, европоцентричност, анархофилију и државоцентричност.⁴² Под презентизмом подразумевају претежну усмереност аутора из области науке о међународним односима на скорију историју и актуелна политичка питања, чиме се губе из вида веома значајни процеси за разумевање међународног система који им хронолошки претходе. Намеру извођења друштвених закона који не подлежу историјским променама Бузан и Литл називају неисторичношћу, илуструјући је Волцовом тврдњом да се „обрасци понављају, а догађаји се бесконачно поново дешавају“.⁴³ Присутна у осталим друштвеним наукама, европоцентричност није заобишла ни науку о међународним односима, а наведених двојица аутора настоје да укажу на велики значај „неевропске димензије“ за разумевање међународног система.⁴⁴ Под анархофилијом Бузан и Литл

³⁶ John Gerard Ruggie, op. cit, p. 152.

³⁷ Barry Buzan, Charles Jones, and Richard Little, op. cit, p. 15.

³⁸ Stephen Hobden, *International Relations and Historical Sociology*, Routhledge, London, 1998, p. 48.

³⁹ Ibidem, p. 65.

⁴⁰ Услед заузимања таквог приступа, Ендрју Линклејтер и Хидеми Суганами тврде да је у Буловој и Литловој књизи о међународним системима мало садржаја за које се може тврдити да припадају искључиво Енглеској школи (Andrew Linklater and Hidemi Suganami, *The English School of International Relations: A Contemporary Reassessment*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 77).

⁴¹ Наведено према: Martin Hall, "International Relations and World History", *European Journal of International Relations*, Vol. 8, No. 4, 2002, p. 502.

⁴² Barry Buzan and Richard Little, op. cit, p. 18.

⁴³ Ibidem, p. 19.

⁴⁴ Бузан и Литл напомињу да није довољно из античке и средњовековне историје узимати примере који стоје у сагласју са развојем модерних европских прилика, него позивају на дубљу анализу историје региона које су Европљани касније потчинили. У том погледу они су проширили своју концепцију међународног система тако да обухвати целокупну историју односа међу доминантним јединицама система, како би у своја разматрања укључили Пут свиле (као пример линеарног економског међународног система), Кинеско, Астечко и Персијско

подразумевају укорееен став великог броја аутора, а нарочито припадника реалистичке школе, да је структура међународног система одувек била анархична, као и да је то природно и пожељно стање.⁴⁵ Насупрот томе, наведени ауторски двојац указује да се током историје структура система кретала између екстрема анархије и царства, што већина проучавалаца међународних односа није могла да увиди због поменутог презентизма. На крају, претерана усмереност на државу, као и изграђивање међународног система готово искључиво у односу на тај облик политичког организовања такође је садржао бројне препреке за научно плодотворна истраживања. У том контексту, ових двојица аутора се залажу за прихватање чињенице да су међународни системи били хетерогени у погледу врсте јединица које су их сачињавале, а не само хомогени, како је подразумевао Волц.⁴⁶

Конструирајући своје виђење међународног система, Бузан и Литл полазе од става да међународне системе треба посматрати као скуп четири сектора (војно-политички, економски, друштвени и сектор животне средине),⁴⁷ тако да у сваком од њих делује засебна структура.⁴⁸ За први сектор преузимају структуру изложену у Волцовим радовима, док улогу структуре за економски сектор преузимају основни начини привређивања попут капитализма или комунизма. Улогу структуре у друштвеном сектору играју концепти међународног друштва и светског друштва (више о томе у поглављу 1.2.2), док једино за четврти сектор Бузан и Литл нису успели да осмисле концепт структуре. Стога се наведени аутори у свом делу фокусирају на примену само прва три сектора.⁴⁹

Друга димензија њиховог погледа на међународне системе су пет нивоа анализе (системски, подсистемски, ниво јединица, подјединични ниво и ниво појединца),⁵⁰ пре чему се усредсређују на прву, трећу и четврту раван.⁵¹ Такво опредељење Бузан и Литл оправдали су чињеницом да су различити приступи у науци о међународним односима фокусирани само на поједине нивое и поједине секторе (нпр. неореализам и теорије светског система црпе своја објашњења из политичког и економског сектора на системском нивоу анализе, теорије глобализације користе готово све секторе на системском нивоу, док је анализа спољне политике усмерена на политички сектор на нивоу јединица система).⁵² Будући да се баве међународним системом, ових двојица аутора су опредељени да њихова разматрања лоцирају првенствено на системском и нивоу јединица, а у мањој мери и на подјединични ниво.

У дефинисању међународног система Бузан и Литл постављају још шест питања важних за концептуализацију тог појма. Најпре проблематизују интензитет интеракције међу јединицама који је неопходан да би се нешто сматрало међународним системом, указујући да су, сем стандардног модела у коме сви имају директан контакт са осталима, постојали и системи са посредним везама међу њиховим чиниоцима (relay systems).⁵³ Блиско у вези са тим стоји и питање географског распореда јединица система, где ови аутори разликују линеарне системе (јединице су позициониране тако да свака има контакт са највише три суседне) и доста чешће омнидирекцијске системе, чији чиниоци одржавају директне везе са већим бројем јединица система или чак свим његовим јединицама. Наредну димензију поделе међународних система ових двојица аутора уочавају по питању размере система у

и царство Инка (примери држава које су у потпуности покориле своје регионалне системе), као и племена, градове-државе и царства (примери доминантних јединица система у антици).

⁴⁵ Ibidem, p. 440.

⁴⁶ Barry Buzan and Richard Little, "Waltz and World History: The Paradox of Parsimony", p. 448.

⁴⁷ Barry Buzan and Richard Little, *International Systems in World History*, p. 11.

⁴⁸ Ibidem, p. 86.

⁴⁹ Ibidem, p. 84.

⁵⁰ Ibidem, p. 11.

⁵¹ Ibidem, p. 78.

⁵² Ibidem, pp. 77-78.

⁵³ Ibidem, p. 370.

односу на њихово географско окружење, разликујући стандардни модел глобалног од субглобалних система, који имају границе и своје окружење.⁵⁴

Четврто важно питање за Бузана и Литла је врста интеракције која се посматра приликом одређивања међународног система, будући да се залажу за проширење фокуса са политичко-војних односа на економске и друштвене интеракције.⁵⁵ Наредна тема којој посвећују пажњу ова двојица аутора је временски опсег током кога се посматра систем, имајући у виду да највећи број аутора у науци о међународним односима проучава само савремени систем, док Бузан и Литл проширују временске границе истраживања до самих почетака међународних интеракција.⁵⁶ На крају, проблематизују и природу доминантних јединица које чине међународни систем, при чему настоје да у разматрања укључе и системе са међусобно различитим чиниоцима (unlike units).⁵⁷

Тако одређени појам међународног система Бузан и Литл примењују на светску историју и закључују да се из њених примера може закључити о постојању три врсте система: 1) пре-међународни системи, који садрже само социо-културне интеракције, попут прецивизацијских друштава, 2) социјално-економски системи, којима недостају политичко-војне интеракције и 3) потпуни међународни системи.⁵⁸ Насупрот неореалистима, ових двојица аутора кључне промене у међународним системима не виде на нивоу структуре (принципу организовања њихових чинилаца или у расподели способности међу њима), већ на нивоу јединица, тј. у промени природе доминантних јединица система. Наиме, за разлику од Волца, Бузан и Литл осцилације од хијерархије до анархије као принципа уређења односа у међународним системима не виде као прекретнице у развоју међународних система, него кључне моменте запажају у променама уређења доминантних јединица. У том контексту, они запажају да се настанак међународних система везује за раздобље око 3500 п. н. е, када је дошло до успона првих градова-држава. Такође, 1500. годину н. е. Бузан и Литл утврђују као границу настанка модерних држава, што је по њиховим налазима касније довело до развоја потпуно глобализованог међународног система.⁵⁹

У онтолошком погледу ових двојица аутора заступају став да су јединице и структура система узајамно конститутивни.⁶⁰ Имајући у виду њихову поделу на секторе, Бузан и Литл указују да унутар њих мора постојати и особена структура, тврдећи да само за сектор животне средине нису успели да концептуализују одговарајућу структуру.⁶¹ Када је реч о утицају структура из различитих сектора на јединице система, они заступају став да структуре могу усмеравати јединице да постану међусобно сличне (like units), али и да могу да делују тако да их функционално диференцирају док не постану међусобно различити чиниоци система (unlike units). Осим тога, за разлику од Волца, Бузан и Литл настоје да укажу да структурни ефекти могу варирати у зависности од квалитета односа међу јединицама. На то указује чињеница да процеси могу варирати (интензитет рата, обим трговине, размере колективног идентитета), а будући да „структура зависи од процеса, (...) структурни ефекти ће бити јачи пропорционално снази процеса који их стварају“.⁶² Њихово становиште подразумева постојање три извора објашњења (процес, капацитет за интеракцију, структура), при чему се у наведеном делу углавном фокусирају на капацитет за интеракцију.

Будући да су Бузан и Литл настојали да укључе и знатан део Волцових полазишта у њихову концепцију међународног система, њихова разматрања критикована су коришћењем

⁵⁴ Ibidem, p. 371.

⁵⁵ Ibidem, p. 372.

⁵⁶ Ibidem, p. 372-374.

⁵⁷ Ibidem, p. 374.

⁵⁸ Ibidem, p. 96.

⁵⁹ Ibidem, p. 7.

⁶⁰ Ibidem, p. 376.

⁶¹ Ibidem, p. 84.

⁶² Ibidem, p. 383.

сличних аргумената. У том контексту, Јан Хол (Ian Hall) истиче примедбу да је резултат коришћења Волцових разматрања од стране Бузана и Литла „концепција историје као суштински статичне, са мало или без простора за промену кроз људско деловање. Ни идеје ни догађаји не могу да поткопају нити поремете такав систем“.⁶³ У томе Хол види тежњу поменутих аутора да, иако се идентификују са Енглеском школом, настоје да се од ње удаље прихватањем идеја из других теоријских традиција у науци о међународним односима.⁶⁴ Сличне примедбе износи и Мартин Хол (Martin Hall), тврдећи да овакви приступи „пропустили да теоретизују историјску промену (...) усредсређујући се на формулисање критеријума за утврђивање да се промена догодила“.⁶⁵ Одговор на наведене критике садржан је у одбрани Волца од сличних примедби који су раније дали Бузан, Џоунс и Литл, претпостављајући да ће њихово ослањање на Волцове радове наићи на оспоравања. Стога они тврде да се не може осмислити „промена без претходног разумевања континуитета (...) Једна од предности јаке дефиниције структуре је управо то што она пружа обележивач којим се могу разликовати значајна и тривијална промена“.⁶⁶ Дакле, стављање тежишта на трајност одређених друштвених сегмената не подразумева искључивост у погледу одбацивања промене.

Најрадикалнију критику Бузановој и Литловој концептуализацији међународног система изнео је сам Бузан у делу „Од међународног до светског друштва?“, у коме образлаже зашто би тај појам требало избацити из разматрања у науци о међународним односима, тј. потпуно га укључити у међународно друштво. Иако констатује да је међународни систем један од три кључна концепта Енглеске школе,⁶⁷ као и да је „заснован на онтологији држава и да му се уопштено приступа позитивистичком епистемологијом, материјалистичком и рационалистичком методологијом и структуралним теоријама“,⁶⁸ Бузан сада међународни систем своди само на „физичку, асоцијалну форму међудржавних односа“,⁶⁹ тј. „физички режим интеракције типичан за механицистичке, реалистичке анализе равнотеже снага као аутоматског процеса укорењеног у релативне материјалне способности држава“.⁷⁰ Наведени став стоји у оштрој супротности са стајалиштима која је изнео у књизи „Међународни системи у светској историји“, где је заступао тврдњу да су међународни системи вишедимензионални,⁷¹ а нарочито да укључују и друштвени сектор. Шта више, укидајући разлику између међународног система и међународног друштва на начин што ће се избацити први термин, Бузан се лишава могућности да укаже на међудржавне односе који спадају у домен друштва и оних који остају ван њега. „Системска категорија је такође корисна за наглашавање онога што је „дато“ у међународној политици: улоге коју играју географија и технологија, структурних фактора међународног система који су одређени општим ратом, нивоом „капацитета интеракције“ у систему, као и могуће чврсте бихејвиоралне логике која гура еволуцију напред“.⁷² Стога су Литл и Тим Дан (Tim Dunne) оспорили Бузанову намеру да избаци међународни систем, указујући на његово одступање

⁶³ Ian Hall, “Still the English Patient?: Closures and inventions in the English school”, *International Affairs*, Vol. 77, No. 3, 2001, p. 940.

⁶⁴ Ibidem, p. 941.

⁶⁵ Martin Hall, “On the Morphology of International Systems: Political Space as Structure and Process in Early Medieval Europe”, *CFE Working paper series*, No. 27, Centre for European Studies at Lund University, 2004, p. 11.

⁶⁶ Barry Buzan, Charles Jones, and Richard Little, op. cit, p. 16.

⁶⁷ Barry Buzan, *From International to World Society?: English School Theory and the Social Structure of Globalisation*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, p. 6.

⁶⁸ Ibidem, p. 7.

⁶⁹ Ibidem, p. 107.

⁷⁰ Ibidem, p. 99.

⁷¹ Sarah Bania-Dobyns, *The Contribution of the System Concept to the English School: Clarifying the System Concept by Means of Methodological Pluralism*, Paper for the Panel ‘ES Theory Debates’, WISC Conference, Istanbul, 2005, p. 6.

⁷² Tim Dunne, “System, State and Society: How Does It All Hang Together?”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 34, No. 1, 2005, pp. 169.

од првобитне Булове разлике међународног система и међународног друштва, као и неоправдано уско одређење међународног система.⁷³ Услед очигледно различитог дефинисања међународног система у Бузановој и Литловој књизи и у каснијем Бузановом делу, ми се опредељујемо за прву концепцију, сматрајући да је она правилно теоријски развијена и довољно широка да обухвати не само њене Волцовске корене, него и значајну надоградњу у складу са налазима Енглеске школе.

1.1.3 Одређење међународног система за потребе нашег истраживања

У нашем истраживању користимо изложено одређење међународног система Бузана и Литла, које се у полазним основама ослања на Волцове ставове. Разлог за такво одређење видимо у оправданости критика које је поменути ауторски двојац изнео на Волцова полазишта, као и да су у свом делу успели да пруже концепцију међународног система која отклања уочене недостатке. То се нарочито односи на три важне чињенице: 1) заступање става да су јединице система и структура међународног система узајамно конститутивни, 2) додавање нових сектора међународних система, као и 3) прихватање нових нивоа анализе међународних система. На трагу наведених Бузанових и Литлових полазишта, међународни систем одређујемо као скуп истовремено постојећих војно-политичких, економских и друштвених („социо-културних“) сектора,⁷⁴ који се састоје од јединица и структура. Јединице се налазе у међусобној интеракцији (међудејству), а на све њих делују структуре поменутих сектора.

Имајући у виду временско одређење нашег предмета истраживања, као и теоријске основе нашег истраживања, фокусираћемо се само на одређене аспекте Бузанове и Литлове концепције међународних система. Наиме, поменути аутори у својој типологији међународних система истичу да се након шеснаестог века формирају потпуни међународни системи, тако да се наша проучавања свде само на истраживања тог појавног облика. Стога су за наш рад значајне следеће одреднице које Бузан и Литл дају за наведени термин:

1. по свом територијалном обухвату, он представља глобални међународни систем са нелинеарним везама међу његовим јединицама
2. доминантна јединица тог система је модерна држава
3. капацитети за интеракције међу јединицама тог система су знатно повећани
4. већина међународних процеса се проширила, интензивирала и диверзификовала
5. структуре глобалног система постале су значајно јаче него што је то био случај у претходним појавним облицима међународног система.⁷⁵

Под структуром међународног система подразумевамо принципе у складу са којима су јединице организоване у систем, начине на које се јединице разликују једна од друге, као и у ком се међусобном односу оне налазе имајући у виду њихове способности.⁷⁶ Преузећемо Бузанов и Литлов став да у сваком од сектора делује особена структура, и то у војно-политичком анархија, у економском тржиште, а у друштвеном међународно и светско друштво.

⁷³ Tim Dunne and Richard Little, “The International System – International Society Distinction”, in: Cornelia Navari and Daniel M. Green (eds.), *Guide to English School in International Studies*, Wiley Blackwell, Chichester, 2014, p. 96; Richard Little, “History, Theory and Methodological Pluralism in the English School”, in: Cornelia Navari (ed.), *Theorising International Society: English School Methods*, Palgrave Macmillan, London, 2009, pp. 84-85.

⁷⁴ Barry Buzan and Richard Little, *International Systems in World History*, p. 95.

⁷⁵ Ibidem, p. 344.

⁷⁶ Ibidem, p. 84.

Када је реч о нивоима анализе, усредредићемо се само на глобални и ниво јединица система, имајући у виду теоријске поставке нашег рада. Наиме, аутори структуралног реализма и Енглеске школе су објашњења међународних односа тражили претежно на наведеним нивоима објашњења, док и кључни појмови којима се бавимо (структура међународног система, његова поларност, као и војни интервенционизам) нераскидиво су повезани са наведеним нивоима анализе. Од сектора које у свом делу представљају Бузан и Литл, користимо војно-политички, економски и друштвени сектор, како због наших теоријских полазишта, тако и због чињенице да сектору животне средине не придајемо значај за предмет овог истраживања.

1.2 Одређење поларности међународног система

Поларност међународног система је концепт који је релативно дуго присутан у науци о међународним односима, претежно везан за њен реалистички приступ и системски ниво анализе.⁷⁷ Разлог распрострањене употребе овог појма са једне стране лежи у начину на који се уобичајено посматрају међународни односи и идентификују најутицајнији актери међународне сцене, а са друге у његовом свођењу бројних променљивих у једном међународном систему на мањи скуп релација које значајно утичу на развој првенствено међудржавних односа.⁷⁸ Међутим, поларност међународног система није остала везана искључиво само за реалистичку школу, имајући у виду да је разликовање поларних од мањих сила играло значајну улогу и у свим осталим приступима науке о међународним односима.⁷⁹

Употреба концепта поларности међународног система може се пратити од Другог светског рата до данас, како у научној литератури, тако и ван ње.⁸⁰ У том временском периоду уочљив је напредак у погледу теоријског заокруживања наведеног појма. Међутим, нису сви облици поларности међународног система употребљавани од почетка коришћења тог концепта, нити је поларност на самим почецима њене употребе била шире теоријски разматрана. Први забележен помен наведеног појма у литератури о међународним односима, према налазима Керсмекера, датира из 1944. године и везан је само за биполарност.⁸¹ Убрзо је у расправи ушла и мултиполарност, што је од педесетих година прошлог века допринело развоју научне дебате о вези стабилности и поларности међународних система.⁸² Истовремено су утицајни припадници реалистичке школе Каплан и Волц поларност учинили

⁷⁷ Barry Buzan and Ole Wæver, *Regions and powers: The structure of international security*, Cambridge University Press, 2003, p. 31; Goedele De Keersmaeker, *Polarity, Balance of Power and International Relations Theory: Post-Cold War and the 19th Century Compared*, Palgrave Macmillan, London, 2017, p. 13.

⁷⁸ Benjamin Zala, *Rethinking Polarity for the Twenty-first Century: Perceptions of Order in International Society*, (необјављена докторска дисертација), The University of Birmingham, 2013, pp. 37-39.

⁷⁹ Barry Buzan and Mathias Albert, "Differentiation: a sociological approach to international relations theory", *European journal of international relations*, 2010, Vol. 16, No. 3, 2010, pp. 330-331.

⁸⁰ Подједнако као у науци о међународним односима, облици поларности су ушли и у јавне дебате (Benjamin Zala, op. cit, p. 39), при чему је биполарност предњачила по употреби (Goedele De Keersmaeker, op. cit, pp. 13-14).

⁸¹ Према Керсмекеровом истраживању биполарност је први пут у оквирима науке о међународним односима споменуо Вилијам Фокс у делу „The Super-Powers: The United States, Britain, and the Soviet Union: Their Responsibility for Peace“ (Goedele De Keersmaeker, op. cit, p. 13).

⁸² За формални почетак расправе узета је 1964. година, када су објављени радови Волца (Kenneth N. Waltz, "Stability of a Bipolar World"), који је заступао став да су биполарни системи стабилнији од мултиполарних, и Дојча и Сингера (Karl W. Deutsch and David J. Singer, "Multipolar Power Systems and International Stability"), који су имали супротно становиште. Међутим, и пре тих радова аутори су се опредељивали за један од два система као стабилније (примери су Квинси Рајт (Quincy Wright) и Мортон Каплан (Morton Kaplan)). У расправу се укључио знатан број аутора, а она је била додатно подстакнута крајем Хладног рата и увођењем разматрања о стабилности униполарног система.

једним од кључних појмова науке о међународним односима.⁸³ Униполарност је на почетку била најмање разматрани појавни облик тог концепта, коме је већа научна пажња посвећена од краја Хладног рата.⁸⁴

1.2.1 Неореалистички приступ

Највећи број припадника реалистичке школе (попут Џона Миршајмера,⁸⁵ Берија Позена,⁸⁶ Стивена Волта,⁸⁷ Кристофера Лејна,⁸⁸ Роберта Цервиса⁸⁹ и Чарлса Гласера⁹⁰), али и аутори ван наведене научне традиције,⁹¹ користили су концепт поларности као једну од променљивих којима су објашњавали утицај међународног система на његове чиниоце, најчешће се не бавећи њеним дефинисањем.⁹² Међутим, анализирајући дела најутицајнијих припадника ове научне традиције у оквирима науке о међународним односима могуће је извести одређене заједничке карактеристике њиховог поимања поларности међународног система.

Говорећи у терминима Волцовог одређења структуре међународног система, поларност се појављује као последица неједнаке расподеле способности међу јединицама тог система. Као што смо напоменули у претходном поглављу, овај аутор способности чинилаца међународног система посматра скоро искључиво као скуп материјалних фактора (број становника, површину територије, војну снагу, богатство ресурсима), док се само у назнакама може видети утицај нематеријалних одредница (привредне способности и политичка стабилност и умешност),⁹³ које каснији аутори неореалистичке школе у потпуности пренебрегавају.⁹⁴ Међутим, када је реч о конкретном утврђивању поларности у појединачном међународном систему, Волц и његови следбеници не дају превише методских упутстава.⁹⁵

Друга важна особина поларности код неореалиста је посматрање међународног система као целине која се састоји од два подскупа – малобројне групе великих сила тј. полова тог система и групације неполарних држава. Керсмекер овакве дефиниције

⁸³ Goedele De Keersmaecker, op. cit, p. 13.

⁸⁴ Ibidem, p. 14.

⁸⁵ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton & Company, New York, 2001, p. 12; John J. Mearsheimer, "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", *International Security*, Vol. 15, No. 1, 1990, p. 7.

⁸⁶ Barry R. Posen, *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany between the world wars*, Cornell University Press, Ithaca, 1984, p. 64.

⁸⁷ Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca, 1987, pp. 157-158, 276; Walt, Stephen M., "Alliances in Unipolarity", in: Gilford John Ikenberry, Michael Mastaduno and William C. Wohlforth (eds.), *International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, pp. 99-100.

⁸⁸ Christopher Layne, *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present*, Cornell University Press, Ithaca, 2006, p. 16.

⁸⁹ Robert Jervis, "The Remaking of a Unipolar World", *The Washington Quarterly*, Vol. 29, No. 3, 2006, pp. 7-19.

⁹⁰ Charles L. Glaser, "Why unipolarity doesn't matter (much)", *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 24, No. 2, 2011, p. 139.

⁹¹ На пример припадници Енглеске школе Карстен Холбрад (Carsten Holbraad, *Middle Powers in International Politics*, Macmillan Press, London, 1984, p. 92), као и Бузан и Литл (Barry Buzan and Richard Little, op. cit., p. 362).

⁹² Goedele De Keersmaecker, op. cit, p. 13.

⁹³ Kenneth N. Waltz, op. cit., p. 131.

⁹⁴ Cornelia Beyer, "Hegemony, Equilibrium and Counterpower: A Synthetic Approach", *International Relations*, Vol. 23, No. 3, 2009, p. 412.

⁹⁵ Goedele De Keersmaecker, op. cit., p. 31.

поларности назива нумеричким, будући да се свODE на бројање великих сила у појединачним међународним системима.⁹⁶

Наредна карактеристика неореалистичког поимања овог концепта, коју је изричито заступао Волц, је разликовање поларности (system polarity) од поларизације (cluster polarity) међународног система. Наиме, већ у раду „Стабилност биполарног света“ из 1964. године овај аутор наглашава да се изменама савезништава међу половима једног међународног система не мења поларност тог система.⁹⁷ Другим речима, за разлику од поларности, под поларизацијом међународног система аутори су најчешће означавали степен до кога су државе међусобно повезаније унутар савеза у односу на њихове везе са државама ван тог блока.⁹⁸ Што је јача повезаност држава унутар једног савеза, уз истовремено постојање слабих веза са државама ван наведеног блока, то је и поларизација у конкретном међународном систему већа. Стога фокусирање на поларност уместо на поларизацију представља један од важних одлика неореалистичког правца мишљења, при чему су његови припадници често следили Волцове тврдње да је чак поларизација само последица поларности.⁹⁹

На крају, неореалисти указују да се важност поларности састоји у томе што она, као видљиви део структуре међународног система, „обликује и гура“ (shape and shove)¹⁰⁰ јединице тог система, утичући на њихово понашање. Заправо структура путем поларности делује на државе као доминантне јединице система, дајући подстицаја одређеним понашањима, истовремено санкционишући друга.

1.2.2 Приступ Енглеске школе

За разлику од готово искључиво материјалистичког поимања поларности међународног система присутном код Волцових следбеника, припадници Енглеске школе међународних односа додали су веома значајну друштвену (социјеталну) димензију, указујући како да се избегну „рационалистичко-материјалистичке пристрасности својствене неореализму“.¹⁰¹ Да би таква допуна била изводљива, Хедли Бул (Hedley Bull) је, као један од кључних утемељивача Енглеске школе, најпре установио потребу за разликовањем појмова међународног система и међународног друштва.

Први термин за поменутог аутора представља такво стање међу државама када оне „имају довољно међусобног контакта и утицаја на међусобне одлуке да се понашају – бар у одређеној мери – као делови целине“.¹⁰² Наведени контакти могу бити посредни или непосредни, а међусобне интеракције могу попримити веома различите облике – од сарадње, преко неутралности до конфликта. Такође, оне могу обухватати различите секторе, али и бити сведене само на један од њих.¹⁰³ Са друге стране, међународно друштво за Була представља виши степен повезаности држава, имајући у виду да га дефинише као „групу држава која, будући свесна одређених заједничких интереса и заједничких вредности, установљује друштво у смислу да се оне сматрају обавезанима заједничком групом вредности у њиховим међусобним односима, као и уделом у раду заједничких

⁹⁶ Ibidem, p. 24.

⁹⁷ Kenneth N. Waltz, “The Stability of a Bipolar World“, in: David V. Edwards, *International Political Analysis: Readings*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1970, p. 335.

⁹⁸ Greg Cashman, op. cit, p. 389.

⁹⁹ Goedele De Keersmaeker, op. cit, p. 18.

¹⁰⁰ Kenneth N. Waltz, “Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics“, p. 343.

¹⁰¹ Benjamin Zala, op. cit, p. 70.

¹⁰² Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, Palgrave, London, 2002, p. 9.

¹⁰³ Ibidem, p. 10.

институција“.¹⁰⁴ Када је реч о односима наведених појмова, поменути аутор констатује да међународно друштво претпоставља постојање међународног система, али да не важи и обратно. Као факторе који потпомажу настанак међународног друштва Бул издваја елементе „заједничке цивилизације“ (језик, религија, етички систем и сл).¹⁰⁵

Важно место у Буловим разматрањима међудржавних односа заузимају и међународне институције, под којима он не посматра класичне организације међувладине сарадње, него „групу навика и пракси које су усмерене ка реализацији заједничких циљева“.¹⁰⁶ Изричито наводећи пет међународних институција (равнотежа снага, међународно право, дипломатски механизам, управљачки систем великих сила и рат), Бул и истиче да оне указују на елементе начин одржавања сарадње међу државама у обављању њихових политичких функција. За наша разматрања поларности међународног система од наведених најзначајнија је институција велике силе.

Дефинишући наведени појам, Бул најпре указује да имплицира постојање две или више великих сила,¹⁰⁷ одбацујући на тај начин могућност настанка униполарних међународних система. Друга одредница великих сила за наведеног аутора, која се поклапа са Волцовим одређењем полова међународног система, је да су чланови тог ексклузивног клуба само оне државе које су прворазредне војне силе, тако да од њих не постоје јаче земље на свету.¹⁰⁸ Међутим, за наше истраживање најважније је Булово указивање на чињеницу да великим силама друге државе, али и њихово сопствено руководство, признају „одређена посебна права и дужности“,¹⁰⁹ тј. да је статус велике силе условљен и признањем од стране осталих држава. Другим речима, становиште овог аутора је да за велику силу није довољно само поседовати одређене материјалне чиниоце, већ је признање осталих држава за велику силу кључна одредница њиховог статуса, уз прихватање права и обавеза који из тог статуса проистичу.¹¹⁰ Сажимајући поменуто друштвену димензију овог појма, Џек Донели (Jack Donnelly) констатује да су „велике силе социјално конституисан тип актера који игра одређену (неједнаку) улогу у међународном друштву“.¹¹¹ Анализирајући историју институције велике силе, Бузан и Шунџи Куи (Shunji Cui) указују, пратећи истраживања Калевија Холстија (Kalevi J. Holsti), Герија Симпсона (Gerry Simpson) и Вајта, да је она настала на Бечком конгресу 1815. године услед слабљења династичког принципа у тадашњој Европи.¹¹² Формализација институције велике силе започела је оснивањем Друштва народа 1919. године, када је установљен орган који је међу сталним чланицама окупљао искључиво велике силе (Савет Друштва народа).

Иако значајан број припадника Енглеске школе, попут Мартина Вајта (Martin Wight), Џејмса Мејола (James Mayall), Холстија, Алана Џејмса (Alan James) и Роберта Џексона (Robert H. Jackson), не сматра велике силе институцијама међународног друштва,¹¹³ они нису одбацили тај појам, али су велике силе примарно посматрали као статус, а не институцију.¹¹⁴ У том смислу, Симпсон говори о статусу великих сила као о „легализованој хегемонији“, тј.

¹⁰⁴ Ibidem, p. 13.

¹⁰⁵ Ibidem, p. 15.

¹⁰⁶ Ibidem, p. 71.

¹⁰⁷ Ibidem, p. 194.

¹⁰⁸ Ibidem, p. 195.

¹⁰⁹ Ibidem, p. 196.

¹¹⁰ Бул наводи примере Наполенове Француске и Хитлерове Немачке као прворазредних војних сила које нису имале признање осталих да поштују права и обавезе које проистичу из статуса велике силе (Ibidem).

¹¹¹ Цитирано према: Benjamin Zala, op. cit, p. 27.

¹¹² Shunji Cui and Barry Buzan, “Great Power Management in International Society”, *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 9, No. 2, 2016, p. 185.

¹¹³ Barry Buzan, *From International to World Society?: English School Theory and the Social Structure of Globalisation*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, p. 174.

¹¹⁴ Kalevi J. Holsti, *Taming the Sovereigns: Institutional Change in International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, pp. 25-26.

о „постојању моћне елите држава у међународном друштву чији је супериоран статус признат од стране мањих сила као политичка чињеница, што је довело до успона одређених уставних привилегија, права и дужности“.¹¹⁵ На сличном трагу стоји и одређење Карстена Холбрада (Carsten Holbraad), који под великом силом подразумева државу која не само да има „војну снагу и економске ресурсе највишег реда, него и (...) ужива одређени статус и припада посебној класи у међународном друштву. Њен статус је признат у међународном праву и поштован у дипломатској пракси“.¹¹⁶

Насупрот поменутој групи аутора Енглеске школе, остали истраживачи у оквиру ове теоријске традиције бавили су се наведеном институцијом. Тако Кен Бут (Ken Booth) и Николас Вилер (Nicolas Wheeler) констатују да, за разлику од структуралних реалиста, припадници Енглеске школе статус велике силе, са њеним посебним правима и обавезама, сагледавају смисленим само у „контексту друштва“.¹¹⁷ Велике силе институцијом међународног друштва сматра и Крис Браун (Chris Brown),¹¹⁸ као и Бузан, који велике силе сврстава у примарне институције међународног друштва, и то у поткатоорију значајних (master), а не изведених (derivative) институција.¹¹⁹ На крају, Кларк констатује да институција велике силе подразумева „смешатање у друштвени однос, а не поседовање одређеног портфела материјалних ресурса“.¹²⁰

Истраживачи који баштине полазишта Енглеске школе посебну пажњу посветили су обавезама и легитимизацији институције велике силе у међународном друштву. У том погледу, они су наглашавали да су насупрот правима великих сила стајале њихове одговорности, услед чега их је Вајт називао „велики одговорни“ (Great Responsibles).¹²¹ Повезивањем одговорности великих сила са њиховим посебним правима направљена је легитимизација хијерархијског односа великих сила и осталих држава у међународном друштву.¹²² Да велике силе имају посебне одговорности за међународни систем заједнички је став структуралних реалиста и Енглеске школе, с тим што први наглашавају да велике силе имају посебне прерогативе јер им то омогућавају њихове надмоћне способности,¹²³ док припадници друге групе аутора напомињу да велике силе преузимају наведене обавезе јер настоје да одрже „њихов жељени поредак“.¹²⁴

Разматрање статуса велике силе, онако како га одређују аутори Енглеске школе, подразумева и анализирање перцепције великих сила од стране осталих држава, са једне, као и аутоперцепције великих сила, са друге стране.¹²⁵ Досадашња истраживања поменуте тематике (више у потпоглављу 1. 4. 2), која нису ограничена само на круг аутора који припадају овој научној традицији у науци о међународним односима, указала су да постоје одступања перцепције односа моћи на међународној равни, на начин да различите земље на различите начине сагледавају исту констелацију међудржавних односа. Када је реч о

¹¹⁵ Gerry Simpson, *Great Powers and Outlaw States: Unequal Sovereigns in the International Legal Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, p. 68.

¹¹⁶ Carsten Holbraad, op. cit, p. 75.

¹¹⁷ Ken Booth and Nicolas Wheeler, *The Security Dilemma: Fear, Cooperation and Threat in World Politics*, Palgrave Macmillan, New York, 2008, p. 102.

¹¹⁸ Chris Brown, “Do Great Powers Have Great Responsibilities? Great Powers and Moral Agency”, *Global Society*, Vol. 18, No. 1, p. 16.

¹¹⁹ Barry Buzan, *From International to World Society?: English School Theory and the Social Structure of Globalisation*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, p. 187.

¹²⁰ Ian Clark, “How Hierarchical Can International Society Be?”, *International Relations*, Vol. 23, No. 3, 2009, p. 473.

¹²¹ Martin Wight, *Power Politics*, Harmondsworth and Penguin, 1979, p. 44.

¹²² Ian Clark, “Hierarchy, Hegemony, and the Norms of International Society”, in: Tim Dunne and Christian Reus-Smit (eds.), *The Globalization of International Society*, Oxford University Press, Oxford, 2017, p. 249.

¹²³ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, p. 195.

¹²⁴ Hedley Bull, “The Great Irresponsibles?: The United States, the Soviet Union, and World Order”, *International Journal*, Vol. 35, No. 3, 1980, p. 438.

¹²⁵ Benjamin Zala, op. cit, p. 28.

аутоперцепцији, иако је наизглед саморазумљиво да велике силе желе да имају тај статус, нужна претпоставка да је друге државе посматрају и прихвате као велику силу је да она себе на тај начин перципира.

Сажимајући истраживање о улози перцепције поларности међународног система, Бенџамин Зала (Benjamin Zala) констатује да је поларност блиско повезана са когнитивним процесима, имајући у виду да међународни субјекти најпре перципирају постојање одређеног броја великих сила, на основу чега касније интерпретирају информације о свом окружењу.¹²⁶ Имајући у виду постојање већег броја држава у међународном систему, за очекивати је и постојање разлика међу њиховим перцепцијама међународног окружења, тј. когнитивне дисонанце.

1.2.3 Приступ поларности примењен у овом истраживању

Имајући у виду намеру да избегнемо недостатке својствене структуралном реализму у одређењу поларности међународног система, у нашем истраживању користићемо концепцију Енглеске школе, будући да она на адекватан начин узима у обзир и материјалне и друштвене аспекте поларности. Стога ћемо под поларношћу међународног система подразумевати број држава које уживају друштвени статус поларне силе. Искључиво опредељење за државе као јединице међународног система проистиче из претходно изнетих напомена о карактеристикама глобалног потпуног међународног система, који обухвата временски опсег нашег истраживања.

Како би конципирали статус поларне силе, ослонићемо се на Булово одређење међународног друштва као групације држава која, будући окупљена око заједничких интереса и вредности, настоји да учествује у раду заједничких институција, као и да одржи поменуте норме у међусобним односима. У том смислу, поларне силе дефинишемо као једну од институција међународног друштва која подразумева припадност групи прворазредних држава у погледу економско-војних способности, при чему друге државе наведеној групи признају посебна права и одговорности. Иако значајан део аутора то подразумева, напомињемо да је за позицију поларне силе потребно и да руководство конкретне државе има намеру да преузме одговорности и права која проистичу из наведеног статуса.

Имајући у виду Залине напомене о когнитивној дисонанци у погледу перцепције ко су поларне силе у конкретним међународним системима, намећу се два важна питања. Прво се односи на класификацију појавних облика поларности, тј. конкретних конфигурација у којима се могу материјализовати међународни системи. Иако значајан део научне литературе прихвата уобичајену поделу на униполарне, биполарне и мултиполарне системе, постоје значајни изазови пред наведеном класификацијом појавних облика поларности међународног система, што ће бити предмет разматрања у потпоглављу 1.3 овог рада. Друго питање се односи на конкретне начине утврђивања које државе уживају статус поларне силе у конкретним међународним системима, тј. на методологију идентификовања поларних сила, чему ће бити посвећено потпоглавље 1.4 нашег истраживања. На тај начин биће заокружени и теоријски и практични аспекти сагледавања поларности међународног система.

¹²⁶ Ibidem, p. 91.

1.3 Облици поларности међународног система

За разлику од појма поларности међународног система, његови појавни облици нису били повод детаљнијих научних разматрања првенствено због чињенице да већина аутора прихвата укорењену поделу на униполарне, биполарне и мултиполарне међународне системе. При том се под униполарним обликом подразумева систем са једним доминантним полом (великом или суперсилом), биполарни се односи на систем којим доминирају две поларне силе, а мултиполарни обухвата све системе у којима постоји више од два пола. Међутим, поједини истраживачи су постављали изазове наведеној устаљеној класификацији поларних облика у виду: 1) поистовећивања хегемоније и униполарности, 2) оспоравања доње границе мултиполарности издвајањем трополарног система као засебног облика поларности, 3) преиспитивања горње границе мултиполарности и њеног преласка у неполарност,¹²⁷ као и 4) стварања мешовитих форми поларности од наведена три основна облика. Услед тога, ово потпоглавље посвећено је разматрању наведене трочлане класификације појавних облика поларности, као и поменутих изазова који су стављени пред њу.

1.3.1 Униполарност

Појам униполарности није привлачио већу научну пажњу све до краја Хладног рата, када је наступио „униполарни моменат“.¹²⁸ Наиме, главна дебата у расправама о поларности међународног система током друге половине XX века водила се око стабилности биполарних и мултиполарних система, а о теоријском занемаривању униполарности говори и податак да је Волц, као најутицајнији неореалиста у том периоду, чак ни не спомиње у свом капиталном делу „Теорија међународне политике“.¹²⁹ Истоветан пример занемаривања униполарности је и Ремон Арон (Raymond Aron), који је тврдио да је „структура међународног система увек олигополска“.¹³⁰ Међутим, након Хладног рата дошло је до увећања научне литературе о различитим аспектима једнополарности, при чему су се аутори неретко фокусирали само на конкретан систем настао после краја комунистичких режима у Европи, а не на генералне особине униполарних система.¹³¹ На пораст броја радова о преласку из биполарног у униполарни систем утицала је и чињеница да је крај Хладног рата изненадио истраживаче међународних односа, који су потом настојали било да оправдају погрешност својих дотадашњих закључака, било да укажу да униполарност неће потрајати, већ да ће се ускоро балансирањем успоставити мултиполарни или биполарни систем.¹³² Насупрот наведеном повишеном научном интересовању за униполарност, до сада су објављена само три теоријски значајније заокружена дела о овој појави.¹³³

Најелементарније дефинисана, униполарност подразумева постојање само једног пола у конкретном међународном систему. Међутим, уочавају се значајне разлике међу ауторима

¹²⁷ На пример, Волц у разматрању вишевековног периода мултиполарности (1700-1979. године) наводи да је 1910. било највише полова међународног система - осам (Kenneth N. Waltz, op. cit, p. 162).

¹²⁸ Charles Krauthammer, "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs*, Vol. 70, No. 1, 1991, pp. 23-33.

¹²⁹ Nuno P. Monteiro, *Theory of Unipolar Politics*, Cambridge University Press, New York, 2014, p. 29.

¹³⁰ Наведено према: Stewart Patrick, "The Evolving Structure of World Politics, 1991-2011", Geir Lundestad (ed.), *International Relations Since the End of the Cold War: New and Old Dimensions*, Oxford University Press, Oxford, 2013, p. 16.

¹³¹ Nuno P. Monteiro, op. cit, pp. 7-8.

¹³² На пример: Kenneth N. Waltz, "Structural Realism after the Cold War", *International Security*, Vol. 25, No. 1, 2000, p. 28.

¹³³ Nuno P. Monteiro, op. cit; Birthe Hansen, *Unipolarity and World Politics*, Routledge, 2011; Thomas S. Mowle and David H. Sacko, *The Unipolar World: An Unbalanced Future*, Palgrave Macmillan, New York, 2007.

у разумевању овог одређења, од подела по питању схватања који субјекат може бити пол међународног система, све до недовољно јасног разликовања униполарности од хегемоније.

Када је реч о одређењу субјекта поларности, основни проблем међу различитим дефиницијама проистиче из занемаривања разлике поларности од поларизације међународног система. Другим речима, већинска група истраживача је под поларном силом подразумевала искључиво државе, док су само поједини аутори заузимали став да и савези држава могу бити полови једнополарних система.¹³⁴ Имајући у виду да смо претходно прихватили став већине неореалиста предвођених Волцом да је потребно правити разлику између поларности и поларизације међународног система, у нашем истраживању ће једино држава моћи да има улогу пола.

У униполарном међународном систему, дакле, постоји само једна сила са улогом пола, док су све остале државе неполарне јединице поменутог система. Поједини аутори настојали су да диференцирају државе које нису поларна сила како би установили да ли постоје изазивачи позицији јединог пола у систему, а посредно и да размотре његову стабилност тј. да утврде колико је близу крај тог система. У том контексту, Нуно Монтеиро (Nuno P. Monteiro) разликује значајније силе (major powers) од мање значајних (minor powers), придајући првој групи способност наношења великих губитака у случају сукоба.¹³⁵ Истоветну класификацију користе и Вилијам Волфорт (William C. Wohlforth),¹³⁶ Семјуел Хантингтон (Samuel P. Huntington),¹³⁷ Чарлс Глејсер (Charles L. Glaser),¹³⁸ Елатувалапил Сридхаран (Elattuvalapil Sridharan),¹³⁹ и Роберт Пејп (Robert A. Pape),¹⁴⁰ док су сложенију диференцијацију развили Бузан и Оле Вивер (Ole Wæver), разликујући суперсиле, велике силе и регионалне силе од осталих држава.¹⁴¹ Истовремено, одређени аутори настоје да задрже назив „велика сила“ за потенцијалне изазиваче јединог пола у униполарном систему.¹⁴² Наведена разматрања, иако мање научно ригорозна, корисна су за уочавање промена унутар униполарног система, а нарочито за стицање увида у његову трајност, као и изразу процена о систему који ће уследити након краја једнополарности.

Најзначајније особине униполарног система сумирао је Стивен Волт (Stephen M. Walt),¹⁴³ међу којима је најпре издвојио већу слободу коју у свом спољнополитичком наступу има једина поларна сила у односу на полове двополарног и мултиполарног система. Наиме, за разлику од структуралних ограничења која намећу остали појавни облици поларности, у

¹³⁴ Graham Evans and Jeffrey Newnham, *The Penguin Dictionary of International Relations*, Penguin Books, London, 1998, p. 550; Barry Buzan and Ole Wæver, op. cit, p. 36; Karen A. Mingst, *Essentials of IR*, Second Edition, W. W. Norton & Company, New York, 2003, p. 88; Patrick Morgan, „Sigurnost u međunarodnoj politici: Tradicionalni pristupi“, Alan Collins (ur.), *Suvremene sigurnosne studije*, преводе мр. sc. Ružica Jakešević i Monika Suknaić, Centar za međunarodne i sigurnosne studije, Politička kultura, Zagreb, 2010, стр. 38.

¹³⁵ Конкретно, поменути аутор је САД након Хладног рата сматрао за једину поларну силу, док је у значајније силе убрајао Кину, Француску, Израел, Индију, Северну Кореју, Пакистан, Русију и Велику Британију, првенствено због поседовања нуклеарног оружја (Nuno P. Monteiro, op. cit, p. 46).

¹³⁶ Волфорт назива значајније државе „силама другог реда“ (second-tier states), а мање значајне државе „мањим силама“ (lesser states) (William C. Wohlforth, “The Stability of a Unipolar World”, *International Security*, Vol. 21, No. 1, 1999, p. 8).

¹³⁷ Samuel P. Huntington, “The Lonely Superpower”, *Foreign Affairs*, Vol. 78, No. 2, 1999, p. 35.

¹³⁸ Charles L. Glaser, op. cit, pp. 135-136.

¹³⁹ Elattuvalapil Sridharan, “Theorizing Unipolarity”, in: Chandra Chari (ed.), *Superpower Rivalry and Conflict*, Routledge, Oxon, 2010, p. 88.

¹⁴⁰ Robert A. Pape, “Soft Balancing against the United States”, *International Security*, Vol. 20, No. 1, 2005, pp. 7-9.

¹⁴¹ Наведених двојица аутора су у постхладноратовском систему у поларне силе убрајали ЕУ, Јапан, Кину и Русију (Barry Buzan and Ole Wæver, op. cit, p. 36).

¹⁴² Kenneth N. Waltz, op. cit, p. 30; David Wilkinson, “Unipolarity without Hegemony”, *International Studies Review*, Vol. 1, No. 2, 1999, p. 142; Christopher Layne, “The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise”, *International Security*, Vol. 17, No. 4, 1993, pp. 8-9.

¹⁴³ Stephen M. Walt, “Alliances in Unipolarity”, in: Gilford John Ikenberry, Michael Mastaduno and William C. Wohlforth (eds.), *International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, pp. 108-115.

униполарном систему једини пол нема јаку потребу за стварањем чврстих савезничких мрежа. Очекивани резултат униполарности је повећана пажња са којом неполарне јединице система прате поступке јединог пола. Наредна одлика ове врсте поларности су веће препреке за стварање коалиције против поларне силе, имајући у виду да би такав подухват захтевао велике напоре свих чланова коалиције, као и велику чврстину њиховог савеза. Када је реч о позицији средњих и мањих сила унутар овог система, она је лошија у односу на остале облике поларности, јер наведене државе не могу да извлаче корист са више страна претњама да ће напустити коалицију, што у највећем броју случајева могу у биполарном и мултиполарном систему.

Питање стабилности униполарног система изазвало је велике поделе у науци о међународним односима, мање у погледу ратова међу великим силама (*great power wars*), а знатно веће када је реч о трајности униполарног система. Наиме, ратови великих сила, а у униполарним системима ту је реч о оружаном сукобу поларне силе са значајнијим државама тог система, су према логици неореалиста мање вероватни у поређењу са биполарним и мултиполарним системима.¹⁴⁴ Са друге стране, униполарни систем повећава вероватноћу асиметричних и периферних сукоба, тј. напада поларне силе на мање (нарочито непослушне, одметнуте) државе, као и ратова међу мањим државама.¹⁴⁵

У разматрања стабилности униполарног система спадају и расправе о његовој трајности, при чему је група аутора, углавном реалистичке оријентације, указивала да ће послехладноратовски униполарни систем кратко трајати,¹⁴⁶ док су савременија проучавања указивала на одређене факторе који доприносе трајности тог система.¹⁴⁷ У том контексту, Монтеиро напомиње важност разматрања два фактора: трошкова рата и самоограничавајућег наступа поларне силе.¹⁴⁸ Наиме, врста наоружања пресудно утиче на трошкове рата, како у погледу производње оружја, тако и у погледу жртава које рат изазива. Што су већи трошкови производње оружја (нарочито нуклеарног), као и што су веће последице његове употребе, већа је и вероватноћа да ће униполарност трајати. Истовремено, уколико поларна сила заузме помирљивије ставове у спољној политици који би омогућили и значајнијим државама тог система да се развијају, такав једнополарни систем би имао веће изгледе за трајањем од онога у коме једини пол система настоји да економски и војно сузбије сваког изазивача. Закључак је наведеног аутора да униполарни системи сами по себи нису ни трајнији ни краткорочнији од осталих система, али да су поменута два фактора кључни показатељи трајности конкретног униполарног система.

Када је реч о унутрашњој динамици једнополарних система, она зависи како од поступака поларне силе, тако и од стратегије које ће следити јединице тог система. Уопштено гледајући, једини пол тог система могао би да заузме два различита става у зависности од тога да ли је ревизионистички настројен према међународном систему, или жели да одржи статус кво.¹⁴⁹ Такође, могуће су две супротне хипотезе поводом понашања

¹⁴⁴ Gilford John Ikenberry, Michael Mastaduno and William C. Wohlforth, "Unipolarity, State Behavior, and Systemic Consequences", *World Politics*, Vol. 61, No. 1, 2009, p. 22.

¹⁴⁵ Nuno P. Monteiro, op. cit, p. 5.

¹⁴⁶ Kenneth N. Waltz, "The emerging Structure of International Politics," *International Security*, Vol. 18, No. 2, 1993, p. 50; Kenneth N. Waltz, "Evaluating Theories", *American Political Science Review*, Vol. 91, No. 4, 1997, pp. 915-916; Charles A. Kupchan, "After Pax Americana: Benign Power, Regional Integration, and the Sources of Stable Multipolarity", *International Security*, Vol. 23, No. 3, 1998, pp. 40-79; Glenn H. Snyder, *Alliance Politics*, Cornell University Press, Ithaca, 1997, p. 18; Christopher Layne, op. cit, p. 7.

¹⁴⁷ William C. Wohlforth, op. cit, pp. 5-41; Gilford John Ikenberry, "Institutions, Strategic Restraint, and the Persistence of American Postwar Order", *International Security*, Vol. 23, No. 3, 1998, pp. 43-78; Birthe Hansen, op. cit; Thomas S. Mowle and David H. Sacko, op. cit.; Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, Columbia University Press, New York, 1998.

¹⁴⁸ Nuno P. Monteiro, op. cit, p. 4.

¹⁴⁹ Gilford John Ikenberry, Michael Mastaduno and William C. Wohlforth, op. cit, pp. 12-13; Наведена разлика између ревизионистичких и сила које настоје да задрже статус кво потиче из реалистичке литературе, а

поларне силе у односу на питање да ли ће она преузети на себе губитке зарад одржавања међународног система, или ће настојати да наведене трошкове пребаци на остале јединице тог система, задржавајући за себе само добитке.¹⁵⁰ Са друге стране, остале државе у униполарном систему такође могу предузети различите стратегије, од сврставања уз поларну силу,¹⁵¹ затим удруживања зарад балансирања поларне силе, преко суптилнијих поступака „меког балансирања“ (soft balancing),¹⁵² до отвореног супротстављања једином полу међународног система.

Последњи проблем у одређењу униполарности је присутност хијерархије у таквим системима. Основа теоријских спорења у том погледу проистиче из превеликог инсистирања аутора реалистичке оријентације, сходно Волцовим полазиштима изнетим у „Теорији међународне политике“, на анархији као кључном принципу организације међународних односа, што Бузан и Литл, као што смо раније напоменули, називају анархофилијом. Пејп констатује да и у униполарном међународном систему функционише равнотежа снага у њеним односима са осталим силама.¹⁵³ Међутим, иако је анархичност присутна у односима поларне силе и осталих значајних сила у униполарном систему, не може се занемарити и постојање хијерархијских елемената у односима поларне силе са мањим државама.¹⁵⁴ Са друге стране, питање концентрације моћи у једнополарном систему и резултирајућег степена контроле коју поларна сила има над осталим значајнијим државама намеће и потребу разматрања разликовања униполарности од хегемоније.

1.3.2 Хегемонија

Разматрање хегемоније у овом делу нашег истраживања намеће се услед чињенице да одређени број аутора поистовећује наведени појам са униполарношћу, док знатно мања група истраживача чак заступа став да је хегемонија могућа и у биполарном и мултилатералном систему.¹⁵⁵ Наиме, Џон Миршајмер (John Mearsheimer),¹⁵⁶ Џејмс Розенау (James Rosenau),¹⁵⁷ Роберт Џервис (Robert Jervis),¹⁵⁸ Роберт Гилпин (Robert Gilpin),¹⁵⁹ Џозеф Нај (Joseph S. Nye) и Дејвид Велч (David A. Welch),¹⁶⁰ Чарлс Кегли (Charles W. Kegley) и Шенон Блантон (Shannon Lindsey Blanton),¹⁶¹ Рандал Швелер (Randall L. Schweller),¹⁶² Сајмон

вероватно најцитиранији аутор у том погледу је Ханс Моргентау (Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Fifth edition, Knopf, New York, 1978, поглавља 4 и 5).

¹⁵⁰ Gilford John Ikenberry, Michael Mastaduno and William C. Wohlforth, op. cit, pp. 14-15.

¹⁵¹ Stephen M. Walt, op. cit, p. 108.

¹⁵² Gilford John Ikenberry, Michael Mastaduno and William C. Wohlforth, op. cit, pp. 18-20.

¹⁵³ Robert A. Pape, op. cit, p. 11.

¹⁵⁴ David A. Lake, *Hierarchy in International Relations*, Cornell University Press, Ithaca, 2009, p. 176.

¹⁵⁵ Jeffrey W. Taliaferro, “Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited”, *International Security*, Vol. 25, No. 3, 2001, p. 153; Benjamin Miller, “Competing realist perspectives on great power crisis behavior”, *Security Studies*, Vol. 5, No. 3, 1996, p. 324.

¹⁵⁶ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, pp. 12, 40.

¹⁵⁷ James N. Rosenau, *The Study of World Politics, Volume 2: Globalization and Governance*, Routledge, Oxon, 2006, p. 41.

¹⁵⁸ Robert Jervis, “The Remaking of a Unipolar World”, *The Washington Quarterly*, Vol. 29, No. 3, 2006, p. 7.

¹⁵⁹ Robert Gilpin, op. cit, p. 29.

¹⁶⁰ Joseph S. Nye Jr. and David A. Welch, *Understanding Global Conflict & Cooperation: Intro to Theory & History*, Sixth Edition, Pearson Longman, New York, 2007, p. 53.

¹⁶¹ Charles W. Kegley Jr. and Shannon Lindsey Blanton, *World Politics: Trend and Transformation*, 2016–2017 Edition, Cengage Learning, Boston, 2017, pp. 104, 266.

¹⁶² Randall L. Schweller, “Entropy and the trajectory of world politics: why polarity has become less meaningful”, *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 23, Number 1, 2010, pp. 149.

Раж (Simon Reich) и Ричард Нед Лебов (Richard Ned Lebow),¹⁶³ Џошуа Голдстајн (Joshua Goldstein) и Џон Пивенхаус (Jon C. Pevenhouse),¹⁶⁴ Дејвид Калео (David P. Calleo),¹⁶⁵ Сјуарт Патрик (Stewart Patrick),¹⁶⁶ Арон Зек (Aaron M. Zack),¹⁶⁷ Патрик Џејмс (Patrick James) и Мајкл Брехер (Michael Brecher),¹⁶⁸ Роберт Мареј (Robert W. Murray) и Ајдан Хехир (Aidan Hehir),¹⁶⁹ Дејвид Тизар (David Andrew Tizzard),¹⁷⁰ Бенџамин Милер (Benjamin Miller),¹⁷¹ Таза Пол (Thazha V. Paul),¹⁷² Џек Леви (Jack S. Levy),¹⁷³ као и Патрик Морган (Patrick Morgan)¹⁷⁴ само су најзначајнији аутори који униполарност и хегемонију посматрају као синониме. Посебну подврсту овог проблема представљају научници који уместо класификације међународних система према појавним облицима поларности користе једноставнију поделу на хегемонске поретке (у којима доминира једна сила) и поретке равнотеже снага (са две или више доминантних држава).¹⁷⁵ Услед тога, потребно је критички сагледати однос два наведена појма и утврдити да ли би и хегемонију требало уврстити у појавне облике поларности међународног система.

Одређење хегемоније теоријски је теже у односу на дефинисање униполарности, имајући првенствено у виду разнородност проучавања хегемонских система. Најчешћа употреба наведеног термина односи се на означавање доминације, али је тај појам код појединих аутора шире разрађен и фокусиран на консензуалне облике доминације.¹⁷⁶ Стога ћемо одређења хегемоније уопштено поделити на она која долазе из међународне политичке економије, затим из науке о међународним односима, као и групу која обухватају сложенија становишта о наведеној тематици. Изложена подела је условна, јер се јасне разлике ових приступа код појединих аутора значајно преплићу, али је користимо зарад прегледности широког поља различитих приступа изучавању хегемоније.

Економска проучавања циклуса у капитализму¹⁷⁷ резултирала су покушајима повезивањем учених правилности са избијањем ратова и борбом за превласт у свету. У том контексту, аутори марксистичке оријентације посматрали су хегемонију у оквиру односа

¹⁶³ Simon Reich and Richard Ned Lebow, "Influence and Hegemony: Shifting Patterns of Material and Social Power in World Politics", *All Azimuth*, Vol. 6, No. 1, 2017, p. 22.

¹⁶⁴ Joshua S. Goldstein and Jon C. Pevenhouse, *International Relations*, Tenth Edition, 2013-2014 Update, Pearson, 2014, p. 57.

¹⁶⁵ David P. Calleo, *Follies of Power: America's Unipolar Fantasy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, p. 4.

¹⁶⁶ Stewart Patric, op. cit, p. 40.

¹⁶⁷ Aaron M. Zack, "'Hegemonic' Decline, Emerging Powers, and Global Conflict", in: Benjamin M. Rowland (ed.), *Is the West in Decline? Historical, Military, and Economic Perspectives*, Lexington Books, Lanham, 2016

¹⁶⁸ Patrick James and Michael Brecher, "Stability and Polarity: New Paths for Inquiry", *Journal of Peace Research*, Vol. 25, No. 1, 1988, p. 33.

¹⁶⁹ Robert W. Murray and Aidan Hehir, "Intervention in the Emerging Multipolar System: Why R2P will Miss the Unipolar Moment", *Journal of Intervention and Statebuilding*, Vol. 6, No. 4, p. 388.

¹⁷⁰ David Andrew Tizzard, "American Unipolarity: The Uneven Distribution of Power", *Global Politics Review*, Vol. 3, No. 2, 2017, p. 12.

¹⁷¹ Benjamin Miller, "Integrated Realism and Hegemonic Military Intervention in Unipolarity", in: Andrew K. Hanami (ed.), *Perspectives on Structural Realism*, Palgrave Macmillan, New York, 2003, p. 33.

¹⁷² Thazha Varkey Paul, "Introduction: The Enduring Axioms of Balance of Power Theory and Their Contemporary Relevance", in: T. V. Paul, James J. Wirtz, and Michel Fortmann (eds.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, Stanford, 2004, pp. 5, 22.

¹⁷³ Jack S. Levy, "What Do Great Powers Balance Against and When?", in: T. V. Paul, James J. Wirtz, and Michel Fortmann (eds.), op. cit, p. 51.

¹⁷⁴ Patrick Morgan, op. cit, str. 38.

¹⁷⁵ Gilford John Ikenberry, "From Hegemony to the Balance of Power: The Rise of China and American Grand Strategy in East Asia", *International Journal of Korean Unification Studies*, Vol. 23, No. 2, 2014, p. 43.

¹⁷⁶ William I. Robinson, *Promoting polyarchy: Globaliation, US intervention, and hegemony*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, p. 21.

¹⁷⁷ Најпознатији заговорници цикличног посматрања развоја капиталистичког система су Николај Кондратјев (Никола́й Дми́триевич Кондра́тьев), Јозеф Шумпетер (Joseph Schumpeter) и Семен Кузњец (Семён Абра́мович Кузнец).

језгра и периферије капиталистичког светског система, проналазећи основу таквог положаја хегемона у његовој економској снази у односу на остале велике силе. Поборници наведеног становишта хегемонији дају негативну конотацију, будући да њену суштину свде на економску експлоатацију од стране једне државе.¹⁷⁸ Тако најугицајнији представник ове струје Имануел Валерстајн (Immanuel Wallerstein) хегемонију одређује као „ситуацију у којој је ривалитет такозваних великих сила толико неуравнотежен да једна сила може у великој мери да намеће своја правила и своје жеље (...) у економској, политичкој, војној, дипломатској, па чак и културној арени“.¹⁷⁹ Материјална база хегемона, према ставовима овог аутора, почива на ефикасности његове економије, док је разлика у снази између хегемона и осталих великих сила толико велика да су његови савезници практично клијентске државе. Иако Валерстајн не сагледава хегемонску силу као свемогућу у конкретном систему, тврдећи да оне „теже предности (advantage) коју никада не достигну“, ¹⁸⁰ он хегемонију одређује као један крај континуума односа међу великим силама, супротну уравнотеженом мултиполарном систему. Посматрајући развој капитализма, овај аутор тврди да су од Новог века циклично смењивали хегемони ратовима великих сила,¹⁸¹ након којих је сваки хегемон градио економске односе и мрежу савезништава који би одржавали његову позицију.¹⁸² Међутим, чим би хегемон положај економски ослабио, његови изазивачи би настојали да преузму водећу улогу у систему.¹⁸³

Према Валерстајновим ставовима, хегемоније не трају дуго, тј. сведене су на четвртину хегемонског циклуса, у складу са описима Кондратјева. Уколико би хегемонија потрајала дуго, овај аутор тврди да би се тада могло говорити о успостављању царства на светском нивоу (world empire), док би одсуство хегемоније створило ситуацију у којој не би постојала могућност максималног увећања акумулације капитала.¹⁸⁴ Крај хегемоније Валерстајн описује као „тренутак када вођство више није аутоматско, када убеђивање постаје веома тешко и, можда најважније, када хегемонска сила не може више да покаже већу ефикасност производње од својих ривала“. У том контексту, овај аутор тврди да је крај хегемоније истовремено и дугачак и кратак процес, јер је хегемон још увек први по многим мерилима, али његови ривали примећују економске проблеме са којима се он бори и мењају своје понашање у односу на период зенита хегемоније.¹⁸⁵ На крају, важно је напоменути да је Валерстајн заступао став да само једна сила у једном тренутку може заузимати хегемонски положај, као и да се тај статус односи само на светског хегемона, док овај аутор одбацује употребу наведеног појма на регионалном нивоу (regional hegemon).¹⁸⁶

Слично становиште заступао је и Џошуа Голдстајн, тврдећи да су хегемонски циклуси и хегемонски ратови заправо политичке манифестације економских циклуса.¹⁸⁷ За овог аутора хегемонија представља „доминацију једне политичке јединице над другима у оквиру језгра“, ¹⁸⁸ која поприма такве размере да Голдстајн констатује да је реч о „хијерархијској

¹⁷⁸ Joshua Goldstein, *Long Cycles: Prosperity and War in the Modern Age*, Yale University Press, New Haven and London, 1988, pp. 125-126.

¹⁷⁹ Immanuel Wallerstein, “The Three Instances of Hegemony in the History of the Capitalist World-Economy”, in: Immanuel Wallerstein, *The Essential Wallerstein*, The New Press, New York, 2000, p. 255.

¹⁸⁰ Immanuel Wallerstein, “The inter-state structure of the modern world-system”, in: Steve Smith, Ken Booth and Marysia Zalewski (eds.), *International theory: positivism and beyond*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, p. 98.

¹⁸¹ Immanuel Wallerstein, “The Three Instances of Hegemony in the History of the Capitalist World-Economy”, p. 258.

¹⁸² Ibidem, p. 259.

¹⁸³ Валерстајн тврди да су током развоја капиталистичког система до сада биле успостављене само три хегемоније (холандска, британска и америчка) и то на веома кратке периоде (Immanuel Wallerstein, “The inter-state structure of the modern world-system”, p. 99).

¹⁸⁴ Ibidem, p. 102.

¹⁸⁵ Ibidem, p. 101.

¹⁸⁶ Ibidem, p. 102.

¹⁸⁷ Joshua Goldstein, op. cit, p. 7.

¹⁸⁸ Ibidem, p. 2.

структури“. Хегемона одређује као „државу језгра која има неизазвану позицију економске и војне супериорности међу државама језгра, а која је стога у могућности да у значајној мери обликује функционисање међународног система“. ¹⁸⁹ Остали аутори који стоје на сличним позицијама као Валерстајн и Голдстајн су: Никол Буске (Nicole Bousquet), Кристофер Чејс-Дан (Christopher Chase-Dunn), Ричард Рубинсон (Richard Rubinson) и Теренс Хопкинс (Terence K. Hopkins). ¹⁹⁰

У науци о међународним односима хегемонија је највише изучавана у оквирима теорије хегемонске стабилности, коме су важне доприносе дали Чарлс Киндлбергер (Charles Kindleberger), ¹⁹¹ Џорџ Моделски (George Modelski) ¹⁹² и Роберт Гилпин (Robert Gilpin), а свој зенит наведени приступ досегао је у другој половини осамдесетих година XX века у проучавањима Берија Ајхенгрин (Barry Eichengreen), Џоане Гова (Joanne Gowa), Данкана Снидала (Duncan Snidal), Мајкла Веба (Michael Web) и Стивена Краснера (Stephen Krasner), а настављена су и током деведесетих у радовима Дејвида Лејка (David Lake) и Хелен Милнер (Helen Milner). ¹⁹³ Ван наведеног приступа, хегемонију су изучавали Џон Икенбери (G. John Ikenberry), Чарлс Капчан (Charles A. Kupchan), Кристијан Ројс-Смит (Christian Reus-Smit), као и Јан Кларк.

Теорија хегемонске стабилности наглашава позитивну конотацију хегемоније, фокусирајући се не само на економску основу те појаве, него дајући значајан простор разматрањима на који начин је хегемонија повезана са стабилношћу међународног система, уз указивање и на војне стране хегемоније. Блиска хегемонским циклусима, ова разматрања наглашавају хегемонски рат као „главни механизам промене кроз историју“, ¹⁹⁴ будући да он, према мишљењу ових аутора, покреће хегемонски циклус из почетка. Иако се Гилпин повремено двоумио око тога да ли улогу хегемона може имати само једна држава или је колективна хегемонија такође могућа, ¹⁹⁵ већина каснијих аутора овог правца узимала је у обзир само прву опцију. ¹⁹⁶

Наведени теоријски приступ настоји да све међународне системе прикаже као склопове хијерархијских односа, са хегемоном на врху. ¹⁹⁷ При том је Гилпин наглашавао да хегемони своју позицију одржавају пружањем јавних добара у замену за приходе. Роберт Киохан (Robert Keohane) тако наводи да је хегемонија САД након Другог светског рата почивала на гарантовању три ствари мањим државама: стабилног међународног монетарног система, отворених тржишта за проток роба, као и приступ нафти по стабилним ценама. ¹⁹⁸ Другим речима, хегемони настоје да изграде и одржавају такав систем безбедности и међународне економије који ће им доносити приходе, а заузврат су спремни да снесу трошкове одржавања таквог система. Услед описане расподеле улога, мање државе немају

¹⁸⁹ Ibidem, p. 5.

¹⁹⁰ За упоредни преглед њихових аргументација: Ibidem, pp. 133-141.

¹⁹¹ Киндлбергер је дао значајне увиде овом приступу, иако се противио употреби термина „хегемонија“, преферирајући вођство (leadership) (Charles Kindleberger, “Hierarchy Versus Inertial Cooperation”, *International Organization*, Vol. 40, No. 4, 1986, pp. 841-842).

¹⁹² Овај аутор уместо хегемоније користи термин „глобално вођство“ (George Modelski and Sylvia Modelski, *Documenting Global Leadership*, Palgrave Macmillan, London, 1988, pp. 1-2).

¹⁹³ Ian Clark, *Hegemony in International Society*, Oxford University Press, 2011, p. 16.

¹⁹⁴ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, 2009, p. 15.

¹⁹⁵ Могућност колективне хегемоније Гилпин спомиње на стр. 15 поменутог дела *War and Change in World Politics*, док о опцији једне државе у улози хегемона изричито говори на странама 29 и 116.

¹⁹⁶ Колективну хегемонију спомињу Мајкл Шиан (Michael Sheehan, *The Balance of Power: History and Theory*, Routledge, London, 2000, p. 83), Адам Вотсон (Adam Watson, *The evolution of international society: a comparative historical analysis*, Routledge, London, 1992, p. 15), Холбрад (Carsten Holbraad, op. cit, pp. 31, 174) и Јан Кларк (Ian Clark, op. cit).

¹⁹⁷ Richard Ned Lebow and Benjamin Valentino, “Lost in Transition: A Critical Analysis of Power Transition Theory”, *International Relations*, Vol. 23, No. 3, 2009, p. 392.

¹⁹⁸ Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, 1984, p. 139.

подстицаје да плаћају правични део цене одржања статуса кво, већ се фокусирају само на извлачење што већих прихода у постојећем систему. Стога трошкови одржавања система за хегемона временом расту брже од прихода које му систем доноси,¹⁹⁹ што на крају доводи до хегемонског рата којим један од изазивача настоји да преузме хегемонску позицију.

Као и економска изучавања хегемоније, тако и радови настали у оквирима науке о међународним односима претежно су засновани на материјалистичкој интерпретацији стварности будући да наглашавају важност контроле коју хегемон има над кључним ресурсима,²⁰⁰ али и поседовање „довољно војне моћи да се заштити“ међународни економски поредак.²⁰¹ Сузан Стрејнц (Susan Strange) је међу чисто материјалне ресурсе хегемона убрајала и „структуру знања“, која обухвата области науке, технологије и комуникација.²⁰²

Са друге стране, поједини заговорници овог приступа, попут Киохана, Адама Вотсона (Adam Watson) и Стивена Бармана (Stephen Burman), излазе из чисто материјалистичког обрасца теорије хегемонске стабилности, указујући на важност изградње међународних правила (режима) како би се што дуже задржала хегемонска позиција, као и „одређени степен сагласности“ који хегемон има од слабијих држава.²⁰³ Такође и Кристофер Лејн (Christopher Layne) заступа став да је хегемонија више од униполарности у том смислу што подразумева и амбицију хегемона да изгради „стабилан међународни поредак који ће штитити његову безбедност, као и економске и идеолошке интересе“.²⁰⁴ На сличном трагу је и одређење хегемоније којд Киохана и Наја, који је дефинишу као ситуацију у којој је „једна држава довољно моћна да одржава суштинске норме међудржавних односа, као и да намерава да тако поступа“.²⁰⁵ Настојећи да обједине претходне дефиниције овог појма, Нил Џес (Neal G. Jesse) и сарадници одређују хегемона као „државу која је а) значајно снажнија од осталих држава у систему и у економској и у војној димензији, б) свесна њене надмоћи и спремна је да је користи да обликује међународно окружење према својим интересима и вредностима и в) активна је у изградњи, развоју и одржавању различитих међународних институција“.²⁰⁶ Са друге стране, припадници Енглеске школе су се у разматрањима хегемоније истакли као заговорници легитимизације хегемоније. У том контексту, Јан Кларк настоји да хегемонију уврсти међу институције међународног друштва,²⁰⁷ док Ројс-Смит констатује да је хегемонија „друштвени однос који производи хијерархију међу актерима у којој је дефинишућа одредница легитимизација неједнакости моћи“.²⁰⁸

У последњу групу истраживача хегемоније убрајамо Антонија Грамшија (Antonio Gramsci) и његове следбенике, који додају дубљу друштвену димензију до сада описаним проучавањима поменутог појма. Наиме, они су, у оквирима марксистичког приступа, указали

¹⁹⁹ Robert Gilpin, op. cit, p. 169.

²⁰⁰ Robert O. Keohane, op. cit, p. 32.

²⁰¹ Ibidem, p. 39.

²⁰² Susan Strange, “The Persistent Myth of Lost Hegemony”, *International Organization*, Vol. 41, No. 4, 1987, pp. 565, 570-571.

²⁰³ Robert O. Keohane, op. cit, p. 46; Adam Watson, op. cit, p. 15; Stephen Burman, *America in the modern world: the transcendence of United States hegemony*, Palgrave Macmillan, New York, 1991, p. 27.

²⁰⁴ Christopher Layne, *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present*, Cornell University Press, Ithaca, 2006, p. 4.

²⁰⁵ Robert O. Keohane and Joseph S. Nye Jr, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Little and Brown, Boston, 1977, p. 44.

²⁰⁶ Neal G. Jesse et al, “The Leaders Can’t Lead When the Followers Won’t Follow: The Limitations of Hegemony”, in: Kristen P. Williams et al (eds.), *Beyond Great Powers and Hegemons: Why Secondary States Support, Follow or Challenge*, Stanford University Press, Stanford, 2012, p. 7.

²⁰⁷ Ian Clark, op. cit, pp. 51-59; Ian Clark, “Towards an English School Theory of Hegemony”, *European Journal of International Relations*, Vol. 15, No. 2, 2009, pp. 203–228.

²⁰⁸ Наведено према: Ian Hurd, “Breaking and Making Norms: American Revisionism and Crises of Legitimacy”, *International Politics*, Vol. 44, No. 2-3, 2007, p. 204.

на важност идеолошке компоненте („културне хегемоније“) ²⁰⁹ која омогућава успостављање, а нарочито одржање хегемонског положаја обезбеђивањем сагласности потлачених за такву врсту односа. ²¹⁰

У складу са полазиштем да међународним дешавањима претходе она унутар државе, ²¹¹ Грамши је хегемонију на међународном плану схватао као продужетак хегемоније доминантне друштвене класе на националном нивоу. Стога, за разлику од прве две наведене групе истраживача, код њега субјекат хегемоније није држава, него владајућа класа хегемонске државе (“class-led” hegemony). ²¹² Шта више, он истиче да та класа користи знатно шире друштвене механизме од физичке присиле како би одржала сопствену позицију. У том контексту, он је указао да, у већој или мањој мери, образовни систем, медији, црква и остале институције цивилног друштва пружају потпору владајућој класи настојећи да репродукују успостављени образац односа и у будућности. Другим речима, поменуте институције поспешују интернализацију моралних и културних вредности („друштвене логике система доминације“), како би се прибавио активни пристанак потлачених класа на наметнуте друштвене односе. ²¹³ Такво проширено схватање односа власти резултирало је Грамшијевом сажетом дефиницијом државе као „хегемоније заштићене оклопом присиле“. ²¹⁴

Према схватањима овог аутора, у међународним размерама хегемонија настаје када једна моћна држава прође кроз темељну друштвено-економску револуцију, услед чега њене институције (укључујући културу и технологију) почињу да се шире и у иностранству. Земље у којима се наведени обрасци темељније спроведу постају језгро тог „светског система“, док остале државе чине његову периферију, у којој је усвајање поменутих тенденција само делимично. ²¹⁵ Када је реч о природи хегемоније, Грамши ју је поимао као тродимензионалну структуру састављену од економских, друштвених и политичких аспеката. Наведену тврдњу аргументовао је постојањем доминантног начина производње, затим сложених веза међу друштвеним класама различитих држава, као и поретка међу државама. ²¹⁶ Полазишта овог аутора послужила су као основа за даља проучавања међународних односа, а најзначајнији Грамшијеви следбеници у том погледу су Роберт Кокс (Robert W. Cox), Брус Расет (Bruce Russett), Хенк Овербек (Henk Overbeek) и Бери Гилс (Berry Gills). ²¹⁷

Када је реч о употребној вредности хегемоније за наше истраживање, први проблем представља велика различитост одређења тог појма. Други изазов представља чињеница да већина истраживача хегемоније, нарочито припадника прве две групе аутора, сем смена хегемона не види друге промене у међународном систему, што је веома поједностављен поглед на прилично сложене међудржавне односе. Трећи проблем представља чињеница да изложени приступи хегемонији не доприносе много разматрањима поларности међународног система, будући да су углавном сведени на разматрање понашања хегемона. Другим речима, наше поимање униполарности у великој мери је теоријски покрило ситуације које су

²⁰⁹ Antonio Gramsci, *Selections from the prison notebooks*, edited and selected by Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith, International Publishers, New York, 1992, p. 258.

²¹⁰ Owen Worth, “Beyond world order and transnational classes: the (re)application of Gramsci in global politics”, in: Mark McNally and John Schwarzmantel (eds.), *Gramsci and Global Politics: Hegemony and resistance*, Routledge, Oxon, 2009, p. 21.

²¹¹ Antonio Gramsci, op. cit, p. 176.

²¹² Gundula Ludwig, “Governing gender: The integral state and gendered subjection”, in Mark McNally and John Schwarzmantel (eds.), op. cit, p. 94.

²¹³ William I. Robinson, op. cit, p. 21.

²¹⁴ Antonio Gramsci, op. cit, p. 263.

²¹⁵ Robert W. Cox, “Gramsci, hegemony and International Relations: An essay on method”, *Millenium: Journal of International Studies*, Vol. 12, No. 2, p. 171.

²¹⁶ Ibidem, pp. 171-172.

²¹⁷ Christopher Chase-Dunn et al, “Hegemony and Social Change”, *Merston International Studies Review*, Vol. 38, No. 2, 1994, pp. 368-369.

проучавали истраживачи хегемоније, при чему је приступ поларности међународног система који је заступљен у нашем истраживању систематичнији и обухватнији.

1.3.3 Биполарност

Од почетака расправа у научној литератури о везама стабилности и поларности шездесетих година XX века биполарност је била присутна као незаобилазан појам и најчешћа ознака за међународни систем успостављен након Другог светског рата. Најпознатији заговорник тезе да је тај појавни облик поларности међународног система најстабилнији био је Волц, који је и објављивањем рада „Стабилност биполарног света“ 1964. године²¹⁸ подстакао наведену дебату. Важно је напоменути да је под стабилношћу Волц углавном подразумевао одсуство рата међу поларним силама, а не трајност конкретних међународних система.²¹⁹

Поменута дебата о вези стабилности и поларности настављена је емпиријским истраживањима и у наредном периоду, при чему се као најзначајнији аутори који су заступали становиште да је биполарност најстабилнији облик поларности издвајају: Амитаи Ециони (Amitai Etzioni),²²⁰ Френк Вејман (Frank W. Wayman),²²¹ Леви,²²² Џејмс и Брехер,²²³ Алвин Саперстајн (Alvin M. Saperstein),²²⁴ Џонатан Вилкенфелд (Jonathan Wilkenfeld) и Брехер,²²⁵ Вилијам Рикер (William Riker),²²⁶ Миршајмер,²²⁷ као и Брус Буено де Мескита (Bruce Bueno de Mesquita).²²⁸

Елементарно одређење биполарности подразумева такав међународни систем у коме постоје само два пола, али значајне разлике међу истраживачима у оквиру науке о међународним односима постоје у погледу тога ко може бити субјекат поларности – само државе или и међудржавни савези. Наведена дилема јавила се на самом почетку поменуте научне расправе о повезаности поларности и стабилности међународних система. Док је већа група аутора, предвођена Волцом, заступала став да само државе могу бити полови међународног система, те да би стога строго требало одвојити поларност међународног система (power polarity) од његове поларизације (cluster polarity), мања група истраживача занемаривала је наведени став и под половима система посматрала само савезе држава. Међу ауторима који не раздвајају наведене појмове издвојили су се: Мортон Каплан (Morton

²¹⁸ Kenneth N. Waltz, “The Stability of a Bipolar World“, in: David V. Edwards, *International Political Analysis: Readings*, Holt, Rinehart and Winston, 1970.

²¹⁹ Joseph M. Grieco, “Structural realism and the problem of polarity and war“, in: Felix Berenskoetter and M. J. Williams (eds.), *Power in World Politics*, Routledge, Oxon, 2007, pp. 66-67.

²²⁰ Amitai Etzioni, *Political Unification: A Comparative Study of Leaders and Forces*, Holt, Rinehart, Winston, New York, 1965, pp. 69-70.

²²¹ Frank Whelon Wayman, “Bipolarity and War: The Role of Capability Concentration and Alliance Patterns among Major Powers, 1816-1965“, *Journal of Peace Research*, Vol. 21, No. 1, 1984, p. 76.

²²² Jack S. Levy, “Theories of General War“, *World Politics*, Vol. 37, No. 3, 1985, p. 58; исто: Jack S. Levy, “The Polarity of the System and International Stability: An Empirical Analysis“, in: Alan Ned Sabrosky (ed.), *Polarity and War: The Changing Structure of International Conflict*, Routledge, Oxon, 1985, p. 58.

²²³ Patrick James and Michael Brecher, op. cit, p. 37.

²²⁴ Alvin M. Saperstein, “The “Long Peace” - Result of a Bipolar Competitive World?“, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 35, No. 1, 1991, p. 77.

²²⁵ Jonathan Wilkenfeld and Michael Brecher, “Interstate Crises and Violence: Twentieth Century Findings“, in: Manus I. Midlarsky (ed.), *Handbook of War Studies II*, The University of Michigan Press, 2000, p. 284; исто и у: Michael Brecher, Patrick James and Jonathan Wilkenfeld, “Polarity and stability: New concepts, indicators and evidence“, *International Interactions*, Vol. 16, No. 1, 1990, p. 76.

²²⁶ Patrick James and Michael Brecher, op. cit, p. 40.

²²⁷ John J. Mearsheimer, op. cit, p. 5.

²²⁸ Bruce Bueno de Mesquita, “Measuring System Polarity“, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 19, No. 2, 1975, p. 207.

Карлан), Арон²²⁹ Волфрам Хенридер (Wolfram F. Hanrieder),²³⁰ Ричард Роузкрэнс (Richard N. Rosecrance),²³¹ Дејвид Сингер (David J. Singer) и Мелвин Смол (Melvin Small), Мајкл Хас (Michael Haas), Мајкл Волас (Michael Wallace), Буено де Мескита, Стол (Richard J. Stoll) и Мајкл Чемпион (Michael Champion),²³² Џејмс, Брехер и Вилкенфелд,²³³ као и Кјел Голдман (Kuell Goldman).²³⁴ Након Хладног рата наведено становиште заступали су Голдстајн и Пивенхаус,²³⁵ Нај,²³⁶ Морган,²³⁷ Холбрад,²³⁸ Карен Мингст (Karen A. Mingst),²³⁹ Ендрју Хејвуд (Andrew Heywood),²⁴⁰ Мартин Грифитс (Martin Griffiths), Тери О'Калахан (Terry O'Callaghan) и Стивен Роуч (Steven C. Roach).²⁴¹

Најзначајније радове у погледу установљавања разлике између поларности и поларизације међународног система објавили су Глен Снајдер (Glenn H. Snyder) и Пол Дизинг (Paul Diesing), затим Дејвид Рапкин (David P. Rapkin), Вилијам Томпсон (William R. Thompson) и Џон Кристоферсон (Jon A. Christopherson), као и Вејман.²⁴² Наиме, првих двојица аутора су нагласили да „савези и блокови држава представљају типове односа између земаља у систему (...), али они не конституишу (...) структуру“²⁴³ међународног система. Стога су констатовали да постојање два савеза великих сила пре Првог светског рата не значи да је тај систем био биполаран, него мултиполарни систем поларизован у два блока. Рапкин, Томпсон и Кристоферсон такође истичу потребу „разликовања системске расподеле моћи (поларност) од тенденције актера да се групишу око најмоћнијих држава у систему (поларизација)“.²⁴⁴ На истом трагу, Вејман указује да „биполарни систем може да буде и биполаризован (cluster bipolar) и мултиполаризован (cluster multipolar), као и да мултиполарни систем може да буде исто мултиполаризован и биполаризован“.²⁴⁵ Супротност поларизованим системима, неполаризовани систем се може одредити као истовремено присуство већег броја савеза чија се чланства међусобно преплићу или таквог система у коме се чланства у алијансама брзо мењају.²⁴⁶

Када је реч о уоченим карактеристикама биполарних система, Волц је најпре указао на четири особине које су допринеле умањењу сукобљавања у међународној арени.²⁴⁷ Прва одлика се односи на одсуство периферије у систему, имајући у виду да полови један за другога представљају „опесивну опасност“. Другим речима, надметање два пола у оваквом

²²⁹ Goedele De Keersmaeker, op. cit, p. 18.

²³⁰ Wolfram F. Hanrieder, “The International System: Bipolar or Multibloc?”, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 9, No. 3, 1965, pp. 303.

²³¹ Richard N. Rosecrance, *Action and Reaction in World Politics: International Systems in Perspective*, Little, Brown & Company, Boston, 1963, p. 234.

²³² Edward D. Mansfield, “Concentration, Polarity, and the Distribution of Power”, *International Studies Quarterly*, Vol. 37, No. 1, 1993, pp. 105-128

²³³ Michael Brecher, Patrick James and Jonathan Wilkenfeld, op.cit, p. 54.

²³⁴ Наведено према: David P. Rapkin et al, “Bipolarity and Bipolarization in the Cold War Era: Conceptualization, Measurement, and Validation”, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 23, No. 2, 1979, p. 264.

²³⁵ Joshua S. Goldstein and Jon C. Pevenhouse, op. cit, p. 57.

²³⁶ Joseph S. Nye, Jr, *Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History*, pp. 286-289.

²³⁷ Patrick Morgan, op. cit, str. 38.

²³⁸ Carsten Holbraad, op. cit, p. 161.

²³⁹ Karen A. Mingst, op. cit, pp. 88-89.

²⁴⁰ Andrew Heywood, *Global Politics*, Palgrave Macmillan, New York, 2011, p. 216.

²⁴¹ Martin Griffiths, Terry O'Callaghan and Steven C. Roach, *International Relations: The Key Concepts*, Second Edition, Routledge, Oxon, 2008, pp. 18-19.

²⁴² Frank Whelon Wayman, op. cit, pp. 61-78.

²⁴³ Glenn H. Snyder and Paul Diesing, *Conflict Among Nations: Bargaining, Decision Making, and System Structure in International Crises*, Princeton University Press, Princeton, 1977, p. 420.

²⁴⁴ David P. Rapkin et al, op. cit, p. 263.

²⁴⁵ Frank Whelon Wayman, op. cit, p. 63.

²⁴⁶ Jack S. Levy, “Alliance Formation and War Behavior: An Analysis of the Great Powers, 1495–1975”, *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 25, No 4, 1981, p. 607.

²⁴⁷ Kenneth N. Waltz, op. cit, p. 320.

међународном окружењу може се посматрати као „игра нултог збира“ (zero-sum game), у којој добитак за једну страну представља губитак за другу. Том приликом полови настоје да све кризе посматрају у контексту њиховог надметања у целом систему, при чему регионалне кризе постају „део њихових глобалних интереса“.²⁴⁸ Бери Позен је у том контексту оценио да ниједна од две поларне силе „не може да започне припреме за агресију без подизања пажње оне друге“.²⁴⁹ Друга карактеристика биполарног система је интензивирање међународне утакмице два пола, будући да они настоје да укључе што више фактора у међусобно надметање, а јасност претње коју перципирају поларне силе скоро да се не доводи у питање.²⁵⁰ Наредна особина двополарне конфигурације је одржавање одређеног нивоа нестабилности у систему, имајући у виду да поларне силе изазивају кризе ниског нивоа како би побољшале свој положај, што касније подразумева и дозу опрезности како би се успешно управљало кризним ситуацијама. „Тензија у систему је висока јер свака (поларна сила) може за другу и другој да учини много. Али пошто се не може апеловати на трећу страну, притисак ка умереном понашању је висок.“²⁵¹ На крају, Волц је истакао и да су поларне силе по својим материјалним способностима надмоћне у односу на све остале чиниоце биполарног међународног система. Међутим, контрола коју поларне силе имају над неполарним јединицама је „мања од доминације“, тј. она је „преовлађујућа, али не и апсолутна. Да би се свет описао као биполаран не значи да било која сила може да има позитивну контролу свуда у свету, него да свака има глобалне интересе о којима може да се стара без помоћи, иако је помоћ често пожељна.“²⁵²

У „Теорији међународне политике“ Волц је приказао још неколико одлика двополарног система, попут констатације да је војна међузависност полова ниска, за разлику од мултиполарности,²⁵³ што доводи и до чињенице да се две поларне силе у биполарности тежишно ослањају на сопствене капацитете (self-dependence).²⁵⁴ Осим тога, као логична последица велике разлике у капацитетима поларних и осталих сила, прегруписивање неполарних јединица не може да промени структуру тог међународног система, а као примере навео је повлачење Француске из струкутра НАТО 1966. године, као и излазак Кине из совјетске сфере. Наредна особина тиче се повећане флексибилности спољнополитичког наступа полова наведеног система у односу на мултиполарност, будући да они не морају да се приклањају захтевима својих савезника, јер од њих не зависе ни у ком погледу. Стога главна ограничења за поларне силе „проистичу од главних непријатеља, а не од сопствених савезника“.²⁵⁵ На крају, полови имају велике подстицаје да воде конзервативну, умерену спољну политику,²⁵⁶ услед чега додатно репродукују биполарни образац.

Један критеријум за уочавање подврста или фаза у којима се налази биполарни систем је дистинкција направљена увођењем поларизације, којом је могуће разликовати неполаризоване или слабо поларизоване двополарне системе, затим мултиполаризоване и на крају биполаризоване биполарне системе. Друга врста класификације може се направити на основу критеријума симетричности полова на уравнотежене биполарне системе (полови имају приближно једнаке снаге) и неуравнотежене двополарне системе.²⁵⁷ Додавањем критеријума хетерегености система Хенридер је класификовао биполарне системе на: хомогене симетричне (полови и њихови савези су приближно једнаки по својој снази, а

²⁴⁸ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, p. 198.

²⁴⁹ Barry R. Posen, *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany between the world wars*, Cornell University Press, Ithaca, 1984, p. 63.

²⁵⁰ Kenneth N. Waltz, op. cit, p. 172.

²⁵¹ Ibidem, 174.

²⁵² Kenneth N. Waltz, “The Stability of a Bipolar World“, p. 325.

²⁵³ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, p. 169.

²⁵⁴ Ibidem, p. 171.

²⁵⁵ Ibidem, p. 170.

²⁵⁶ Ibidem, p. 174.

²⁵⁷ John J. Mearsheimer, op. cit, 337.

јединице ван блокова су занемарљиве) и хомогене асиметричне диполарне системе (један од полова и његов блок има премоћ у материјалним ресурсима, при чему су ванблоковске јединице система занемарљиве). Томе је додао и хетеро-симетричне (полови и њихови блокови су приближно једнаки, али поред њих постоји и блок неполарних држава) и хетеро-асиметричне диполарне системе (један пол и његов блок има премоћ над другим, уз постојање блока неполарних држава).²⁵⁸

1.3.4 Мултиполарност

Мултиполарност је у расправама о везама поларности и стабилности међународног система од седме деценије прошлог века била присутна као супротност диполарности, а у њима је најчешће служила као ознака за системе који су постојали у XIX и првој половини XX века. Карл Дојч (Karl W. Deutsch) и Сингер²⁵⁹ сматрају се најранијим заговорницима тезе о стабилности мултиполарности у дебати са подржаваоцима диполарности, а остали аутори који су у својим делима подржали вишеполарност су: Квинси Рајт (Quincy Wright), Каплан, Моргентау, Смол, Едвард Галик (Edward V. Gulick), Стенли Хофман (Stanley Hoffmann),²⁶⁰ Роџер Мастерс (Roger D. Masters), Џорџ Лиска (George Liska), Инис Клод (Inis L. Claude), Арнолд Волферс (Arnold Wolfers),²⁶¹ Кегли и Грегори Рејмон (Gregory A. Raymond), Пол Хат (Paul K. Huth), Скот Бенет (Scott D. Bennett) и Кристофер Гелпи (Christopher Gelpi).²⁶²

Елементарна дефиниција мултиполарности обухвата међународни систем са најмање три пола, при чему је и ово одређење било оптерећено расправом о разлици поларности и поларизације. Наиме, као што смо претходно указали, само мањи број аутора није разликовао мултиполарност (power multipolarity) од мултиполаризације (cluster multipolarity), док је већина увиђала ту разлику. Слично као и код униполарности и диполарности, и у случају вишеполарности постојале су истоветне поделе у виду основе за утврђивање статуса полова система на групу која користи материјалне факторе (претежно неореалисти) и ауторе који томе додају и статусна питања (Енглеска школа). У нашем истраживању определили смо се да усвојимо како разликовање поларности од поларизације, тако и критеријуме Енглеске школе за утврђивање полова мултиполарног система.

Међу најважније особине мултиполарних система Волц убраја: флексибилност, затим међузависност полова, нејасност опасности и конфузност у погледу одговора на њих. Под флексибилношћу система овај аутор посматрао је могућност промене савезништава међу половима система, како би се осигурала стабилност.²⁶³ Потреба за савезништвима проистиче из чињенице да су велике силе мултиполарног система релативно једнаких способности, услед чега је ослањање на савезнике нужно како би се осигурала национална безбедност, чиме се наглашава узајамна зависност полова тог система.²⁶⁴ Међутим, због флексибилности, мултиполарним системима недостаје јасност ко је коме тачно претња, као и на који начин ће сви полови реаговати на претње. Стога Позен наглашава да у оваквим системима „нико не може бити довољно сигуран ко ће се сврстати са ким“, а да чак ни у случајевима поларизације мултиполарног система на два савеза не би требало искључити могућност

²⁵⁸ Wolfram F. Hanrieder, op. cit, pp. 303-304.

²⁵⁹ Karl W. Deutsch and David J. Singer, "Multipolar Power Systems and International Stability", *World Politics*, Vol. 16, No. 3, 1964, p. 406.

²⁶⁰ Patrick James and Michael Brecher, op. cit, p. 40.

²⁶¹ Michael Haas, "International Subsystems: Stability and Polarity", *The American Political Science Review*, Vol. 64, No. 1, 1970, p. 98.

²⁶² Wanfa Zhang, *A Comparative Test of Theories of Polarity and Conflict*, (необјављена докторска дисертација), The University of Alabama, 2009, p. 14.

²⁶³ Kenneth N. Waltz, op. cit, p. 165.

²⁶⁴ Ibidem, p. 169.

промене савезништава.²⁶⁵ Волц закључује да „у мултиполарним системима има превише сила да би се дозволило било којој да повлачи јасне и чврсте линије између савезника и противника, али [их има] и премало да би последице промене савезништва остале мале“.²⁶⁶

Слажући се са Волцом у погледу флексибилности мултиполарних система, Дојч и Сингер су тврдили да ће полови у таквом окружењу бити опрезнији у погледу спољне политике, будући да је исход сукоба у вишеполарном систему неизвесан. Ова двојица аутора заступају став да „могућности интеракције“ (interaction opportunity) расту у мултиполарности, услед чега се смањује ригидност савезништава, а последично и вероватноћа избијања већих и честих ратова.²⁶⁷ Услед тога, Кешмен разрађује њихову тврдњу указујући да поларне силе у вишеполарном систему имају на располагању више потенцијалних савезника и медијатора, што се позитивно одражава на системску стабилност. На тај начин посматрана мултиполарност заправо представља „плуралистички систем сложених односа који спречава ригидне расцепе и поларизацију, смањујући вероватноћу да ће сукоби довести до рата“.²⁶⁸ За разлику од сила у биполарном систему, Роузкренс наводи да полови мултиполарног система не играју игру нултог збира (zero-sum game).²⁶⁹ Слично Волцу, и Дојч и Сингер су заступали тезу да се стабилност мултиполарних система повећава растом броја полова од пет на више.²⁷⁰

Полазећи од тврдње да државе имају одређени ниво пажње који могу да посвете међународним околностима, овај ауторски двојац изводи закључак да повећање броја полова смањује могућност да ће један од њих усредсредити неопходни ниво пажње потребан да би се покренуо рат са другим полом.²⁷¹ На крају, ови аутори тврде да мултиполарни системи узрокују мањи интензитет трке у наоружању у поређењу са двополарним системима, што би требало да има позитиван утицај на стабилност вишеполарних система.²⁷² У том контексту, они заступају становиште да „наоружавање ривалске силе, које би у биполарном систему могло да представља фаталну претњу, у мултиполарном систему би захтевало само нешто више од хитрог прилагођавања савезништава“.²⁷³ На крају, Роузкренс наводи да ће мултиполарни системи највероватније повећати број међународних конфликта, иако ће њихов значај за систем бити мањи од сукоба поларних сила у двополарном систему.²⁷⁴

Када је реч о подврстама или фазама кроз које пролазе мултиполарни системи, коришћењем поларизације као критеријума могуће је разликовати неполаризоване или слабо поларизоване мултиполарне системе, биполаризоване вишеполарне системе и мултиполаризоване мултиполарне системе. На основу симетричности полова могуће је класификовати вишеполарне системе на уравнотежене и неуравнотежене.²⁷⁵ Са становишта стабилности или трајности мултиполарних система, Волц је нагласио да се мултиполарни системи имају више изгледа на постојаност уколико број поларних сила пређе границу од најмање пет.²⁷⁶ Наиме, код трополарног система истакнута је његова нестабилност, имајући у виду да две поларне силе могу лако да се удруже против треће и да тај рудиментарни

²⁶⁵ Barry R. Posen, op. cit, p. 63.

²⁶⁶ Kenneth N. Waltz, op. cit, p. 168.

²⁶⁷ Karl W. Deutsch and David J. Singer, op. cit, p. 394.

²⁶⁸ Greg Cashman, op. cit, p. 391.

²⁶⁹ Richard N. Rosecrance, “Bipolarity, Multipolarity, and the Future”, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 10, No. 3, 1966, p. 317.

²⁷⁰ Karl W. Deutsch and David J. Singer, op. cit, p. 395.

²⁷¹ Ibidem, p. 400.

²⁷² Ibidem, p. 401.

²⁷³ Ibidem, p. 403.

²⁷⁴ Richard N. Rosecrance, op. cit, p. 318.

²⁷⁵ John J. Mearsheimer, op. cit, p. 337.

²⁷⁶ Kenneth N. Waltz, op. cit, p. 163.

мултиполарни систем претворе у биполарни.²⁷⁷ Стога систем са четири пола Волц посматра стабилнијим у смислу да има више гаранција да ће опстати као мултиполарни, док као историјски типичније мултиполарне системе овај аутор наводи оне који имају пет и више поларних сила.

1.3.5 Статус трополарности

Насупрот устаљеној трочлавној класификацији појавних облика поларности међународног система, поједини аутори посматрају трополарност као посебан, четврти облик, издвајајући је од осталих феномена мултиполарности. У том погледу један од највећих заговорника ове идеје је Швелер, који тврди да је међународни систем између два светска рата био „трополаран - не мултиполаран“,²⁷⁸ а заступа и став да свет после Хладног рата све више постаје трополаран, тј. под доминацијом Сједињених Држава, Немачке и Јапана.²⁷⁹ Иако је и у наредном периоду наставио да се залаже за издвајање трополарности као посебног појавног облика поларности међународног система,²⁸⁰ Швелер није систематски заступао наведени став.²⁸¹ Са друге стране, Роберт Рос (Robert S. Ross) је трополарност видео у међународним систему седамдесетих и осамдесетих година XX века (у половине је убрајао и Кину).²⁸² Осим наведених аутора, трополарност као потпуно различит облик од мултиполарности наводе у појединим делима још и Мајкл Хас (Michael Haas),²⁸³ Роберт Гилпин,²⁸⁴ Грег Кешмен (Greg Cashman),²⁸⁵ Бери Бузан и Оле Вивер,²⁸⁶ Дејвид Вилкинсон,²⁸⁷ Холбрад,²⁸⁸ Стивен Брукс (Stephen G. Brooks) и Вилијам Волфорт,²⁸⁹ Џошуа Голдстајн и Џон Пивенхаус,²⁹⁰ Бертран Бади (Bertrand Badie),²⁹¹ Џозеф Ноги (Joseph L. Noguee) и Џон Спенијер (John W. Spanier),²⁹² Џек Донели (Jack Donnelly),²⁹³ Бирте Хансен

²⁷⁷ Са наведеним закључком слажу се и Каплан (Morton A. Kaplan, *System and Process in International Relations*, Wiley, New York, 1957, p. 34) и Гилпин (Gilpin, op. cit, p. 235). Супротно становиште заступају Чарлс Остром и Џон Олдрич (Charles Ostrom and John Aldrich, “The Relationship Between Size and Stability in the Major Power International System“, *American Journal of Political Science*, Vol. 22, No. 4, 1978, p. 766), као и Дејвид Гарнхам (David Garnham, “The Causes of War: Systemic Findings“, in Alan Ned Sabrosky (ed.), *Polarity and War: The Changing Structure of International Conflict*, Routledge, Oxon, 1985, p. 20).

²⁷⁸ Randall L. Schweller, “Tripolarity and the Second World War“, p. 74.

²⁷⁹ Ibidem, 99.

²⁸⁰ Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*; Randall L. Schweller, “Managing the Rise of Great Powers“, in: Alastair Iain Johnston and Robert S. Ross (eds.), *Engaging China: The Management of an Emerging Power*, Routledge, London and New York, 1999, p. 6.

²⁸¹ У раду “Entropy and the trajectory of world politics: why polarity has become less meaningful” (објављен у *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 23, Number 1, 2010), Швелер уопште не спомиње трополарност, већ само устаљене појавне облике поларности међународног система.

²⁸² Robert S. Ross (ed.), *China, the United States, and the Soviet Union: Tripolarity and Policy Making in the Cold War*, M.E. Sharpe, Armonk, 1993.

²⁸³ Michael Haas, op. cit, p. 113.

²⁸⁴ Robert Gilpin, op. cit, pp. 91, 243.

²⁸⁵ Greg Cashman, op. cit, pp. 372, 377, 389, 484.

²⁸⁶ Barry Buzan and Ole Wæver, op. cit, p. 49.

²⁸⁷ David Wilkinson, op. cit, pp. 141-142.

²⁸⁸ Иако користи термин „троугаони систем“ (triangular system) (Carsten Holbraad, op. cit. p. 9), Холбрад под њим подразумева трополарни систем.

²⁸⁹ Stephen G. Brooks and William C. Wohlforth, *World Out of Balance*, Princeton University Press, Princeton, 2008, p. 12.

²⁹⁰ Joshua S. Goldstein and Jon C. Pevenhouse, op. cit, p. 57.

²⁹¹ Leonardo Morlino, Dirk Berg-Schlosser and Bertrand Badie, *Political Science: A Global Perspective*, Sage, 2017, p. 223.

²⁹² Joseph L. Noguee and John W. Spanier, “The Politics of Tripolarity“, *World Affairs*, Vol. 139, No. 4, 1977, pp. 320.

²⁹³ Jack Donnelly, “Realism“, Scott Burchill et al, *Theories of International Relations*, Third Edition, Palgrave Macmillan, London, 2005, p. 39.

(Birthe Hansen),²⁹⁴ Фарид Закарија,²⁹⁵ Дајана Ричардс (),²⁹⁶ као и Нерсис Копалјан (Nerses Kopyan).²⁹⁷

Осим што поједини од наведених аутора несистематично заступају став да је трополарност потпуно одвојен феномен од мултиполарности, већина њих не даје објашњење за потребу издвајања трополарности као четвртог појавног облика поларности међународног система. Наиме, иако системи са три пола имају особену логику функционисања, то није довољан разлог да се посматрају одвојено од мултиполарности. Другим речима, могућност промене савезништава међу половима као вид флексибилности система је заједничка одлика свих мултиполарних система.²⁹⁸ Имајући у виду да и трополарни системи имају наведену карактеристику, не видимо разлог да се одвајају од матичне групе мултиполарних система. На крају, важно је напоменути и да поједини аутори из наведене групе трополарност спуштају са нивоа међународног система на регионалне подсистеме, услед чега поменута употреба термина трополарност губи значај за наша разматрања.²⁹⁹

1.3.6 Неполарност

Друга група аутора поставља другачији изазов устаљеној трочланој класификацији међународних система, разматрајући горње границе мултиполарности. Један од првака у том подухвату био је Џорџ Моделски (George Modelski), који је седамдесетих година XX века заступао став да је максимум великих сила које могу чинити мултиполарни систем седам, док се у случају већег броја полова ради о дисперзованом систему.³⁰⁰ Нил Фергусон (Niall Ferguson) је за означавање крајње границе мултиполарности употребио термин аполарност (apolarity), одређујући је као систем кога одликује „глобални вакуум моћи“.³⁰¹ Као примере таквих констелација наводи двадесете године XX века, као и систем настао након поделе царства Карла Великог у IX веку, напомињући да америчка униполарност настала након Хладног рата може да доведе и до таквог исхода.

Сличну одредницу користи и Ричард Хас (Richard N. Haass), који појмом неполарности (non-polarity) означава међународни систем са „мноштвом актера који имају и практикују различите врсте моћи“,³⁰² наводећи као пример прилике настале након униполарног послехладноратовског система. При том нарочито инсистира на чињеници да државе више нису једини полови моћи, већ је поседују како међународне организације, тако и бројни недржавни актери (компаније, терористичке групе, медији итд). Хаса је у заступању наведене идеје подржао и Швелер, повезујући неполарност и ентропију. Наиме, овај аутор тврди да би униполарни систем настао након Хладног рата, осим мултиполарности, могао да прерасте и у стање у коме би сви актери имали исте количине моћи и не би се међусобно надметали према очекивањима реалиста, него би њихово понашање било у складу са

²⁹⁴ Birthe Hansen, op. cit, p. 41.

²⁹⁵ Fareed Zakaria, *The Post-American World*, W. W. Norton & Company, New York, 2008, p. 43.

²⁹⁶ Diana Richards, “A Chaotic Model of Power Concentration in the International System”, *International Studies Quarterly*, Vol. 37, No. 1, 1993, p. 69.

²⁹⁷ Nerses Kopyan, *After Polarity: World Political Systems, Polar Structural Transitions, and Nonpolarity*, докторска дисертација, University of Nevada, Las Vegas, 2014, p. 33.

²⁹⁸ Kenneth N. Waltz, op. cit, p. 163.

²⁹⁹ Michael B. Yahuda, *The International Politics of the Asia-Pacific 1945-1995*, Routledge, New York, 1996; исто и код: Michael Haas, op. cit.

³⁰⁰ Наведено према: Gregory A. Raymond and Charles W. Kegley, Jr., “Polarity, Polarization, and the Transformation of Alliance Norms”, *The Western Political Quarterly*, Vol. 43, No. 1, 1990, p. 10.

³⁰¹ Niall Ferguson, “A World Without Power”, *Foreign Policy*, No. 143, 2004, p. 19.

³⁰² Richard N. Haass, “The Age of Nonpolarity: What Will Follow U.S. Dominance”, *Foreign Affairs*, Vol. 87, No. 3, 2008, p. 44.

светоназором либералне школе међународних односа.³⁰³ За доњу границу неполярности Копалјан узима осам сила, дефинишући наведени систем као констелацију у којој нема сила које своју моћ пројектују у целом међународном систему (system-wide hegemon).³⁰⁴ На крају, у ову групу аутора сврставамо и Бертрана Бадија,³⁰⁵ као и Сајмона Серфатија (Simon Serfaty), који користи термин нулте поларности (zero polarity).³⁰⁶

Иако већина наведених аутора не даје детаљнија објашњења за потребу увођења наведених категорија, нарочито је уочљиво да Хас, Швелер и Серфати не аргументују разлику тих термина у односу на постепени прелазак из униполарног у мултиполарни систем.³⁰⁷ Према би у неореалистичкој школи било могуће теоријски размишљати и о неполярности, у приступу поларности који смо ми усвојили неполярност је сувишна категорија, будући да представља теоријски екстрем. Наиме, у историји тешко пронаћи конкретне примере неполярности, а посебно у временском опсегу нашег истраживања, услед чега је излишно предвиђати ту категорију као посебан појавни облик поларности међународног система.

1.3.7 Мешовити облици поларности

Увиђајући тешкоће стриктних подела међу појавним облицима поларности, поготово приликом примене наведених теоријских модела на конкретне примере из историје, поједини аутори определили су се за конструисање мешовитих облика поларности. У том погледу издвајају се примери „би-мултиполарности“, „уни-мултиполарности“, као и истовременог постојања различитих облика поларности у оквиру једног глобалног система.

„Би-мултиполарност“ је Роузкренсов термин за утопију која обухвата позитивне стране биполарног и мултиполарног система.³⁰⁸ Основна одлика наведене замисли било би паралелно постојање две суперсиле уз активно ограничавање њиховог утицаја од стране другоразредних сила. За све остале карактеристике његове утопије Роузкренс је само комбиновао особине чистих система, како би добио идеалан спој који би требало да гарантује што већу стабилност система, а тиме и његову трајност. Међутим, наведена замисао, не само што је утопија, него суштински представља слабо поларизовани мултиполарни систем са две снажније поларне силе.

„Уни-мултиполарност“ је Хантингтонова кованица којом је настојао да означи свет после Хладног рата, који суштински карактерише постојање „једне суперсиле и више значајних сила“.³⁰⁹ Иако констатује да САД имају превагу у свим доменима друштвених односа, овај аутор тврди да се Вашингтон у решавању међународних питања ослања на другоразредне силе, које немају глобални домашај (Француска, Немачка, Русија, Кина, Индија, Иран, Бразил, Јужноафричка Република и Нигерија). Иако имају доминантну позицију, САД према схватањима Хантингтона нису заинтересоване за одржавање оваквог сплета односа, јер желе чисту униполарност. Међутим, ни остале значајне силе се не залажу за статус кво, будући да прижељкују мултиполарни систем.³¹⁰ Прогнозирајући да ће

³⁰³ Randall L. Schweller, “Entropy and the trajectory of world politics: why polarity has become less meaningful”, pp. 156-157.

³⁰⁴ Nerses Kopyan, op. cit, p. 53.

³⁰⁵ Bertrand Badie, *Diplomacy of Connivance*, Palgrave Macmillan, London, 2012, pp. 57-76.

³⁰⁶ Simon Serfaty, “Moving into a Post-Western World”, *The Washington Quarterly*, Vol. 34, No. 2, 2011, p. 8.

³⁰⁷ Benjamin Zala, *Rethinking Polarity for the Twenty-first Century: Perceptions of Order in International Society*, (необјављена докторска дисертација), The University of Birmingham, 2013, p. 44.

³⁰⁸ Richard N. Rosecrance, op. cit, p. 320.

³⁰⁹ Samuel P. Huntington, op. cit, p. 36.

³¹⁰ Ibidem, p. 37.

послехладноратовски систем пре или касније постати мултиполаран,³¹¹ он практично потврђује да „уни-мултиполарни систем“ види као неостварени униполарни систем који је стога постао само прелазна фаза ка вишеполарном систему. Имајући у виду да Хантингтон сувише подиже лествицу квалификације одређеног система као униполарног, остали аутори би „уни-мултиполарни систем“ једноставно сврстали у униполарне системе, прецизније у фазу у којој једина поларна сила све више почиње да губи утакмицу са другоразредним силама.

Поједини аутори настојали су да међународни систем након Хладног рата представе као скуп више подсистема које одликују различити облици поларности. У том смислу Миршајмер износи тезу да након Хладног рата на западној хемисфери постоји униполарни систем³¹² са САД као поларном силом, у Европи биполарни систем са САД и Русијом као половима, док у североисточној Азији постоји уравнотежени мултиполарни систем у коме поларне улоге имају САД, Русија и Кина.³¹³ Међутим, наша дефиниција поларности подразумева да су поларне силе јединствене у целокупном међународном систему, услед чега је Миршајмерово одређење поларних сила неадекватно за наше истраживање. Осим тога, одбијање да се савремени свет третира као јединствени глобални систем и његово следствено посматрање као збира повезаних подсистема такође се не подудара са основним поставкама о међународном систему које смо изнели у претходним поглављима.

1.3.8 Облици поларности у овом истраживању

У нашем истраживању придржаваћемо се најшире прихваћене типологије поларности, који разликује њена три облика: униполарност, биполарност и мултиполарност. Са друге стране, одбацићемо хегемонију као појавни облик поларности, будући да досадашња изучавања наведеног термина углавном излазе из појма поларности међународног система, док поистовећивање униполарности и хегемоније сматрамо погрешним. Наиме, појам хегемоније углавном има шире друштвене импликације (нарочито уколико је посматрамо као Грамши и његови следбеници) од појма униполарности, услед чега хегемонију није могуће уврстити у поделу појавних облика поларности. Када је реч о трополарности, захтеве за њеним издвајањем као посебне категорије у класификацији појавних облика поларности сматрамо научно неоправданима, имајући у виду да, на супрот особеностима те конфигурације, њене суштинске одлике је сврставају у групу мултиполарних система. Иако се о неполарности као о екстремном облику поларности теоријски може говорити, ми је нећемо узимати у обзир првенствено због изузетно мале вероватноће њене материјализације, а посебно имајући у виду временски опсег нашег истраживања. На крају, нећемо користити ни мешовите облике поларности, имајући у виду да су они теоријски неадекватни, било због свођења поларности на равни испод нивоа система (Миршајмер) или због њихове сувишности (Роузкренс, Хантингтон).

Чињеница да наше истраживање обухвата период када су државе биле доминантне јединице међународног система нас је навела на потребу да овом истраживању под полом тих система посматрамо искључиво државе, уважавајући при том и потребу разликовања поларности од поларизације. Као основ за установљавање која држава има статус поларне силе користимо приступ Енглеске школе, који обједињава материјалне и нематеријалне факторе. Наиме, иако су материјални аспекти, попут војне и економске снаге, неопходни предуслов да би нека држава била пол конкретног међународног система, осим тога је

³¹¹ Ibidem, p. 49.

³¹² Иако Миршајмер употребљава израз хегемонија, он под тиме заправо подразумева униполарни систем (John J. Mearsheimer, op. cit, pp. 12, 40).

³¹³ Ibidem, pp. 380-381.

потребно да има и признање наведеног статуса од стране других држава. Услед тога, конкретна одређења појавних облика поларности међународног система биће конципирана на следећи начин:

- 1) Униполарност је такав међународни систем у коме само једна држава има статус поларне силе.
- 2) Под биполарношћу сматрамо међународни систем кога одликује чињеница да у њему две државе поседују поларни статус.
- 3) Мултиполарни међународни систем је конфигурација у којој више од две државе уживају статус поларне силе.

1.4 Мерење поларности међународног система

1.4.1 Мерење поларности код реалиста

Будући да реалисти, на трагу Волцових ставова, поларност међународног система сагледавају кроз призму расподеле способности међу државама, у научним истраживањима се намеће питање шта се подразумева под тим способностима. Припадници наведене школе мишљења укључивали су различите показатеље државних способности, али им је заједничка црта било узимање у обзир искључиво материјалних фактора. У том погледу могу се разликовати две групе аутора унутар ове теоријске традиције – субјективнију струју, чији заступници нису посвећивали више пажње образлагању избора и упоредивости показатеља које користе за мерење поларности, и објективнију групу, која је образложеније бирала индикаторе и одређивала конкретније границе међу појавним облицима поларности међународног система. Иако два аутора (Моделски и Томпсон) имају радове који их сврставају у обе групе, што ову поделу аутора чини условном, она је извршена првенствено зарад прегледности текста.

У оквиру субјективније групе можемо разликовати оне ауторе који су се за мерење поларности ослањали само на један показатељ и већи број истраживача који је користио више индикатора. При том су аутори прве подгрупе најчешће користили војне показатеље, а међу њима издвајамо Нормана Алкока (Norman Alcock) и Алана Њукомба (Alan Newcombe), који употребљавају висину војних издатака,³¹⁴ као и Моделског и Томпсона, који користе поморске способности, за чије индикаторе узимају број ратних бродова и висину издвајања за морнарицу.³¹⁵ Са друге стране, поједини аутори су за мерење поларности користили и одабрани показатељ економских способности државе, најчешће бруто национални производ (Кенет Органски)³¹⁶ и потрошњу енергената (Брус Расет и Оскар Моргенштерн).³¹⁷

Међутим, већина аутора субјективније струје користила је више показатеља државних способности за мерење поларности, међу којима као најупечатљивије примере издвајамо разматрања Волца, Теда Хопфа (Ted Hopf), Миршајмера, Икенберија, Мастадуна и Волфорта. Наведени аутори у својим делима нису на систематичан начин указали зашто су

³¹⁴ Norman Z. Alcock and Alan G. Newcombe, "The Perception of National Power", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 14, No. 3, 1970, p. 342.

³¹⁵ George Modelski and William Thompson, *Seapower in Global Politics: 1494-1993*, Macmillan, Basingstoke, 1988, p. 42.

³¹⁶ Abram Fimo Kenneth Organski, *World Politics*, Second Edition, Alfred A. Knopf, New York, 1968, pp. 208-209.

³¹⁷ Наведено према: Ashley J. Tellis et al, *Measuring National Power in the Postindustrial Age*, RAND Corporation, Santa Monica, 2000, p. 27.

одређене индикаторе узимали у обзир приликом одређивања мерила поларности, неретко одступајући чак и од својих почетних поставки.

Иако је био утемељивач структуралног реализма, Волц није био усредсређен на емпиријска истраживања којима би проверио теоријске поставке изложене у свом капиталном делу. Међу материјалним ресурсима кључним за одређивање поларности овај аутор наводи број становника, површину територије, војну снагу и економске показатеље, при чему наведени показатељи имају подједнаку важност.³¹⁸ Волца сврставамо у субјективнију струју будући да није прецизирао зашто је направио такав избор индикатора, нити које је изворе података користио да би саставио листе поларних сила. Критикујући Волцов одабир појединих фактора, Хопф наглашава да војна снага не би требало да буде изједначена са осталим наведеним чиниоцима државних способности, будући да она у себи сажима неке од њих. Стога овај аутор користи број становника, војну снагу (одређену бројем војника и залихама оружја које је технолошки најнапредније у том тренутку) и висину државних прихода.³¹⁹

Пратећи сличну линију аргументације, Миршајмер даје првенство војној снази, а секундарну улогу друштвено-економском аспекту моћи, који се заснива на богатству државе и броју њених становника.³²⁰ За процењивање војне компоненте моћи користи бројне индикаторе, попут броја војника и одређених оружја (ваздухоплова, извиђачких капацитета, система противваздушне одбране, пловила итд.), наглашавајући значај копнених снага.³²¹ Приликом одабира конкретних показатеља другог аспекта моћи, овај аутор прави значајне компромисе, правдајући их недостатком економских података за XVIII и XIX век, као и променама у важности појединих ресурса за привреду. Стога се одлучује за примену три врсте показатеља: за период 1792-1815 као индикаторе користи број становника и описе историчара о односу снага међу великим силама, за временски опсег 1816-1960. године саставља сложени показатељ који обухвата потрошњу енергије и производњу гвожђа и челика, док за период након 1960. године употребљава бруто друштвени производ (БДП).³²² Икенбери, Мастадуно и Волфорт користе само два показатеља државних способности за мерење – БДП и војни буџет. Међутим, наведени аутори не праве поређења у односу на све државе међународног система, него само у кругу „установљених великих сила“,³²³ не дајући образложење на који начин су оне тачно идентификоване.

У ову групу сврставамо и истраживаче који су покушали да дају агрегатне индексе за утврђивање државних способности, у чије је формуле улазило више показатеља. Тако је Алан Нед Саброски (Alan Ned Sabrosky) за мерење поларности осмислио агрегатни индекс MILCON, који се базирао на подацима о броју војника и висини државних издвајања за одбрану.³²⁴ Формула Клифорда Џермана (Clifford German) користи пет индикатора: нуклеарне способности, површину територије, величину становништва, индустријску базу и величину војске.³²⁵ Обухватнији „сложени индекс националних способности“ (Composite Index of National Capability – CINC) развили су Сингер, Стјуарт Бремер (Stuart Bremer) и Џон Стаки (John Stuckey), што је основа за мерење поларности у оквиру великог пројекта „Корелације рата“ (The Correlates of War), који се у научној литератури чешће узимао као

³¹⁸ Kenneth N. Waltz, op. cit, p. 131.

³¹⁹ Ted Hopf, "Polarity, The Offense Defense Balance, and War", *The American Political Science Review*, Vol. 85, No. 2, 1991, pp. 478-479.

³²⁰ John J. Mearsheimer, op. cit, p. 55.

³²¹ Ibidem, p. 134-135.

³²² Ibidem, p. 67.

³²³ Gilford John Ikenberry, Michael Mastaduno and William C. Wohlforth, "Unipolarity, State Behavior, and Systemic Consequences", p. 6.

³²⁴ Наведено према: Gregory A. Raymond and Charles W. Kegley, Jr., op. cit, p. 24.

³²⁵ F. Clifford German, "A Tentative Evaluation of World Power", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 4, No. 1, 1960, p. 139.

извор података. У састав наведеног индекса улази шест показатеља: војни буџет, број војника, потрошња енергије, производња гвожђа и челика, величина градског становништва, као и укупан број житеља.³²⁶ Индекс Реја Клајна (Ray S. Cline), осим материјалних фактора (број становника, површина територије, економске и војне способности) обухвата и чиниоце попут стратешке сврхе и воље да се испуни национална стратегија.³²⁷

Објективнија група дефинише границе за разликовање појавних облика поларности међународног система, као и за идентификацију поларних сила међу државама. Осим тога, још једно од заједничких полазишта ове групације је тврдња да поларне силе у биполарним и мултиполарним системима не морају имати приближно једнаке способности, него да се и унутар круга поларних сила могу уочити неједнакости. Као репрезентативне примере заговорника наведене групе узимамо Моделског, Томпсона, Вејмана, Мансфилда и Швелера.

Моделски настоји да направи типологију поларности међународних система искључиво на основу војне моћи. У том смислу он дефинише униполарност као ситуацију у којој једна држава има више од 50% укупне војне моћи у том систему, док биполарност карактерише околност да две поларне силе имају свака по најмање 25% укупне војне моћи тог система. Мултиполарним назива систем у коме поларне силе имају између 5% и 25% укупне војне моћи, а њихов збир мора да пређе праг од 50% доступне војне снаге у том систему, док дисперзовани систем описује као конфигурацију са више великих сила, од којих свака има више од 5% укупне војне моћи, али чији збир способности не прелази 50% укупне војне снаге целокупног система.³²⁸ Надовезујући се на наведену типологију Моделског, Вилијам Томпсон (William R. Thompson) уноси извесне измене, како би додатно разјаснио три ствари које сматра проблематичним.³²⁹ Уместо војне снаге као јединог критеријума диференцијације овај аутор користи „важне способности“ држава. Друге допуна се односи на услов да у униполарном систему са израженим изазивачем (two-actor unipolar system), једина поларна сила мора имати најмање 76% важних способности. Последњи додатак односи се на „приближно униполарни систем“ (near-unipolar system), кога карактерише ситуација да једна држава има између 45% и 50% важних способности, док истовремено ниједна друга сила не поседује више од 25%. Иако су ови аутори били свесни арбитрерности наведених граница, сматрали су да се оне морају поставити зарад „веће прецизности концепта поларности“.³³⁰

Слично Моделском, Вејман одређује биполарни систем као конфигурацију у којој две поларне силе имају укупно више од 50% способности великих сила.³³¹ Међутим, значајна је разлика поменутих двојице аутора у погледу референтне тачке приликом мерења поларности, будући да Вејману ту улогу игра збир способности свих великих сила, док Моделски у обзир узима способности свих држава у конкретном међународном систему. Сличну аргументацију има и Мансфилд, будући да поларном силом сматра државу која располаже са најмање 50% способности које има најјача сила тог система.³³² Другим речима, поступак утврђивања да ли је нека велика сила уједно и пол међународног система код Мансфилда подразумева најпре сабирање способности свих великих сила, потом израчунавање удела сваке од њих у наведеној суми, након чега се поларни статус даје свакој држави која располаже најмање половином способности најјаче велике силе.³³³ Изложене

³²⁶ David J. Singer, Stuart Bremer and John Stuckey, "Capability Distribution, Uncertainty, and Major Power War, 1820-1965", in: Bruce Russett (ed.), *Peace, War, and Numbers*, Sage, Beverly Hills, 1972, pp. 19-48.

³²⁷ Наведено према: David A. Baldwin, "Power Analysis and World Politics: New Trends versus Old Tendencies", *World Politics*, Vol. 31, No. 2, 1979, pp. 161-194.

³²⁸ Наведено према: Wanfa Zhang, op. cit, p. 80.

³²⁹ William R. Thompson, "Polarity, the Long Cycle, and Global Power Warfare", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 30, No. 4, 1986, pp. 598-600.

³³⁰ David P. Rapkin et al, op. cit, p. 269.

³³¹ Frank Whelon Wayman, op. cit, p. 71.

³³² Edward D. Mansfield, op. cit, p. 112.

³³³ Goedele De Keersmaecker, op. cit, p. 28.

Мансфилдове ставове преузима и Швелер, али је у својим делима имао различите ставове о томе да ли ће користити само војне или укупне државне способности за мерење поларности међународног система.³³⁴

1.4.2 Утврђивање поларности код аутора ван реалистичке школе

Одбацујући материјалистички поглед на државне способности својствен реалистима, група аутора који припадају различитим теоријским традицијама унутар науке о међународним односима наглашава важност друштвене компоненте у утврђивању које државе имају статус поларне силе. Будући да је Бул као један од утемељивача Енглеске школе заступао овакав став, ово потпоглавље започећемо његовим становиштима, након чега ће уследити и концепти истраживача из других приступа у оквиру међународних односа.

За сврставање у круг великих сила, чији је статус упоредив са Волцовим поларним силама, Бул је користио три услова: 1) међусобно упоредив статус, који се може мерити „степеном пажње коју им посвећују дуге државе у погледу спољне и војне политике“,³³⁵ 2) поседовање прворазредне војне моћи и 3) уживање „посебних права и дружности“, које су признате од стране других држава, а да се истовремено за њихово поседовање залажу грађани и руководство конкретне државе. Примењујући наведене критеријуме на хладноратовски међународни систем, овај аутор додатно појашњава те услове наводећи да су важни показатељи за други услов, између осталог, покретљивост конвенционалних снага и развијеност стратегијског нуклеарног наоружања, услед чега Кини ускраћује могућност да буде велика сила. За наше истраживање су значајнија додатна појашњења трећег критеријума, а у том оквиру Бул заступа став да су потврде признања статуса велике силе од стране других држава важни: поседовање нуклеарног оружја, чланство у Савету безбедности Уједињених нација (под чиме је подразумеван статус сталног члана тог тела), донирање помоћи иностранству, учешће у преговорима о контроли наоружања и учешће у решавању политичких проблема ван свог непосредног окружења.³³⁶ Иако Бул није посветио већу пажњу мерењима материјалних аспеката државних способности, свдећи их само на војне показатеље, његове напомене у погледу статуса велике силе су значајније за теоријски оквир нашег истраживања.

Иако не припада кругу Енглеске школе, Леви је умногоме делио њихове ставове у погледу дефинисања велике силе, будући да материјалним основама државних способности додаје и компоненту признања њиховог статуса од стране других сила. Шта више, наведени аутор је навео релативно велики број критеријума за идентификацију великих сила, сврставајући их у пет група (војне способности, национални интереси, понашање на међународној сцени, перцепција од стране других држава и формални третман у међудржавним односима). Започињући ставом да је висок ниво војних способности најважнији за добијање статуса велике силе, Леви појашњава да је у том погледу минимални услов „релативна самодовољност у погледу војне безбедности“, тако да основна опасност великим силама прети од осталих великих сила, док мање државе суштински не могу угрозити њихов опстанак. Даље, велике силе могу да пројектују војну моћ и ван својих државних граница, како против већине осталих себи равних сила, тако и против мањих држава, са циљем активног обликовања спољног окружења.³³⁷ Друга група критеријума

³³⁴ Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*; Randall L. Schweller, "Tripolarity and the Second World War", p. 77.

³³⁵ Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, Palgrave, 2002, p. 197.

³³⁶ Ibidem, pp. 198-199.

³³⁷ Jack S. Levy, *War in the Modern Great Power System: 1495-1975*, The University Press of Kentucky, Lexington, 1983, p. 16.

односи се на националне интересе и циљеве које велике силе себи одређују, а Леви констатује да је ту реч о интересима са глобалним димензијама, који се тичу целог међународног система, при чему се посебна пажња посвећује симболичким интересима, попут престижа државе. Наредна групација критеријума односи се на понашање великих сила у међународним односима, будући да овај аутор тврди да те државе „бране своје интересе агресивније и са ширим опсегом инструмената, укључујући честу претњу или употребу војне силе“.³³⁸ Истовремено, приметна је и чешћа међународна комуникација међу великим силама, што резултира и већим бројем савеза, али и међусобних сукоба. Потврде наведеног активизма су учешће великих сила у територијалним поделама, надокнадама, гаранцијама и неформалним организацијама.

Четврта и пета група критеријума тичу се поступања других држава према великим силама. Наиме, велику силу остале државе перципирају као себи једнаку, поштујући је као такву у формалним и неформалним приликама (протокол, међународни споразуми и сл). Како би избегао циркуларност одређења велике силе, Леви тврди да „у сваком тренутку постоји једна или две државе чији је ранг неупитан у погледу њихове војне снаге. Те државе могу бити коришћене као одредишна упоришта (definitional anchors) која ће помоћи у идентификацији осталих великих сила“.³³⁹ Последња група критеријума, коју је овај аутор посматрао више као показатеље него предуслове статуса велике силе, односи се на формални третман велике силе на међународним конференцијама, конгресима, у међудржавним уговорима и организацијама, где се великим силама дају додатна права у односу на остале чланове (стално чланство у огранима или право вета).³⁴⁰

Модификујући Левијева становишта, Томас Волги (Thomas J. Volgy) и сарадници усвојили су приступ који раздваја чињеницу да је нека држава велика сила од додељивања статуса велике силе тој држави. Наиме, они сматрају да велику силу одликују три особине: поседовање неуобичајених способности уз помоћ којих се на међународном плану остварују национални интереси, коришћење наведених капацитета за необично широку и експанзивну спољну политику изван свог непосредног суседства или региона коме припада, као и покушавање да се релативно самостално утиче на ток међународне политике.³⁴¹ Са друге стране, додељивање статуса велике силе за ове ауторе представља перцепцију од стране одлучилаца у другим државама да појединачна земља има описане неуобичајене капацитете, али и намеру да утиче на ток светске политике. При том се наведени истраживачи не задржавају само на перцепцији код представника других држава, него додају и елемент понашања у складу са поменутом перцепцијом.

Указујући на могућност разилажења капацитета и статуса велике силе, Волги и сарадници такве ситуације називају статусном неконзистентношћу.³⁴² Узроци те појаве могу бити различити, од тога да: 1) нека држава не поседује капацитете (било материјалне било спољнополитичке природе) да буде велика сила, а ипак ужива тај статус (као пример наводе Аустроугарску пре Првог светског рата и Италију од њеног настанка до краја Другог светског рата), 2) поседује капацитете, али јој остале државе не дају статус велике силе и 3) да не постоји сагласност осталих држава око тога којим земљама се даје статус велике силе.

Важне су и напомене ових аутора око начина на који се додељује статус велике силе, при чему они наводе три таква процеса, који се могу међусобно и преплитати. Први се односи на „додељивање од стране заједнице“ (community attribution), када мање државе

³³⁸ Ibidem, p. 17.

³³⁹ Ibidem.

³⁴⁰ Ibidem, p. 18.

³⁴¹ Thomas J. Volgy et al, "Major Power Status in International Politics", in: Thomas J. Volgy et al. (eds.), *Major Powers and the Quest for Status in International Politics: Global and Regional Perspectives*, Palgrave Macmillan, New York, 2011, p. 6.

³⁴² Ibidem, p. 7.

једног међународног система признају групи моћних држава статус велике силе. У другом случају, велике силе одређену државу кооптирају у своје редове и на тај начин јој дају статус себи равне силе, што Волги и сарадници називају „унутаргрупним додељивањем статуса“ (in-group status attribution). Последњи начин стицања статуса велике силе према становиштима ове групе аутора су једностранни ставови појединачне државе, који подразумевају самостално посезање за наведеним статусом.³⁴³ Индикатори које Волги и сарадници користе у њиховом истраживању су: количник војног буџета и броја војника, количник обима трговинске размене конкретне државе и светске трговине, индикатори спољнополитичког наступа COPDAB, WEIS и IDEA, док се за додељивање статуса велике силе користе број амбасада акредитованих у конкретној престоници и број размењених државних посета.

Киохан, као припадник неолибералистичке школе међународних односа, такође заступа став да је потребно напустити одређење великих сила искључиво у категоријама материјалних чинилаца, уводећи психолошку димензију у наведени процес. Услед залагања да је став државника једне земље о њеној системској улози важан за статус те државе, овај аутор велику силу одређује као земљу „чији лидери сматрају да она може сама да врши велики, можда и пресудни, утицај на међународни систем“,³⁴⁴ због чега их још назива и „земљама које одређују систем“ (system-determining states).³⁴⁵

Цереми Блек (Jeremy Black) је велике силе дефинисао као државе којима су друге државе признале тај статус,³⁴⁶ наглашавајући на тај начин важност перцепције. Греме Херд (Graeme P. Herd) и Пал Дунај (Pál Dunay) заступају став да су за статус велике силе важни материјални показатељи (војне и економске способности), али и нематеријални фактори, како унутардржавни (самопоуздање и објава жеље за статусом велике силе), тако и спољни (прихватање и признање тог статуса од стране великих сила).³⁴⁷ Слична становишта има и Беар Браумелер (Bear F. Braumoeller), који осим материјалних индикатора (преузетих од Гелера и Сингера) и интереса који се протежу на цео систем, такође обухвата и признање статуса велике силе од стране других држава.³⁴⁸ Наведени ставови код Весне Даниловић обједињени су у три аспекта одређења велике силе: 1) димензија моћи, која подразумева државне способности, 2) просторна димензија, која се односи на географски домет интереса, активности и пројектоване моћи конкретне државе и 3) статусна димензија, која обухвата формално или неформално признање статуса велике силе, као и намеру конкретне државе да се понаша у складу са тим статусом.³⁴⁹

1.4.3 Утврђивање поларности у овом истраживању

Реалистичко утврђивање поларности искључиво мерењем материјалних фактора које поседују конкретне државе сматрамо неадекватним за наше истраживање услед чињенице да

³⁴³ Ibidem, pp. 7-8.

³⁴⁴ Robert O. Keohane, "Lilliputians' Dilemmas: Small States in International Politics", *International Organization*, Vol. 23, No. 2, 1969, p. 296.

³⁴⁵ Ibidem, p. 295.

³⁴⁶ Jeremy Black, *Great Powers and the Quest for Hegemony: The world order since 1500*, Routledge, Oxon, 2008, p. 6.

³⁴⁷ Graeme P. Herd and Pál Dunay, "International security, Great Powers and world order", in: Graeme P. Herd (ed.), *Great Powers and Strategic Stability in the 21st Century: Competing visions of world order*, Routledge, Oxon, 2010, p. 3.

³⁴⁸ Bear F. Braumoeller, *The Great Powers and the International System: Systemic Theory in Empirical Perspective*, Cambridge University Press, New York, 2012, p. 80.

³⁴⁹ Vesna Danilovic, *When the Stakes Are High: Deterrence and Conflict among Major Powers*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2002, p. 28.

смо у потпоглављу 1.2.3 прихватили одређење поларности међународног система које је знатно шире од реалистичког, јер обухвата и друштвену димензију признања статуса велике силе. Стога је за потребе нашег истраживања неопходан методолошки приступ који ће обухватити и материјалистичку и друштвену димензију поларности међународног система.

Уважавајући наведене ставове, за утврђивање поларности међународног система користићемо следеће индикаторе:

1) за материјалну страну државних способности комбиновани индекс „Корелације рата“ (Correlates of War),

2) за географски домашај интереса појединачне државе и захтеве њених руководилаца за признавањем статуса поларне силе користићемо њихове планове и конкретне активности на њиховој реализацији,

3) за признање статуса поларне силе користићемо комбинацију различитих показатеља, попут формалног признања тог статуса у међународним односима, затим привилегованог чланства у најутицајнијим телима глобалних међународних организација, као и учешће у најзначајнијим уговорима и процесима у области међународне безбедности.

Осим чињенице да овакав скуп индикатора кореспондира са нашим одређењем поларности међународног система, које има и материјалну и друштвену страну, разлози за коришћење ових показатеља су делимично до сада образложени. Осим тога, индекс „Корелације рата“ (Correlates of War) користимо због кореспондентности нашег истраживања са осталим радовима из ове тематике, као и чињенице да база података која представља основу за овај индекс обухвата и целокупан временски оквир нашег истраживања. Спољнополитичке планове руководства појединачних држава и њихову реализацију сматрамо поузданим показатељем да ли су интереси конкретне земље везани искључиво за регион коме она припада, или имају значај за целокупан међународни систем, што је одлика поларних сила. На крају, за трећу групу индикатора такође је потребна квалитативна контекстуална анализа која за основу узима набројане показатеље.

Друго поглавље: Војни интервенционизам

Дефинисање војне интервенције подразумева најпре одређење међународног интервенционизма, као појмовно непосредно ширег појма, чему ће бити посвећен први део овог поглавља. Имајући у виду значајне разлике међу ауторима у погледу тог питања, најпре ћемо представити сва четири научна приступа наведеној појави (нормативистички, бихејвиоралистички, постструктуралистички и приступ историјске социологије), након чега ћемо извести дефиницију међународног интервенционизма. Она ће нам послужити да, сагледавајући разлике између одређења војне интервенције, на крају овог поглавља изведемо дефиницију тог феномена коју ћемо користити у нашем истраживању.

2.1 Одређење међународног интервенционизма

Међународни интервенционизам је слојевита друштвена појава која је привлачила пажњу више научних дисциплина, услед чега су се јављале и значајне разлике у погледу њеног изучавања. Развој кључних истраживачких праваца у науци о међународним односима није заобишао ни поставке од којих су полазили аутори различитих теоријских стајалишта у проучавању међународног интервенционизма. Од традиционалног нормативистичког приступа, преко бихејвиоралистичког начина посматрања наведене појаве, па све до социјално-конструктивистичких истраживања (како оних постструктуралистичких, тако и истраживања историјске социологије), међународни интервенционизам спада у ред појава за које су све значајније теоријске струје у науци о међународним односима испољавале своје интересовање. Стога ћемо у наредним потпоглављима најпре представити међународноправни појмовни оквир у коме је настао и развијао се овај термин, а затим и научне домете сва четири приступа међународном интервенционизму, уз указивање на њихове добре и лоше стране, како би се на крају дошло до одређења те појаве које ће бити коришћено у овом истраживању.

2.1.1 Основни оквир међународноправног приступа интервенцијама

У овом одељку ћемо најпре приказати настанак и развој савременог међународноправног оквира интервенционизма, почев од државног суверенитета као родног појма у односу на који се дефинисао интервенционизам. У том контексту приказаћемо и начела међународног права нераскидиво повезана са суверенитетом, а на крају и принцип неинтервенције, који, додуше у негативној форми, садржи и међународноправно схватање интервенције. Указаћемо и на правно дозвољене облике интервенције и разлоге оправданости тих изузетака од начела забране интервенције у унутрашње послове држава. Затим ћемо тако конципиран појам интервенције упоредити са два блиска термина – агресијом и оружаном сукобом, настојећи да и у односу на њих што јасније увидимо све аспекте интервенције у међународном праву.

2.1.1.1 Државни суверенитет

Државни суверенитет је један од општих правних принципа у односу на кога се дефинишу бројна друга начела, што се посебно односи на принцип забране интервенције. Међутим, иако је често у употреби у праву и јавном животу, суверенитет представља

„концепт суштински спорне природе“³⁵⁰ чак и међу истакнутим стручњацима који се баве наведеном темом. У том контексту, Ели Лаутерпахт (Eli Lauterpacht) суверенитет назива „речју која има емотивну вредност, али без засебног рационалног садржаја“,³⁵¹ Хелмут Штајнбергер (Helmut Steinberger) га сматра „најблиставијим и најконтроверзнијим појмом у историји, доктрини и пракси међународног права“,³⁵² док је Луис Хенкин (Louis Henkin), говорећи о „митологији суверености“, један од највећих заговорника радикалног преиспитивања, па чак и одбацивања, наведеног концепта.³⁵³ Са друге стране, Алан Џејмс (Alan James) суверености приписује „огромну функционалну вредност“ и „значајан допринос одржавању међународног поретка“,³⁵⁴ а Јан Браунли (Ian Brownlie) је третира као „основну уставну доктрину“ међународног права.³⁵⁵ Услед тако подељених ставова, укратко ћемо приказати историјат развоја правног концепта суверености, дати основе његовог одређења, и приказати статус који има у међународном праву.

Појам суверенитета уобличен је крајем XVI и почетком XVII века у Западној Европи, као израз потребе да се извориште државне власти измести из религијске у световну сферу. Тадашња поимања суверености можемо сматрати класичним схватањима тог појма, која су се одржала као доминантна све до XX века. У том погледу, на теоријској равни истакнуто место заузима Жан Боден (Jean Bodin), који је у делу „Шест књига о републици“ из 1576. године изложио „прву кохерентну теорију државне суверености“,³⁵⁶ тврдећи да она подразумева највишу власт над поданицима. Његова концепција суверенитета укључује деперсонализацију (посматрање суверености као функције државне власти, а не атрибута појединачног владара), неограниченост вишим инстанцама власти (изузев природним и божанским правом) и изворност државне власти. Каснији аутори додали су и недељивост као једну од важних карактеристика суверености, која је подразумевала концентрацију власти код суверена, било да је то монарх или народ.³⁵⁷ Са друге стране, у Вестфалским мировним уговорима из 1648. године први пут су материјализовани принципи територијално ограниченог државног суверенитета и неинтервенције.³⁵⁸

Од наведених почетака поимање суверенитета се до данас мењало, како у теорији, тако и у пракси међународних односа. Наведене промене могу се пратити у погледу унутрашње димензије државне суверености (однос државне и других политичких власти унутар државе), али и њене спољне димензије (однос државе према другим државама).³⁵⁹ Дуго заступану концепцију апсолутне суверености, коју су на трагу Бодена даље развијали Томас Хобс (Thomas Hobbes) и Барух де Спиноза (Baruch de Spinoza), на основу полазишта природноправне школе надвладао је схватање ограничене суверености, чији је један од

³⁵⁰ Dan Sarooshi, “The Essentially Contested Nature of the Concept of Sovereignty: Implications for the Exercise by International Organizations of Delegated Powers of Government”, *Michigan Journal of International Law*, Volume 25, No. 4, 2004, p. 1108; Vaughan Lowe, “Customary Principle of Sovereignty of States in the Nicaragua Case”, in: Edgardo Sobenes Obregon and Benjamin Samson (eds.), *Nicaragua Before the International Court of Justice: Impacts on International Law*, Springer, Cham, 2018, p. 271.

³⁵¹ Eli Lauterpacht, “Sovereignty-Myth or Reality?”, *International Affairs*, Vol. 73, No. 1, 1997, p. 141.

³⁵² Helmut Steinberger, “Sovereignty”, in: R. Bernhardt (ed.), *Encyclopedia of Public International Law*, Instalment 10, Elsevier Science Publishers, Amsterdam, 1987, p. 397.

³⁵³ Наведено према: Nico J. Schrijver, “The Changing Nature of State Sovereignty”, *British Yearbook of International Law*, Volume 70, Issue 1, 2000, p. 69; Louis Henkin, “That ‘S’ Word: Sovereignty, and Globalization, and Human Rights, Et Cetera”, *Fordham Law Review*, Vol. 68, No. 1, 1999, pp. 1-14.

³⁵⁴ Alan James, “The Pactice of Sovereign Statehood in Contemporary International Society”, *Political Studies*, Vol. 47, No. 3, 1999, p. 472.

³⁵⁵ Наведено према: Nico J. Schrijver, op.cit, pp. 69-70.

³⁵⁶ Samantha Besson, “Sovereignty”, in: Rüdiger Wolfrum (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Max Planck Foundation for International Peace and the Rule of Law, Heidelberg, 2011, paragraph 15.

³⁵⁷ Lassa Oppenheim, *International Law: A Treatise*, Third Edition, The Lawbook Exchange, Clark, 2005, p. 130.

³⁵⁸ Samantha Besson, op. cit, paragraph 13.

³⁵⁹ Радомир Д. Лукић, Будимир П. Кошутић и Драган М. Митровић, *Увод у право*, осамнаесто издање, Службени лист СРЈ, Београд 2002, стр. 70.

најранијих заступника био Џон Лок (John Locke). Таквом развоју ситуације највише је допринело ширење међународноправних правила, усаглашаваних на значајнијим мировним конференцијама (Минстер и Оснабрик 1648. године, Утрехт 1713. године, Беч 1815. године), за које се сматрало да ограничавају државе у међусобном опхођењу.³⁶⁰ Развој идеје равнотеже снага у односима међу европским државама такође је ограничавао спољну димензију суверенитета, што се може видети у поступцима Европског концерта који је читав један век наметао бројна решења мањим државама. У том смеру су развијани и принципи повезани са сувереношћу – начело суверене једнакости држава и принцип неинтервенције, који су поштовани када је реч о великим европским силама, али су имали веома значајна ограничења у случајевима мањих земаља. Такође, дајући државама право на рат тадашње теорије међународног права биле су антагонистичке са поимањем државног суверенитета.³⁶¹

Паралелно са том тенденцијом на међународном плану, унутар европских држава је до средине XIX века завршено обједињавање онога што се сматра класичним аспектима унутрашње државне суверености: „ексклузивна јурисдикција државе и супрематија власти над државном територијом и становницима“.³⁶² Развој наведеног појма условило је више истовремених процеса који су се одвијали у европским земљама – од умањивања моћи племства и укидања посредних нивоа покоравања између државе и њених становника, па све до развоја капитализма и јединствених монетарних система. Значајне изазове концепту државног суверенитета донела је Француска револуција 1789. године, која је ширећи идеју националног самоопредељења угрожавала опстанак држава попут Аустријског царства, а подстицала Италијане и Немце да се уједине у једну државу.³⁶³

Након Првог светског рата основано је Друштво народа, које је настојало да ограничи до тада апсолутно право држава на рат, а тиме и схватања неограниченог државног суверенитета. Иако је у том смислу дошло до одређених помака (нарочито Бријан-Келогов пакт), та међународна организација успела је да забрани само агресорски рат, али истовремено није донела и одређење таквог рата. Реализацији концепта ограниченог државног суверенитета на спољном плану допринело је и оснивање Сталног суда међународне правде, који је расправљао спорове међу државама, иако није имао универзалну надлежност. Међутим, најзначајнији документ који је означио крај класичних поимања државног суверенитета је Повеља Уједињених нација (УН), чиме је започела либерална епоха развоја овог појма.³⁶⁴

Од оснивања УН концепт суверенитета трпео је све више нормативних ограничења, како његова унутрашња, тако и спољна димензија. Наиме, утемељење и развој стандарда међународног права људских права, као и права на самоопредељење, ограничили су поступање држава према сопственом становништву. Осим тога, у исту групу ограничења суверенитета која „долазе одоздо“ сврставају се и права мањина, као и урођеничких (домородачких) народа.³⁶⁵ Са друге стране, ограничења у спољној димензији суверености још су присутнија, имајући у виду нарочито увођење Савета безбедности УН са његовим овлашћењима из Главе VII Повеље УН, која га стављају у хијерархијски виши положај у односу на суверене државе. Осим тога, наведеним документом укинута је законитост рата као једног од до тада легалних инструмената спољне политике, а успостављена су и додатна ограничења развојем међународног хуманитарног права. Такође, унапређењем техничких

³⁶⁰ Helmut Steinberger, op. cit, pp. 402-403.

³⁶¹ Ibidem, p. 408.

³⁶² Ibidem, p. 404.

³⁶³ Ibidem, p. 406.

³⁶⁴ David Held, “The Changing Structure of International Law: Sovereignty Transformed?”, in: David Held and Anthony McGrew (eds.), *The Global Transformations Reader: an Introduction to the Globalization Debate*, Polity Press, Cambridge, 2003, p. 164.

³⁶⁵ Nico J. Schrijver, op. cit, p. 76.

стандарда на међународном нивоу, као и наметањем ограничења из домена права животне средине, државама се такође сужава поље слободе њиховог деловања.³⁶⁶

Осим нормативних ограничења, суверенитет се од краја Другог светског рата налази под притисцима који долазе и изван права. То се пре свега односи на трансформацију саме државе, чија се друштвена улога мења углавном у смеру смањивања њених надлежности. Све веће заостајање неразвијених држава доводи и до нових ограничења са којима се оне суочавају, неретко од стране међународних финансијских институција, али и од других држава, као и транснационалних корпорација. Иако су државе до данас за међународно право остале једине форме испољавања суверености,³⁶⁷ појавили су се и случајеви интерног урушавања њихове власти (тзв. failed states), чак и у случајевима када нису биле изложене значајнијим притисцима споља.³⁶⁸

Процес деколонизације, који је значајније узрадио након Другог светског рата, такође је био поље на коме се изграђивао појам државне суверености. Осамостаљивање бивших полузависних ентитета указало је на све слабости пројекта колонизације, а нарочито на ограниченост метропола да врше сувереност на тим територијама.³⁶⁹ Шта више, усвајање концепта народне суверености у западним државама које су имале колонијалне поседе довело је до јачања концептуалних супротности између „царства и нације“, што је подстакло процесе деколонизације.³⁷⁰ Нарочито су резолуције Генералне скупштине УН афирмисале принцип самоопредељења народа, настојећи да га не ограничи само на народе који живе под колонијалном влашћу. Иако упоредна пракса није била потпуно иста у свим случајевима, ово начело је било остваривано или оснивањем нове суверене државе или прикључивањем некој од постојећих земаља.³⁷¹ Такав развој догађаја ограничавао је суверенитет на оне заједнице које желе да буду подвргнуте властима једне државе, додатно доприносећи развоју концепције ограниченог суверенитета.

Са друге стране, афирмацији суверености у XX веку допринеле су и социјалистичке концепције међународног права, у њиховој жељи да заштите комунистичке поретке од капиталистичког окружења, што је било привлачна теза и за државе тзв. Трећег света.³⁷² Осим помињања начела која имплицирају државну сувереност у Повељи УН, такви принципи били су додатно разрађивани како судском праксом Међународног суда правде (МСП), тако и бројним резолуцијама Генералне скупштине УН. Узимајући у обзир описане утицаје на поимање суверенитета, како оне ограничавајуће, тако и оне афирмативне, можемо констатовати да је тај правни појам није непроменљив, него је његов садржај релативан и динамички.³⁷³ Иако правне науке нису стале иза једне концепције државног суверенитета, то не значи да је наведени концепт одбачен, већ да се о његовом садржају мора контекстуално закључивати, узимајући посебно у обзир статус њему сродних начела међународног права.

Савремено поимање суверености, према нашим налазима, обухвата следеће четири карактеристике: нормативност, бинарни карактер, недељивост и државност. Наиме, суверенитет је концепт који садржи одређене вредности, чији број није непроменљив, међу којима се могу издвојити: легалност, „легитимитет, аутономија, самоодређење, слобода, одговорност, безбедност и једнакост“.³⁷⁴ При том се под легалношћу подразумева

³⁶⁶ Ibidem, p. 91.

³⁶⁷ Samantha Besson, op. cit, paragraph 49.

³⁶⁸ Nico J. Schrijver, op. cit, p. 77.

³⁶⁹ Julie MacArtur, “Decolonizing Sovereignty: States of Exception along the Kenya-Somali Frontier”, *The American Historical Review*, Vol. 124, No. 1, 2019, pp. 110-111.

³⁷⁰ David Strang, “The Inner Incompatibility of Empire and Nation: Popular Sovereignty and Decolonization”, *Sociological Perspectives*, Vol. 35, No. 2, 1992, p. 368.

³⁷¹ Helmut Steinberger, op. cit, p. 412.

³⁷² Malcom N. Shaw, *International Law*, Fifth Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 35.

³⁷³ Nico J. Schrijver, op. cit, p. 98.

³⁷⁴ Dan Sarooshi, op. cit, p. 1115.

заснованост суверености на праву, и то првенствено на домаћем правном систему. Са друге стране, „међународно право претпоставља сувереност“, ³⁷⁵ будући да се односи на државе које су већ успоставиле суверену власт над одређеном територијом и становништвом које њу насељава. Бинарни карактер суверености описује чињеницу да она у конкретном случају или постоји или не постоји. ³⁷⁶ За разлику од појединих димензија суверености или са њом повезаних правних принципа чија се присутност може градирати (нпр. питање јурисдикције), државни суверенитет у крајњем подразумева јасан одговор на питање да ли је неки ентитет суверен или не. Недељивост суверенитета подразумева истовремено присуство свих његових димензија, без обзира на колико га различитих хоризонталних и вертикалних равни аналитички посматрали. ³⁷⁷

Упућеност суверености на државу преживела је до данас, упркос проширењу поља субјеката међународног права, као и значајног раста наддржавних интеграција након Другог светског рата. ³⁷⁸ Другим речима, „држава је суверена јер је држава“, док недржавни ентитети немају атрибут суверености, услед чега Џејмс Крофорд (James Crawford) констатује да је израз „суверена држава“ плеоназам. ³⁷⁹ Премда је сувереност данас призната и ентитетима који не задовољавају све критеријуме који се траже од једне државе (нпр. Ватикан ³⁸⁰), ваља напоменути да је број тих изузетака данас мањи него током Хладног рата. Насупрот описаној поступној релативизацији појма суверености у протеклом периоду, од краја Хладног рата јасно је изражен тренд „хомогенизације [ентитета] у државе“ ³⁸¹.

За наше истраживање нарочито је важна спољна димензија суверености и указивање на њене најзначајније разлике у односу на унутрашњи аспект те појаве. У погледу државних органа који их спроводе, парламент је најчешћи актер унутрашње димензије суверености, док се за спољну димензију скоро искључиво ангажује извршна власт. Осим тога, док се унутрашња димензија суверености односи на правно-политичка питања, спољна је усмерена на сарадњу и општење са другим државама. За разлику од скоро искључиво коначне инстанце унутрашње суверености, држава се на спољном плану према међународном праву у великој већини ситуација налази међу једнако сувереним државама. ³⁸² На крају, иако сувереност подразумева постојање обе њене димензије, спољни суверенитет је уобичајено последица унутрашње суверености. ³⁸³

Однос суверенитета и независности државе спада у круг питања која нису до краја изведена у савременом опусу међународног права. Наиме, иако се спољна димензија суверености поистовећује са државном независношћу у делу научне литературе ³⁸⁴ и судске

³⁷⁵ Alan James, op. cit, p. 463.

³⁷⁶ Samantha Besson, op. cit, paragraph 80.

³⁷⁷ Alan James, op. cit, p. 464. Наведени став односи се како на неминовну хијерархију државних органа, тако и на разликовање спољне од унутрашње димензије суверености. Без обзира што бројни органи доносе одређене одлуке у име државе, као и што се њихово поступање разликује у двама најчешће навођеним димензијама, то не нарушава чињеницу да је суверенитет недељива категорија.

³⁷⁸ Ипак, у појединим случајевима Генерална скупштина УН је као титулара суверености наводила народе, а не државе. Међутим, наведени изузеци углавном су били везани за право народа на самоопредељење, попут Декларације о давању независности колонијама (“Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples”, Resolution 1514 (XV), 14 December 1960) и Резолуције о сталном суверенитету над националним ресурсима (“Permanent Sovereignty over Natural Resources”, Resolution 1803 (XVII), 14 December 1962).

³⁷⁹ James Crawford, “Sovereignty as a legal value”, in: James Crawford and Martti Koskenniemi (eds.), *The Cambridge Companion to International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, p. 117.

³⁸⁰ Malcom N. Shaw, op. cit, pp. 218-219; Helmut Steinberger, “Sovereignty”, op. cit, p. 408; James Crawford, *Creation of States in International Law*, Second Edition, Oxford University Press, Oxford, 2011, pp. 221-231.

³⁸¹ James Crawford, op. cit, p. 254.

³⁸² Samantha Besson, op. cit, paragraph 72.

³⁸³ Juliane Kokott, “States, Sovereign Equality”, in: Rüdiger Wolfrum (ed.), op. cit, paragraph 25.

³⁸⁴ Djura Ninčić, *The Problem of Sovereignty in the Charter And in the Practice of the United Nations*, Martinus Nijhoff, the Hague, 1970, p. 5; Смиља Аврамов, *Међународно јавно право*, Академија за дипломатију и

праксе,³⁸⁵ у Повељи УН се тако изједначавање изричито не наводи. Међутим, посредно се одредба из става 4 члана 2 тог документа може тумачити тако да се израз „политичка независност државе“ посматра као спољна димензија суверености. Наведена формулација у том смислу коришћена је и у бројним резолуцијама Генералне скупштине УН, од оних које су настојале да имају кодификацијски карактер,³⁸⁶ па све до резолуција које су биле посвећене конкретним случајевима.³⁸⁷ Насупрот таквој тенденцији, постојање веома значајних супротних примера, у којима се независност посматра одвојеном категоријом од суверености,³⁸⁸ не омогућава нам да изведемо непротивречан став актуелних међународноправних норми о односу државног суверенитета и независности.

У међународном праву сувереност није одређена уговорним правом, али је МСП у случају „Никарагва против САД“ утврдио да је државни суверенитет, као „основни правни концепт“ и „основни принцип [...] на коме почива целокупно међународно право“, део обичајног међународног права.³⁸⁹ Услед таквог третмана суверености, Лове је назива још и „аксиоматским принципом“.³⁹⁰ Насупрот описаном значају за међународно право, садржина наведеног концепта и даље остаје неодређена, што је потврђено и у случају „Никарагва против САД“. Наиме, МСП је том пресудом изричито утврдио да се „државни суверенитет очито протеже на област [...] спољне политике“,³⁹¹ док разматрања о унутрашњој политици није стриктно подвео под сувереност, иако је стао на становиште да државе имају „слободу избора политичког, друштвеног, економског и културног система“.³⁹²

Премда суверенитет није до краја изведен као засебно начело међународног права, постоји више правних принципа повезаних са сувереношћу, којима се она имплицира. То се нарочито односи на принципе: суверене једнакости држава, поштовања територијалног

безбедност, Београд, 2011, стр. 200; Бранимир М. Јанковић и Зоран Радивојевић, *Међународно јавно право*, четврто измењено и допуњено издање, Свен, Ниш, 2005, стр. 112, 114; Родољуб Етински, *Међународно јавно право*, друго издање, Центар за издавачку делатност Правног факултета Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2004, стр. 90; Радомир Д. Лукић, Будимир П. Кошутић и Драган М. Митровић, *op. cit.*, стр. 71; Lassa Oppenheim, *op. cit.*, p. 206; Malcom N. Shaw, *op. cit.*, p. 189; Sergio M. Carbone and Lorenzo Schiano di Pepe, “States, Fundamental Rights and Duties”, in: Rüdiger Wolfrum (ed.), *op. cit.*, paragraph 22; Christos L. Rozakis, “Territorial Integrity and political independence”, in: R. Bernhardt (ed.), *op. cit.*, p. 481; Marek Stanislaw Korowicz, “Some Present Aspects of Sovereignty in International Law”, *Recueil Des Cours*, Academie De Droit International De la Haye, No. 1, 1961, pp. 12-13; Aleksandar Pavković and Peter Radan, *Creating New States: Theory and Practice of Secession*, Routledge, Oxon, 2007, p. 10.

³⁸⁵ Стални арбитражни суд је у случају „Острво Палмас“ заузео став да „суверенитет у односима између држава означава независност“ (“Island of Palmas case (Netherlands, USA)”, *Reports of International Arbitral Awards*, Volume II, 1928, p. 838). Слично је и издвојено мишљење судије Дионизија Анцилоттија (Dionisio Anzilotti) у случају Царинске уније између Немачке и Аустрије (“Customs Régime between Germany and Austria”, *Advisory Opinion, Publications of the Permanent Court of International Justice*, Series A/B, No. 41; A.W. Sijthoff’s Publishing Company, Leyden, 1931, p. 57).

³⁸⁶ „Декларација о начелима међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава у складу с Повељом Уједињених нација“, усвојена Резолуцијом 2625 (XXV) Генералне скупштине 24. октобра 1970. године, у: Видан Хаци-Видановић и Марко Милановић (ур.), *Међународно јавно право: збирка докумената*, Београдски центар за људска права, Београд, 2005, стр. 34, 38.

³⁸⁷ “Threats to the political independence and territorial integrity of Greece”, Resolution 382 (V), 1 December 1950; “Threats to the political independence and territorial integrity of China and to the peace of the Far East, resulting from Soviet violations of the Sino-Soviet Treaty of friendship and alliance of 14 August 1945 and from Soviet violations of the Charter of the United Nations”, Resolution 383 (V), 1 December 1950.

³⁸⁸ “The North Atlantic Coast Fisheries Case (Great Britain, United States)”, *Reports of International Arbitral Awards*, Vol. XI, 7 September 1910, p. 182; “Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty”, Resolution 2131 (XX), 21 December 1965; “Definition of Aggression – Annex to Resolution 3314 (XXIX)”, 14 December 1974; “The problem of the independence of Korea”, Resolution 112 (II), 14 November 1947.; новији пример је “Territorial integrity of Ukraine”, 68/262, 1 April 2014.

³⁸⁹ “Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgement”, *ICJ Reports 1986*, Paragraph 212, p. 101.

³⁹⁰ Vaughan Lowe, *op. cit.*, p. 278.

³⁹¹ “Nicaragua v. United States of America”, *op. cit.*, Paragraph 265, p. 133.

³⁹² *Ibidem*, Paragraph 263, p. 133.

суверенитета, забране претње силом или употребе силе против територијалног интегритета или политичке независности држава, као и забране интервенције у унутрашњу надлежност држава.³⁹³

За разлику од саме суверености, принцип суверене једнакости држава детаљније је разрађен у међународном праву, што је делимично узроковано ужом концепцијом тог принципа у односу на суверенитет. Не само да је изричито поменут у Повељи Уједињених нација,³⁹⁴ него је подробније разрађен и у „Декларацији о начелима међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава у складу с Повељом Уједињених нација“ (убудуће: Декларација о пријатељским односима).³⁹⁵ Тим документом предвиђена су права и обавезе држава која подразумева принцип суверене једнакости, уз изричито навођење да су територија и политичка независност држава неповредиви.³⁹⁶ Међутим, овај документ нема обавезујућу правну снагу, услед чега изложена појашњења принципа суверене једнакости држава имају ограничен домет.³⁹⁷ Ипак, ово начело се сматра општим правним принципом међународног права, а служи као „логичка премиса за принципе забране употребе силе и неинтервенције“.³⁹⁸

Принцип поштовања територијалног суверенитета представља копчу између два конститутивна елемента савремене државе – суверене власти и државне територије. Будући да је „суверенитет највиши степен јурисдикције државе над одређеном територијом, [...] територија је једини простор на којем се суверенитет може применити“.³⁹⁹ Наведени принцип, иако није изричито поменут у Повељи УН, има своје упориште у судској пракси, како Сталног арбитражног суда (случајеви „Велика Британија против САД“⁴⁰⁰ и „Острво Палмас“⁴⁰¹), тако и МСП (случајеви „Крфски канал“⁴⁰² и „Никарагва против САД“⁴⁰³). Иако је првенствени циљ овог принципа заштита државне територије, тј. обезбеђење „ексклузивне надлежности државе на својој територији“, он садржи и обавезу очувања права других држава на тој територији.⁴⁰⁴ На тај начин се још једном указује на релативност поимања суверенитета, имајући у виду ограничења која му поставља међународно право.

Начело забране претње силом или употребе силе против територијалног интегритета или политичке независности држава такође је садржано у Повељи УН као један од њених основних принципа.⁴⁰⁵ И ово начело има своја појашњења у Декларацији о пријатељским односима, где се делимично преклапа са принципом забране интервенције.⁴⁰⁶ Осим

³⁹³ Vaughan Lowe, *op. cit.*, p. 269.

³⁹⁴ Члан 2(1), „Повеља Уједињених нација“, *op. cit.*, стр. 47.

³⁹⁵ „Декларација о начелима међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава у складу с Повељом Уједињених нација“, *op. cit.*, стр. 33-38.

³⁹⁶ У том контексту, принцип суверене једнакости подразумева права држава на: 1) правну једнакост, 2) „неотуђива права својствена пуном суверенитету“ и 3) слободу избора и развоја сопственог политичког, економског, друштвеног и културног система. Са друге стране, наведене су и обавезе држава у складу са овим принципом: 1) поштовање личности других држава, 2) савесно испуњавање међународних обавеза, 3) миран суживот са осталим државама.

³⁹⁷ Gaetano Arangio-Ruiz, *The United Nations Declaration on Friendly Relation and the System of the Sources of International Law*, Sijthoff & Noordhoff, Alphen aan den Rijn, 1979, p. 72.

³⁹⁸ Juliane Kokott, *op. cit.*, paragraph 80.

³⁹⁹ Marcelo G. Kohen, „Is the notion of territorial sovereignty obsolete?“, in: Marcelo G. Kohen (ed.), *Territoriality and international law*, Edward Elgar, Cheltenham, 2016, pp. 657-669.

⁴⁰⁰ „The North Atlantic Coast Fisheries Case (Great Britain, United States)“, *op. cit.*, p. 180.

⁴⁰¹ „Island of Palmas case (Netherlands, USA)“, *op. cit.*, p. 838.

⁴⁰² „Corfu Channel case, Judgment of April 9th, 1949“, *ICJ Reports 1949*, p. 35.

⁴⁰³ „Nicaragua v. United States of America“, *op. cit.*, Paragraph 213, p. 111.

⁴⁰⁴ Malcom N. Shaw, *op. cit.*, p. 412.

⁴⁰⁵ Члан 2(4), „Повеља Уједињених нација“, *op. cit.*, стр. 47.

⁴⁰⁶ Декларацијом се захтева уздржавање од: а) прибегавања претњи или употребе силе у међународним односима, б) агресорског рата, в) пропаганде у корист таквих ратова, г) повреде међународних граница и демаркационих линија, д) насилних репресалија, њ) повреде права на самоопредељење народа, њихову слободу и независност, е) организовања или подстицања нерегуларних снага или наоружаних група, укључујући ту и

наведених докумената, МСП је утврдио да је овај принцип део међународног обичајног права,⁴⁰⁷ уважавајући налаз Комисије за међународно право да је реч чак и о когентној норми.⁴⁰⁸

Сагледавајући актуелна схватања државног суверенитета у правној науци, можемо закључити да не постоји општеприхваћен и фиксиран, него временски променљив садржај наведеног појма. Упркос претходно описаним ограничењима са којима се суверенитет суочава, како у погледу унутардржавних притисака, тако и оних који долазе из међународне сфере, морамо констатовати да тај појам није одбачен у правној науци и пракси. То посебно важи за међународно право, које сувереност не дефинише, него је претпоставља, настојећи да обезбеди поштовање принципа који су изведени из тог појма. Насупрот нејасноћама које тај приступ прате (попут тога да ли постоји разлика између суверенитета и независности), у таквом правном окружењу изграђено је и начело забране интервенције у унутрашњу надлежност држава, које би требало да спречи интервенцију као један од облика повреде суверенитета.

2.1.1.2 Принцип забране интервенције у унутрашњу надлежност држава

Као ни у случају државне суверености, тако ни принцип његовог нарушавања путем интервенције у унутрашњу надлежност држава није до краја одређен међународним правом. Шта више, начело неинтервенције, иако представља део обичајног међународног права, није у потпуности ушло у Повељу УН, али су Генерална скупштина УН и МСП настојали да направе веће помаке у конкретизацији поменутог начела. Стога ћемо најпре настојати да укажемо на развој и кодификацију наведеног принципа, а потом и да укажемо на савремене облике интервенционизма који су изричито допуштени међународним правом.

До оснивања Друштва народа принцип забране интервенције није постојао у међународном праву, имајући у виду висок степен мешања, нарочито моћних држава, у унутрашње послове других. У том контексту, велике европске силе су на конгресу у Тропауу 1820. године одобриле акције против револуционарних покрета у другим европским државама, што је резултирало интервенцијама у Напуљу и Пијемонту 1821. године, као и Шпанији 1823. године.⁴⁰⁹ Супротно залагању Европског концерта, а нарочито Свете алијансе, за одржање статуса кво у Европи након победе над Наполеоном, европске силе су 1827. године интервенисале на страни грчких побуњеника у њиховом устанку против турских власти.⁴¹⁰ Осим супротстављања револуцијама, интервенције су биле спровођене и зарад обезбеђења финансијских потраживања, о чему сведочи и поморска блокада европских држава како би приморале Венецуелу да плати дуговања 1902-1903. године.⁴¹¹ Интервенционизам није одликовао само спољнополитичке поступке европских сила пре Првог светског рата, него и САД, које су релативно често интервенисале у бројним државама Латинске Америке.⁴¹²

плаћенике, зарад убацивања на територије других држава, и ж) организовања и подстицања грађанског рата или тероризма на територији друге државе.

⁴⁰⁷ "Nicaragua v. United States of America", op. cit, Paragraph 185, p. 98.

⁴⁰⁸ Ibidem, Paragraph 190, p. 100.

⁴⁰⁹ Stephan Verosta, "Holy Alliance", in: R. Bernhardt (ed.), *Encyclopedia of Public International Law*, Instalment 7, Elsevier Science Publishers, Amsterdam, 1984, p. 274.

⁴¹⁰ Henry Kissinger, *Diplomacy*, Simon & Schuster, New York, 1994, p. 98.

⁴¹¹ Antony Best et al, *International History of the Twentieth Century and Beyond*, Second Edition, Routledge, New York, 2008, p. 10.

⁴¹² Успостављајући протекторат над тадашњом Новом Гранадом 1846. године, САД су од 1852. године, без дозволе локалних власти, више пута упућивале своје трупе да обезбеђују слободу пролаза својим предузетницима, а касније и изградњу железнице на територији данашње Панаме (Brian Loveman, *No Higher*

Пакт Друштва народа није изричито садржао начело неинтервенције, али је агресију постављао веома широко, тако да је обухватала и делове онога што се у савременом међународном праву посматра под недозвољеном интервенцијом.⁴¹³ Међутим, наведени документ није садржао забрану таквих поступака, већ је само предвиђао процедуру који ће Друштво народа предузети у том случају.

Бројне интервенције САД на Западној хемисфери у XIX и првој половини XX века условиле су развој норме о забрани интервенције је у том делу света, услед чега је Гаetano Аранхио Руиз (Gaetano Arangio-Ruiz) назива „латиноамеричким принципом“.⁴¹⁴ Наиме, Конвенцијом о правима и дужностима држава потписаном у Монтевидеу 1933. године изричито су забрањене интервенције земаља у „унутрашње и спољне послове других“ држава.⁴¹⁵ Већ 1936. године на међуамеричкој конференцији у Буенос Аиресу усвојен је протокол о неинтервенцији, којим су као „недопустиве“ означене директне и индиректне интервенције било које од држава потписница у унутрашње или спољне послове других потписница, без обзира на њихово оправдање.⁴¹⁶

Наведени развој правне традиције узроковао је уношење норме о неинтервенцији и у Повељу Организације америчких држава (ОАД) из 1948. године, где је њено поштовање наведено као један од осам кључних циљева.⁴¹⁷ Шта више, дужношћу потписница је означено „уздржавање од мешања у послове друге државе“.⁴¹⁸ Наведеним документом додатно је разрађена поменута норма, где је наведено да „ниједна држава нити група држава нема право да интервенише, непосредно или посредно, из било ког разлога, у унутрашње и спољне послове других држава. Овај принцип забрањује не само оружану силу, него и све друге облике мешања или покушаја претње против личности државе или њених политичких, економских и културних елемената“.⁴¹⁹ Посебно се усредсређујући на присилне облике интервенције, Повељом се забрањује „коришћење или подстицање коришћења мера принуде економског и политичког карактера како би се извршила присила над сувереном вољом друге државе или од ње добила корист било какве врсте“.⁴²⁰ Већина наведених формулација касније је уврштена у односне резолуције Генералне скупштине УН и коришћена као основ за доказивање да је норма о неинтервенцији постала део обичајног међународног права од стране МСП.

Повеља УН и на њој заснован правни поредак доносе значајне новости када је реч о регулисању међународних интервенција. Наиме, међу седам основних начела овог документа наведен је и принцип немешања тј. забране интервенције⁴²¹ УН у „питања која се по суштини налазе у унутрашњој надлежности сваке државе“, изузев када је реч о примени принудних

Law: American Foreign Policy and the Western Hemisphere since 1776, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2010, pp. 107-108). Осим тога, америчке трупе су више пута интервенисале, без дозволе локалних власти, зарад заштите сопствених држављана и имовине у више латиноамеричких држава (Ibidem, pp. 87-90). Задржавајући протекторат над Кубом, САД су се 1901. године задржале уговорно право да интервенишу на том острву (Ibidem, pp. 167-168).

⁴¹³ Articles 10 and 11, “The Covenant of the League of Nations”.

⁴¹⁴ Gaetano Arangio-Ruiz, op. cit, p. 87.

⁴¹⁵ Article 8, “Convention on Rights and Duties of States”.

⁴¹⁶ Article 1, “Additional Protocol Relative to Nonintervention”.

⁴¹⁷ Article 2(b), “Charter of the Organization of American States”.

⁴¹⁸ Article 3(e), Ibidem.

⁴¹⁹ Article 19, Ibidem.

⁴²⁰ Article 20, Ibidem.

⁴²¹ Важно је напоменути да се у документима УН изрази „интервенција“ (intervention) и „мешање“ (interference) користе као синоними, а уколико стоје један поред другог, за претпоставити је да први има уже значење од другог (Mazair Jamnejad and Michael Wood, “The Principle of Non-intervention“, *Leiden Journal of International Law*, No. 22, 2009, p. 347). Међутим, ниједан документ не садржи нити покушава да пружи њихово појмовно разграничење. Осим тога, уочљиво је да се „интервенција“ користи чешће од „мешања“, услед чега смо се и ми определили за употребу тог појма у нашем истраживању. Са друге стране, поједини аутори настоје да разликују мешање и интервенцију на основу елемента принуде присутног у интервенцији (Ibidem, p. 348).

мера из Главе VII.⁴²² Повеља не садржи детаљније одреднице о томе шта спада у унутрашњу надлежност државе, нити је тако дефинисан принцип садржао забрану државама да интервенишу у надлежности других држава,⁴²³ али је и тако уопштено формулисано начело представљало ваљану основу која је касније допуњавана актима Генералне скупштине УН и праксом МСП.

Први корак који је Генерална скупштина УН начинила поводом афирмације начела неинтервенције било је усвајање „Декларације о недозвољености интервенције у унутрашње послове држава и заштити њихове независности и суверенитета“ 1965. године.⁴²⁴ Овим документом се осуђују посредни и непосредни облици интервенције у питања спољне и унутрашње политике других држава, било да попримају облике оружане интервенције или се свде на друге форме уплитања или претњи усмерених против „личности државе или њених политичких, економских и културних елемената“. При том је оружана интервенција у преамбули овог документа проглашена синонимом агресије, чиме је додатно истакнута намера да се озбиљнија мешања у надлежности других држава третирају као међународни злочини, који повлаче одговорност њихових починилаца. Осим тога, под недозвољене облике интервенције подведени су „организовање, помагање, подржавање, финансирање, подстицање или толерисање оружаних субверзивних, терористичких или оружаних активности“ са циљем насилне промене власти друге државе или учешћа у грађанском рату у другој држави. Као најопштије циљеве забрањених интервенција овај документ одређује присиљавање друге државе да се „потчини у вршењу својих суверених права“ или изнуђивање користи било какве врсте од друге државе. Другим речима, Декларација под интервенцијом подразумева нарушавање суверенитета држава, имајући у виду да се овим принципом настоје заштитити домени унутрашње и спољне политике држава, укључујући ту очување „личности државе“ тј. независности, као и њиховог политичког, економског и културног система.

Други важан документ Генералне скупштине УН у контексту афирмације начела неинтервенције била је Декларација о пријатељским односима, која је преузела готово истоветне формулације из претходно наведене декларације, уз изостајање навођења оружане интервенције као синонима агресије. Уследило је доношење пет резолуција о недозвољености мешања које су се углавном сводиле на афирмацију претходно усвојених докумената који се односе на забрану интервенције и позиве за доношењем опширније резолуције о принципу неинтервенције. На крају, пленарни орган УН је 1981. године донео и често критиковану Резолуцију о недозвољености интервенције и мешања у унутрашње послове држава, којом су набројана права и дужности држава које подразумевају „принципи немешања и неинтервенције“.⁴²⁵ Замерке које су упућене овом документу односе се како на набрајање чак 23 таква права и дужности, од којих су нарочито неоружани облици интервенције широко постављени тако да укључују и „непријатељску пропаганду“ и „искривљавање питања људских права“.⁴²⁶

Са друге стране, МСП је већ у свом првом случају „Крфски канал“ утврдио да не постоји право на интервенцију у послове друге државе, осуђујући посебно оружане интервенције.⁴²⁷ Међутим, за наведено начело значајнији је био спор Никарагве и САД, када

⁴²² Члан 2(7), „Повеља Уједињених нација“, *op. cit.*, стр. 47.

⁴²³ „Принцип неинтервенције држава у унутрашњу и спољну политику других држава [...], као такав, није наведен у Повељи“ (“Nicaragua v. United States of America”, *op. cit.*, Paragraph 202, p. 106).

⁴²⁴ “Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty”, Resolution 2131 (XX), 21 December 1965.

⁴²⁵ ““Declaration on the Inadmissibility of Intervention and Interference in the Internal Affairs of States”, A/RES/36/103, 9 December 1981.

⁴²⁶ Mazair Jamnejad and Michael Wood, *op. cit.*, p. 355.

⁴²⁷ “Corfu Channel case”, Judgment of April 9th, 1949, *op. cit.*, p. 35.

је суд принцип неинтервенције прогласио делом обичајног међународног права⁴²⁸ и дао додатна појашњења његовог садржаја која су била релевантна за наведени случај. Тако је установио да „принцип забрањује свим државама или групама држава да непосредно или посредно интервенишу у унутрашње или спољне послове других држава. Забрањена интервенција стога мора бити она која се тиче питања о којима је свакој држави дозвољено да слободно одлучује на основу принципа државне суверености. Једно од тих питања је избор политичког, економског, друштвеног и културног система, као и формулација спољне политике. Интервенција је незаконита када користи методе принуде у погледу поменутих одлука, које морају остати слободне. Елемент принуде, који одређује и чини суштину забрањених интервенција, је нарочито очигледан у случајевима интервенције која користи силу, било у непосредном облику војне акције или у посредној форми подршке субверзивним или терористичким оружаним активностима у оквиру друге државе“.⁴²⁹ Осим ових напомена, суд је указао и да интервенција не мора имати елемент силе да би била незаконита, утврђујући да је финансијска подршка коју су САД пружале побуњеницима у Никарагви представљала недозвољено мешање у унутрашње послове те државе.⁴³⁰ Такође, суд је установио да су интервенције дозвољене у случају позива владе друге државе, али не и опозиције, јер би то довело до повећања броја случајева у којима је оправдано страно мешање.⁴³¹

За разлику од начелне забране интервенције, оличене како у уговорном тако и у обичајном међународном праву, постоје облици, чак и оружаног, интервенционизма који су правно допуштени. Ту најпре спадају мере које Савет безбедности УН може да предузме како би очувао међународни мир и безбедност. Те активности се могу кретати од неоружаних привремених мера (између осталог „потпун или делимичан прекид економских односа и железничких, поморских, ваздушних, поштанских, телеграфских, радиографских и других веза, [...] и прекид дипломатских односа“),⁴³² па све до оружаних принудних мера („акција ваздухопловним, поморским или сувоземним снагама“).⁴³³ Другим речима, Савет безбедности УН може, на Повељом предвиђен начин, одлучити о отпочињању неоружане или оружане интервенције, која не може бити правно преиспитивана, имајући у виду да акти тог органа донети на основу Главе VII Повеље УН не могу бити правно преиспитивани. Подврста ове групе правно дозвољених интервенција су акције регионалних организација на основу одобрења Савета безбедности УН.⁴³⁴

Друга врста дозвољених интервенција према међународном праву су оне које се спроводе на позив владе друге државе (*intervention by invitation*), што је, како смо раније навели, потврдио и МСП.⁴³⁵ Посредно се наведени облик интервенције спомиње и у Резолуцији Генералне скупштине УН о дефиницији агресије.⁴³⁶ Међутим, питање легитимности владе која издаје такав позив, а нарочито случајеви када она у условима унутрашњег сукоба не контролише већи део државне територије или је постала марионетска влада државе чију акцију тражи, могу довести у питање легалност интервенција које би уследиле на њен позив.⁴³⁷ Такође, правоваљаност самог позива, тј. да ли је га је издао орган

⁴²⁸ “Nicaragua v. United States of America”, *op. cit.*, Paragraph 202, p. 106.

⁴²⁹ *Ibidem*, Paragraph 205, p. 108.

⁴³⁰ *Ibidem*, Paragraph 228, p. 119.

⁴³¹ *Ibidem*, Paragraph 246, p. 126.

⁴³² Члан 41, „Повеља Уједињених нација“, *op. cit.*, стр. 52.

⁴³³ Члан 42, *Ibidem*.

⁴³⁴ Члан 53, *Ibidem*, стр. 54.

⁴³⁵ “Nicaragua v. United States of America”, *op. cit.*, Paragraph 246, p. 126.

⁴³⁶ Article 3(e), “Definition of Aggression – Annex to Resolution 3314 (XXIX)”, 14 December 1974.

⁴³⁷ Последњи пример тиче се легалности руске војне интервенције у Сирији, за коју Москва тврди да је добила формални позив од сиријског председника Башара ел Асада у јулу 2015. године, када он није контролисао већину територије те државе. Историјски примери су и антиреволуционарне интервенције које је Света алијанса спроводила у првој половини XIX века.

који за то има овлашћење, да ли је до позива дошло пре или након интервенције, као и да ли је позив уопште издат су питања која такође могу утицати на правну допуштеност интервенције по позиву.⁴³⁸ Као и у случају прве врсте легалних интервенција, и интервенције по позиву се не ограничавају само на оружане облике, него могу имати и неоружани карактер. На крају, интервенције по позиву не морају бити само ад хок, него могу бити предвиђене и међународним уговорима.⁴³⁹

Трећа врста интервенција за које део аутора тврди да је правно допуштена су акције које Генерална скупштина препоручи на основу Резолуције „Уједињени за мир“.⁴⁴⁰ Наведени документ предвиђа да у случају да Савет безбедности због несагласности својих сталних чланова није у стању да доноси одлуке, а у конкретной ситуацији дође до претње миру, нарушавања мира или агресије, Генерална скупштина УН може препоручити неопходне одлуке како би одржао међународни мир и безбедност, укључујући и примену оружане силе.⁴⁴¹ Наведену „секундарну одговорност за одржање међународног мира и безбедности“ Генерална скупштина УН може да искористи да позове државе чланице светске организације, али не и да им нареди, да предузму мере против одређене државе која нарушава мир или почињава агресију. Такве акције вољних чланица УН (због необавезности резолуција Генералне скупштине чланице не морају да у њима учествују) биле би сматране за активности светске организације и, самим тим, не би потпадале под забрану претње силом и употребе силе, тј. биле би правно допуштене.⁴⁴² Други механизам Резолуције „Уједињени за мир“ предвиђа да Савет безбедности УН разматраће одређеног питања из домена одржања међународног мира и безбедности процедуралном одлуком препусти на одлучивање Генералној скупштини УН, што такође представља могућност за правно допуштене неоружане и оружане интервенције вољних држава чланица. За правну ваљаност оваквог деловања важно је да резолуције Генералне скупштине УН морају да „јасно одреде циљ и обим употребе силе, [...] да назначе временски оквир“, али и да предвиде механизме за контролу њиховог извршења.⁴⁴³

Са друге стране, део аутора оспорава наведену аргументацију, тврдећи да на основу Резолуције „Уједињени за мир“ Генерална скупштина не може позвати државе чланице на правно допуштено интервенцију,⁴⁴⁴ инсистирајући на правној необавезности одлука тог органа. На крају, важно је напоменути да пленарни орган УН до сада на основу Резолуције „Уједињени за мир“ није ниједном преопручио оружану интервенцију,⁴⁴⁵ али јесте увођење веома широког дијапазона санкција са циљем „потпуне изолације“, како против Јужне Африке,⁴⁴⁶ тако и против Израела.⁴⁴⁷

Можемо закључити да међународно право интервенцију дефинише у односу на државни суверенитет, разликујући дозвољене од недозвољених облика мешања у унутрашња питања држава. Имајући у виду да истовремено међународно право не настоји да дефинише

⁴³⁸ Gregory H. Fox, “Intervention by Invitation”, *Wayne State University Law School Legal Studies Research Paper Series*, No. 2014-04, pp. 1-2.

⁴³⁹ Georg Nolte, “Intervention by Invitation”, in: Rüdiger Wolfrum (ed.), op. cit.

⁴⁴⁰ Andrew J. Carswell, “Unblocking the UN Security Council: The Uniting for Peace Resolution”, *Journal of Conflict & Security Law*, Vol. 18 No. 3, 2013, p. 479; Michael Ramsden, ““Uniting for Peace” and Humanitarian Intervention: the Authorising Function of the U.N. General Assembly”, *Washington International Law Journal*, Vol 25, No 2, 2016, p. 273.

⁴⁴¹ “Uniting for Peace”, Resolution 377 (V), 3 November 1950.

⁴⁴² Andrew J. Carswell, op. cit, p. 466.

⁴⁴³ Ibidem, p. 465.

⁴⁴⁴ Yoram Dinstein, *War, Aggression and Self-Defence*, Fifth edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, p. 340; Larry D. Johnson, ““Uniting for Peace”: Does it still serve any useful purpose?”, *AJIL Unbound*, Vol. 108, p. 111.

⁴⁴⁵ Helmut Volger, “Uniting for Peace Resolution”, in: Helmut Volger (ed.), *A Concise Encyclopedia of the United Nations*, Second Revised Edition, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2010, p. 744.

⁴⁴⁶ “Question of Namibia”, ES-8/2, 14 September 1981.

⁴⁴⁷ “The situation in the occupied Arab territories”, ES-9/1, 5 February 1982.

државни суверенитет, него га аксиоматски претпоставља, илузорно је очекивати да међународноправно одређење интервенције буде детаљније природе. Осим поменутог разликовања интервенција према њиховој легалности, можемо тврдити да међународно право дефинише разлику и између неоружаних и оружаних облика интервенције. При том неоружани типови интервенције обухватају свако мешање у унутрашњу и спољну политику друге државе које не користи оружану присилу, док посредна или непосредна употреба оружаних снага или наоружаних група против суверенитета друге државе чини оружану интервенцију према одредбама међународног права.

2.1.1.3 Однос одређења агресије и интервенције

Разумевање појма недозвољене интервенције у међународном праву отежава чињеница да се та појава и агресија појмовно преклапају, иако њихове границе нису до краја утврђене. Кратак преглед начина на који је утврђиван међународноправни појам агресије указаће на степен повезаности ове две појаве, као и на суштину њихових разлика.

Историјат значајнијих савремених покушаја да се агресорски ратови онемогуће започет је усвајањем Пакта Друштва народа, који је предвиђао консултације у случају „спољне агресије“ уперене против чланова те међународне организације.⁴⁴⁸ Као што смо раније констатовали, наведени документ није забрањивао агресију нити ју је ближе одредио, што је касније довело до неефикасности Друштва народа у напорима да одржи мир међу својим чланицама. Први покушај криминализације агресије био је Нацрт споразума о узајамној помоћи из 1923. године, али због недостатка сагласности није дошло до његовог усвајања.⁴⁴⁹ Скупштина Друштва народа је усвојила више правно необавезујућих аката који су такође садржали квалификацију ове појаве као међународног злочина,⁴⁵⁰ а то тело је одбацило могућност састављања дефиниције агресије, сматрајући да би Савету те међународне организације требало оставити потпуно дискреционо право да о томе одлучује.⁴⁵¹

Ближем одређењу агресије у периоду између два светска рата значајније се посветила совјетска дипломатија, на чији је предлог 1933. године дванаест европских и азијских држава потписало Конвенцију о дефиницији агресије. Наведеним документом агресором се проглашава она држава која прва објави рат другој држави, нападне другу државу својом војском са или без објаве рата, организује поморску блокаду обала или лука друге државе, као и уколико пружи подршку наоружаним групама формираним на њеној територији које нападне другу државу.⁴⁵² Поменута дефиниција коришћена је, између осталог, као основа за одређења агресије у међународним документима након Другог светског рата.

Криминализација агресије као „злочина против мира“ први пут је остварена у Повељи Међународног војног трибунала, на основу чега су извршена нирнбершка суђења нацистичком руководству. Наведеним документом агресија је означена само као један од појавних облика злочина против мира, али њиме није била ближе дефинисана.⁴⁵³ Ни Повељом УН није детаљније одређена агресија, али је један од основних циљева светске организације сузбијање аката агресије,⁴⁵⁴ док је за утврђивање постојања ове појаве надлежан

⁴⁴⁸ Article 10, “The Covenant of the League of Nations”.

⁴⁴⁹ Jackson Nyamuya Maogoto, “Aggression Supreme: International Offence still in Search of Definition”, *Southern Cross University Law Review*, Vol. 6, 2002, p. 283.

⁴⁵⁰ *Ibidem*, p. 284.

⁴⁵¹ “Historical Review of Developments relating to Aggression”, United Nations, New York, 2003, p. 239.

⁴⁵² Article II, “Convention for the Definition of Aggression”.

⁴⁵³ Jackson Nyamuya Maogoto, *op. cit.*, p. 297.

⁴⁵⁴ Члан 1(1), „Повеља Уједињених нација“, *op. cit.*, стр. 46.

Савет безбедности УН.⁴⁵⁵ Са друге стране, Генерална скупштина УН изједначила је агресију са оружаном интервенцијом⁴⁵⁶ и усвојила је дефиницију агресије 1974. године, сматрајући је „најозбиљнијим и најопаснијим обликом незаконите употребе силе“, као и „злочином против међународног мира“ који „повлачи међународну одговорност“.⁴⁵⁷ У наведеном документу агресија је одређена као употреба оружане силе једне или више држава против друге државе или групе држава, без обзира да ли је рат објављен или не, уколико је то учињено на начин који није у складу са Повељом УН. Шта више, набројени су и акти агресије: а) напад оружаних снага на другу државу, војна окупација или анексија, б) бомбардовање или употреба било које врсте оружја против друге државе, в) блокада обале или лука друге државе оружаним снагама, г) напад оружаним снагама на копнене, поморске или ваздухопловне снаге друге државе, д) употреба оружаних снага које на страниј територији бораве уз сагласност те државе супротно одребама тог споразума, е) допуштање другој држави да користе територију за агресију на трећу државу, ж) упућивање наоружаних група да изведу озбиљне оружане нападе на територији друге државе и з) други акти које Савет безбедности УН одреди да чине агресију. Последњом тачком јасно је наглашена водећа улога коју Савет безбедности УН има у одређењу и установљењу агресије, при чему је изложена дефиниција требало да послужи као помоћ том органу у недостатку одређења агресије.

Савет безбедности УН је у више наврата утврдио постојање аката агресије, а посебно у случајевима: напада Јужне Родезије на Анголу, Боцвану, Мозамбик и Замбију, напада Јужне Африке на Анголу, Боцвану, Лесото, Сејшеле и Намибију, затим напада плаћеника на Бенин, напада Израела на Тунис, као и напада Ирака на Кувајт.⁴⁵⁸ Међутим, кривична одговорност за наведене акте агресије од нирнбершких суђења 1946. године више није била покретана.⁴⁵⁹ Са друге стране, иако Повељом УН није задужена за утврђивање аката агресије, и Генерална скупштина УН је више пута утврдила постојање те појаве, чак и пре усвајања њене дефиниције 1974. године. На тај начин су квалификовани: кинеска интервенција у Кореји,⁴⁶⁰ напади Јужне Африке на Намибију, Анголу, Замбију, Боцвану, Мозамбик, Лесото, Сејшеле, Свазиленд и Зимбабве,⁴⁶¹ затим активности које је Португалија спроводила у Африци на одржању својих колонијалних посета,⁴⁶² потом напади Израела на ирачка нуклеарна постројења,⁴⁶³ напади Израела на Палестинске територије и Либан,⁴⁶⁴ израелска окупација Голанске висоравни,⁴⁶⁵ као и активности српских и црногорских снага у Босни и Херцеговини (БиХ).⁴⁶⁶

Статутом Међународног кривичног суда, који је ступио на снагу 2002. године, предвиђена је надлежност ове институције за кривично дело агресије, али је поступање суда

⁴⁵⁵ Члан 39, Ibidem, стр. 52.

⁴⁵⁶ “Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty”, Resolution 2131 (XX), 21 December 1965.

⁴⁵⁷ “Definition of Aggression – Annex to Resolution 3314 (XXIX)”, 14 December 1974.

⁴⁵⁸ “Historical Review of Developments relating to Aggression”, United Nations, New York, 2003, pp. 225-237.

⁴⁵⁹ Антонио Касезе, *Међународно кривично право*, превео Обрад Рачић у сарадњи са Виданом Хаџи-Видановићем и Марком Милановићем, Београдски центар за људска права, Београд 2005, стр. 128.

⁴⁶⁰ “Intervention of the Central People’s Government of the People’s Republic of China in Korea”, Resolution 498 (V), 1 February 1951.

⁴⁶¹ “Declaration on Namibia and Programme of Action in Support of Self-Determination and National Independence for Namibia”, Resolution S-9/2 (IX), 3 May 1978; “Implementation of the Programme for the Decade for Action to Combat Racism and Racial Discrimination”, A/RES/36/8, 28 October 1981; “Second Decade to Combat Racism and Racial Discrimination”, A/RES/38/14, 22 November 1983.

⁴⁶² “Question of Territories under Portuguese administration”, Resolution 2795 (XXVI), 10 December 1971.

⁴⁶³ “Armed Israeli aggression against the Iraqi nuclear installations and its grave consequences for the established international system concerning the peaceful uses of nuclear energy, the non-proliferation of nuclear weapons and international peace and security”, A/RES/36/27, 13 November 1981.

⁴⁶⁴ “The situation in the Middle East”, A/RES/36/226, 17 December 1981.

⁴⁶⁵ “Historical Review of Developments relating to Aggression”, United Nations, New York, 2003, p. 250.

⁴⁶⁶ “The situation in Bosnia and Herzegovina”, A/RES/47/121, 18 December 1992.

по том питању било одложено до постизања сагласности о дефиницији агресије.⁴⁶⁷ Државе потписнице наведеног статута усагласиле су 2010. године амандмане поменутог документа којима је предвиђено и одређење агресије, засновано на изложеној дефиницији Генералне скупштине УН, али без могућности да Савет безбедности УН допуни ово одређење. Наведени злочин обухвата само оне акте агресије који „по свом карактеру, озбиљности и обиму представљају очигледна кршења Повеље Уједињених нација“.⁴⁶⁸ Дакле, чак и уколико одређено лице почини неки од набројаних аката агресије, оно не би могло да буде осуђено за кривично дело агресије уколико би се радило о изолованој активности. На овај начин су потписнице Римског статута показале намеру да злочин агресије задрже резервисаним само за најтежа кршења међународног права, остављајући одређене акте агресије, иако кажњиве по другим основама, ван дефиниције овог међународног злочина.

Уколико упоредимо изложене међународноправне дефиниције агресије и интервенције можемо увидети да прва појава представља подврсту друге. Наиме, интервенција у међународном праву има како оружане тако и неоружане облике, док је кључна одредница агресије примена оружане силе. Стога закључујемо да агресија представља један од оружаних облика интервенције који је по свом обиму и особинама злочин против међународног мира, док интервенција, иако забрањена међународним правом, има и облике који се не могу сврстати у међународне злочине. Међутим, евентуално утврђивање тачних линија разграничења ових појмова своди се на закључивање од случаја до случаја, имајући нарочито у виду релативно уопштена одређења интервенције и агресије.

2.1.1.4 Однос одређења оружаног сукоба и интервенције

Будући да међународноправни појам интервенције садржи како неоружане, тако и оружане аспекте, потребно је размотрити и однос одређења интервенција и оружаних сукоба у међународном праву. У оквиру тога, узмемо у обзир како одређења међународних и немеђународних видова оружаних сукоба, тако и мешовитих облика те појаве.

Међународно хуманитарно право развијено на основама Женевских конвенција не садржи изричиту дефиницију међународног оружаног сукоба, али се из члана 2 заједничког Женевским конвенцијама може закључити да се под тим појмом подразумевају међудржавни оружани сукоби, као и случајеви делимичне или потпуне окупације једне државе.⁴⁶⁹ Услед намере да се избегне формализам и субјективност који проистичу из формалног ратног стања између држава, државе потписнице Женевских конвенција определиле су се за фактички приступ и коришћење ширег израза „међународни оружани сукоб“.⁴⁷⁰ Тај појам је Допунским протоколом I уз Женевске конвенције проширен и на антиколонијалне сукобе, борбе против расистичких режима и стране окупације, као и борбе за остварење права народа на самоопредељење.⁴⁷¹ Међународни кривични суд за бившу Југославију је дао знатно ужу

⁴⁶⁷ Члан 5, „Закон о потврђивању Римског статута Међународног кривичног суда“, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 5/2001.

⁴⁶⁸ Article 8 bis, “Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court on the crime of aggression”, 11 June 2010.

⁴⁶⁹ Члан 2, „Женевска конвенција за побољшање положаја рањеника и болесника у оружаним снагама у рату од 12. августа 1949.“, у: проф. др Весна Кнежевић Предић, Саша Аврам и Жељко Лежаја, *Извори међународног хуманитарног права*, друго допуњено и прерађено издање, Београд, 2007, стр. 1.

⁴⁷⁰ ICRC, *Commentary on the First Geneva Convention: Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field*, 2nd edition, 2016, paragraphs 210-211.

⁴⁷¹ Члан 1(4), „Допунски протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава међународних оружаних сукоба (Протокол I)“, у: проф. др Весна Кнежевић Предић, Саша Аврам и Жељко Лежаја, *op. cit.*, стр. 183.

дефиницију поменуте појаве (прибегавање „оружаној сили између држава“),⁴⁷² што ипак не обухвата све случајеве из Женевских конвенција и Допунског протокола I.

Немеђународни оружани сукоби, са друге стране, имају две појмовне границе: разлику у односу на међународне оружане сукобе, са једне, и разлику у односу на унутрашње немире и затегнутости на које се не примењује међународно хуманитарно право. Наиме, оружани сукоби који немају међународни карактер одвијају се на територији државе⁴⁷³ „између њених оружаных снага и отпадничких оружаных снага или других организованих наоружаних група“.⁴⁷⁴ Дакле, најмање једна страна у оваквој врсти оружаног сукоба мора бити недржавни ентитет.⁴⁷⁵ Међутим, уколико се такав сукоб прошири и ван територије односне државе, он ће задржати особине немеђународног оружаног сукоба, уколико се у њега не укључе оружане снаге друге државе. Другим речима, „унутрашњи сукоби се разликују од међународних сукоба по странама које у њима учествују, а не по територијалном домету сукоба“.⁴⁷⁶ Са друге стране, Допунски протокол II уз Женевске конвенције из појма оружаных сукоба изоставља „унутрашње немире и затегнутости, као што су побуне, изоловани и спорадични акти насиља и остали акти сличне природе“,⁴⁷⁷ али и сукобе између више група на територији једне државе у које нису укључене оружане снаге те државе.⁴⁷⁸ Осим тога, он захтјева да недржавни ентитети који учествују у сукобу имају и контролу над делом територије, која им омогућава „да воде непрекидне и усмерене војне операције“. Међународни кривични суд за бившу Југославију је дао сопствену формулацију немеђународних оружаных сукоба, која подразумева „продужено оружано насиље између владиних снага и организованих наоружаних група или између таквих група у оквиру државе“.⁴⁷⁹

Одређење немеђународних оружаных сукоба компликује укључивање друге државе или више њих у унутрашњи сукоб. Наиме, уколико се друга држава у унутрашњи сукоб укључи на страни државе, то неће променити карактер сукоба и он ће остати немеђународни. Супротно, уколико се друга држава укључи на страни недржавног ентитета, постојаће два упоредна сукоба: немеђународни између државе на чијој се територији водио оригинални сукоб и недржавних ентитета, али и међународни оружани сукоб између две државе.⁴⁸⁰ Међутим, уколико друга држава ефективно контролише недржавни ентитет који је укључен у унутрашњи сукоб са владом, неће постојати паралелни међународни и немеђународни оружани сукоб, него само међународни оружани сукоб између две државе, иако једна од њих делује преко недржавног ентитета.⁴⁸¹

⁴⁷² Paragraph 70, “Prosecutor v. Dusko Tadic a/k/a Dule”, IT-94-1-AR72, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appela on Jurisdiction, Appeals Chamber, ICTY, Decision of 2 October 1995.

⁴⁷³ Члан 3, „Женевска конвенција за побољшање положаја рањеника и болесника у оружаным снагама у рату од 12. августа 1949.“, у: проф. др Весна Кнежевић Предић, Саша Аврам и Жељко Лежаја, *op. cit.*, стр. 1.

⁴⁷⁴ Члан 1(1), Допунски протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава немеђународних оружаных сукоба (Протокол II)“, у: *Ibidem*, стр. 249.

⁴⁷⁵ ICRC, *op. cit.*, paragraph 393.

⁴⁷⁶ Liesbeth Zegveld, *Accountability of Armed Opposition Groups in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p. 136.

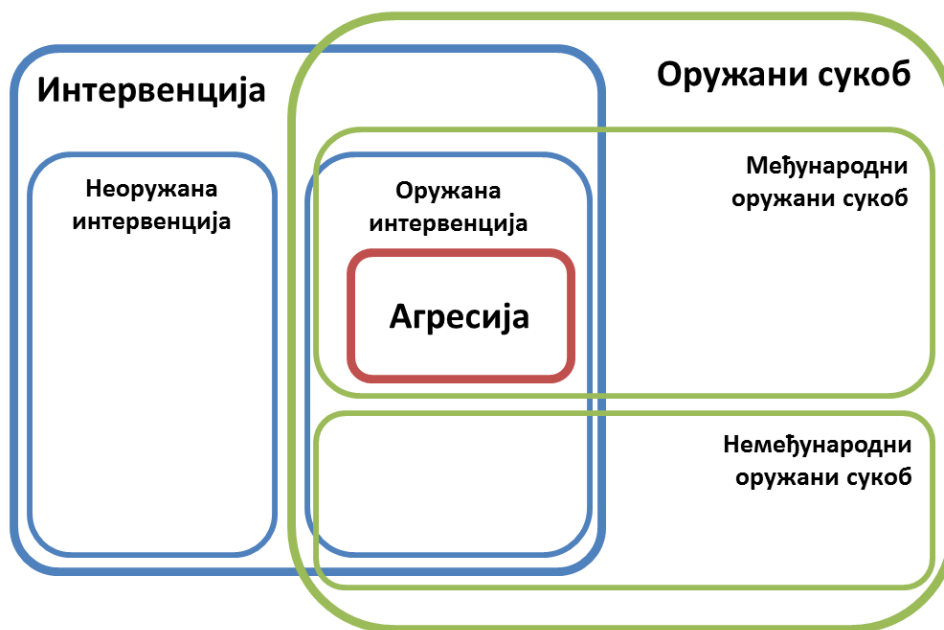
⁴⁷⁷ Члан 1(2), Допунски протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава немеђународних оружаных сукоба (Протокол II)“, *op. cit.*, стр. 250.

⁴⁷⁸ Члан 1(1), *Ibidem*.

⁴⁷⁹ Paragraph 70, “Prosecutor v. Dusko Tadic a/k/a «Dule””, *op. cit.*

⁴⁸⁰ ICRC, *op. cit.*, paragraph 404.

⁴⁸¹ *Ibidem*, paragraph 406.

Слика 1 – Однос појмова интервенције, агресије и оружаног сукоба у међународном праву

Поредећи међународноправна одређења оружаног сукоба и интервенције можемо закључити да се она делимично преклапају. Наиме, неоружани облици интервенције не спадају у оружане сукобе, док се оружани облици интервенције могу класификовати и као међународни и као немеђународни оружани сукоби. Наиме, као што смо претходно констатовали, уколико једна држава интервенише у унутрашњи сукоб у другој држави на страни владе тада говоримо о немеђународном оружаном сукобу, док уколико интервенише на страни побуњеника тај сукоб ће имати карактеристике међународног оружаног сукоба. Имајући у виду да је међународно хуманитарно право скуп релативно великог броја норми, са прилично разрађеним појмовним одређењима, док је интервенција у међународном праву знатно мање одређен појам, не чуди што је се у случајевима њиховог појмовног преклапања чешће користе квалификације хуманитарног права. Међутим, остаје и даље недоумица у погледу временских разграничења њихових појмовних пресека, а нарочито да ли и када оружана интервенција једне државе у унутрашњи сукоб у другој прелази искључиво у оружани сукоб. Користећи изразе ван међународног права, ова дилема би се могла уобличити у питање да ли и када оружана интервенција једне државе у грађански рат у другој држави престаје да буде интервенција и постаје рат.

2.1.2 Нормативистички приступ изучавању међународног интервенционизма

Нормативистички приступ међународном интервенционизму је веома плодна истраживачка струја, која је била доминантна пре Другог светског рата, док је и касније остала један од чешће коришћених приступа изучавању наведене појаве. Аутори ове струје су са једне стране изучавали међународноправне норме о интервенцијама, да би са друге стране давали оцене легалности појединачних интервенција. Стога су истраживачи који су припадали овом приступу, чак и када нису били правници који се баве међународним правом, користили норме актуелног правног поретка да би установили степен легалности конкретних интервенција или указали на њихове значајне гравитне елементе.

Осим описивања међународноправног оквира интервенција, нормативистичка истраживања настоје да установљене норме примене на конкретне примере

интервенционизма како би установили њихову легалност. Поред наведеног циља могуће је издвојити како претпоставке, тако и остале значајне особине ове струје истраживања интервенционизма, указујући на репрезентативних истраживања ове врсте, а на крају и ограничења нормативистичког приступа.

Као што смо назначили у поглављима 2.1.1.1 и 2.1.1.2, основно полазиште нормативистичких истраживања је извођење одређења интервенције из схватања државног суверенитета. Наиме, аутори овог правца државну сувереност узимају као „стабилну основу“ или „први принцип“ кога подразумевају њихова истраживања,⁴⁸² кога у међународном праву настоје да заштите начелом неинтервенције.⁴⁸³ У том контексту се интервенција сматра „девијацијом од норме неинтервенције“,⁴⁸⁴ која представља „нежељену активност“.⁴⁸⁵ Другим речима, интервенција се узима као вредносно негативна одредница, дозвољена само у веома малом броју случајева,⁴⁸⁶ а неинтервенција као нормално стање у међународним односима.⁴⁸⁷

Имајући у виду да се ослањају на поимање неинтервенције, део аутора нормативистичког приступа узима у разматрање и промене кроз које пролази наведени појам, изводећи закључке о начинима на које се те промене одражавају истовремено и на схватање интервенционизма. Стога таква истраживања сагледавају и померање границе између неинтервенције и интервенције током историје, која заправо представља „границу ауторитета суверене државе“.⁴⁸⁸ Међутим, ови приступи немају превише развијено схватање државе,⁴⁸⁹ углавном због тога што не преиспитују државу као суверени ентитет, што их онемогућава да значајније унапреде проучавања интервенционизма. Због претпостављања државне суверености у међународном праву и овим истраживањима, ван њихове анализе остају питања „граница суверних држава, шта чини суверену државу и да ли је могуће говорити о сувереним државама“.⁴⁹⁰

Још једна важна одредница нормативистичких истраживања је повезивање теоријских закључака са праксом држава и њихових челника. Наиме, аутори ове струје не настоје да развијају апстрактна одређења интервенционизма, него се ослањају на конкретне историјске примере, које настоје да објасне или из којих настоје да извуку објашњења за њихове аргументе. „Идеја статичне, ахисторичне концепције интервенције“ је супротна нормативистичком приступу.⁴⁹¹ Стога аутори ове провенијенције повезују схватања интервенционизма са разумевањем те појаве од стране државника тј. са одговарајућим поступцима држава. Узимање у обзир историјског контекста приликом проучавања интервенција једна је од значајних разлика између овог и бихејвиоралистичког приступа. Зато је став који дели већина аутора нормативистичке струје да „значања интервенције нису наметнута ван историје од стране теоретичара, него створена историјском праксом. А без позивања на неку ванисторијску дефиницију, интервенција је смислена у међународној пракси док постоји претпостављена међународна заједница која интерпретира норму неинтервенције.“⁴⁹²

⁴⁸² Cynthia Weber, op. cit, p. 20.

⁴⁸³ Raymond John Vincent, *Nonintervention and International Order*, Princeton University Press, Princeton, 1974, p. 14.

⁴⁸⁴ Richard Little, op. cit, p. 51.

⁴⁸⁵ Ibidem, p. 54.

⁴⁸⁶ Anthony F. Lang, Jr., “Introduction: Humanitarian Intervention – Definitions and Debates”, in: Anthony F. Lang, Jr. (ed.), *Just Intervention*, Georgetown University Press, Washington D. C, 2003, pp. 1-7.

⁴⁸⁷ Cynthia Weber, op. cit, p. 20.

⁴⁸⁸ Ibidem, p. 21; као конкретне примере видети: Gregory H. Fox, op. cit; Georg Nolte, op. cit.

⁴⁸⁹ Richard Little, op. cit, p. 59.

⁴⁹⁰ Cynthia Weber, op. cit, p. 24.

⁴⁹¹ Richard Little, op. cit, p. 53.

⁴⁹² Cynthia Weber, op. cit, p. 23.

Као репрезентативна истраживања нормативистичке струје наводимо дела Рејмонда Винсента (Raymond John Vincent), Мајкла Волзера (Michael Walzer), затим истраживача који су осмислили концепт „Одговорности за заштиту“, потом Кетрин Лу (Catherine Lu), као и Грегорија Фокса (Gregory H. Fox). Наведени аутори су приступали појединим аспектима међународног интервенционизма, али су им поставке нормативистичког приступа углавном биле заједничке, а нарочито наглашено ослањање на међународноправне увиде.

Винсентово одређење интервенционизма започиње разматрањем шест делова тог концепта: субјеката интервенције, објеката те појаве, саме активности интервенције, затим врста интервенције, њених циљева, као и контекста у коме се она одвија.⁴⁹³ Када је реч о актерима који изводе интервенцију, Винсент заступа став да то могу бити не само државе, њихови савези и међународне организације (чиме се примарно баве норме међународног права), него и „револуционарне групе унутар државе“. Предмет или објекат интервенције је структура власти државе која је погођена интервенцијом, при чему Винсент из појма интервенције искључује учешће државе у рату других двеју држава.

Активност интервенције према овом аутору подразумева присилно мешање усмерено против објекта интервенције, које укључује употребу или претњу употребе силе. Винсент се овде ослања на став да „мешање мора бити насилно, диктаторско или на други начин присилно, тако да суштински ускраћује државу према којој се интервенише контроле над одређеним питањем“.⁴⁹⁴ Друга важна особина интервенције је да она нема трајнији карактер, него представља засебан и релативно краткотрајан догађај у међународним односима. При том, горњу појмовну границу интервенције чини рат, а доњу дипломатски притисак који нема карактер присиле.

Говорећи о врстама интервенција, Винсент констатује да постоје војне, економске и политичке.⁴⁹⁵ За прву врсту кључна је употреба оружане силе, која се распоређује ван националне територије, док је за економске интервенције важно условљавање давања помоћи или одржавања привредних уговора одређеним уступцима. На крају, под политичким интервенцијама овај аутор посматра разноврсне политичке притиске којима се излаже објекат интервенције како би се принудио на одређено понашање (одбијање признања владе, пропагандна подршка побуњеницима или опозицији и сл). У свим набројаним врстама требало би имати у виду обавезност присуства елемента принуде као кључне одреднице интервенције.

Када је реч о сврси интервенције, Винсент констатује да набрајање свих мотива који стоје иза интервенција нема већи теоријски значај, а посебно услед чињенице да се ретко могу уочити конкретни случајеви интервенција који имају само један једини циљ. Иако у међународном праву мотиви и циљеви могу бити значајни за одређење легалности интервенције, истраживања додатно отежава и чињеница да државе, осим званично прокламованих, често имају и прикривене циљеве које настоје да остваре том активношћу. На крају, под контекстом интервенција Винсент подразумева структуру међународног система, констатујући да се чешће појаве интервенционизма могу очекивати са растом неравномерне расподела моћи међу државама, као и у случају пораста револуционарних сила, тј. смањеног легитимитета међународног система. На основу наведених закључака, овај аутор је дефинисао интервенцију као „активност коју предузима држава, група унутар државе, група држава или међународна организација како би се, уз употребу принуде, мешала у послове друге државе. То је засебан догађај који има почетак и крај, а који је

⁴⁹³ Raymond John Vincent, op. cit, p. 3.

⁴⁹⁴ Robert Jennings and Arthur Watts (eds.), *Oppenheim's International Law*, Vol. 1 Peace, 9th Edition, 2008, p. 428.

⁴⁹⁵ Raymond John Vincent, op. cit, pp. 9-10.

усмерен против структуре власти циљане државе. Није нужно ни правно допуштен нити недопуштен, али крши устаљени образац међународних односа“.⁴⁹⁶

Користећи теорију праведног рата као полазиште свог истраживања, Волзер је настојао да размотри етичност различитих ситуација у којима се употребљава сила, а између осталих и интервенције. Овај аутор најпре указује на супротстављене верзије теорије праведног рата – са једне стране сврстава радикалне хришћанске пацифисте, који за праведан налазе само онај који се води у самоодбрани, док са друге стоје они који су желели да од рата направе „активну службу хришћанског војника“ тј. да га прикажу „морално и религијски могућим“.⁴⁹⁷ Након честе употребе друге варијанте ове теорије зарад оправдања бројних ратова током Средњег и на почетку Новог века, успон националне државе довео је, према Волзеровим налазима, до повлачења поменуте теорије пред суверенитетом, који је оправдавао сваки рат док је бивао појмљен на апсолутистички начин. У науци о међународним односима, реализам је у потпуности потиснуо теорију праведног рата, а Волзер тврди да је Вијетнамски рат био прекретница која је вратила наведену теорију назад у академске расправе.⁴⁹⁸ Од тада до данас он тврди да теорија праведног рата може да послужи и као критика и стално преиспитивање ратова и ратних намера, а не само да буде теорија њиховог оправдања. Стога Волзер наводи да је циљ теорије праведног рата да „учини морално проблематичне акције и операције могућима“ тако што ће ограничити и прилике у којима могу да се догађају, као и регулисањем њиховог извођења.⁴⁹⁹

За разлику од средњовековних и нововековних заговорника поменуте теорије, Волзер није пошао од божанског и природног права, већ је за утемељење својих разматрања узео лична права на живот и слободу.⁵⁰⁰ У њима је пронашао и основ суверенитета,⁵⁰¹ којег настоји да заштити веома екстензивно схваћеном нормом о неинтервенцији. Иако је поменута норма широко постављена, Волзер констатује да интервенције „могу понекад бити оправдане“, као и да се од субјекта интервенције увек захтева оправдање његове акције, поготово ако је она војне природе.⁵⁰² Позивајући се на дело Џона Стјуарта Мила (John Stuart Mill), Волзер указује да постоје три изузетка од норме о неинтервенцији који се најчешће и користе као оправдање интервенције: сецесија тј. национално ослобођење, контраинтервенција у грађанском рату и интервенција из хуманитарних разлога.⁵⁰³ Наведена кршења суверенитета других држава су оправдана ако се њима постиже заштита права на живот и на слободу.⁵⁰⁴ Сажето речено, према ставовима овог аутора, неинтервенција јесте општа норма, али не и норма без изузетака, који би требало да буду дозвољени само уколико се њима постижу две највише вредности, због којих су и државе успостављене – право на живот и на слободу.

Полазећи од наведеног схватања државног суверенитета, као и темељних људских права, Волзер формира и „теорију агресије“ која би требало да у највећој мери заустави насиље међу државама. Она има шест ставова, од којих је први да су државе чланови међународног друштва, док други став предвиђа да то друштво има своје норме, где се по значају издвајају право на територијални интегритет и право на политичку сувереност.⁵⁰⁵ Затим агресију одређује као злочин који се састоји у коришћењу силе или претње силом од

⁴⁹⁶ Ibidem, p. 13.

⁴⁹⁷ Michael Walzer, *Arguing about War*, Yale University Press, New Haven, 2004, pp. 3-4.

⁴⁹⁸ Ibidem, p. 6.

⁴⁹⁹ Ibidem, p. 22.

⁵⁰⁰ Michael Walzer, *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*, Fourth Edition, Basic Books, New York, 2006, p. 54.

⁵⁰¹ Ibidem, p. 53.

⁵⁰² Ibidem, p. 86.

⁵⁰³ Ibidem, pp. 89-90.

⁵⁰⁴ Ibidem, p. 108.

⁵⁰⁵ Ibidem, p. 61.

стране једне државе против територијалног интегритета или политичког суверенитета друге државе. У том случају оправданим сматра одбрамбени рат државе која је нападнута, као и рат чланица међународног друштва држава против агресора, које имају право да након војне победе и казне ону земљу која је извршила агресију.⁵⁰⁶ Увиђајући да наведена правила не воде нужно успостављању правде у међународним односима, Волзер нуди и поједине изузетке од норме о неинтервенцији, како би се државе учиниле праведнијима и према својим грађанима, а не само према другим државама.

Стога овај аутор у разматрања државног суверенитета уводи и појам легитимности владе. Осим што тврди да државе имају она права на која су пристали њени грађани, он инсистира и на већинској подршци коју мора уживати влада да би била суверена.⁵⁰⁷ Пре тога, влада мора имати и довољно способности да опстане на територији којом влада, будући да тврди да је „легитимна она влада која може да води своје унутрашње ратове“.⁵⁰⁸ Наведена два захтева указују да Волзер настоји да на међународну раван пренесе неке од одредби теорија друштвеног уговора, као и да покушава да политички успех владе у борби против опозиције тј. њену моћ изједначи са правом.⁵⁰⁹

Хуманитарну интервенцију, као посебно вредносно утемељен концепт, Волзер је разматрао у светлу две ситуације. Прва се односи на узурпацију власти од стране диктатора или стране силе, која за последицу има масовна убиства. У том случају „интервенција има циљ који је једноставан и негативан: уклонити тиранина (Пол Пот, Иди Амин), ослободити људе (Бангладеш) и потом се повући“.⁵¹⁰ Међутим, знатно тежа ситуација наступа у случају грађанског рата кога прати урушавање државне структуре, када би повлачење силе која интервенише довело до понављања масовних убиства. Код таквог следа догађаја „вероватно ће доћи до значајнијег изазова конвенционалној суверености: дугорочније војно присуство, друштвена реконструкција [...] и распрострањена и честа употреба силе“.⁵¹¹ Када је реч о томе ко би могао да одобри такве интервенције, Волзер се залаже за решење између мултилатералности (првенствено да би се обезбедила легитимност акције) и унилатералности (зарад ефикасности интервенције),⁵¹² али у немогућности да дође до шире коалиције, овом аутору одговарајућа је и акција само једне велике силе, наводећи пример свргавања Пола Пота.⁵¹³

Ширим тумачењем права људских права на уштрб државног суверенитета одређени број савремених аутора настојао је да оправда хуманитарне интервенције од бројних критика којима је тај концепт био изложен. Најпознатија група која је заступала наведени став била је окупљена у оквирима канадске Међународне комисије за интервенцију и државни суверенитет, која је 2001. године објавила свој извештај „Одговорност за заштиту“ (Responsibility to Protect), који се заснивао на проучавању како актуелних међународноправних одредби које регулишу државни суверенитет и принцип неинтервенције, тако и конкретних интервенција. Полазно становиште поменуте групе била је тврдња да државни суверенитет не подразумева неограничену моћ, већ „двојну одговорност: споља – поштовање суверенитета других држава, и изнутра, поштовање достојанства и основних права свих људи у држави“.⁵¹⁴ Другим речима, предложили су

⁵⁰⁶ Ibidem, p. 62.

⁵⁰⁷ Ibidem, p. 54.

⁵⁰⁸ Ibidem, p. 101.

⁵⁰⁹ Марк Р. Амстуц, *Међународна етика*, с енглеског превео Растко Јовановић, Службени гласник, Београд, 2008, стр. 277-278.

⁵¹⁰ Michael Walzer, *Arguing about War*, p. 70.

⁵¹¹ Ibidem, p. 72.

⁵¹² Ibidem, p. 78.

⁵¹³ Ibidem, p. 80.

⁵¹⁴ “The Responsibility to Protect”, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, International Development Research Centre, Ottawa, December 2001, p. 8.

промену фокуса од суверености схваћене као контроле ка суверености појмљене као одговорности.⁵¹⁵

Признајући да „право на интервенцију“ има вредносно негативну оријентацију, поменути аутори сугеришу коришћење израза „одговорност за заштиту“.⁵¹⁶ Поменута одговорност има три компоненте: „не само одговорност за реакцију на стварну или очекивану људску катастрофу, него и одговорност да се она спречи и одговорност за обнову после тог догађаја“.⁵¹⁷ Услед тако широког заснивања концепта одговорности за заштиту, наведени аутори под интервенцијом нису подразумевали само војне, него и остале мере (нарочито у фази превенције и обнове). Када је реч о војној интервенцији, навели су шест критеријума за њено извођење: одобрење одговарајуће власти, праведни узрок, права намера (заустављање људских патњи), последње уточиште (све остале мере требало би да су исцрпљене), пропорционална средства и разумна очекивања. Под праведним узроком комисија је посматрала две ствари: велики губитак људских живота као последица намерених активности државе (без обзира да ли се ради о геноциду или не) или урушавања државе (failed state), као и етничког чишћења.⁵¹⁸ Највеће контроверзе и у самој комисији изазивало је питање ко би требало да одобрава интервенције у оквиру концепта одговорности за заштиту, при чему је закључак комисије био усмерен на максимално ослањање на органе и Повељу УН, а на првом месту Савет безбедности и Генералну скупштину.⁵¹⁹ Са друге стране, за деловање регионалних организација ван територије њихових држава чланица, као и за „коалиције вољних“ (coalition of the willing) и унилатералне акције комисија није дала своју подршку.⁵²⁰

Слично теорији праведног рата и налазима поменуте комисије, Кетрин Лу полази од претпоставке постојања праведних и неправедних интервенција, што указује на изражену нормативну димензију тих разматрања. Њен основни став је да моралну проблематичност интервенције узрокује поимање државе као приватног простора, повлачећи паралелу са контроверзношћу уплитања државе у породичне односе.⁵²¹ Стога она заступа став да је проучавање границе између јавног и приватног основа за разумевање односа између суверености и интервенције. Имајући у виду растући значај људских права након Другог светског рата, Лу констатује да наведена тенденција утиче на ограничавање апсолутних визија суверености на две равни. Најпре се тиме додатно протврђује да су државе одговорне грађанима као извору суверенитета, али су истовремено одговорне и међународном друштву. Настојећи да право људских права искористи као средство за максимално оспоравање државног суверенитета, ова ауторка међународном друштву придаје право интервенције против државе у случају „политички изазваних већих хуманитарних катастрофа“.⁵²² Услед чињенице да је савремени свет саздан од неидеалних субјеката и структура, уз распрострањено сиромаштво које производи капитализам, хуманитарну интервенцију Лу види као инструмент за заштиту људских права угрожених друштвених група.⁵²³ На тај начин ова ауторка настоји да право на живот и слободу појединаца претпостави државном суверенитету, а хуманитарну интервенцију сагледа као средство заштите тих вредности уколико оне постану угрожене од стране државе.

⁵¹⁵ Ibidem, p. 13.

⁵¹⁶ Ibidem, p. 11.

⁵¹⁷ Ibidem, p. 17.

⁵¹⁸ Ibidem, p. 32.

⁵¹⁹ Ibidem, pp. 49-53.

⁵²⁰ Ibidem, p. 54.

⁵²¹ Catherine Lu, *Just and Unjust Interventions in World Politics: Public and Private*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2006, p. 4.

⁵²² Ibidem, p. 158.

⁵²³ Ibidem, p. 165.

На крају, значајније скорије истраживање у оквирима нормативистичког круга аутора био је и рад Грегорија Фокса о хуманитарним окупацијама. Под тим појмом он подразумева ситуације у којима међународна заједница, а најчешће је то био Савет безбедности УН, преузима вршење власти на територији суверене државе, посебно се усредсредивши на четири примера након Хладног рата (БиХ, Источну Славонију, Косово и Метохију и Источни Тимор). Наведене међународне мисије Фокс посматра као „пројекте друштвеног инжењеринга“ у којима „међународни актер преузима управу над државом или њеним делом са изричитим циљем успоставе либералног, демократског поретка“.⁵²⁴ Успоставу таквих мисија овај аутор објашњава екстремном природом грађанских ратова који им непосредно претходе, а у којима је дошло до урушавања државе или сецесионистичких покрета. Фокс тврди да хуманитарне окупације, иако представљају значајан продор у суверену сферу појединачне земље, заправо доприносе потврђивању централности државе и очувању државних граница, будући да су међународне институције које су обављале власт на окупираним подручјима имале циљ да поново успоставе легитимне националне органе власти.⁵²⁵ Другим речима, „главни циљ хуманитарне окупације је рехабилитација државе“,⁵²⁶ за коју овај аутор тврди да је овлашћен једино Савет безбедности УН. Наиме, то тело је задужено како за одржавање мира између држава, тако и мира унутар држава,⁵²⁷ а у склопу тих надлежности налази се и функција законодавца, за коју Фокс налази више примера из праксе Савета безбедности УН.

Синтија Вебер (Cynthia Weber) констатује да нормативистички приступ има две основне претпоставке – постојање домаће заједнице у виду суверене државе и постојање међународне заједнице у виду међународног друштва.⁵²⁸ Питање домаћих заједница даље претпоставља јасну разлику између чланова те заједнице и њиховог окружења, као и занемаривање основе на којој почива суверенитет. Другим речима, суверенитет државе у овим истраживањима се претпоставља, а питања о томе да ли је његова основа монархијски принцип или народна сувереност се не постављају. Са друге стране, међународно друштво је заједница „која даје значења међународним нормама“.⁵²⁹ Међутим, и за њено постојање је неопходно утврдити ко је чини и где су границе међународног и домаћег. Најзначајнији проблеми нормативистичког приступа, према мишљењу ове ауторке, произлазе из чињенице да истраживачи ове струје сматрају горе поменута питања решеним. Стога у случајевима када одговори на поменута питања нису јасни (нпр. „када државне границе нису установљене, када заједнице не могу бити идентификоване и када се пренос власти са грађанства на државу не може догодити“⁵³⁰), упитно је какве резултате нормативистичка истраживања могу да пруже.

2.1.3 Бихејвиоралистички приступ

Бијехвиоралистичка истраживања интервенционизма појавила су се крајем шездесетих година XX века, а њихов зачетник био је Џејмс Розенау, који је 1968. године покушао да на научни начин сагледа интервенционистичка понашања, како би сачинио „научну“ и „операционалну“ дефиницију интервенције. Током седамдесетих и осамдесетих година ова академска струја је имала више присталица, али је домет њихових истраживања до данас остао предмет значајне критике, нарочито од стране припадника нормативистичког

⁵²⁴ Gregory H. Fox, *Humanitarian Occupation*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, p. 4.

⁵²⁵ Ibidem, p. 306.

⁵²⁶ Ibidem, p. 7.

⁵²⁷ Ibidem, p. 289.

⁵²⁸ Cynthia Weber, op. cit, p. 24.

⁵²⁹ Ibidem, p. 25.

⁵³⁰ Ibidem, p. 27.

и конструктивистичког приступа. Стога ће у наставку најпре бити изложене основне поставке бихејвиоралистичких истраживања интервенционизма кроз репрезентативна дела тог приступа, а потом ће бити указано и на поменуте критике.

Бихејвиоралистичка истраживања одликује фокусирање на „понашање које се може опажати, било на нивоу појединца или друштвеног агрегата“, док се објашњења тог понашања подвргавају емпиријској провери.⁵³¹ Заснивајући своје радове на филозофским поставкама позитивизма, бихејвиоралисти су настојали да за проверу својих тврдњи систематски користе све релевантне податке и увиде (или њихов репрезентативни узорак), а не само одабране илустративне примере.⁵³² Након прикупљања података, бихејвиоралистички метод налаже њихову квантификацију, подстичући примену статистичких метода. На основу закључака које изводи из тако обрађених података, аутор потом ствара модел који објашњава ту појаву и истовремено даје могућност предвиђања њеног развоја у будућности.⁵³³ Инсистирање на неутралности у погледу одабира чињеница, а касније и у конструисању модела, одвајало је овај приступ од до тада преовлађујућег нормативизма, као и инсистирање на томе да све тврдње и закључци морају проћи обавезну проверу у пракси да би се могли сматрати научним.

Розенау је у свом првом чланку који је посветио утемељењу новог приступа интервенционизму најпре констатовао да се под тај појам често подводе веома различите активности, услед чега је настојао да њиме обухвати понашања која недвосмислено чине интервенцију, тако да његово одређење буде појмовно уже од оног које се уобичајено употребљава у свакодневном говору.⁵³⁴ Као две основне одреднице интервенционистичког понашања, које су иначе заједничке и нормативистичком приступу, Розенау је издвојио кршење конвенција и усмереност ка структури власти, сматрајући да обе морају да буду присутне у некој појави да би се она сматрала интервенцијом, иако оне саме нису довољне за потпуно одређење те појаве.

Осим што указује на нарушавање уобичајених образаца поступања, услед чега овај аутор изучавање интервенција назива и „проучавањем неконвенционалног у међународној политици“,⁵³⁵ прва карактеристика подразумева и постојање јасног краја и почетка интервенција, иако последице тог догађаја могу да трају много дуже. Наведено је илустровао примером совјетске интервенције у Мађарској 1956. године, где се само конкретни догађаји у тој години називају интервенцијом, иако је степен контроле коју је Москва имала над Будимпештом била значајна и пре и после интервенције. У том смислу, оружани напад совјетске армије имао је карактер кршења до тада уобичајених облика понашања, услед чега је и означен интервенцијом.⁵³⁶ При том, и Розенау стоји на становишту да су војне интервенције само једна од најупадљивијих подврста ове појаве, али да постоје и други облици тог феномена који немају оружани карактер. Са друге стране, он настоји да из дефиниције интервенције избаци мотиве онога ко почињава тај акт, као и ставове онога ко је његов предмет.⁵³⁷

Његов други чланак о истој теми био је упутнији и јаснији, будући да Розенау наставља да се залаже за такву операционалну концепцију интервенције која се може опажати и мерити, а коју истраживачи састављају пре него што се упусте у изучавање

⁵³¹ David Sanders, “Behavioural Analysis”, in: David Marsh and Gerry Stoker (eds.), *Theory and Methods in Political Science*, Third Edition, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010, p. 23.

⁵³² Ibidem, pp. 25-26.

⁵³³ Војин Димитријевић и Радослав Стојановић, *Међународни односи*, четврто измењено и допуњено издање, Службени лист СРЈ, Београд, 1996, стр. 45.

⁵³⁴ James N. Rosenau, “The Concept of Intervention”, *Journal of International Affairs*, Vol. 22, No. 2, 1968, p. 166.

⁵³⁵ Ibidem, p. 168.

⁵³⁶ Ibidem, pp. 166-168.

⁵³⁷ Ibidem, p. 171.

емпиријских података.⁵³⁸ При разматрању утицаја појединачних фактора на интервенционистичко понашање овај аутор најмању важност придаје јавном мњењу, имајући у виду да је јавност практично искључена из фазе планирања интервенције, а да касније о њој најчешће само дебатује, остајући скоро без икаквог утицаја на ту појаву. У том контексту примећује да „пасивност има тенденцију да буде доминантни став јавности када је реч о спољној политици“, док се у случајевима значајнијих криза јавно мњење обично усредсреди на активности других влада (најчешће оних које су перципиране као непријатељи или потенцијални непријатељи), а не на поступке свог државног руководства. За разлику од јавности, Розенау међу најзначајније унутрашње факторе који утичу на интервенције сматра „индивидуалне и бирократске променљиве“ тј. појединце и одређене структуре државног руководства. Тако констатује да су „интервенције у великој мери производ перцепција, рачуница и одлука које су донете у оквиру“ државног руководства, као и да се одлуке о интервенцијама највише планирају у односу на све остале спољнополитичке потезе.⁵³⁹ Осим тога, овај аутор примећује да интервенционистичко понашање једне државе не зависи од њеног унутрашњег уређења, будући да се на њега одлучују и демократске и ауторатске државе, као и парламентарни и председнички системи власти. На крају, будући да не делују у вакууму, за државна руководства значајни подстицаји или ограничења могу доћи из међународног окружења, што Розенау назива „системским поменљивима“.⁵⁴⁰

На трагу Розенауових налаза, Кристофер Мичел (Christopher R. Mitchell) се усредсређује на интервенције држава у иностране грађанске ратове. Овај аутор констатује да се ти догађаји традиционално посматрају као последице спољне иницијативе државе која интервенише. Тако посматране, интервенције се реализују као „гурање“ или „потискивање“ (push), како би се или заштитили интереси интервенишуће државе или пројекovala њена моћ у иностранству.⁵⁴¹ Међутим, Мичел предлаже да се размотре и други узроци интервенционизма, а нарочито они који су узроковани везама које су друштвено-економске, религијске, политичке и етничке групе интервенишуће државе развиле у држави која је објекат интервенције. Другим речима, што је већи степен укључености тих група у структуру друге државе, већа је и вероватноћа интервенције као последице „увлачења“ (pull) у грађански рат у тој другој држави. На тај начин, једна од страна у грађанском сукобу апелује за помоћ друге државе изазива ефекат преливања тог рата у иностранство. Мичел стоји на становишту да узимање у обзир и ових узрока интервенције може знатно боље да објасни зашто поједине државе интервенишу у грађанске ратове чак и ако су њихови интереси релативно мали, као и „званична жеља да се интервенише“.⁵⁴²

Фредерик Пирсон (Frederic S. Pearson) је истраживао како географска близина две државе утиче на вероватноћу војног интервенционизма. При том је као за најнеспорнији индикатор војне интервенције узео кретање војних снага преко границе државе која је предмет интервенције или акцију страних трупа које су у њој већ смештене, како би се утицало на њену политику.⁵⁴³ Тако схваћено одређење интервенције шире је од одређења рата, што и сам Пирсон констатује, тврдећи да је „разумно класификовати формални рат као врсту страних војних интервенција“.⁵⁴⁴ Овај аутор је установио да је географска близина имала утицаја на војни интервенционизам у периоду од 1948. до 1967. године, при чему су

⁵³⁸ James N. Rosenau, “Intervention as a Scientific Concept”, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 13, No. 2, 1969, p. 155.

⁵³⁹ Ibidem, p. 166.

⁵⁴⁰ Ibidem, pp. 167-168.

⁵⁴¹ Christopher R. Mitchell, “Civil Strife and the Involvement of External Parties”, *International Studies Quarterly*, Vol. 14, No. 2, 1970, p. 191.

⁵⁴² Ibidem, p. 192.

⁵⁴³ Frederic S. Pearson, “Geographic Proximity and Foreign Military Intervention”, *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 18, No. 3, 1974, p. 434.

⁵⁴⁴ Ibidem, p. 435.

најчешће само велике силе интервенисале на великим удаљеностима, али најчешће у корист влада држава у којима су се одиграле интервенције.⁵⁴⁵

Други Пирсонов чланак имао је донекле ужи фокус истраживања у односу на Мичела, усредсређујући се само на облике војних интервенција у периоду 1960-1967. године. Са друге стране, он је проучавао не само интервенисање у државе захваћене грађанским ратовима, него све облике унутрашњих нестабилности. Резултат његовог истраживања показао је да су спољне војне интервенције биле највише повезане само са одређеним случајевима унутрашњих сукоба („организованог оружаног насиља и насилних убистава мотивисаних политичким разлозима“), док неке друге форме нису показивале значајнију подударност са спољним интервенцијама (нпр. преврати, кризе владе, прогони).⁵⁴⁶

Истраживање Ериха Ведеа (Erich Weede) о америчком војном интервенционизму обухватило је период од 1958. до 1965. године. Аутор је, следећи бихејвиоралистички приступ, такође дошао до закључка да опште слабости једног друштва, које Инис Клод (Inis Claude) назива „пасивном провокацијом“,⁵⁴⁷ доводе до повећане вероватноће од спољне интервенције. Веде је тврдио да се унутрашња нестабилност државе негативно одражава не само на изгледе за опстанак њене владајуће структуре, него и на интересе велике силе у чијој се интересној сфери она налази. Услед тога, велике силе настоје да интервенцијом на страни владе заштите и своје позиције.⁵⁴⁸ При том такве интервенције имају асиметрични карактер који се огледа у неколико димензија: јединству, војној моћи, територији на којој се интервенција одвија, као и могућности да се из конфликта иступи. Наиме, интервенишућа држава наступа као јединствени актер, док је држава која је предмет интервенције подељена на најмање два субјекта. Такође, прва држава располаже већом војном силом, коју употребљава искључиво на територији друге државе, задржавајући могућност да у сваком тренутку иступи из унутрашњег сукоба у другој држави.⁵⁴⁹

Бертил Дунер (Bertil Dunér) је на трагу бихејвиоралистичког приступа развио типологију интервенција и инструмената који су се за њих користили током седамдесетих година XX века. Иако је проширио одређење интервенција тако да обухвате и поједине невојне инструменте (попут финансијске подршке), овај аутор се примарно усмерио на војне интервенције. Разлоге за избацивање осталих облика интервенционизма из његове дефиниције Дунер је нашао у тешкоћама њиховог теоријског одређења, као и у проблемима сакупљања и обраде релевантних података.⁵⁵⁰ У том смислу, он разликује пет нивоа војног интервенционизма, од директних активности подршке па све до директне војне акције. Са друге стране, са сваким нивоом интервенција повезао је и типичне инструменте који се за њих користе – од војних упозорења и транспорта карактеристичних за активности непосредне подршке, па све до напада конвенционалним снагама.⁵⁵¹

Сагледавајући наведене концепте бихејвиоралистички настојених аутора, као и најзначајније резултате њихових истраживања, можемо увидети да су они одступили од Розенауових почетних одређења интервенционизма. Наиме, док је зачетник овог приступа настојао да у дефиницију укључи и њихове невојне облике, остали аутори су се усредсредили само на војне интервенције, имајући у виду да су то најочигледнији облици

⁵⁴⁵ Ibidem, pp. 455-456.

⁵⁴⁶ Frederic S. Pearson, "Foreign Military Interventions and Domestic Disputes", *International Studies Quarterly*, Vol. 18, No. 3, 1974, p. 286.

⁵⁴⁷ Inis Lothair Claude, Jr, *States and the Global System: Politics, Law and Organization*, Macmillan Press, Hampshire, 1988, p. 48.

⁵⁴⁸ Erich Weede, "U.S. Support for Foreign Governments or Domestic Disorder and Intervention 1958-1965", *Comparative Political Studies*, Vol. 10, No. 4, 1978, pp. 519-520.

⁵⁴⁹ Ibidem, p. 500.

⁵⁵⁰ Bertil Dunér, "The Many-Pronged Spear: External Military Intervention in Civil Wars in the 1970s", *Journal of Peace Research*, Vol. 20, No. 1, 1983, p. 61.

⁵⁵¹ Ibidem, p. 60.

интервенционизма за које је самим тим и најлакше одредити индикаторе. Са друге стране, Розенауови следбеници су настојали да своје дефиниције војних интервенција што више операционализују, правећи типологије по различитим критеријумима, што је довело до задржавања интересовања за комплексност њиховог предмета истраживања, иако су таква истраживања остала појмовно ужа у односу на нормативистички приступ.⁵⁵²

Основна намера тих покушаја што детаљнијег изучавања интервенционистичких понашања била је долажење до потпуног научног одређења поменуте појаве. Другим речима, истраживачи овог приступа требало је да провере што више хипотеза о интервенцијама на конкретним историјским примерима, све док сабирајући позитивна искуства не дођу до научно потврђеног одређења које се уклапа у Розенауову замисао дефиниције тог појма. Међутим, мана таквог приступа је што истраживачи „намећу дефиниције интервенције и предлажу индикаторе да би установили интервенционистичко понашање, а то раде ван историје. То јест, ове дефиниције нису састављене на основу историјских услова или проучаваних случајева, него о овим дефиницијама пре анализе одлучује“ сам истраживач.⁵⁵³ Последица тог приступа је да се провером хипотеза не тестира суштина интервенција за којом трагају бихејвиоралисти, него „значање које теоретичари дају интервенцијама у појединачним случајевима“. Стога Синтија Вебер с правом упозорава да би требало правити разлику између истраживања којим се „теоријски створено значење примењује на скуп података“, што је одлика бихејвиоралистичког приступа, и анализе која тражи одговор на питање „шта интервенција значи или како су се ова значења историјски установила“.⁵⁵⁴

Наредна замерка бихејвиоралистичком приступу је инсистирање на „стабилизацији значења интервенционизма“, које доводи до ахисторичног одређења овог појма, које не зависи од контекста у коме се интервенције одвијају.⁵⁵⁵ Услед тога, овај приступ не може да пружи детаљније контекстуалне анализе конкретних интервенција, нити да сагледа детаље историјског развоја интервенционизма, јер трага за дефиницијом која се може применити на све конкретне примере те појаве.

Литл критикује и индикаторе које су бихејвиоралисти користили у својим истраживањима, будући да они нису дошли до исцрпне листе таквих показатеља интервенционизма. Наиме, знатан број аутора који су на тај начин приступали овој појави састављао је сопствени списак индикатора, али у оквиру тог правца није дошло до значајнијег покушаја систематизације који би резултирао шире прихваћеним скупом показатеља на основу заједничког одређења интервенционизма.⁵⁵⁶ На крају, као ни нормативистички приступ, ни бихејвиоралистичка истраживања се нису детаљније бавила државом, него су је претпостављала као суверену, на чему су градила став да интервенција представља нарушавање наведене суверености.⁵⁵⁷

2.1.4 Постструктуралистички приступ

Насупрот нормативистичком и бихејвиоралистичком начину изучавања интервенционизма, које аутори попут Литла и Веберове називају и традиционалним приступима проучавања те појаве, успоном социјално-конструктивистичког правца у науци о међународним односима створене су претпоставке да се на тај начин крајем XX века сагледа и интервенционизам. У оквиру тог правца, посебно плодна истраживања интервенција била

⁵⁵² Richard Little, *op. cit.*, p. 53.

⁵⁵³ Cynthia Weber, *op. cit.*, p. 18.

⁵⁵⁴ *Ibidem*, p. 19.

⁵⁵⁵ *Ibidem*, p. 22.

⁵⁵⁶ Richard Little, *op. cit.*, p. 58.

⁵⁵⁷ Cynthia Weber, *op. cit.*, p. 24.

су постструктуралистичка разматрања, чија је заједничка полазна основа била да државни суверенитет и интервенционизам треба проучавати као „дискурзивне праксе“, а не као објективну реалност. За разлику од претходна два приступа, ови аутори су истраживали како се поменуте две појаве практикују и како се о њима говори, а нису трагали за њиховим есенцијалистичким одређењима. Стога су таква истраживања „подразумевала да се државном суверенитету приступа као историјској и трајућој пракси – која је увек у изградњи – а не као већ утврђеном и неисторичном ентитету“.⁵⁵⁸ Представимо четири репрезентативне ауторке чији се ставови о интервенционизму могу узети као најзначајнија истраживања интервенција из постструктуралистичког круга – Синтију Вебер, Хеле Малмвиг (Helle Malmvig), Марту Финемор (Martha Finnemore) и Ане Орфорд (Anne Orford).

Веберова започиње своју студију под називом „Симулирање суверености“ позивом да се суверенитет не третира као устаљен концепт, већ да се изучавају његове промене током времена, како у пракси, тако и на теоријском плану. При том ова ауторка границу између суверенитета и интервенционизма сматра „самом локацијом државе“.⁵⁵⁹ Два најзначајнија искорака која Веберова први у односу на нормативистички и бихејвиоралистички приступ интервенционизму су: 1) посматрање промена спољне политике у зависности од промене основе суверености и 2) уочавање последица „симулирања суверености“. Да би успешно спровела своје истраживање, она је најпре морала да преиспита везу између суверености и интервенционизма.

Први споменути корак заправо представља одговор Веберове на њене критике „традиционалних приступа“ које се односе на њихово занемаривање теоријских основа државе. Као што смо претходно навели, она сматра да ни нормативистички нити бихејвиоралистички приступ немају теорију државе, него је неупитно третирају као суверену јединицу политичког организовања. Другим речима приликом истраживања ти аутори нису проблематизовали унутрашњост државне структуре, већ су је посматрали пре као „билијарску куглу“, да искористимо Волцов израз, у чије средиште нису задирали. И различите школе у науци о међународним односима, попут реализма и либерализма, узимају државни суверенитет као почетно место својих истраживања, без његовог преиспитивања.⁵⁶⁰ Насупрот њима, Веберова тврди да сувереност, а самим тим и интервенција, нису само „суштински спорни концепти“ него „суштински неоспоравани концепти“ у науци о међународним односима.⁵⁶¹ Стога она указује на потребу поимања временских и просторних димензија промене суверености, тј. историјских варијација државног суверенитета, као и истовременог постојања више различитих врста суверености на различитим крајевима света. Веберова говори да је сувереност „место политичке борбе“ да се „утврди значење суверености“ како би се успоставила тачно одређена врста државе „са посебним границама, овлашћењима и легитимацијом“. Будући да наведена борба траје непрекидно, следствено се и појам суверености мења по његовим просторним и временским димензијама.⁵⁶²

Везу државног суверенитета и интервенционизма Веберова успоставља тако што интервенције посматра не као нарушавање суверености, него као инструмент њене стабилизације.⁵⁶³ Проучавањем историје интервенционизма могуће је, према ставовима ове ауторке, установити на који начин су се мењали сувереност и државност. Даље, оправдавање предузетих интервенција подразумева постојање одређених норми међународног понашања, као и међународне интерпретативне заједнице којој се оправдања подносе. На тај начин субјект интервенције учествује у конституисању државног суверенитета, као и међународне

⁵⁵⁸ Helle Malmvig, *State Sovereignty and Intervention: A discourse analysis of interventionary and non-interventionary practices in Kosovo and Algeria*, Routledge, Oxon, 2006, pp. 1-2.

⁵⁵⁹ Cynthia Weber, op. cit, p. xi.

⁵⁶⁰ Ibidem, p. 1.

⁵⁶¹ Ibidem, p. 2, 11.

⁵⁶² Ibidem, p. 3.

⁵⁶³ Ibidem, p. 4.

заједнице,⁵⁶⁴ јер „интервенција је моменат модерног глобалног политичког живота током кога правне, формализоване границе бивају политички оспорене, а референтне заједнице – било „домаће“ основе државног суверенитета или „међународни“ центри просуђивања – се доводе у сумњу“.⁵⁶⁵

За разлику од „традиционалних“ приступа интервенционизму, који се задржавају на међународној равни, Веберова управо настоји да пробије спољни омотач државне суверености и посматра на који начин се различите легитимације суверености одражавају на спољнополитички наступ држава. Она констатује да је до почетка XIX века сувереност почивала на монархијској основи, док се од тада материјализује идеја народне суверености. Према ставовима ове ауторке, наведена легитимацијска промена имала је и последице на спољнополитичком плану, које нису заобишле ни праксу интервенционизма. Иако је народна сувереност данас преовлађујући концепт, Веберова заступа став да не постоји „природна основа суверености“, јер питање „ко је народ и ко легитимно може да говори у њихово име се оспорава и конструише на дневној основи у међународној пракси“, између осталог и током интервенција.⁵⁶⁶ Она указује да није мали задатак стављен пред државу када је реч о контроли значења у погледу одржања легитимитета. Тежина тог задатка се види када дође до интервенција, тј. када суверену власт настоје да присвоје друге државе које изводе интервенцију, продирући у суверену сферу државе објекта интервенције позивањем на заштиту њеног извора суверености (монарха или народа). Користећи се разликовањем унутрашње и спољне димензије државног суверенитета које доминирају у нормативистичким приступима, Веберова говори о потреби истраживања како се успостављају основе суверенитета унутар државе и како се повлаче границе између онога што је унутардржавно и свега осталог што се сматра иностраним, међународним.⁵⁶⁷

На таквим полазним основама, а користећи и радове Мишела Фукоа (Paul-Michel Foucault) и Жана Бодријара (Jean Baudrillard), она примењује свој методолошки модел састављен од три питања: 1) шта се суверенитетом представља, 2) како су основе суверенитета представљене и 3) шта се догађа када основе суверенитета више није могуће представити.⁵⁶⁸ Наведени метод Веберова је употребила за анализу три интервенције у различитим епохама (интервенције Европског концерта у Шпанији и Напуљу, интервенције САД за време мексичке и бољшевичке револуције, као и интервенције САД у Панами 1983. године), показујући „како се дисциплинарна моћ укључује у производњу основа суверености“. За сваку од поменутих интервенција Веберова показује како се субјекат интервенције најпре профилише у „заједницу просуђивања“ (community of judgement) о „месту суверене власти“, да би потом предузимањем интервенције деловали као дисциплинујућа сила у име „правог суверена“ (Европски концерт у име монарха, а Вилсонова и Реганова администрација у име народа).⁵⁶⁹ Иако интервенције имају са једне стране дестабилизујуће дејство у међународним односима, ова ауторка указује да оне истовремено учествују у „производњи и поновној стабилизацији концепата као што су држава и сувереност“.

За последњу испитивану интервенцију, Веберова се више ослања на Бодријаров концепт симулакрума, будући да за напад САД на Панаму није применљива логика претходних интервенција. Наиме, Вашингтон је, да би заштитио сувереност панамског народа, нарушио наведену сувереност извођењем интервенције како би председника Панаме извео пред суд у САД. Иако су дипломате и теоретичари међународних односа и даље користили термин суверености, овде је, према њеном мишљењу, дошло до брисања

⁵⁶⁴ Ibidem, p. 5.

⁵⁶⁵ Ibidem, p. 8.

⁵⁶⁶ Ibidem, p. 27.

⁵⁶⁷ Ibidem, p. 29.

⁵⁶⁸ Ibidem, pp. 30-31.

⁵⁶⁹ Ibidem, p. 123.

убичајених граница разликовања унутардржавног и међународног, што је довело и до немогућности успостављања разлике између суверености и интервенције. Уместо тога, поменути појмови су се наизменично користили као замена један за други, што је имало последице и на то како се држава конституише, тј. на који начин се заправо симулирају сувереност и држава.⁵⁷⁰

Надовезујући се на истраживања Веберове, Хеле Малмвиг настоји да истражи просторне варијације суверености, тј. облике те појаве које постоје истовремено у различитим деловима света.⁵⁷¹ Наиме, она указује да је Веберова теоријски препознала наведену димензију промене суверености, али је није истражила у својим студијама случајева, него се усредредила само на варијације суверенитета током времена. Малмвигова такође констатује и да се сувереност уобичајено посматра као нешто што је добро и нормално, док се интервенције сврставају у круг проблематичног и патолошког, услед чега за су интервенционистичким акцијама потребна оправдања. Међутим, допринос ове ауторке огледа се у томе што оправдања неинтервенције такође посматра кључним за поимање суверености, као и оправдања интервенција.⁵⁷² Другим речима, Малмвигова не проучава само интервенције које су се одиграле, него и оправдано одсуство интервенције као „недогађај“. Стога она, следећи Веберову, такође указује на парадоксе оправдања интервенционизма, јер се њима истовремено крши и производи суверенитет. Слично је и са оправдањима неинтервенција, будући да се уобичајено не очекују оправдавања за поштовање суверенитета.⁵⁷³

Методолошки приступ ове ауторке подразумева да дискурси не претходе истраживању, него да их „аналитичар конструише путем аналитичких избора и дефиниција које је направио да би их идентификовао“.⁵⁷⁴ Малмвигова се опире методологизацији постструктуралистичког приступа, тврдећи да би то довело до умањења научне продуктивности те школе. Како би проучила просторно варирање суверености у истом временском периоду, њене студије случајева су интервенција НАТО против СРЈ и одсуство интервенције против Алжира. При том, ова ауторка структурише своје анализе дискурса у две фазе: објекат посматрања и објекат проблематизације, како би оне на крају резултирале објектом интервенције/неинтервенције. Једноставније речено, наведене две фазе указују како се дискурс померао ка његовом резултату, док оправдања резултата омогућавају жељену анализу истовремено постојећих облика суверености у различитим деловима света.⁵⁷⁵ Осим тога, за сваку студију случаја Малмвигова је поставила и три питања: 1) како је нарушавање суверенитета представљено? 2) која је заједница успостављена тим представљањем? и 3) како су субјекти конституисани у простору и времену?⁵⁷⁶ Када је реч о изворима сазнања, ова ауторка је користила веома широку грађу, од званичних докумената релевантних држава и међународних организација, затим медијске написе, па све до стручне литературе, првенствено да би избегла замку „хегемонизације и монолитизације дискурса“.⁵⁷⁷

У закључку свог истраживања, Малмвигова наводи да је на различитим крајевима света у оквиру истог временског оквира успела да открије „различите одговоре на питања где и код кога лежи политичка и морална одговорност; ко може да одлучи о домаћим зајединцама и обезбеђењу њихове будућности, [... као и] ко може да представља и говори у име националних и међународне заједнице“.⁵⁷⁸ Њени закључци не иду ни у смеру раста

⁵⁷⁰ Ibidem, pp. 128-129.

⁵⁷¹ Helle Malmvig, op. cit, p. xxi.

⁵⁷² Ibidem, pp. xxi-xxii.

⁵⁷³ Ibidem, pp. 38-39.

⁵⁷⁴ Ibidem, p. 24.

⁵⁷⁵ Ibidem, pp. 34-35.

⁵⁷⁶ Ibidem, p. 39.

⁵⁷⁷ Ibidem, p. 41.

⁵⁷⁸ Ibidem, p. 171.

значаја суверености, нити њеног обесмишљавања, већ позивају на увиђање на који начин државни суверенитет функционише у појединачним историјским контекстима.

Марта Финемор започиње своје истраживање војног интервенционизма тврдњом да поштовање суверености подразумева самоограничавање најмоћнијих држава на свету, иначе данас не би постојао оволики број мањих земаља.⁵⁷⁹ Прелазећи на интервенције, ова ауторка најпре констатује да део истраживача наведеној појави приписује нижи интензитет и ограничене циљеве у односу на рат. Међутим, Финеморова критикује поменути становишта, наводећи да се смењивање владе путем интервенције по резултату може изједначити са ратом, будући да постоје и такви ратови у којима није долазило до анексије територија побеђене државе.⁵⁸⁰ Посебно критикује бихејвиоралистичка одређења интервенционизма која, попут Розенауовог, указују да је циљ тих активности „промена политичке структуре објекта интервенције“. Насупрот томе, ова ауторка тврди да је поменути циљ карактеристичан за хладноратовске интервенције, али не и за остале периоде.⁵⁸¹

Стога Финеморова најпре истрајава на ставу да пре Наполеоновог периода није било концепта интервенције, већ да су постојале само категорије рата и мира. Везујући настанак интервенционизма за Европу и XIX век, она наглашава да је „раздвајање војне силе од стицања територије било важна промена“ која до данас карактерише значајан број интервенција.⁵⁸² Одустајући од намере да састави сопствено одређење интервенције, Финеморова пореди мењање значења интервенционизма од почетка XIX века до данас, фокусирајући се на те појаве које су за циљ имале: 1) заштиту поретка, 2) наплату дугова и 3) хуманитарни карактер. Услед одсуства дефиниције интервенције, да би неки феномен посматрала као вид војног интервенционизма, она установљава три критеријума, почев од тога да државе укључене у ту активности морају да је називају интервенцијом у време одвијања те активности. Други услов је употреба војне силе, имајући у виду да се фокусира само на војне облике интервенционизма, док је трећи услов је да постоји отпор интервенцији.⁵⁸³

Глобални трендови које је Финеморова издвојила тичу се најпре превасходног утицаја великих сила на праксу интервенционизма од XIX века наопако, уз растућу улогу осталих држава.⁵⁸⁴ Друга тенденција коју је уочила ова ауторка односи се на све већа нормативна ограничења примене силе у међународним односима, што ипак није довело до смањења учсталости њене употребе.⁵⁸⁵ Наредни тренд тиче се пораста норми о једнакости људи и формалне једнакости суверених држава, при чему је последња створила нарочите нормативне препреке војном интервенционизму. Финеморова увиђа и да на примену силе у иностранству све више обликују „рационално-правне структуре власти, посебно правни ставови и правила или норме међународних организација“.⁵⁸⁶ На крају, ауторка је имала и више закључака везаних за однос међународног поретка и војног интервенционизма, о чему ће више речи бити у наредном поглављу.

Ане Орфорд је своје истраживање усредредила на хуманитарне интервенције деведесетих година прошлог века, користећи се анализом дискурса, али и налазима феминистичке и антиколонијалистичке литературе. Указујући да се правни текстови и изјаве западних званичника које оправдавају интервенционизам након Хладног рата ослањају на претходно употребљавану синтагму „цивилизаторске мисије Запада“, ова ауторка указује на

⁵⁷⁹ Martha Finnemore, *The Purpose of Intervention: changing beliefs about the use of force*, Cornell University Press, Ithaca, 2003, pp. 7-8.

⁵⁸⁰ Ibidem, p. 9.

⁵⁸¹ Ibidem, p. 10.

⁵⁸² Ibidem, p. 11.

⁵⁸³ Ibidem, pp. 11-12.

⁵⁸⁴ Ibidem, p. 18.

⁵⁸⁵ Ibidem, p. 19.

⁵⁸⁶ Ibidem, p. 21.

поједностављене улоге које тај израз подразумева. Наиме, док се западне државе и међународне организације представљају као доносиоци „слободе, реда, демократије, либерализације, отворености, хуманизма и људских права“, дотле се „насиље и искоришћавање народа у Азији, источној Европи, Латинској Америци или Африци приказује природним, неизбежним и пожељним“.⁵⁸⁷ Интервенционистички дискурс, према налазима Орфордове, следи уврежену причу о хероју, која садржи „педагошки императив, са његовим конзервативним последицама“.⁵⁸⁸ Другим речима, док реторика којом се правдају интервенције подразумева одређену предност коју Запад и његове институције наводно имају у односу на жртве њиховог интервенционизма, као и потребу да се они имитирају кроз процес „изградње државе“ како би се те жртве извеле на прави пут, док би подразумевани исход нарушавања њихове слободе требало да буде одржање стања какво је владало пре настанка повода интервенције. Стога је улога међународне заједнице била да доведе „своје штићенике на местима као што су Источни Тимор или Косово до политичке и економске зрелости стварањем и преносом бирократске машинерије модерне националне државе, као и обуком функционера неопходних да би та машинерија радила“.⁵⁸⁹ Са друге стране, ова ауторка настоји да преиспита наводну еманципаторску црту међународних институција, права и културе.⁵⁹⁰

Орфордова указује и на чињеницу да се у постхладноратовским наративима у потпуности негира улога међународних актера у стварању кризе на коју се одговорило интервенцијом. При том она нарочито инсистира на уочавању негативних ефеката који су међународне финансијске институције оставиле у заосталим земљама, што интервенционистички дискурс након Хладног рата настоји да избрише.⁵⁹¹ Осим негирања присуства међународних актера пре кризе, наведена реторика, према закључцима Орфордове, настоји да створи слику физичке одвојености међународне заједнице и објеката интервенционизма.⁵⁹² Другим речима, државе у којима се интервенише су „друго“ у односу на оне који изводе тај акт, а сама интервенција појачава ту одвојеност, будући да је један од циљева којима тежи да спречи егзодус становништва и задржи одвојеност између субјекта и објекта интервенције.⁵⁹³ Наведени закључак појачава тврдњом да су избеглице „фигуре које нарушавају ту одвојеност“, доносећи проблеме ситуације у којој се налази његова држава ка онима који изводе или подржавају интервенцију.⁵⁹⁴

Инспирисана радовима аутора феминистичке провенијенције, Орфордова приказује и устаљени наратив који прати интервенције након Хладног рата. Први елемент је нарушавање „устаљеног симболичког поретка“, које захтева војно интервенсање против онога ко изазива поменути поремећај.⁵⁹⁵ Поједностављеној и идеализованој слици субјекта који интервенише, као оличења „напетка, демократских вредности, мира и безбедности вредности“, приписује се оно што карактерише мушкарце у херојским причама. Са друге стране, њему је супротстављена представа објекта интервенције као несавршеног изазивача нереда, који има улогу женског карактера. Ова ауторка наглашава да „херојски наратив зависи од стварања те друге пасивне личности [објекта интервенције], коју је херој у стању да обликује или да против ње делује“. При том се народи који су циљеви војне акције приказују као „детињастии, примитивни, варварски или неспособни да собом управљају. Те народе би требало поново

⁵⁸⁷ Anne Orford, *Reading Humanitarian Intervention: Human Rights and the Use of Force in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 34.

⁵⁸⁸ *Ibidem*, p. 55.

⁵⁸⁹ *Ibidem*, pp. 55-56.

⁵⁹⁰ *Ibidem*, p. 86.

⁵⁹¹ *Ibidem*, p. 85.

⁵⁹² *Ibidem*, p. 123.

⁵⁹³ *Ibidem*, p. 125.

⁵⁹⁴ *Ibidem*, p. 124.

⁵⁹⁵ *Ibidem*, p. 162.

обликовати да би били наставак бића споменутог хероја“.⁵⁹⁶ Другим речима, владе и елите објеката интервенције су представљене као „корумпиране, непотистичке, недемократске или ауторитарне, док су народи који их насељавају приказани као укључени у дивљачке етничке или религијске сукобе“.⁵⁹⁷ Наредни елемент наратива је указивање да је објекат интервенције сам довео до те акције услед својих недостатака, због чега му следи казна или опроштај, како би се на крају поново успоставио првобитно нарушени поредак.⁵⁹⁸ Не само да оправдава насиље над објектима интервенције, описана реторика је нужно конзервативна у својој усмерености на одржање постојећег поретка и репродукцију актуелних односа моћи.

Замерке постструктуралистичком приступу науци о међународним односима уобичајено почињу тврдњом да наведена група истраживача није понудила алтернативну теорију,⁵⁹⁹ већ пре критику постојећих начина изучавања те научне области. Поједини аутори иду чак толико далеко у наведеној критици тврдећи да без традиционалних школа међународних односа постструктуралистички приступи не би имали „валидности, значења и сврхе“.⁶⁰⁰ Наиме, иако доприносе новим перспективама, постструктуралисти не нуде кохерентну теорију међународних односа, углавном услед чињенице да се противе изградњи „метанаратива“, као и да не заступају дедуктивни метод. Друга врста критике истраживања у оквиру постструктуралистичког приступа односи се на њихов „когнитивни и етички“ релативизам, који истраживаче у крајњем доводи до „интелектуалне парализе“.⁶⁰¹ Иако су и унутар ове групе истраживача постојале међусобне критике, углавном у односу на разумевање филозофа чија дела представљају основу постструктурализма, емпиријска истраживања међународних односа у оквиру тог приступа нису толико бројна, нарочито уколико се упореде са реалистичком школом. Уколико се критике упућују конкретним радовима, дело Финеморове је најсврхисходније за упућивање замерки, имајући у виду да је она од наведених аутора реализовала најсистематичније истраживање. Најпре је ауторкино априорно одбацивање давања одређења интервенције умањено тиме што је на почетку ипак морала имати назнаке те дефиниције, које су садржане у њена три критеријума које би догађај морао да задовољи да би га узела у разматрање. Другим речима, иако настоји да одређење интервенције држи отвореним све до завршетка свог истраживања, ауторка је пре упуштања у анализу емпиријских случајева морала имати бар прелиминарну дефиницију те појаве како би уопште могла да почне са издвајањем догађаја које ће узети у обзир за своје истраживање. У том контексту, значајно оспоравање њеног одређења војне интервенције тиче се и неизоставног супротстављања интервенцији као једног од услова да би се нека акција могла класификовати као интервенционистичка.⁶⁰² Наредна критика односи се на пренаглашавање утицаја нормативних фактора на обликовање интервенција, услед чега Финеморова превиђа утицај промене расподеле моћи на међународној равни, тј. промене поларности међународног система.⁶⁰³

⁵⁹⁶ Ibidem, pp. 172-173.

⁵⁹⁷ Ibidem, p. 176.

⁵⁹⁸ Ibidem, p. 177.

⁵⁹⁹ Daryl S. Jarvis, *International Relations and the Challenge of Postmodernism*, University of South Carolina Press, Columbia, 2000, p. 55.

⁶⁰⁰ Terry O'Callaghan, "Jim George and the Repudiation of Realism: Challenging Postmodern Wisdom", in: Darryl D. S. Jarvis (ed.), *International Relations and the "Third Debate": Postmodernism and Its Critics*, Praeger, Westport, 2002, p. 83.

⁶⁰¹ George Crowder and Martin Griffiths, "Postmodernism, Value Pluralism, and International Relations", in: Ibidem, p. 136.

⁶⁰² Sophia Cardenas, "The Purpose of Intervention: Changing Beliefs about the Use of Force, Martha Finnemore", *Ethics and International Affairs*, Vol. 18, No. 1, 2004, p. 103.

⁶⁰³ Simon Collard-Wexler, "Book Review: Martha Finnemore, *The Purpose of Intervention: Changing Beliefs About the Use of Force*", *Millennium: Journal of International Studies*, Vol 33, No. 1, 2004, p. 185.

2.1.5 Приступ историјске социологије међународних односа

Иако уобичајено не спада у доминантне начине проучавања међународних односа, историјска социологија је истраживачки приступ са значајним научним потенцијалом. Насупрот покушајима приближавања ова два погледа на међународну раван који датирају још од осамдесетих година XX века, као и „социолошког заокрета“ науке о међународним односима који је узрокован успоном социјално-конструктивистичког приступа, до значајнијег обједињавања њихових налаза још није дошло.⁶⁰⁴ Истакнутији искораци које су представници историјске социологије међународних односа учинили у односу на уобичајене приступе у науци о међународним односима су: враћање државе у мрежу осталих друштвених односа, проблематизовање „јасних граница“ између онога што се сматра унутардржавним и онога што се убраја у међународно поље, као и инсистирање на историзацији међународних појава. У том контексту, Џон Хобсон (John M. Hobson) је нарочито позивао на превазилажење неадекватног односа према историји од стране истраживача међународних односа, што би требало да резултира третирањем историје као „средства за поновно промишљање теорија и проблематизовање анализе садашњости, а на тај начин и реконфигурисања истраживачког програма међународних односа“.⁶⁰⁵ Конкретно, овај аутор је захтевао превазилажење два облика ахисторицизма присутна у значајном делу теорија међународних односа: хронофетишизма (кога одређује као „групацију илузија које садашњост представљају као аутономни, природни, спонтани и непроменљиви систем који је аутоконститутиван и вечан“) и темпоцентризма (кога дефинише као „илузију да су сви међународни системи једнаки (изоморфни) и да су обележени сталним и правилним темпом хронофетишизоване садашњости“).⁶⁰⁶ На наведеном трагу су поједини аутори покушали да приступ историјске социологије примене на концепт међународне интервенције, а њихови радови сакупљени су у посебно издање „Ревизије међународних студија“ из децембра 2013. године.

Џон Мекмилан (John MacMillan) упућује две веома важне критике преовлађујућим начинима изучавања међународног интервенционизма. Прва се односи на посматрање интервенција искључиво као изузетака од начела неинтервенције, што је карактеристично за нормативистички приступ. Насупрот томе, Мекмилан предлаже ускраћивање ексклузивног статуса принципу неинтервенције, уз проучавање историјског развоја норми о интервенцији, што би помогло да се увиди да је интервенционизам засебна појава, која има своју друштвену улогу, услед чега би је на тај начин и требало изучавати.⁶⁰⁷ Друга критика овог аутора тиче се посматрања државе као релативно изолованог ентитета на међународној равни, што је одлика како реализма, тако и Енглеске школе међународних односа. Супротстављајући се таквим премисама, Мекмилан се залаже за укидање стриктне поделе на међународну и унутардржавну раван, будући да су оне темељно испреплетане и узајамно конститутивне.⁶⁰⁸

Шта више, овај аутор инсистира на смештању интервенција у контекст „модерности“ или „модерног глобалног система“, као и у бољем сагледавању улоге коју за међународни систем имају интервенције. Наиме, Мекмилан заступа став да су појава и развој транснационалних друштвених сила, са једне, и територијално заснованих политичких

⁶⁰⁴ John M. Hobson, "What's at stake in 'bringing historical sociology back into international relations'? Transcending 'chronofetishism' and 'tempocentrism' in international relations", in: Stephen Hobden and John M. Hobson (eds.), *Historical Sociology of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p. 4.

⁶⁰⁵ Ibidem, p. 5.

⁶⁰⁶ Ibidem, p. 12.

⁶⁰⁷ John MacMillan, "Intervention and the ordering of the modern world", *Review of International Studies*, Vol. 39, No. 5, 2013, p. 1042.

⁶⁰⁸ Ibidem, p. 1043.

заједница, са друге стране, узајамно конститутивни фактори међународног система. У таквом оквиру, према ставовима поменутог аутора, интервенције постају све прикладније за „насилно регулисање тензија између територијалности и транснационализма“, док рат између великих сила или колонијалних царстава „стоји у контрадикцији са савременим светом“. Другим речима, „док велики ратови и формална царства негирају динамичку тензију између територијалности и транснационализма која покреће развој модерног света, интервенција се заснива на њој; улога интервенције или њен допринос је (насилно) регулисање или арбитража криза које на тај начин настају“. ⁶⁰⁹

Мекмилан сматра да постоје три хијерархије моћи које су пресудно обликовале интервенционизам, од којих је само једна разликовање великих сила од осталих држава. Друга је хијерархија производње, трговине и финансија, која је добијала на значају успоном капитализма, а трећа хијерархија културе или цивилизације. Овај аутор указује да, поред испреплетености ова три широко постављена узрока интервенционизма, поједине периоде је карактерисао већи или мањи број интервенција правданих једним од поменутих узрока. Тако су интервенције зарад наплате дугова биле чешће током XIX и прве деценије XX века, док су потпуно изобичајене од тридесетих година. Као илустрацију треће хијерархије Мекмилан наводи разликовање „цивилизованих“ од осталих нација, при чему је за круг европских сила био резервисан и суверенитет и неинтервенција, док су остале територије имале степеновани обим несувверених права (колоније, протекторати, мандати). ⁶¹⁰

Други значајан аутор у овом погледу је Кристијан Ројс-Смит (Christian Reus-Smit), који настоји да проучавања интервенционизма издвоји из „оквира суверености“, сматрајући да су интервенције постојале и пре успоставе глобалног система суверених држава. ⁶¹¹ Стога настоји да изгради одређење интервенције које ће бити применљиво независно од развоја суверености, наводећи најпре њихових шест важних одлика. Као прво, појам интервенције подразумева иницијално разликовање спољног од унутрашњег, јер уколико те диференцијације нема, концепт интервенције губи смисао. Даље, интервенција представља прекорачење или кршење успостављених линија разликовања, тј. „интервенирати значи ући споља као странац“. ⁶¹² Треће, интервенције карактерише смисленост, будући да се поменуте линије диференцијације крше са намером, док случајне повреде наведених граница не спадају у тај појам. Затим, интервенције су акти преображења (трансформације), јер су усмерене на спречавање или измену одређених исхода – „актери интервенишу да измене спољне процесе и да изнедре резултате који се иначе не би догодили“. ⁶¹³ Субјекте и објекте интервенција Ројс-Смит одређује као „јединице политичке власти“, како би још једном избегао везивање за „оквире суверености“. ⁶¹⁴ На крају констатује да је без обзира на праве намере због којих је предузета, свакој интервенцији неопходна легитимизација или оправдање, будући да оне представљају кршење устаљених, па чак и конститутивних норми политичких заједница. ⁶¹⁵ На основу претходних ставова, Ројс-Смит интервенције одређује као циљано тј. намерно и трансформативно „прекорачење јурисдикције јединице система које спроводе друге јединице тог поретка делујући појединачно или колективно“. ⁶¹⁶

Едвард Кин (Edward Keene) је истраживао почетке модерног интервенционизма, тврдећи да је на њих значајно утицала хијерархија на међународној сцени. Овај аутор тврди да све до XVIII века та хијерархија није била скопчана са способностима, нити је била тако уређена да виши ранг доноси и значајнија права за његове уживаоце у односу на оне који су

⁶⁰⁹ Ibidem, p. 1044.

⁶¹⁰ Ibidem, p. 1046.

⁶¹¹ Christian Reus-Smit, "The concept of intervention", *Review of International Studies*, Vol. 39, No. 5, 2013, p. 1058.

⁶¹² Ibidem, p. 1065.

⁶¹³ Ibidem.

⁶¹⁴ Ibidem, p. 1066.

⁶¹⁵ Ibidem, p. 1067.

⁶¹⁶ Ibidem, p. 1058.

остали ван те групе.⁶¹⁷ За разлику од тога, у XIX веку већ имамо успостављену градацију моћи међу државама која је омогућила разликовање великих сила од осталих, као и успостављање одређених права која су резервисана само за прву групу. Наведена хијерархија била је заснована на способностима наведених држава, што ју је додатно оснаживало и чинило јаснијим за све учеснике међународног живота. Када је реч о интервенцијама, велике силе су сада располагале и способношћу извођења интервенција према осталим државама, услед чега су себи и приписале то право. Из изложеног развоја ситуације, Кин закључује да „хијерархија одређује како интервенција посредује између државног суверенитета и транснационалних друштвених снага, а променљиви облик међународне хијерархије у осамнаестом веку је кључни део приче о томе зашто је модерни свет био тај у коме је настала посебна пракса интервенције у којој живимо и данас“.⁶¹⁸

Ли Џоунс (Lee Jones) тврди да ни сувереност ни интервенције нису неутрални појмови, имајући у виду да дају предност или подстичу одређене друштвене праксе, док се другима опирају или их онемогућавају. Наведено поткрепљује тврдњама да суверенитет подстиче одређене облике политичког организовања који се заснивају на одређеној територији и становништву, док онемогућава оне који се ослањају на „солидарности које прелазе територијалне границе, као што су класа, етницитет и религија“.⁶¹⁹ Шта више, Џоунс указује на чињеницу да су нације углавном формиране након утврђивања државних граница, што га наводи на закључак да „сувереност не изражава национално јединство него се тврди да ствара политичке услове који омогућавају његову насилну производњу“.⁶²⁰ Када је реч о интересној основи интервенција, Џоунс тврди да оне нису усмерене само на вандржавне објекте, него и на очување поретка у држави која изводи интервенцију. „Ако државни руководиоци верују да поредак на њиховој територији зависи од исхода спољних сукоба, могу се осетити подстакнутим да интервенишу и управљају те сукобе у правцу који је погодан за преовлађујуће друштвене интересе код куће“.⁶²¹ Као примере таквог понашања Џоунс наводи интервенције Свете алијансе против револуционара широм Европе у првој половини XIX века, затим америчке интервенције против успоставне комунистичких режима на Западној хемисфери и у источној Азији, као и совјетске интервенције током Хладног рата. Будући да развој капитализма ојачава поједине транснационалне групе, као и да суверенитет никада не успе да у потпуности пресече све прекограничне везе, потенцијал за спровођење интервенција, према мишљењу овог аутора, и даље ће опстати.

Џорџ Лосон (George Lawson) и Лука Тардели (Luca Tardelli) заступају став да је интервенционизам настао као „регулишућа сила између све нападнијих транснационалних друштвених сила и све строжих политичких граница успостављених узајамним признањем суверености“.⁶²² Имајући у виду да наведене процесе првенствено везују за XIX век, ови аутори интервенције смештају у поље модерности. Када је реч о функцијама интервенција у међународним односима, Лосон и Тардели говоре о постојању две потпуно различите улоге које су њима постизане: одржавање поретка и његово мењање. Прву функцију овај ауторски двојац првенствено везује за интервенције које су велике силе спроводиле у језгру међународног система како би одржале постојеће системе легитимације (као примере наводи интервенције Европског концерта и Свете алијансе) или равнотежу снага (интервенције САД

⁶¹⁷ Edward Keene, “International hierarchy and the origins of the modern practice of intervention”, *Review of International Studies*, Vol. 39, No. 5, 2013, pp. 1087-1088.

⁶¹⁸ Ibidem, p. 1090.

⁶¹⁹ Lee Jones, “Sovereignty, intervention, and social order in revolutionary times”, *Review of International Studies*, Vol. 39, No. 5, 2013, p. 1151.

⁶²⁰ Ibidem, p. 1152.

⁶²¹ Ibidem, p. 1153.

⁶²² George Lawson and Luca Tardelli, “The past, present, and future of intervention”, *Review of International Studies*, Vol. 39, No. 5, 2013, p. 1237.

и СССР током Хладног рата), док је друга врста била намењена периферији тог система (трансформативне интервенције у тзв. Трећем свету).⁶²³

Лосон и Тардели додатно разрађују Мекмиланову тројну класификацију узрока интервенционизма, настојећи да је сврстају у временске оквире. Полазећи од статуса велике силе, ових двојица аутора наводе Булов став да „дефиниција велике силе [подразумева] да је она способна да изводи интервенције, али да је сама сигурна од интервенција“.⁶²⁴ Такође тврде да је настанком институције велике силе и истовременим прибављањем права на извођење интервенција почетком XIX века постало јасно да интервенције указују на фактичку неједнакост држава упркос њиховој сувереној једнакости. Осим тога, право на интервенције велике силе црпе како из војне премоћи, тако и из статуса који уживају на међународној равни. Прегледајући последња два века интервенционизма, ових двојица аутора закључују да „ако надмоћне способности чине интервенцију нечиме што велике силе могу да ураде, њихова забринутост за статус чини интервенције нечиме што велике силе морају да ураде, чак иако то доноси значајне штете по њихове способности и репутацију“.⁶²⁵

О опадању значаја тржишне хијерархије као другог узрока интервенционизма овај ауторски двојац се слаже са Мекмиланом, док за успостављање разлика као трећег узрока интервенција Лосон и Тардели имају додатне закључке. Наиме, они тврде да се постепеним узмицањем суверености на националном нивоу гради специфична надржавна сувереност међународне заједнице, чији центар представљају најмоћније међународне организације, које на себе преузимају право спровођења интервенција, не свдећи га само на ограничене војне операције, него и на готово потпуно преузимање надлежности држава које су предмет интервенције.⁶²⁶ Сводећи своју анализу измена интервенционизма од почетка XIX века, Лосон и Тардели констатују да су „интервенције постале експанзивније, крећући се од изоловане праксе резервисане само за велике силе, до праксе која је стална по форми а универзална по тежњама“.⁶²⁷

Закључујући своје истраживање, поменутих двојица аутора су указали на важност проучавања интервенција у којима су и субјекат и објекат интервенције државе са периферије међународног система. У том смислу, констатују да овакве интервенције карактерише ограниченост избора циљева, будући да ове државе најчешће нападају своје суседе, као и повећање зависности субјекта интервенције од своје велике силе заштитнице.⁶²⁸

Значајније замерке приступу историјске социологије међународних односа на трагу постструктуралистичких полазишта сажео је Том Лундборг, позивајући се углавном на Жака Дерида (Jacques Derrida). Основа њихових критика односи се на преиспитивање полазишта тог приступа, тј. да ли је заиста могуће наћи „подручје“ на коме коегзистирају историја и социологија, шта би га чинило и ко би одредио „његово постојање и значење“.⁶²⁹ Лундборг замера заговорницима приступа историјске социологије да нису довољно критични, будући да не доводе у питање постојање поменутог подручја, већ га претпостављају, тврдећи да „постоји независно од процеса [његовог] успостављања“.⁶³⁰ Шта више, наведени истраживачки правац не преиспитује ни границе досадашњих истраживања историје, него их чак и репродукују. Осим тога, ток историје припадници наведеног теоријског круга углавном посматрају као „низове догађаја који производе кохерентне обрасце историје“, што често не

⁶²³ Ibidem, pp. 1237-1238.

⁶²⁴ Ibidem, p. 1242.

⁶²⁵ Ibidem, p. 1243.

⁶²⁶ Ibidem, pp. 1245-1246.

⁶²⁷ Ibidem, p. 1252.

⁶²⁸ Ibidem, pp. 1251-1252.

⁶²⁹ Tom Lundborg, "The limits of historical sociology: Temporal borders and the reproduction of the 'modern' political present", *European Journal of International Relations*, Vol. 22, No. 1, 2016, p. 100.

⁶³⁰ Ibidem, p. 111.

противречи ни реалистичком нити либералном приступу у науци о међународним односима.⁶³¹

Када је реч о социолошком делу историјске социологије, Лундборг тврди да она „игра нарочито важну улогу јер пружа 'историји' чвршћу структуру која се може користити за организовање времена са јасном путањом дугорочне историјске промене“.⁶³² Без наведене структуре, која пружа „снажнији осећај онтолошке извесности“, поменути „ланци догађаја“ немају смисла, а самим тим није могуће ни извести узрочну везу по којој протекли догађаји производе данашње.⁶³³ Приступ историјске социологије стога претвара „ланце догађаја“ у „ланце бивствовања“ (chains of being) који нас везују за „носталгично памћење прошлости“, услед чега сваки прекид тих ланаца мора бити поправљен, како наша онтологија не би била нарушена. Лундборг у том контексту тврди да приступ историјске социологије омогућава „посезање за прошлошћу, реконструкцију прошлости у садашњости и изградњу представа наше заједничке будућности“.⁶³⁴ Међутим, овај аутор констатује да, насупротив одређеним помацима које је приступ историјске социологије донео, додавање више „историјског“ у проучавање међународних односа на трагу овог приступа није допринело и заузимању критичнијих ставова према постојећим научним налазима.⁶³⁵

2.1.6 Одређење међународне интервенције у овом истраживању

Узимајући у обзир добре и лоше стране наведених начина изучавања међународних интервенција, не можемо се у потпуности сагласити ни са једним од приказаних приступа. Уместо преузимања искључиво једног погледа на наведену појаву, опредељујемо се за еkleктички приступ, како бисмо преузели предности које нуде различита стајалишта, као и научне резултате до којих су до сада истраживачи дошли у проучавању међународних интервенција. У том погледу, највише ћемо користити закључке Винсента из нормативистичког круга аутора, затим Ројс-Смита, Лосона и Тарделија из историјско-социолошког приступа, као и Веберове и Финеморове из постструктуралистичке школе, док ће налази бихејвиоралиста Розенауа и Ведеа бити само маргинално употребљени у нашем истраживању. Пре давања одређења међународне интервенције, усредсредићемо се на његове најважније градивне елементе: претпоставке, субјекат, објекат, однос субјекта и објекта, као и активност интервенције.

Када је реч о претпоставкама ове појаве, веома су важне Ројс-Смитове напомене, које се приликом дефинисања међународне интервенције често превиђају или чак и занемарују. Прво, да би појам интервенције имао смисла, мора постојати разликовање „домаћег“ или „унутрашњег“ од „спољног“, што се у савременом систему држава поклапа са уобичајеним раздвајањем питања која спадају у надлежност једне земље и онога што остаје изван њене јурисдикције. Успостављање наведене разлике омогућава да даље међународну интервенцију одредимо као посебну врсту преласка наведене границе између „унутрашњег“ и „спољног“. Како се наведена линија раздвајања може нарушити или прекорачити случајно и намерно, из појма међународних интервенција искључујемо нехотимична кршења описане границе.

Субјекат међународне интервенције или актер који је изводи је до сада најчешће била држава, али су ту активност предузимале и групације или савези земаља, затим међународне организације, па и групе људи. Историјски посматрано, нису све државе биле у прилици да изводе интервенције, него су ту улогу најчешће играле велике силе. Шта више, појам велике

⁶³¹ Ibidem, p. 104.

⁶³² Ibidem, p. 110.

⁶³³ Ibidem, p. 111.

⁶³⁴ Ibidem, p. 112.

⁶³⁵ Ibidem, p. 116.

силе подразумева, како констатује Бул, да је реч о држави која је способна да изведе интервенције, али да је истовремено од њих и заштићена. Када је о последњој врсти субјеката реч, уобичајено се узима да наведене групације људи делују уз помоћ друге државе или као њени агенти.

Објекат међународне интервенције су надлежности државе, тј. њени спољни и унутрашњи послови. Имајући у виду да наведене задатке држава извршава радом њених органа, као ужи објекат интервенције можемо одредити структуру власти у конкретној држави, што подразумева оне индивидуалне или колективне државне институције који доносе општеобавезујуће одлуке, што су најчешће органи извршне власти. Посебан случај за овај део одређења међународног интервенционизма су интервенције по позиву (*intervention by invitation*), када субјекат интервенције изводи ту активност да би заштитио институције државе која је издала позив. У том случају постоје два објекта интервенције: секундарни објекат су надлежности државе која позива субјекта на интервенцију (будући да оне морају бити прекршене нарочито у случају употребе војне силе), док примарни објекат постаје група или организација која настоји да преузме власт у тој држави (имајући у виду да је она стварни циљ активности субјекта интервенције).

Однос моћи субјекта и објекта међународне интервенције карактерише несразмера, асиметричност у једној или више димензија. При том је најчешће реч о војној снази, али је најчешће прате и економска моћ и остали параметри попут броја становника, величине територије и сл. Наведена особина била је нарочито присутна када су велике силе субјекат интервенције, али чак и у случају да су и субјекат и објекат интервенције државе које нису полови међународног система међу њима би морао постојати одређени степен асиметричности да би интервенција имала изгледе за успех.

Међународне интервенције могу обухватити читав низ активности чија је заједничка карактеристика да представљају претњу силом или употребу силе против објекта интервенције како би се произвели исходи који се не би догодили да ње није било. Другим речима, ради се о присилним поступцима против структуре власти једне државе, прекорачењем њене надлежности тј. мешањем у њене послове, како би она одустала од донетих или планираних одлука и заузела другачији курс – онај који жели субјекат интервенције. Када је реч о интервенцијама по позиву (*intervention by invitation*), прекорачењем надлежности државе у којој се изводи интервенција, уз сагласност њених органа, субјекат интервенције претњу силом или употребу силе усмерава према побуњеничкој групи или организацији која је примарни објекат интервенције.

На основу изложених карактеристика, у нашем истраживању ћемо под радним одређењем међународне интервенције подразумевати присилну акцију субјекта (једне или више држава, међународне организације или групе људи чије се деловање може приписати страном фактору) усмерену против објекта (структуре власти друге државе или побуњеничке групе у другој држави), како би се прекорачењем надлежности објекта он принудио да своју политику измени у складу са интересима субјекта интервенције.

Наведена радна дефиниција је довољно широка да би обухватила различите облике те појаве који су се догађали од њеног настанка до данас, а самим тим су применљиви и на временско одређење предмета нашег истраживања. Међутим, појам међународне интервенције ћемо у нашем истраживању сагледати као временски променљив, настојећи да утврдимо како се мењао током временског опсега који је предмет нашег истраживања. На тај начин ћемо уважити критике које су постструктуралисти, попут Веберове и Малмвигове, упућивали на рачун унапред фиксираних и ахисторичних дефиниција интервенционизма које су аутори нормативистичких и бихејвиоралистичких приступа састављали пре почетка емпиријског истраживања.

Када је реч о односу државног суверенитета и међународне интервенције, у нашем истраживању биће преузет став постструктуралиста да су наведена два појма временски променљиви и међусобно условљени концепти. У том погледу, упутним сматрамо оцену Веберове да међународне интервенције учествују у стабилизацији значења државног суверенитета, јер указују на то како субјект интервенције посматра концепт суверености у тренутку када изводи интервенцију. Услед тога, одбацићемо покушаје појединих заговорника приступа историјске социологије, попут Ројс-Смита, да се међународне интервенције у потпуности одвоје од појма државног суверенитета.

У прилог таквој тези, осим изнетог, наводимо и модерност концепта међународне интервенције, који је настао почетком XIX века, па самим тим није никада ни постојао без истовременог присуства концепта државног суверенитета. Премда су активности које чине међународну интервенцију биле коришћене и пре наведене временске одреднице, истраживања Финеморове, Лосона и Тарделија показују да државници тај појам нису користили у оном значењу у коме се усталио од почетка XIX века, већ искључиво у оквиру категорије рата. „Интервенција је, као деветнаестовековна пракса у Европи, била схваћена тако да је усмерена против владе, а не територије, омогућавајући на тај начин политичку промену без нарушавања бечких граница и територијалног решења које је подупирало целокупан европски поредак у том периоду. Раздвајање војне силе од територијалних присвајања била је значајна промена“⁶³⁶ коју је донео настанак међународних интервенција.

Узимајући у обзир кључне одреднице у нашој радној дефиницији, класификацију међународних интервенција можемо извести на основу неколико критеријума: броја субјеката, врсте субјеката, непосредности субјектове акције, географске удаљености субјекта и објекта, врсте објеката, врстама интервенционистичке активности, као и према исходу тих акција. Користећи број субјеката, интервенције можемо поделити на оне које изводи један актер (унилатералне) и оне које су дело више њих (мултилатералне интервенције). При том, у прву групу сврставамо и оне случајеве у којима група људи делује као агент једне стране државе (субјекта интервенције) против своје земље, имајући у виду да се тада акти наведене групе могу приписати тој страни држави. Осим тога, напомињемо да под мултилатералном интервенцијом посматрамо и интервенцију чији је субјекат једна међународна организација. Оваквом поделом још једном наглашавамо централност државе као јединице модерних међународних система. Према врстама субјеката интервенције можемо поделити на оне које изводе полови међународног система и оне које изводе неполарне силе. На основу трећег критеријума класификације међународних интервенција могуће их је разврстати на директне или отворене и прикривене или индиректне, где се под првима подразумева јавно декларисање субјекта да предузима акцију интервенције, док се код друге врсте субјекат труди да прикрије своје деловање, било путем групе људи организоване против објекта интервенције или коришћењем својих тајних служби. Према географској удаљености субјекта и објекта могуће је разликовати пограничне интервенције, у којима је реч о суседним државама, или оне у којима их раздваја просторна дистанца. Подела објеката интервенције на структуре државне власти и побуњеничку групу или организацију већ смо изложили, а овде само констатујемо да је прва врста објеката знатно чешћа, док се друга јавља у случајевима интервенције по позиву (*intervention by invitation*). Према врстама активности интервенције можемо поделити најпре на војне и невојне, а затим невојне даље можемо разложити на економске и дипломатске. Напомињемо да је наведена подела условна, јер су међународне интервенције често мешовите по својој природи, када укључују комбинацију све три врсте мера. На крају, у погледу исхода интервенције се могу класификовати на неуспешне и успешне, при чему се друга врста може даље поделити на оне које су усмерене на промену одређене одлуке или политике једне земље, затим свргавања

⁶³⁶ Martha Finnemore, *op. cit.*, p. 11.

или заштите режима, а на крају и оне које објекат интервенције доводе у више облике зависности (протекторат, марионетска држава, анексија дела територије или целе државе).

Услед нашег одређења да проучавамо међународне војне интервенције поларних сила, одређени критеријуми поделе појавних облика наведеног феномена су сувишни (врста субјекта, врста објекта и врста активности). То нас доводи до одређења да промене међународног војног интервенционизма пратимо коришћењем четири критеријума: броја субјеката који је изводе, затим непосредности субјектове акције, географске удаљености субјекта и објекта, као и према исходу тих акција. Наведени индикатори промена биће примењени у све три студије случаја нашег истраживања.

2.2 Одређење војног интервенционизма

Војни аспекти међународног интервенционизма су највидљивије стране ове појаве, али и њихово ближе одређење изазива поделе када је реч о научном истраживању наведене појаве. Наиме, не само што се приступи разликују по начину на који се третира војна интервенција (као нормама забрањено понашање или као појава коју би требало посматрати), него се и унутар тих групација примећују незанемарљиве разлике у одређењу наведене појаве. У том контексту најпре ћемо представити резултате нормативистичког приступа, а затим и бихејвиоралистичког начина изучавања војног интервенционизма, са његове две подврсте, а на крају ћемо дати и одређење те појаве које ћемо користити у овом истраживању.

2.2.1 Нормативистички приступ

Као што смо указали у прегледу нормативистичких одређења међународног интервенционизма (поглавље 2.1.1), и одређења војног интервенционизма развијала су се упоредо са изградњом система међународноправних норми. У том контексту, након Другог светског рата дефинисана је забрана претње и употребе силе у међународним односима, а из наведених норми могуће је сагледати и нормативистичко одређење војних облика интервенционизма. При том је уобичајени термин којим међународно право третира наведени појам „оружана интервенција“ уместо израза „војна интервенција“.

Прва конкретизација међународноправног одређења војних интервенција након Другог светског рата садржана је у „Декларацији Генералне скупштине о недозвољености интервенције у унутрашње послове држава и заштити њихове независности и суверенитета“ 1965. године, али је била више усмерена на посредне, прикривене облике интервенционизма, него оне директне. Наиме, поменути документ оружана интервенција је само споменута као забрањена активност, али се изреком забрањује „организовање, помагање, подржавање, финансирање, подстицање или толерисање субверзивних, терористичких или оружаних активности усмерених ка обарању режима друге државе или мешања у грађански сукоб у другој држави“.⁶³⁷ Декларација о пријатељским односима Генералне скупштине УН допунила је нормативистичко одређење војног интервенционизма изричитом забраном „организовања или подстицања на организовање нередовних снага или оружаних банди, посебно банди плаћеника, у циљу њиховог убацивања на територију друге државе“.⁶³⁸

⁶³⁷ Article 3, “Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty”, Resolution 2131 (XX), 21 December 1965.

⁶³⁸ „Декларација о начелима међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава у складу с Повељом Уједињених нација”, *op. cit.*, стр. 35.

Најшире схватање војног интервенционизма у актима органа УН наведено је у „Резолуцији о недозвољености интервенције и мешања у унутрашње послове држава“ Генералне скупштине из 1981. године, која међутим има упитну правну снагу. Наиме, наведеним актом забрањени су „подстицање или подршка, отворена или посредна, побуњеничких или сецесионистичких активности у другим државама“, затим „обука, финансирање или регрутовање плаћеника или слање тих плаћеника на територију друге државе“, потом пружање „објеката, укључујући ту и финансирање, за опремање и пролаз плаћеника“. Осим тога, наведеним документом забрањује се и „коришћење тероризма као државне политике против друге државе“, која подразумева „помагање, коришћење или толерисање терористичких група, саботера или субверзивних агената“. Државе се обавезују и да се „уздрже од организовања, обуке, финансирања или наоружавања политичких или етничких група на њиховој територији или територијама других држава зарад изазивања субверзије, нереди или немира у другим земљама“. На крају, забрањује се и свака „војна активност на територији друге државе без њене сагласности“.⁶³⁹

У случају „Никарагва против САД“ МСП је установио да је суштина највећег броја забрањених међународних интервенција примена силе, која је нарочито очигледна у случају војних интервенција, које могу бити непосредне (употреба војних снага субјекта интервенције) или посредне (пружање подршке наоружаним субверзивним или терористичким групама које делују на територији друге државе).⁶⁴⁰ У наведеној пресуди се само употреба наоружаних група или оружаних снага подводи под оружану интервенцију, док се финансијска помоћ побуњеницима сматра незаконитим неоружаним обликом интервенционизма.⁶⁴¹

Развој појма агресије започет тридесетих година XX века свој зенит доживео је усвајањем дефиниције те појаве од стране Генералне скупштине УН 1974. године, а под актима агресије изричито су наведени облици војног интервенционизма, међу којима и: извођење напада сопственим оружаним снагама на другу државу, окупирање територије друге државе војном силом, анектирање територије друге државе, бомбардовање или употреба било које врсте оружја против друге државе, поморска војна блокада, напад на оружане снаге друге државе, употреба војске која је смештена на територији друге државе ван њене сагласности, као и упућивање наоружаних група да изведу оружане активности у другој држави. Имајући у виду да међународно право агресију посматра као војни облик међународног интервенционизма, наведене одредбе о агресији можемо посматрати као ближе одређење војног облика интервенционизма.

Најмање користи за нормативистичко одређење војног интервенционизма има коришћење права оружаних сукоба. Наиме, иако се војни облици интервенционизма појмовно преклапају и са међународним и немеђународним оружаним сукобима, штура одређења наведених категорија онемогућавају појашњења схватања војног интервенционизма у оквиру међународноправних истраживања.

Од репрезентативнијих радова нормативистичког приступа, поново издвајамо Винсентово, у коме се под војном интервенцијом подразумева „распоређивање трупа зарад одржања реда или подршке револуцији у другој држави, или давање војне помоћи влади чија је унутрашња позиција несигурна или је она у сукобу са суседном државом“.⁶⁴² Осим наведене непосредне употребе силе против објекта интервенције, Винсент указује да се под војном интервенцијом посматрају и „само присуство или приказивање оружане силе, као што смештање америчке Шесте флоте у Средоземном мору има утицаја на политике приобалних

⁶³⁹ Mazair Jamnejad and Michael Wood, *op. cit.*, p. 355.

⁶⁴⁰ “Nicaragua v. United States of America”, *op. cit.*, Paragraph 205, p. 108.

⁶⁴¹ *Ibidem*, Paragraph 228, p. 119.

⁶⁴² Raymond John Vincent, *op. cit.*, p. 9.

држава који се може упоредити са интервенцијом у њихове послове“.⁶⁴³ Иако овај аутор не захтева да сила буде стварно и употребљена да би се нека појава сматрала војном интервенцијом, његово одређење ове појаве по свим осталим одредницама представља дефиницију карактеристичну за нормативистички начин изучавања наведеног феномена.

Укратко, нормативистички приступ међународне војне интервенције дели на посредне и непосредне, при чему прве обухватају упућивање наоружаних (сецесионистичких, терористичких или субверзивних) група на територију друге државе зарад извођења оружаних акција на њеној територији. Са друге стране, под непосредним облицима војног интервенционизма посматрају се напади оружаних снага против војске или територије друге државе. У оквиру ове подврсте спадају и интервенције снагама које су већ распоређене на територији објекта интервенционизма, када се оне употребљавају противно сагласности државе жртве. Још једном наглашавамо да нормативистички приступ захтева употребу наоружане силе, регуларне или нерегуларне, како би се нека активност сматрала војним обликом интервенционизма, док финансирање војних активности против друге државе не подводи под појам војних интервенција.

2.2.2 Бихејвиоралистичка одређења

На трагу Розенауових позива за састављање што операционалнијих дефиниција интервенционизма, аутори који су се бавили војним облицима поменуте појаве настојали су да што прецизније одреде њене чиниоце. Такви напори резултирали су и стварањем неколико база података војних интервенција, које су касније коришћене за проучавања везе интервенционизма и других појмова. Насупрот томе, унутар бихејвиоралистичког приступа није постигнута већа сагласност о одређењу војног интервенционизма, а аутори су се углавном сврставали у групу оних који су на шири (Батлер, Писињ и Хас) и ужи (остали аутори) начин посматрали поменуту појаву.

Елизабет Саундерс (Elizabeth Saunders) има најуже схватање војних интервенција у оквиру бихејвиоралистичког приступа. Наиме, не само да изоставља тајне операције из наведеног појма, већ и интервенције у којима нема употребе копнених снага субјекта интервенције.⁶⁴⁴ Њено одређење војне интервенције обухвата „отворено краткорочно распоређивање најмање хиљаду припадника копнених снага спремних за борбу преко међународно признате границе како би се утицало на исходе у другој држави или на међудржавни спор, што може али и не мора да се изведе мешањем у рад инсититуција друге државе“.⁶⁴⁵

Херберт Тајлема (Herbert Tillema) је истраживања ове теме започео веома широком дефиницијом „отворених војних интервенција“ (overt military intervention) као „отворене и непосредне употребе војне силе од стране једне државе у другој“.⁶⁴⁶ Међутим, наведени опсег могућности свео је само на четири случаја: 1) распоређивање снага спремних за борбу у другој држави, 2) бомбардовање друге земље из ваздуха или са мора, 3) ракетирање друге државе са копна или из ваздуха и 4) пружање блиске борбене подршке трупама друге државе.⁶⁴⁷ Будући да је сматрао да извођење тајних операција и упућивање војне помоћи не

⁶⁴³ Ibidem.

⁶⁴⁴ Elizabeth Saunders, *Leaders at War: How Presidents Shape Military Interventions*, Cornell University Press, Ithaca, 2011, pp. 21-22.

⁶⁴⁵ Ibidem, p. 21.

⁶⁴⁶ Herbert K. Tillema, *Appeal to Force: American Military Intervention in the Era of Containment*, Harper & Row, New York, 1973, p. 3.

⁶⁴⁷ Ibidem, pp. 3-4.

спада у наведену дефиницију,⁶⁴⁸ у каснијем раду је користио израз „стране отворене војне интервенције“, под којима је подразумевао „отворене војне операције предузете непосредно до стране државних регуларних војних снага на страниј територији на такав начин да ризикују непосредну борбу, дакле рат, ако се суоче са оружаним отпором. [...] Оне искључују мање очите облике иностраног мешања које нужно не ризикују непосредни међудржавни рат, као што су тајне операције, војне узбуне, демонстрације силе, мирно распоређивање војске, случајне упаде, прекограничну размену ватре из пешадијског оружја, ваздухопловна или поморска сучељавања и акције нерегуларних снага, полицијских јединица, дипломатског особља и међународних мировних снага или група међународних посматрача које не укључују отворене војне операције“.⁶⁴⁹

Ослањајући се на Тајлемино одређење, Чарлс Кегли и Маргарет Херман (Margaret G. Hermann) су заузели став да су међународне војне интервенције „посебна категорија милитаризованог међународног понашања која: 1) укључује употребу силе, 2) често резултира губитком војника и 3) често се од стране мете описује као непријатељски акт“.⁶⁵⁰ Другим речима, наведени ауторски двојац под војном интервенцијом посматра само отворене интервенције у којима је заправо употребљена војна сила.

Фредерик Пирсон и Роберт Бауман (Robert A. Baumann) су војне интервенције дефинисали као „кретање трупа или снага једне независне земље по територији или територијалним водама друге независне земље, или насилну војну акцију трупа које је једна држава већ стационира на територији друге, у контексту неког политичког проблема или расправе“.⁶⁵¹ Међутим, из поменутог одређења аутори су искључили „све тајне операције (коришћење нерегуларних снага, плаћеника, полиције, шпијуна или друге паравојне помоћи и операција)“.⁶⁵² Осим дефиниције, наведени аутори су војне интервенције поделили на пријатељске, непријатељске и неутралне користећи однос субјекта према влади објекта интервенције, као и на мултилатералне и унилатералне.⁶⁵³ У каснијем раду, Пирсон и Бауман су наведено одређење модификовали тако да су међународне војне интервенције одредили као „кретање регуларних трупа или снага [...] једне земље унутар друге земље, у контексту неког политичког проблема или расправе“.⁶⁵⁴

Такође под снажним утицајем Розенауа, Јаков Ферцбергер (Yaacov Y. I. Vertzberger) под отвореном војном интервенцијом подразумева „присилне активности организоване и контролисане од стране државе, којима се нарушавају конвенције, а које спроводи једна суверена држава на територији друге; оне су усмерене ка структури политичке власти са циљем њене заштите или мењања, при чему се утиче на унутрашњи политички процес и/или неке делове спољне политике узурпирањем њене аутономне власти путем употребе значајне војне силе“.⁶⁵⁵ У духу бихејвиоралистичких истраживања, Ферцбергер је навео и индикаторе ове појаве, који га по обиму сврставају у ауторе који су на ужи начин посматрали војне интервенције. Наиме, он је под операционализованим одређењем ове појаве подразумевао: „директну, отворену посвећеност униформисаних војних формација спремних за борбу,

⁶⁴⁸ Herbert K. Tillema and John R. Van Wingen, “Law and Power in Military Intervention: Major States after World War II”, *International Studies Quarterly*, Vol. 26, No. 2, 1982, p. 224.

⁶⁴⁹ Herbert K. Tillema, “Foreign Overt Military Intervention in the Nuclear Age: A Clarification”, *Journal of Peace Research*, Vol. 26, No. 4, 1989, p. 419.

⁶⁵⁰ Charles W. Kegley, Jr. and Margaret G. Hermann, “How Democracies Use Intervention: A Neglected Dimension in Studies of the Democratic Peace”, *Journal of Peace Research*, Vol. 33, No. 3, 1996, p. 311.

⁶⁵¹ Frederic S. Pearson and Robert A. Baumann, “International military interventions: Identification and classification”, *International Interactions*, Vol. 14, No. 2, 1988, p. 174.

⁶⁵² *Ibidem*, p. 176.

⁶⁵³ *Ibidem*, pp. 175-176.

⁶⁵⁴ Frederic S. Pearson and Robert A. Baumann, “International Military Intervention 1946–1988”, Inter-University Consortium for Political and Social Research, Data Collection 6035, University of Michigan, Ann Arbor, 1993, p. 1.

⁶⁵⁵ Yaacov Y. I. Vertzberger, *Risk Taking and Decision Making: Foreign Military Intervention Decisions*, Stanford University Press, Stanford, 1998, p. 114.

укључујући и копнене снаге (тј. батаљоне, бригаде и дивизије, пре него војне саветнике или нерегуларне снаге коришћене у тајним операцијама) за извођење конвенционалних копнених ратних операција, које су [...] непрекидне али временски ограничене“.⁶⁵⁶

Џејмс Миринк (James Meerink) је под војном интервенцијом подразумевао „политичку употребу војне силе, која укључује копнене снаге [...], у активном покушају да се утиче на понашање других држава“.⁶⁵⁷ Појашњавајући израз „активни покушај“, наведени аутор указује да се то односи на „употребу ватреног оружја или транспорт оружја или страних армија“.⁶⁵⁸ Поменуто одређење војних интервенција сврстава овог аутора у круг бихејвиоралиста који су на ужи начин посматрали наведени феномен, имајући у виду да изричито захтева да дође до употребе војне силе, и то њене копнене компоненте.

Патриша Саливен (Patricia L. Sullivan) и Мајкл Кох (Michael T. Koch) дефинишу војну интервенцију као „употребу оружане силе која укључује званично распоређивање најмање 500 припадника регуларних војних снага (копнених, ваздухопловних или поморских) са циљем постизања непосредних политичких циљева акцијом против страног непријатеља“. У разјашњењима наведеног одређења, поменути аутори „употребу оружане силе“ појашњавају као стварну употребу или спремност на њено коришћење у случају да субјекат интервенције не наиђе на отпор. Осим тога, придев „званично“ посматрају тако да државно руководство мора да одобри распоређивање трупа како би се могло говорити о војној интервенцији. На крају, како би укључили и акције против владе објекта интервенције, али и у корист наведене владе, Саливенова и Кох у круг „спољних непријатеља“ укључују државе и недржавне актере, попут побуњеничких или терористичких организација.⁶⁵⁹

Мајкл Батлер (Michael J. Butler) је под војном интервенцијом подразумевао „свако намерно уношење или примену војног оружја, људства или обавештајног рада са циљем измене димамике неког конфликта“.⁶⁶⁰ Наведеним одређењем поменути аутор је желео да у дефиницију војне интервенције уврсти и акте „посредне војне акције“, као што су: „распоређивање конвенционалних снага у земље које су суседне у односу на конфликт, значајније пребацивање оружја и војне опреме једној или ка више страна које су укључене у конфликт, одашиљање војних саветника једној или ка више страна у конфликту, увођење ширих тајних операција у једној или више држава укључених у сукоб итд“.⁶⁶¹ Другим речима, Батлер је знатно шире посматрао контекст војних интервенција, указујући да нпр. „Сједињене Државе не морају директно да буду укључене у борбе, али морају најмање да буду директно укључене у мењање контекста борбе применом војног утицаја“.⁶⁶²

Марк Писињ (Mark Peceny) је настојао да у одређење војних интервенција укључи не само случајеве у којима је оружана сила била употребљена, него и посредне облике те појаве. Стога овај аутор под војним интервенцијама посматра и финансирање или обуку снага укључених у оружани сукоб у једној држави од стране друге државе.⁶⁶³ Ослањајући се на Розенауово одређење интервенционизма, Писињ војне облике те појаве дефинише као „директну или индикретну употребу војне силе усмерену на 'мењање или очување структуре политичке власти у објекту интервенције“.⁶⁶⁴

⁶⁵⁶ Ibidem.

⁶⁵⁷ James Meerink, “United States Military Intervention and the Promotion of Democracy”, *Journal of Peace Research*, Vol. 33, No. 4, 1996, p. 394.

⁶⁵⁸ Ibidem.

⁶⁵⁹ Patricia L. Sullivan and Michael T. Koch, “Military Intervention by Powerful States 1945–2003”, *Journal of Peace Research*, Vol. 46, No. 5, 2009, p. 709.

⁶⁶⁰ Michael J. Butler, “U.S. Military Intervention in Crisis, 1945–1994: An Empirical Inquiry of Just War Theory”, *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 47, No. 2, 2003, p. 229.

⁶⁶¹ Ibidem.

⁶⁶² Ibidem.

⁶⁶³ Mark Peceny, “Forcing Them To Be Free”, *Political Research Quarterly*, Vol. 52, No. 3, 1999, p. 561.

⁶⁶⁴ Ibidem, p. 559.

Ричард Хас је, на трагу реалистичке школе међународних односа, развио веома широко одређење војног интервенционизма, заузимајући став да се под наведеним појмом подразумева „увођење или распоређивање нових или додатних борбених снага у неко подручје због посебног разлога који превазилази уобичајену обуку или заказано исказивање подршке националним интересима“. Међутим, у додатним појашњењима, Хас указује да под наведеним одређењем подразумева две ситуације: 1) „употребу силе [...] против друге државе или њених војних снага због суштински војних разлога који се тичу могућих или стварних поступака те државе изван њених граница“ и 2) „употребу војних снага зарад утицаја на унутрашњу ситуацију или политику друге државе“.⁶⁶⁵ Шта више, овај аутор изводи и сопствену класификацију активности војних интервенција на: одвраћање, спречавање, принуду, казну, очување мира, ратовање, наметање мира, изградњу државе, ускраћивање, хуманитарну помоћ и спасавање.⁶⁶⁶ Осим тога, под индиректне војне интервенције Хас убраја посредну употребу силе, тј. „пружање војне помоћи другој страни у облику обуке, оружја, обавештајних података итд, тако да она може директно да употреби силу за своје циљеве“.⁶⁶⁷

2.2.3 Одређење војног интервенционизма у овом истраживању

Ужа схватања војног интервенционизма у оквиру бихејвиоралистичког приступа имају неколико недостатака, међу којима су најзначајнији: 1) инсистирање на њиховом „отвореном“ карактеру и 2) постављање употребе силе као обавезног критеријума. Наиме, отворене војне интервенције само су део те појаве, на који се она не може свести. Иако је очигледно да су аутори који заступају таква одређења војног интервенционизма били мотивисани примарно доступношћу података за њихова истраживања, наведено није разлог да се у потпуности занемаре и други облици поменуте појаве. У том смислу не можемо прихватити да се војни интервенционизам сведе искључиво на отворене војне интервенције.

Друга критика ужих схватања унутар бихејвиоралистичког приступа тиче се критеријума обавезне употребе силе да би се нека појава класификовала као војна интервенција. Постављање наведеног услова јасно је повезано са одређењем отворених војних интервенција, али се поново неоправдано занемарују и интервенције у којима није дошло до ангажовања војне силе субјекта интервенције, али је она на неки начин била употребљена током интервенције, било да је реч о пружању војне помоћи, војне обуке, обавештајних података итд. једној од страна у сукобу који се одвија у другој држави. Стога се обавезност употребе војне силе мора одбацити као услов и уместо тога применити шире схватање ангажовања војних снага током интервенције, тако да обухвати и посредне облике војног интервенционизма (пружање војне подршке у виду обуке, саветовања, обавештајних информација, логистичких услуга, затим извођење тајних операција, али и демонстрације силе у виду распоређивања војних снага у подручја која непосредно окружују објект интервенције).

Стога ћемо за потребе нашег истраживања користити шира схватања бихејвиоралистичког приступа и елементе нормативистичког начина изучавања наведене појаве, посматрајући војне интервенције као подврсту међународних интервенција чија је специфичност посредна или непосредна употреба војних капацитета субјекта. При том се непосредна употреба односи на борбено ангажовање копнених, поморских или ваздухопловних трупа субјекта на територији објекта, док под посредним облицима војног

⁶⁶⁵ Richard N. Haass, *Intervention: the Use of American Military Force in the Post-Cold War World*, Revised Edition, Brookings Institution Press, Washington D. C, 1999, p. 20.

⁶⁶⁶ Ibidem, p. 50.

⁶⁶⁷ Ibidem, p. 64.

интервенционизма подразумевамо индиректно ангажовање војних капацитета којима располаже субјект на територији објекта или у непосредном окружењу објекта. Наиме, посредне војне интервенције обухватају како 1) упућивање наоружаних нерегуларних снага (сецесионистичких, терористичких или субверзивних) на територију објекта, затим 2) распоређивање трупа субјекта на територијама које се налазе у суседству објекта интервенције, тако и 3) пружање значајније војне помоћи влади или опозиционој групацији унутар објекта (оружја, обуке, саветника, обавештајних података, транспорта и сл) како би се променио контекст сукоба употребом војних капацитета субјекта.

2.3 Досадашња истраживања везе поларности међународног система и међународног интервенционизма

За разлику од већег броја радова посвећених међународном систему и међународном интервенционизму, њихова веза није била шире изучавана у академској заједници. Основни разлог за такво стање лежи у чињеници да су аутори интервенције објашњавали непосреднијим разлозима, углавном на нивоу државе или појединца, док је системски ниво остајао углавном занемарен. Иако су ретки истраживачи који су ипак дали свој допринос проучавању утицаја поларности на међународни интервенционизам, повољна је околност што су они наведеном проблему приступали са различитих теоријских полазишта (реализма, бихејвиорализма, нормативизма и постструктурализма).

Насупрот темељним поставкама реалистичке школе међународних односа, а нарочито аутора који су наглашавали значај системског нивоа, веза између поларности међународног система и интервенционизма остала је углавном непроучена у оквиру ове научне традиције. Ипак, један аутор експлицитно је дао одређене доприносе који се могу узети као полазна основа за истраживање наведеног проблема. Наиме, Мортон Каплан указује да међународни систем „може по својој природи да охрабрује или обесхрабрује интервенцију“.⁶⁶⁸ Међутим, овај аутор није у разматрање узео сва три појавна облика поларности међународног система, него само мултиполарног и биполарног (и то схваћеног као поделе на два доминантна блока).⁶⁶⁹ Каплан тврди да мултиполарни систем ограничава интервенционизам великих сила, будући да такве активности доводе до пораста несигурности међу њима и следствених активности да се унутрашње кризе у једној држави не прелију на друге и постану међународни проблем.⁶⁷⁰ Са друге стране, блокови биполарног система настоје да спрече интервенције против својих савезника, док истовремено покушавају да интервенцијом издејствују смањење броја чланица супарничког блока.⁶⁷¹ Стога је, према налазима овог аутора за очекивати интервенције у систему биполарних блокова.⁶⁷² Међутим, Каплан указује да наведени закључци имају и одређених мањкавости (нпр. не могу да објасне интервенционизам Свете алијансе у првој половини XIX века, нити међуратне интервенције Немачке и Италије), услед чега наглашава важност сагледавања сваког конкретног случаја.

Значајније новије истраживање у том погледу представља дисертација Томаса Вилијамса (Thomas Maskin Williams), који настоји да укаже на начине на који је сваки од три појавна облика поларности међународног система утицао на промене грађанских ратова, а посредно и међународних интервенција. Он указује да мултиполарни систем усмерава велике силе да се фокусирају на интервенционистичко понашање према периферији система

⁶⁶⁸ Morton A. Kaplan, “Intervention in Internal War: Some Systemic Sources”, in: James N. Rosenau, *International Aspects of Civil Strife*, Princeton University Press, Princeton, 2015, p. 92.

⁶⁶⁹ Ibidem, p. 96.

⁶⁷⁰ Ibidem, p. 100.

⁶⁷¹ Ibidem, p. 106.

⁶⁷² Ibidem, p. 115.

како не би дошло до светског рата, док је одлика биполарног система надметање двају полова око интервенција којима се појачава утицај у периферији система. Са друге стране, Вилијамс заступа став да униполарност доводи до већег ангажовања једине поларне силе у хуманитарним или интервенцијама у виду мировних операција.⁶⁷³ Према броју интервенција, налази овог аутора показују да мултиполарност одликује њихова мање честа појава, у биполарности се међународне интервенције знатно чешће дешавају, док се број интервенција у униполарности креће између та два екстрема.⁶⁷⁴ Када је реч о врстама интервенција, Вилијамс тврди да у мултиполарном систему велике силе настоје да интервенишу мултилатерално на страни државе против побуњеника, преферирајући брзе војне акције. Насупрот томе, суперсиле у биполарном систему се најчешће одлучују на контраинтервенције, што неретко доводи до продужења грађанских ратова у којима оне интервенишу. На крају, униполарни систем карактеришу између осталог и интервенције које спроводе међународне институције или коалиције.⁶⁷⁵

Ни у оквирима бихејвиоралистичког приступа веза поларности међународног система и интервенционизма није била шире разматрана. Основни разлог за такав третман овог питања је чињеница да су бихејвиоралисти били усредсређени на дефинисање наведеног појма, а не на детаљније проучавање његове узрочности или повезаности са другим појавама. Ипак, значајан изузетак у том погледу је утемељивач наведеног правца Розенау, који је уочио да на пораст интервенционизма, осим ситуације на унутарполитичком плану, могу утицати и поједини трендови ван државе, које назива „системским променљивима“.⁶⁷⁶ Међу наведене спадају како структура међународног система и њена идеолошка подлога, тако и стабилност власти у другим државама. Другим речима, овај аутор је уочио да међународно окружење државе, како његов системски ниво, тако и ниво других јединица система, могу подстицати или умањивати вероватноћу интервенционизма.

Када је реч о утицају структуре међународног система, Розенау тврди да интервенционизам расте у складу са порастом концентрације способности у међународном систему, тако да мултиполарни систем најмање подстиче интервенционистичко понашање. Осим тога, тврди да је пораст интервенционизма у свету такође пропорционалан расту идеолошког супарништва међу чланицама међународног система. На крају, најснажнијом спољном променљивом Розенау оцењује стабилност структура власти у државама које чине међународни систем, имајући у виду да нестабилности у том погледу подстичу интервенционизам. На основу тога овај аутор је прогнозирао да ће за време трајања биполарног система са јаким идеолошким набојем и слабим државама у развоју интервенционизам бити веома присутна појава.⁶⁷⁷ Највећа замерка изложеним Розенауовим ставовима тиче се околности да до њих није дошао на систематски начин, услед чега је наведена веза остала недовољно проучена у његовом раду.

Осим Розенауа, међу бихејвиоралистима је и Мичел указао на значај проучавања утицаја одлика међународног система на природу интервенционизма, али се, као ни његов претходник, није посветио наведеној теми. Уместо тога, само је указао да би неки од фактора који би требало да буду узети у разматрање у том погледу могли бити: „број и релативно богатство појединачних држава, ниво економске међузависности, степен заједничких или супротстављених вредности и норми и природа савремене војне технологије“.⁶⁷⁸ Другим речима, сем препознавања да је потребно истражити како утицаји међународног система обликују интервенционизам, Мичел није проучио релевантност наведених фактора.

⁶⁷³ Thomas Mackin Williams, *Great Powers and the Patterns of Internal War: Interests, Ideology & Sovereignty*, (необјављена докторска дисертација), Johns Hopkins University, 2015, pp. 40-41.

⁶⁷⁴ *Ibidem*, pp. 43-44.

⁶⁷⁵ *Ibidem*, pp. 91-92.

⁶⁷⁶ James N. Rosenau, *op. cit.*, pp. 167-168.

⁶⁷⁷ *Ibidem*, p. 169.

⁶⁷⁸ Christopher R. Mitchell, *op. cit.*, p. 194.

Иако се истраживачи нормативистичког приступа нису бавили везом поларности међународног система и учесталости појављивања интервенција, Винсент даје кратке напомене у том погледу. Најпре констатује да што је унутар једног система неравномерније распоређена моћ, већа је вероватноћа да ће таква ситуација довести до интервенција. Други фактор који повећава извесност интервенционизма у међународним односима према мишљењу овог аутора је легитимитет конкретног система. Наиме, „револуционарни међународни систем“ у коме ревизионистичке државе настоје да наруше статус кво подстиче интервенционизам, за разлику од система састављеног од конзервативних држава.⁶⁷⁹ Последњи фактор кога Винсент разматра је стабилност власти у државама око великих сила, будући да нестабилни режими повећавају вероватноћу да ће до интервенције доћи.⁶⁸⁰ Сагледавајући домете тврдњи овог аутора, увиђамо да су они изнети без истраживања које би их оповргло или потврдило, као и да се Винсент ослања искључиво на материјалистички схваћену поларност међународног система. Међутим, будући да се не бави проучавањем везе између интервенционизма и поларности међународног система, Винсент не разматра утицај нити једног појавног облика поларности на учесталост или природу интервенција.

На трагу бихејвиоралиста, али са значајним примесима утицаја реалистичке школе, Оран Јанг (Oran J. Young) представља релативно важан искорак у проучавању везе међународног система и интервенционизма. Наведени аутор препознаје две групе фактора које утичу на вероватноћу интервенција: системске детерминанте могућности за интервенцију и системске детерминанте мотивације за интервенцију.⁶⁸¹ Прву групу чине: 1) неједнакост ефективне моћи међу актерима система, затим 2) структура међународног система, потом 3) унутрашња одрживост државе објекта интервенције, и 4) ниво међузависности актера међународног система. За сваку од наведених системских детерминанти Јанг наводи и конкретан утицај на вероватноћу да ће до интервенције доћи. Тако за неједнакост ефективне моћи међу јединицама међународног система наводи да већа диспропорција подстиче интервенционизам, јер слабије државе не могу ефикасно да се одупру онима које поседују значајније капацитете од њих. Када је реч о структури међународног система, под којом овај аутор заправо посматра поларност међународног система, Јанг тврди да у униполарном систему мање државе немају много шанси да се одупру интервенционизму доминантне силе, док у мултиполарном систему слабије државе могу да стекну одређену способност да се одупру наводећи веће силе да се боре једна против друге. Наводи и додатне факторе који у оквиру ове детерминанте могу повећати или смањити вероватноћу интервенције: 1) евентуални договор великих сила о извођењу интервенције драстично умањује могућност малих сила да пруже отпор, 2) врста доминантне војне технологије (према његовом мишљењу, нуклеарно наоружање је током Хладног рата онемогућавало интервенције САД и СССР) и 3) евентуална могућност треће силе да искористи сукоб две велике силе поводом једне интервенције.⁶⁸² Трећа детерминанта је унутрашња одрживост државе објекта интервенције, имајући у виду да што је она већа, већа је и вероватноћа ефикаснијег отпора интервенцији. Са друге стране, у случајевима револуција, унутрашњих немира или грађанских ратова, већа је и вероватноћа спољне интервенције. На крају, што је виши ниво међузависности актера међународног система, већа је и могућност интервенционизма.

Осим системских детерминанти могућности да до интервенције дође, Јанг дефинише и две системске детерминанте мотивације за интервенцију. У том погледу, указује да се однос државе према доминантним вредностима у једном међународном систему одражава тако да веће супротстављање вредносном оквиру повећава и вероватноћу извођења

⁶⁷⁹ Raymond John Vincent, op. cit, p. 12.

⁶⁸⁰ Ibidem, p. 13.

⁶⁸¹ Oran J. Young, "Intervention and International Systems", *Journal of International Affairs*, Vol. 22, No. 2, 1968, pp. 180, 182.

⁶⁸² Ibidem, pp. 180-181.

интервенција. Осим тога, Јанг у оквиру ове детерминанте констатује и да вероватноћу интервенција повећава и ситуација у којој доминантне вредности не одсликавају расподелу моћи међу чиниоцима међународног система.⁶⁸³ Друга детерминанта су политичке идеологије, будући да њихово јачање на спољном и унутрашњем плану повећава вероватноћу да се државе одреде за интервенционизам, поготово уколико постоје опречни идеолошки системи.

Критички сагледавајући Јангову концепцију, а нарочито прву групу детерминантни важних за наше истраживање, увиђамо да је његово поимање поларности међународног система преузето од структуралних реалиста и ослоњено само на материјалне показатеље. Истовремено, инсистирање на раздвајању диспропорције расподеле моћи у међународном систему од његове структуре, сведене на поларност, не чини нам се теоријски утемељеним. Описани проблем настао је првенствено услед чињенице да се Јанг није темељније посветио претходном одређењу појма структуре међународног система. Међутим, највећа замерка његовом раду остаје одсуство систематских потврда његових тврдњи за сва три појавна облика поларности, имајући у виду да и сам на неколико места указује на противречне закључке. Ипак, Јангов рад је у време када је објављен представљао одређени помак у истраживању везе између структуре међународног система и интервенционизма.

Значајнија истраживања наведене проблематике забележена су и у оквирима постструктуралистичких истраживања, где се по значају за наше истраживање издваја рад Марте Финемор. Иако основу њеног приступа не чини структурални реализам, а самим тим као објашњавајућу променљиву не узима поларност међународног система, ова ауторка је анализира на који начин су преовлађујућа схватања државе и њеног легитимитета, периодизована у „међународне поретке“, утицали на карактер интервенција. Имајући у виду њену полазну тврдњу да је интервенционизам настао тек након пораза Наполеона, предмет њених изучавања биле су интервенције у три међународна поретка: мултиполарног система насталог након Бечког конгреса, биполарног хладноратовског и послехладноратовског система. Финеморова је за сваки од њих указала на последице које су произвели по интервенционизам и то по четири питања: 1) који су легитимни разлози за интервенцију, 2) ко су легитимни актери који одобравају интервенцију, 3) да ли се преферира унилатерална или мултилатерална интервенција и 4) да ли се преферира отворена или прикривена акција.⁶⁸⁴

У том погледу, за мултиполарни систем XIX века наведена ауторка констатује да је главну мотивацију за интервенције представљало кршење одредби Бечког конгреса, док су велике силе биле те које су колективно одобравале било унилатералне или мултилатералне отворене интервенције. Такве акције су предузимане да би се остварио утицај или променила влада у једној држави, при чему су њене границе остајале нетакнуте, што је представљало раскид са праксом XVIII века, која је подразумевала легитимност прекрајања граница освајачким ратовима.⁶⁸⁵

Интервенционизам у биполарном хладноратовском систему је карактерисало предузимање акција против актера који настоје да наруше стабилност успостављених сфера утицаја, а интервенције су одобравале једнострано обе суперсиле. Иако није постојало недвосмислено опредељење за унилатералне или мултилатералне интервенције, првој врсти се давала предност, поготово уколико су је изводиле саме суперсиле. Такође, у овом периоду, за разлику од осталих, долази до значајног пораста прикривених интервенција (тајне операције, посредне интервенције преко зависних режима и сл), а две суперсиле нису

⁶⁸³ Ibidem, p. 182.

⁶⁸⁴ Martha Finnemore, op. cit, p. 98.

⁶⁸⁵ Ibidem, p. 118.

отворено интервенисале у неформално признате сфере утицаја, већ су ванблоковске државе представљале полигоне за њихово надметање.⁶⁸⁶

У униполарном послехладноратовском систему, према налазима Финеморове, главни мотиви за предузимање интервенција били су хуманитарна питања, повреда територијалног интегритета, затим борба против тероризма и спречавање ширења оружја за масовно уништење. При том су легитимни актери за одобравање интервенција постале међународне организације, са чиме је дошло и до мултилатерализације интервенција, уз поново доминантно присуство отворених акција. Ауторка закључује да „тако снажне мултилатералне норме нису биле очекиване у односу на расподелу материјалних способности која је тако доминантно била униполарна“.⁶⁸⁷ Такође, указује и да интервенције више не карактеришу само војни аспекти, већ све више и активности на постконфликтној изградњи државних институција.⁶⁸⁸

На крају, говорећи о томе шта је довело до наведених промена, Финеморова изводи закључак да материјални фактори не могу да понуде одрживо објашњење због чега су државне границе остале релативно постојане након Другог светског рата. Другим речима, напредак војне технологије је олакшао територијална освајања, али се већина држава ипак определила „да не жели више територија нити да сагледавају силу као ефикасно или легитимно средство за њихово стицање“.⁶⁸⁹ Стога се она, осим материјалним, посвећује и нематеријалним факторима, сагледавајући узроке настанка одређених пракси („друштвених сврха“) које су значајне за ограничавање или подстицање интервенционизма.

Разматрајући резултате сва четири приступа истраживању везе између поларности међународног система и интервенционизма можемо уочити једну заједничку тенденцију која је присутна у њима. Наиме, поменути аутори (сем Финеморове) деле закључак да међународни систем може да подстиче или ограничава интервенционизам. Разлике међу истраживачима се најпре јављају у погледу тога на који конкретно начин се остварује системски утицај на јединице система, као и какав је утицај појавних облика поларности на интервенционизам. Осим тога, наведени аутори (изузев Финеморове), поларност схватају материјалистички, што ограничава домете њихових проучавања. Наредна негативна карактеристика готово свих наведених истраживача (поново је Финеморова изузетак) је несистематичност у одабиру случајева, како када је реч о интервенцијама, тако и када се ради о конкретним међународним системима. Увиђајући наведене предности приступа који су применили Вилијамс и Финеморова, и у нашем истраживању ћемо настојати да употребимо обухватање сва три појавна облика поларности међународног система (униполарност, биполарност и мултиполарност) и свих војних интервенција које су се десиле током сва три система, како би се поређењем извели закључци о сличностима и разликама које су се јављале у интервенционизму.

⁶⁸⁶ Ibidem, p. 128.

⁶⁸⁷ Ibidem, p. 134.

⁶⁸⁸ Ibidem, p. 136.

⁶⁸⁹ Ibidem, p. 140.

Треће поглавље: Војни интервенционизам у раздобљу 1919-1939. године

3.1 Међународни систем од 1919. до 1939. године

Значајна већина аутора међународни систем између два светска рата посматра као мултиполарни, али се у скорије време у науци о међународним односима јављају и ретки дисонантни тонови. Наиме, веома је распрострањена оцена да је реч о седмополарном систему, у коме су статус пола имале: САД, Велика Британија, Француска, Италија, Немачка, СССР и Јапан.⁶⁹⁰ Једино је Браумелер, без конкретнијег образложења, избацио Јапан из круга поларних сила, посматрајући међуратни свет као шестополаран.⁶⁹¹ Употребљавајући сложенији модел, Бузан је међуратну констелацију одредио као шестополарни систем са две класе водећих држава: три суперсиле (САД, Велика Британија и СССР), и исто толико великих сила (Француска, Немачка и Јапан).⁶⁹² Честа је и штура оцена да је реч о мултиполарном поретку, без навођења конкретног броја полова.⁶⁹³ Са друге стране, Швелер износи оцену да је међуратни систем, иако седмополаран на свом настанку, 1938. године постао трополаран са САД, СССР и Немачком као половима.⁶⁹⁴

У наредна два потпоглавља настојаћемо да утврдимо које су силе биле полови у међуратном систему, усредсређујући се најпре на материјалне чиниоце, а потом и на друштвене факторе. Стога ће у првом потпоглављу за идентификацију полова бити коришћени подаци комбинованог индекса „Корелације рата“ (Correlates of War), док ћемо у другом указати на то које су државе уживале статус поларне силе у међуратном систему, користећи како третман у Друштву народа, учешће на конференцијама значајним за глобалну безбедност, као и домаћај њихових спољних политика.

⁶⁹⁰ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, p. 162; Jack S. Levy, *War in the Modern Great Power System: 1495-1975*, p. 48; Joseph S. Nye, Jr, op. cit, p. 118; Charles W. Kegley, Jr. and Gregory A. Raymond, *A Multipolar Peace? Great-Power Politics in the Twenty-first Century*, St. Martin's Press, New York, 1994, p. 61; Michael Brecher, Patrick James and Jonathan Wilkenfeld, op. cit, p. 55; Vesna Danilovic, op. cit, p. 87; Greg Cashman, op. cit, p. 390; Robert E. Harkavy, *Great Power Competition for Overseas Bases: The Geopolitics of Access Diplomacy*, Pergamon Press, New York, 1982, p. 80; Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, Unwin Hyman, London, 1988, p. 296; Allen Sens and Peter Stoett, *Global Politics: Origins, Currents, Directions*, Fourth Edition, Nelson Education, Toronto, 2010, p. 63; Миршајмер наводи да је у међуратном периоду било пет европских поларних сила, а да су осим њих наведени статус уживали још само САД и Јапан (John J. Mearsheimer, op. cit, pp. 6, 354); Сингер и Смол сматрају да је међуратни систем био петополаран од 1919. до 1922. године, када је СССР постао поларна сила, а седмополаран 1925. када се наведеном клубу истакнутих држава придружила и Немачка (Melvin Small and David Singer, "Patterns in International Warfare, 1816-1965", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 391, No. 1, 1970, p. 151); сличну оцену, само са другим временским одредницама за укључење Немачке и СССР у круг поларних сила, наводи и Моделски (George Modelski, *Principles of World Politics*, Free Press, New York, 1972, p. 144).

⁶⁹¹ Bear F. Braumoeller, op. cit, p. 93.

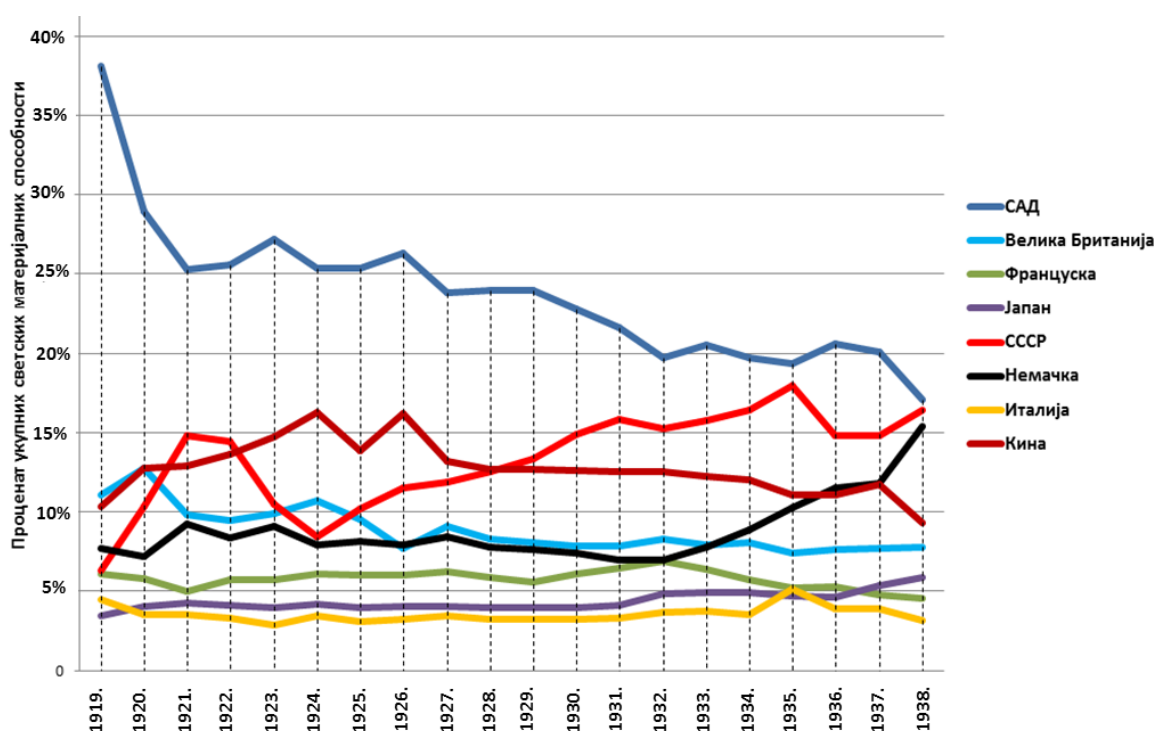
⁶⁹² Richard Little, *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007, p. 187.

⁶⁹³ Benjamin Miller, *When Opponents Cooperate: Great Power Conflict and Collaboration in World Politics*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2002, p. 39; Frank Whelon Wayman, op. cit, p. 64; D. Scott Bennett and Allan C. Stam III, *The Behavioral Origins of War*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2004, p. 146; Patrick James and Michael Brecher, op. cit, p. 37.

⁶⁹⁴ Randall L. Schweller, op. cit, p. 85.

3.1.1 Материјалне способности сила током Версајског система

Уколико се погледају резултати комбинованог индекса „Корелације рата“ (Correlates of War) и издвоје државе које су у периоду 1919-1939. године имале више од 3% укупних светских материјалних способности,⁶⁹⁵ добију се исход приказан на графикону број 2. Наведени подаци указују да у поменутом раздобљу ниједна држава није поседовала више од 50% укупних светских способности, као и да након прве послератне године ниједна од држава није располагала чак ни са више од 30%. Истовремено, ниједан пар држава у међуратном периоду није имао више од половине збирних материјалних способности на свету. Тиме су јасно одбачене могућности класификације овог међународног система као униполарног или биполарног.

Слика 2 – Расподела материјалних способности у међуратном периоду према комбинованом индексу „Корелације рата“

Будући да постоји више држава које су у међуратном периоду располагале са 3% до 38% укупних светских материјалних способности, можемо констатовати да материјални показатељи сугеришу да је наведено раздобље карактерисала мултиполарност са осам полова: САД, Великом Британијом, Француском, Немачком, Италијом, СССР, Јапаном и Кином. Шта више, те државе су између 1919. и 1939. године заједно поседовале између 78% и 87% укупних светских материјалних способности, што указује да је одабир наведених сила више него репрезентативан у односу на способности осталих држава. Уколико би се посматрале разлике унутар групе поларних сила, током двадесетих година приметна је снага

⁶⁹⁵ Наведени индекс за сваку годину изражава у процентима колико су појединачне државе имале материјалних способности, израчунатих на основу шест показатеља (број становника, војни буџет, потрошња енергије, број војника, величина градског становништва, производња гвожђа и челика), у односу на збир свих материјалних способности у свету.

САД у односу на остале силе, док се у тридесетима као прворазредне издвајају САД, СССР и Немачка.

Ако бисмо поменути доњу границу подигли на 5% светских материјалних способности, оцена поларности међуратног система се не би значајније изменила. Наиме, целокупно раздобље би поново карактерисала мултиполарност, али овога пута са шест полова, уз поделу на два радобља. Прво би обухватало период од 1919. до 1936. године, када би се међу полове система убрајале САД, Велика Британија, Француска, Немачка, СССР и Кина, а друго до 1937. до 1939. године, када се уместо Француске као велика сила појављује Јапан. И са овако подигнутом доњом границом задржала би се репрезентативност групе поларних сила, будући да би њихов укупни удео у светским материјалним способностима такође био значајан (између 69% и 72%).

Процент материјалних способности недвосмислено указује да је међуратни период био мултиполаран, при чему само од избора доње границе за способности поларне силе зависи колико је било конкретних полова. Константно слабљење удела у светским материјалним способностима које су у раздобљу између 1919. и 1939. године имале САД није резултирало успоном само једне силе, него више њих, што такође указује на мултиполарни карактер тог међународног система.

3.1.2 Признање статуса поларне силе у Версајском систему

За разлику од раздобља пре Првог светског рата, у коме су се поларне силе неформално окупљале да би решавале проблеме међународне безбедности, у Версајском систему као показатељ тог статуса настаје стално чланство у Савету Друштва народа. Стога ћемо као индикаторе статуса поларне силе у овом раздобљу, осим наведеног показатеља, користити и присуство на међународним конференцијама од системског значаја, као и учествовање у међународним уговорима од важности за глобалну безбедност.

Већ на Париској мировној конференцији, којом је успостављен Версајски систем, државе учеснице нису биле једнако третиране, будући да је заправо само пет земаља доносило кључне одлуке – САД, Велика Британија, Француска, Италија и Јапан. То потврђује како чињеница да је Савет десеторице, састављен од шефова влада и министара спољних послова наведених држава, доносио најзначајнија решења, тако и податак да је у завршном делу мировне конференције значајну улогу имало и тело које су чинили петорица шефова дипломатија поменутих земаља.⁶⁹⁶ Ипак, најужи орган конференције окупљао је само четири силе, имајући у виду да Јапан није био заинтересован за сва питања о којима се одлучивало у Паризу, усредсређујући се углавном на Далеки исток.⁶⁹⁷ И у одабиру председавајућих комисијама које су биле помоћни органи одлучивања огледао се посебан статус појединих држава: комисијом за територијална питања председавао је Француз, комисијом за Друштво народа амерички председник, комисијом за ратну одговорност државни секретар САД, а репарационом комисијом поново Француз.⁶⁹⁸

У саставу извршног органа новоуспостављеног Друштва народа такође је направљена подела међу чланицама, на пет које имају стално чланство и оне које скупштина организације бира на одређени период. На тај начин је примат петорке са Париске мировне конференције требало да буде одржан и у Савету Друштва народа, али се због неуспеха ратификације мировног споразума у САД представник те државе није нашао у сталном

⁶⁹⁶ Чедомир Попов, *Од Версаја до Данцига*, Завод за уџбенике, Београд, 2015, стр. 127-129.

⁶⁹⁷ Андреј Митровић, *Време нетрпељивих: политичка историја великих држава Европе 1919-1939*, ЦИД, Подгорица, 1998, стр. 27.

⁶⁹⁸ Чедомир Попов, *op. cit.*, стр. 128.

саставу Савета.⁶⁹⁹ Каснијим допунама оснивачког акта, међу сталне чланице Савета су увршћене и Немачка (од 1926. до 1933. године)⁷⁰⁰ и СССР (од 1934. до 1939. године).⁷⁰¹ За статус поларне силе овде је важно напоменути да су се Немачка, Јапан и Италија касније саме повукле из организације, а самим тим и из њеног Савета, док је СССР 1939. године искључен из чланства у Друштву народа. Личности које су изабране на најважније функције у органима Друштва народа су још једна потврда о посебном положају полова тог система: за генералног секретара организације најпре је одабран Британац Џејмс Драмонд (James Drummond), а затим и Француз Жозеф Авнол (Joseph Avenol).⁷⁰²

Када је реч о значајнијим конференцијама у међуратном периоду, иако је наведено раздобље запамћено по великом броју таквих догађаја, било је релативно мало оних које су имале глобални значај, јер је већина била посвећена решавању европских питања. Осим Париске мировне конференције, међу системски значајне конференције убрајамо оне посвећене разоружавању и ограничавању појединих видова наоружања. На свима њима су поларне силе играле кључну улогу, како у њиховом сазивању, тако и у предлагању решења која су усвајана на тим конференцијама.

Прва међу њима је Вашингтонска конференција, одржана од 12. новембра 1921. до 6. фебруара 1922. године, чија је централна тема било ограничавање поморског наоружања. Сазван на иницијативу САД, наведени скуп је требало да утврди максимуме до којих се могу развијати морнарице најзначајнијих држава на свету.⁷⁰³ Услед такве намере, на конференцију је позвано девет земаља: Велика Британија, Француска, Јапан, Италија, Кина, Белигија, Холандија и Португалија. Том приликом не само да је постигнут договор пет држава о међусобним паритетима поморске моћи (САД, Велика Британија, Француска, Италија и Јапан), него је закључен и споразум четири силе о одржању статуса кво на Пацифику (САД, Велика Британија, Француска и Јапан), као и договор свих девет учесница конференције о гарантовању територијалног интегритета Кине.⁷⁰⁴

Поморско разоружање остало је важно питање и тридесетих година, када су организоване две конференције у Лондону посвећене наведеном питању. Прва је одржана 1930. године и на њој је учествовало пет поларних сила које су у Вашингтону потписале нове договоре о ограничењу поморског наоружања (САД, Велика Британија, Француска, Италија и Јапан), док је мања група постигла чак и строже споразуме у том погледу.⁷⁰⁵ Последња конференција посвећена наведеној теми поново је одржана у Лондону (1935-1936. године), којој је такође присуствовало пет претходно поменутих сила, али су нови споразум потписале само њих три (САД, Велика Британија и Француска).⁷⁰⁶

Спровођење одредби мировних споразума о ратним репарацијама било је предмет четири конференције у међуратном периоду, од којих је прва организована у јануару 1922. године у Кану, уз учешће само шест држава: Велике Британије, Француске, САД, Италије, Јапана и Белгије. Осим што је том приликом постигнут договор о организовању шире међународне конференције посвећене економској ситуацији и ратним репарацијама, значај поменутог скупа у Кану огледа се у спремности да се на најављену конференцију позову и

⁶⁹⁹ Ibidem, стр. 188.

⁷⁰⁰ Ibidem, стр. 274, 353.

⁷⁰¹ Ibidem, стр. 361; Anique H. M. van Ginneken, *Historical Dictionary of the League of Nations*, Scarecrow Press, Lanham, 2006, p. 175.

⁷⁰² Ibidem, p. 219.

⁷⁰³ Чедомир Попов, op. cit, стр. 219.

⁷⁰⁴ Ibidem, p. 220-222; Дубравка Стојановић, *Рађање глобалног света 1880-2015: ваневропски свет у савременом добу*, Удружење за друштвену историју, Београд, 2015, стр. 102.

⁷⁰⁵ Zara Steiner, *The Lights that Failed: European International History 1919-1933*, Oxford University Press, Oxford, 2005, pp. 588-589.

⁷⁰⁶ Michael Graham Fry, Erik Goldstein, Richard Langhorne (eds.), *Guide to International Relations and Diplomacy*, Continuum, London, 2002, pp. 499-500.

Немачку и СССР.⁷⁰⁷ Уследила је неуспешна конференција у Ђенови (10. април – 19. мај 1922. године), којој су, између осталих двадесет и девет држава, присуствовали и немачки и совјетски представници. Наредни међународни скуп посвећен овом питању организован је у Хагу, који је имао два заседања – једно у августу 1929. и друго у јануару наредне године. Иако на наведеној конференцији САД нису биле званично представљене, чињеница да је план који су њихови стручњаци доминантно саставили („Јангов план“) био усвојен од стране званично заступљених учесника скупа указује на снагу америчког утицаја у међуратном периоду, а нарочито када је економија била у питању.⁷⁰⁸ Завршној седници наведене конференције присуствовало је петнаест држава, међу којима и Француска, Велика Британија, Италија, Јапан и Немачка.

Веома индикативне за статус пола међународног система у међуратном периоду биле су и конференције посвећене појединим безбедносним питањима чија су решења била значајна за одржање међународног мира, међу којима се издвајају састанци у Лозани, Локарну, Монтреу, Ниону и Минхену. Наиме, у Лозани је од 20. новембра 1922. до 24. јула 1923. године одржана конференција посвећена одређивању граница Турске, као и режима пловидбе кроз Босфор и Дарданеле, на којој су учествовале Велика Британија, Француска, Италија, Јапан, Грчка, Турска, Румунија, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, затим посматрач из САД, а само на одређеним преговорима учествовали су и Бугарска и СССР.⁷⁰⁹ На конференцији у Локарну 1925. године, којој су присуствовале Француска, Велика Британија, Немачка, Италија, Белгија, Пољска и Чехословачка, започета је нормализација односа најзначајнијих европских сила победница са Немачком, уз пристанак Берлина да гарантује неповредивост немачких граница са Француском и Белгијом. Истовремено, Велика Британија и Италија требало је да буду гарантори постигнутог решења, које је оставило источне границе Немачке без изричитих потврда њихове непроменљивости од стране Берлина.⁷¹⁰

Одлуком конференције у Монтреу 1936. године укинут је демилитаризовани статус Босфора и Дарданела, чиме су они враћени под турски суверенитет. На тај начин је Анкара могла да, у случају рата или непосредне опасности, забрани пролаз бродовима других држава кроз поменуте мореузе, сем уколико се таквој одлуци успротиве две трећине чланица Савета Друштва народа или већина потписница споразума из Монреа. Осим држава које су излазиле на Црно море (СССР, Турска, Румунија и Бугарска), наведени договор су потписале и Велика Британија, Француска, Јапан, Грчка и Аустралија.⁷¹¹

Конференција у Ниону 1937. године сазвана је зарад спречавања напада на бродове који су се дешавали услед избијања грађанског рата у Шпанији, а на њој су учествовале скоро све земље које су имале излаз на Средоземно или са њим повезана мора, при чему се Немачка и Италија нису одазвале позиву за наведени скуп. Резултат ове конференције је било давање овлашћења Великој Британији, Француској и Италији да осигурају безбедност пловила у Западном Медитерану,⁷¹² чиме се свакако потврђивао њихов истакнути статус на међународном плану.

Минхенска конференција из 1938. године окупила је представнике Велике Британије, Француске, Немачке и Италије како би расправили питање немачких захтева према Чехословачкој. То је уједно била и једини међуратни скуп, не рачунајући ту мировне конференције, на којој су поједине истакнуте државе одлучивале о територијалним захтевима једне од њих на рачун треће земље, која није ни учествовала на наведеном

⁷⁰⁷ Ibidem, pp. 209-210.

⁷⁰⁸ Ibidem, p. 197.

⁷⁰⁹ Чедомир Попов, op. cit, стр. 207.

⁷¹⁰ Michael Graham Fry, Erik Goldstein, Richard Langhorne (eds.), op. cit, p. 221.

⁷¹¹ Ibidem, p. 526.

⁷¹² Џон М. Робертс, *Европа 1880-1945*, превели с енглеског Маја и Вук Марковић, Сlio, Београд, 2002, стр. 574.

састанку. Наиме, четири поменуте силе су постигле договор да се Немачкој преда Судетска област, у којој је живела немачка мањина у Чехословачкој, како би се избегао ратни сукоб којим је претио Хитлер.⁷¹³ По свом карактеру ова конференција је личила на скупове Европског концерта, када су поларне силе колективно одлучивале о границама, па чак и постојању, мањих држава.⁷¹⁴

Осим међународних конференција, за статус поларне силе у међуратном периоду важно је било и чланство у посебно установљеним комисијама које су биле задужене за решавање међународних криза. Решавање статуса бившег немачког града Мемела показао је одлучујућу снагу Велике Британије, Француске, Италије и Јапана, које су успеле да га 1924. године уговором ставе под литванску управу, као и допринос који је амерички представник дао у својству председавајућег комисији која је израдила наведени документ.⁷¹⁵ Манџуријска криза, као први значајнији сукоб којим се бавило Друштво народа, резултирала је оснивањем међународне комисије за истрагу у децембру 1931. године,⁷¹⁶ која је требало да поднесе извештај о стању на североистоку Кине. На челу петочлане комисије налазио се британски лорд Виктор Литон (Victor Bulwer-Lytton), а чинили су је и представници САД, Немачке, Италије и Француске.⁷¹⁷ Осим тога, шпански грађански рат такође је био важан догађај који је тестирао систем међународне безбедности између два светска рата. Наиме, услед опредељења Лондона и Париза за политику немешања у наведени конфликт, све европске државе изузев Швајцарске потписале су споразум о неинтервенцији, а успостављен је и међународни одбор за надгледање спровођења тог споразума. Његови главни протагонисти су били Велика Британија (из које је долазио и председавајући одбора лорд Плимут) и Француска, али и државе које су потпомагале стране у шпанском грађанском рату – Немачка, Италија и СССР.⁷¹⁸

Описано учешће поларних сила на међународним конференцијама сугерише да оне, очекивано, нису биле заинтересоване за сва питања међународне безбедности и све континенте, него је свака бирала своје приоритете у складу са сопственим спољнополитичким циљевима. Тако су, на пример, поларне силе које су имале колоније или мандате поседовале и интерес за активном политиком према тим регионима. У том контексту, приликама у Африци доминирале су Велика Британија, Француска и Италија, док су за ситуацију на Блиском истоку били највише заинтересовани Париз и Лондон. На Далеком истоку, осим Јапана, САД и Велика Британија такође су настојале да остваре своје циљеве, док је Западна хемисфера остала интересна зона САД. На крају, Европа је била и даље оптерећена територијалним захтевима тамошњих држава, при чему су поларне силе настојале да се међусобним, као и савезима са мањим земљама, старају о својој безбедности. Са друге стране, Јапан је био потпуно незаинтересован за уплитање у прилике у Европи, док су се САД мешале само онда када су процењивале да могу позитивно да утичу на одржање мира на Старом континенту.

Осим као показатељ географских граница интересовања појединачних поларних сила, учешће на међународним конференцијама указује и на безбедносна питања која су оне сматрале важним. Тако су, на пример, САД иницирале и учествовале у споразумима о поморском наоружању, које је било од прворазредног значаја за њихову националну безбедност и очување доминантне позиције у Латинској Америци. Западноевропским силама су биле значајне конференције посвећене ратним репарацијама, као и безбедносним

⁷¹³ Michael Graham Fry, Erik Goldstein, Richard Langhorne (eds.), op. cit, p. 261.

⁷¹⁴ Џон М. Робертс, op. cit, стр. 592.

⁷¹⁵ Vytautas Žalys, "The Return of Lithuania to the European Stage", in: Edvardas Tuskenis (ed.), *Lithuania in European Politics: The Years of the First Republic 1918-1940*, St. Martin's Press, New York, 1999, p. 99.

⁷¹⁶ Michael Graham Fry, Erik Goldstein, Richard Langhorne (eds.), op. cit, p. 230.

⁷¹⁷ Anique H. M. van Ginneken, op. cit, p. 126.

⁷¹⁸ Julián Casanova, *The Spanish Republic and Civil War*, Translated by Martin Douch, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, pp. 215-216.

питањима Старог континента, како би могле да унапреде своју позицију у односу на супарничке државе. Ангажман СССР био је релативно низак у двадесетим годинама, али је у другој декади међуратног периода и прва комунистичка држава настојала да оствари циљеве који су излазили из њеног непосредног окружења. На крају, Јапан се, осим питања стања на Далеком истоку, интересовао и за ограничења поморског наоружања, имајући у виду острвски карактер те државе.

3.1.3 Географски домашај спољних политика поларних сила

Имајући у виду да смо као једну од одлика статуса поларне силе одредили већи географски домашај њених интереса у поређењу са осталим државама, у овом поглављу биће приказане спољне политике седам поларних сила међуратног периода. Том приликом у обзир ћемо узети спољнополитичке циљеве на којима су се поларне силе заиста и ангажовале, без обзира на прокламоване приоритете. При том као показатеље који недвосмислено указују на просторно већи домет спољне политике једне државе користићемо податке о њеним евентуалним колонијалним поседима (или мандатним територијама којима су управљале), као и учешће у међународним интервенцијама. Такође, биће указано и на поједине дугогодишње спољнополитичке програме, који су обликовали перцепцију међународног окружења, али и аутоперцепцију тих држава.

3.1.3.1 Сједињене Америчке Државе

Статус САД као поларне силе пред крај Првог светског рата најбоље описују „Четрнаест тачака“, које је Конгресу 8. јануара 1918. године изложио амерички председник Вудро Вилсон. Наиме, наведени документ постао је основа рада мировне конференције у Версају, при чему су његове кључне идеје искоришћене за изградњу послератног међународног поретка.⁷¹⁹ То се посебно односи на установљавање Друштва народа као међудржавне организације која би деловала као инструмент колективне безбедности. Другим речима, уместо равнотеже снага као принципа на ком је почивао предратни поредак, Вилсон је предложио да основа међународне безбедности буде очување „мира као правног концепта“, ⁷²⁰ дајући на тај начин предност либералистичком приступу међународним односима. Друга важна Вилсонова идеја међу „Четрнаест тачака“ односила се на принцип самоопредељења, који је требало да буде основа за утврђивање послератних граница. Иако је примена овог начела претрпела измене од стране европских савезника на мировној конференцији, поменути принцип играо је значајну улогу у утврђивању легитимности појединих граница, што до тада такође није била пракса на мировним конференцијама. О томе посебно сведоче и плебисцити којима су утврђиване границе у појединим спорним областима (Маријенвердер и Аленштајн, Горња Шлезија, Корушка, Бургенланд и Шопрон, Шлезвиг, Ојпен и Малмеди, као и Сар).⁷²¹

Иако Вилсон није успео да у Сенату обезбеди ратификацију Версајског мировног споразума, услед чега САД нису ни постале чланица Друштва народа, амерички представници су формално или неформално стајали иза значајних конференција и споразума у међуратном периоду. Од важнијих корака у том погледу издвајају се Вашингтонска конференција 1921-1922. године и њена два суштинска наставка реализована кроз две

⁷¹⁹ Ibidem, стр. 118.

⁷²⁰ Henry Kissinger, op. cit, p. 222.

⁷²¹ Чедомир Попов, op. cit, стр. 190-193; Андреј Митровић, op. cit, стр. 31.

конференције о поморском наоружању одржане у Лондону. На конференцији у Вашингтону не само да је потврђен статус САД као поларне силе, него је и унапређен у односу на два главна конкурента – Јапан (кроз потврђивање интегритета Кине као препреке даљој експанзији јапанског утицаја, одржања статуса кво на Пацифику и наметања ограничења у погледу величине морнарице) и Велику Британију (први пут британска и америчка морнарица стављене су у паритетни однос).⁷²² Са друге стране, лондонске конференције 1930. и 1935-1936. године детаљније су регулисале поједине одредбе Вашингтонског споразума о величини поморских снага поларних сила, што је такође било важно за одржавање америчких позиција на међународној сцени. Осим наведених конференција, значајну улогу САД у међудржавним односима потврђују Дозов и Јангов план којима је предвиђено решење за једно од најспорнијих питања у односима између савезника из Првог светског рата и Немачке – питања ратних репарација.⁷²³

Иако нису биле колонијална сила, нити су се на Версајској мировној конференцији борили за добијање посела ван националне територије, САД су и у међуратном периоду настојале да Западна хемисфера остане подручје њиховог искључивог утицаја.⁷²⁴ О томе сведоче како званични документи којима је појашњавана Монроова доктрина, затим посредовања између сукобљених латиноамеричких држава, али и мешање у унутрашње послове тих земаља. Наиме, након Првог светског рата САД су под фактичком окупацијом држале четири латиноамеричке државе: Кубу, Доминиканску Републику, Никарагву и Хаити.⁷²⁵ На доктринарном плану, издвајају се Кларков меморандум и Рузвелтова „политика доброг суседа“ (Good Neighbor Policy) које су суштински обликовале спољнополитички наступ Вашингтона према Латинској Америци. Иако је објављен тек 1930. године, Кларков меморандум је састављен две године раније, а сврха доношења наведеног документа је указивање да се право САД на интервенције на Западној хемисфери не би требало изводити из Монроове доктрине на основу тумачења администрације Теодора Рузвелта из 1905. године (Roosevelt Corollary).⁷²⁶ Насупрот чињеници да Кларков меморандум није садржао потпуно одрицање Вашингтона од интервенција у Латинској Америци,⁷²⁷ неколико помирљивих потеза председника Херберта Хувера (Herbert Hoover) довело је до позитивних назнака међу државама Јужне и Централне Америке (најаве повлачења маринаца из Никарагве и Хаитија).⁷²⁸

Поменути документ је постао својеврсна увертира за „политику доброг суседа“, коју је формулисао председник Френклин Рузвелт 1933. године.⁷²⁹ Суштина наведеног приступа односила се на одрицање од интервенције у интерамеричким односима, што је потврђено и потписивањем Декларације из Монтевидеа 1933. године, иако су САД резервом задржале право интервенције у случајевима у којима је она предвиђена уговорима.⁷³⁰ У том контексту, Рузвелт је повукао америчке трупе из Никарагве 1933. године и Хаитија 1934. године,⁷³¹ а САД су се исте године одрекле и права на интервенцију на Куби потписивањем новог споразума са том државом, али су задржале поморску базу Гвантанамо.⁷³²

⁷²² Чедомир Попов, *op. cit.*, стр. 218-222.

⁷²³ *Ibidem*, стр. 297-298.

⁷²⁴ Gordon Martel, “Twentieth-Century International History: The Changing Face of Empire”, in: Gordon Martel (ed.), *A Companion to International History 1900–2001*, Blackwell Publishing, Malden, 2007, p. 7.

⁷²⁵ Дубравка Стојановић, *op. cit.*, стр. 102.

⁷²⁶ Benjamin D. Rhodes, *United States Foreign Policy in the Interwar Period, 1918-1941: The Golden Age of American Diplomatic and Military Complacency*, Praeger, Westport, 2001, p. 64.

⁷²⁷ Чедомир Попов, *op. cit.*, стр. 314.

⁷²⁸ Benjamin D. Rhodes, *op. cit.*, p. 77.

⁷²⁹ Дубравка Стојановић, *op. cit.*, стр. 128.

⁷³⁰ Benjamin D. Rhodes, *op. cit.*, p. 116.

⁷³¹ Дубравка Стојановић, *op. cit.*, стр. 102.

⁷³² Benjamin D. Rhodes, *op. cit.*, p. 115.

Све помирљивије тонове доктринарних докумената САД пратило је и смањење америчког интервенционизма у послове латиноамеричких држава, који је био релативно висок двадесетих година XX века (Хаити, Доминиканска Република, Никарагва), до предусретљивијег приступа тридесетих година, нарочито после доласка на власт председника Рузвелта. Са друге стране, и латиноамеричке државе су, прихватањем америчког посредовања у њиховим споровима, додатно доприносиле учвршћивању америчке доминације на Западној хемисфери. Наиме, САД су у улози медијатора допринеле окончању спорова Перуа и Чилеа 1929. године, Перуа и Колумбије 1934. године, као и Парагваја и Боливије 1935. године.⁷³³

Америчка спољна политика у међуратном периоду уобичајено се карактерише као изолационистичка, иако је такав опис веома проблематичан.⁷³⁴ Наиме, иако САД нису ратификовале Версајски мировни споразум, нити су се значајније уплитале у војне интервенције током тридесетих година, њихов спољнополитички приступ био је далеко од изолационистичког, нарочито када је реч о Латинској Америци. Будући да је Западна хемисфера представљала зону америчког интереса у којој још из предратног периода нису желеле супарнике, САД су и у међуратном периоду задржале снажан утицај на прилике у латиноамеричким државама. Осим тога, на конференцијама о поморском наоружању Вашингтон је успео да издјестује за себе веома повољне услове, који су му омогућили да Западну хемисферу задржи под својом контролом. Када је реч о приликама у Европи, САД су углавном користиле свој финансијски утицај да би приморале европске државе на спољнополитичке компромисе, о чему нарочито сведоче питања ратних репарација и Локарно пакт. Ситуација у источној Азији била је још једно од подручја значајних за Вашингтон, а посебно уочена нарастајућа опасност од Јапана. Међутим, од почетка јапанских агресивних корака у Манџурији, који су настављени кроз повлачење Токија из система контроле поморског наоружања и скоро потпуног поробљавања кинеског приобаља, Вашингтон је реаговао Стимсоновом доктрином тј. одбијањем признања промена граница силом. Наведена одлука да се значајније не делује против све веће јапанске претње још је један од показатеља усредсређености интересовања америчког руководства на Латинску Америку у међуратном периоду.

3.1.3.2 Велика Британија

Након Првог светског рата Велика Британија је и даље имала највеће колонијално царство на свету, али је њена позиција међу поларним силама била слабија у односу на предратни период. Британско руководство је и у међуратном периоду настојало да се придржава политике балансирања међу европским силама, настојећи да ниједна не оствари доминацију на континенту,⁷³⁵ нити да угрози њене поседе ван Европе. „Британски политичари међуратног периода су се суочили са дилемом која је била вероватно ван капацитета за решавање чак и међу најдаровитијима. Повлачење Сједињених Држава из Версајског споразума и чланства у Друштву народа оставило је Британију као главну потпору међународног решења из 1919. године. Такав задатак би увек изложио ресурсе те земље до крајњих граница“.⁷³⁶ Стога је Лондон већ у двадесетим годинама прошлог века

⁷³³ Чедомир Попов, *op. cit.*, стр. 314.

⁷³⁴ Bear F. Braumoeller, “The Myth of American Isolationism”, *Foreign Policy Analysis*, Vol. 6, No. 4, 2010, p. 349.

⁷³⁵ Steven E. Lobell, “Britain’s Grand Strategy during the 1930s: From Balance of Power to Components of Power”, in: Jeffrey W. Taliaferro et al (eds.), *The Challenge of Grand Strategy: The Great Powers and the Broken Balance between the World Wars*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, p. 147.

⁷³⁶ David Dutton, “Guilty Men? Tree British Foreign Secretaries of the 1930s”, in: Frank McDonough (ed.), *The Origins of the Second World War: An International Perspective*, Continuum, London, 2011, pp. 144-167.

морао да напусти политику „сјајне изолације“ у Европи и активније се укључи у континенталне односе, али и у очување своје глобалне позиције.⁷³⁷

У таквој констелацији међународних односа, Британија је у двадесетим годинама почела да показује знаке веће предусретљивости према Немцима и Совјетима у односу на Француску, зазирући од њеног претераног јачања.⁷³⁸ Већ на Версајској мировној конференцији британски представници настојали да очувају Немачку пред француским захтевима, као неопходни елемент за успостављање равнотеже снага у Европи, како према Француској, тако и према СССР.⁷³⁹ Стога је Лондон заузимао помирљивије ставове према питању ратне одштете коју је Берлин требало да исплати победницима рата, тако и у погледу граница Вајмарске републике. Наведена тенденција прерасла је тридесетих година XX века у „политику попуштања“ према агресивним поступцима најпре Јапана у Манџурији, затим Италије у Етиопији, а на крају и Хитлерове Немачке.

Увиђајући потребу за балансирањем у веома динамичном спољнополитичком окружењу на европском континенту, Велика Британија је бивала све више ангажована у покушајима да одржи равнотежу између Немачке и Француске. Стога је Лондон био један од потписника Локарно пакта, који је требало да умири Париз, али је истовремено указао на британску неспремност да гарантује границе Пољске и Чехословачке. Суочено са све већом агресивношћу нацистичког режима у Немачкој, британско руководство се определило да прећутно одобри кршења одредби Версајског споразума о ограничењима немачких оружаних снага, као и да активно учествује у распарчавању Чехословачке на Минхенској конференцији. Уочавајући да наведена попуштања Берлину нису донела умиривање немачких захтева за корекције граница на истоку, Лондон је одлучио да у марту 1939. године Пољској да унилатералне гаранције, које су касније издате Румунији и Грчкој.⁷⁴⁰

Иако се поменути спољнополитички наступ пред Други светски рат испоставио кратковидим, британско руководство је, у складу са својим финансијским ограничењима и превеликим теретом одржавања позиција широм света, ипак успевало да се усредреди на супротстављање кључним компонентама јапанске, немачке и италијанске моћи. Наиме, сопственим програмом наоружавања, али и наметнутим мировним решењима и уговорима о ограничавању наоружања, Британија је настојала да задржи јаку морнарицу, зарад супротстављања Италији и Јапану, али и ваздухопловство, како не би дозволила Немачкој да оствари премоћ у ваздуху.⁷⁴¹

Зарад задржавања статуса поларне силе, Лондон се посебно фокусирао на одржање и ширење колонијалног царства, нарочито на Блиском истоку и афричком континенту. О томе сведочи чињеница да је Британија на мировним конференцијама након Првог светског рата била једина држава која је добила мандате из све три групе. Наиме, из мандата категорисаних као територије које је неопходно припремити за независност (мандати групе А), Британији су припали Палестина, Транс-Јорданија и Месопотамија,⁷⁴² док су од бивших немачких колонија у централној Африци (мандати групе Б) под управу Лондона стављени део Тоголанда, део Камеруна и Тангањика. На крају, од поседа Немачке у Азији и Океанији (мандати групе Ц) Британија је добила острво Науру. Значајно је поменути и да су британски доминиони Аустралија, Нови Зеланд и Јужна Африка такође добили одређене мандатне територије на управу.⁷⁴³ Међутим, економски ослабљена Британија се суочавала са све више проблема у остваривању контроле над колонијама, што је приморало Лондон да на крају

⁷³⁷ Чедомир Попов, *op. cit.*, стр. 111.

⁷³⁸ Henry Kissinger, *op. cit.*, p. 252.

⁷³⁹ Чедомир Попов, *op. cit.*, стр. 121.

⁷⁴⁰ Henry Kissinger, *op. cit.*, p. 342.

⁷⁴¹ Steven E. Lobell, *op. cit.*, p. 152.

⁷⁴² Чедомир Попов, *op. cit.*, стр. 164.

⁷⁴³ *Ibidem*, стр. 140.

успостави својеврсну заједницу метрополе и њених доминиона окупљених у Британски комонвелт.⁷⁴⁴

3.1.3.3 Француска

Победа у Првом светском рату и Версајски мировни уговор нису умирили француска страховања од Немачке у међуратном периоду, иако је Париз у међународним односима, заједно са Лондоном, преузео до тада највећи ангажман.⁷⁴⁵ Вилсонов предлог о формирању Друштва народа и на њему засноване међународне безбедности нису умањили француске бојазни од Немачке, будући да би Француска у случају новог немачког напада, а у одсуству интервенције Велике Британије и САД на њеној страни, највероватније била поражена.⁷⁴⁶ Имајући то у виду, француски преговарачи су инсистирали на гаранцијама наведене две силе да ће у таквом развоју ситуације стати на страну Париза, што је након дужих преговора претворено и у два предлога споразума Француске са поменути државама. Међутим, одбацивањем Версајског уговора, амерички Сенат је одбацио и могућност давања наведених гаранција,⁷⁴⁷ што је приморало Француску да потражи замену за основац своје безбедносне политике на помоћ Велике Британије и САД. Стога је константа спољнополитичког наступа Париза у послератном раздобљу била тежња да се Берлин примора на стриктно поштовање мировног споразума (посебно надокнаде ратне штете), као и да се изгради систем европских савеза и гаранција који ће онемогућити понављање немачке агресије на Француску.⁷⁴⁸ Ван Европе, очувани су колонијални поседи, чему су придодате и мандатне територије.

Када је реч о припремама за Версајску мировну конференцију, француска влада је под вођством Жоржа Клемансоа израдила прелиминарни мировни пројекат у коме су наведени захтеви Париза. Они су се примарно односили на Немачку, како на њену западну границу (повратак Алзаса и Лорене Француској у границама из 1814. године, захтеви за управом над Сарском облашћу, демилитаризација Рајнске области), затим на њене источне територије (успостава независне Пољске и Чехословачке), али и на унутрашње уређење (подстицање федералистичких тенденција). На крају, захтевана је и подела немачких колонија међу победницима, при чему је Француска највећи интерес исказала за немачке поседе у Африци и турске на Блиском истоку.⁷⁴⁹ У мировни уговор са Немачком био је уграђен значајан део поменутог предлога, а корекције су се тичале границе Алзаса и Лорене (враћено је стање из 1870. године), статуса Сара (није анектиран од стране Француске, али су његови привредни потенцијали практично стављени под француску контролу). Иако француски предлози ограничавања немачке војне моћи нису у потпуности услишени, немачка армија била је значајно ограничена Версајским мировним споразумом, уз успостављање Међусавезничке комисије за контролу немачког наоружања.⁷⁵⁰

Да би у Европи задржала статус поларне силе, Француска је током целог међуратног периода настојала да на континенту развије и систем савеза који ће јој омогућити обуздавање Немачке. Услед тога, Париз се снажно залагао за обнову и јачање Пољске и Чехословачке, како би се направила солидна основа за стварање профранцуског блока централноевропских држава.⁷⁵¹ Иако је Мала антанта Чехословачке, Румуније и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца створена 1922. године насупрот тадашњим намерама Француске, Париз је са

⁷⁴⁴ Ibidem, стр. 315.

⁷⁴⁵ Richard James Overy, *The Inter-War Crisis 1919–1939*, Second edition, Pearson, Harlow, 2007, p. 79.

⁷⁴⁶ Henry Kissinger, op. cit, p. 235.

⁷⁴⁷ Чедомир Попов, op. cit, стр. 186; Henry Kissinger, op. cit, p. 238.

⁷⁴⁸ Чедомир Попов, op. cit, стр. 103.

⁷⁴⁹ Ibidem, стр. 123-124.

⁷⁵⁰ Ibidem, стр. 138-139.

⁷⁵¹ Henry Kissinger, op. cit, p. 243.

сваком од њених чланица закључио засебан уговор, како би додатно ојачао наведену групацију.⁷⁵² Према је основни циљ поменутог савеза требало да буде очување статуса кво и спречавање мађарског национализма, Париз је настојао да Мала антанта буде део система ограничавања Немачке, као и спречавање продора комунизма из СССР. Са друге стране, западне немачке границе и демилитаризацију Рајнске област француска дипломатија настојала је да утврди Пактом из Локарна 1925. године, а том приликом обезбедила је за Француску и Велику Британију улогу посредника уколико Немачка нападне Пољску или Чехословачку.⁷⁵³ Паралелно са мултилатералним напорима, билатерална савезништва Француска је усагласила са Белгијом, Пољском и Чехословачком.⁷⁵⁴ Међутим, дипломатски напори Париза били су усмерени на придобијање и Велике Британије за закључење савезничког уговора, што је у очима француског руководства била једина гаранција против растуће моћи Немачке. Али, Лондон ће у разматрањима таквих француских понуда полазити од погрешне претпоставке да је Париз у доминантној позицији на континенту и да га не би требало охрабривати давањем војних гаранција.⁷⁵⁵

Такође, Француска у међуратном периоду није презала од војних интервенција како би заштитила своје интересе у Европи и Азији. То потврђују како интервенција у Турској 1919-1923. године, као и чињеница да су француске трупе зарад обезбеђења извршења Версајског споразума 11. јануара 1923. године окупирале Рурску област у Немачкој, а француска управа над наведеним подручјем трајала је до августа 1925. године.⁷⁵⁶ Иако је званично спроводила политику немешања у грађански рат у Шпанији и учествовала у обезбеђењу ембарга на оружје тој држави, Француска је тајно пружала помоћ републиканским снагама. Ван Европе, Париз се војно ангажовао заједно са Шпанијом 1924-1926. године како би се на територији Марока победила побуњена берберска племена.⁷⁵⁷

Француско колонијално царство било је увећано након победе у Првом светском рату кроз добијање мандатних територија на Блиском истоку и у Африци. Наиме, Париз је од мандата из групе А добио на управу Сирију и Либан, док је од афричких немачких поседа (мандати групе Б) Француска добила део Тогоа и Камеруна, као и део Екваторијалне Африке.⁷⁵⁸ На тај начин је Француска, након Велике Британије, мировним уговорима остварила највеће територијалне добитке ван Европе.

Улога Француске у међународним односима у периоду између два светска рата била је значајна и због њених предлога о искључењу рата као легалне опције која стоји на располагању државама. У том смеру Париз је најпре, заједно са Лондоном, предложио Женевски протокол 1924. године, кога је прелиминарно прихватило и Друштво народа, али је наведени документ остао ван снаге услед промене владе у Великој Британији, будући да се нови кабинет противио његовом усвајању.⁷⁵⁹ Други споразум са сличном тематиком француски премијер Аристид Бријан 1927. године предложио је државном секретару САД Френку Келогу, који је, након усаглашавања усвојен 27. августа 1928. године под називом „Пакт о општем одрицању од рата“, а у јавности је остао познат по његовим састављачима. Првобитни круг земаља који је приступио наведеном договору биле су Велика Британија, Немачка, Италија, Јапан, Пољска, Чехословачка и Белгија, док му је касније укупно пришло 57 држава, међу којима и девет које нису биле чланице Друштва народа.⁷⁶⁰

⁷⁵² Paul Kennedy, *op. cit.*, p. 277.

⁷⁵³ Чедомир Попов, *op. cit.*, стр. 272.

⁷⁵⁴ Paul Kennedy, *op. cit.*, p. 277.

⁷⁵⁵ Henry Kissinger, *op. cit.*, p. 251.

⁷⁵⁶ Чедомир Попов, *op. cit.*, стр. 251.

⁷⁵⁷ *Ibidem*, стр. 211.

⁷⁵⁸ *Ibidem*, стр. 140.

⁷⁵⁹ *Ibidem*, стр. 253-254.

⁷⁶⁰ *Ibidem*, стр. 294-296.

3.1.3.4 Италија

Фашистички вођа Бенито Мусолини (Benito Mussolini) био је доминантни актер када је реч о спољнополитичким одлукама Италије у међуратном периоду, имајући у виду диктаторски карактер његовог режима. Не само да је желео да обнови италијанску позицију на светској сцени, којом није био задовољан, него је стремио експанзионистичким циљевима, који су сажети у програм „животног простора“ (spazio vitale), који би се састојао од два дела. Наиме, освајањима у ширем подручју Медитерана требало је створити „мали простор“ (piccolo spazio) насељен искључиво Италијанима, као и „велики простор“ (grande spazio) којим би доминирао Рим.⁷⁶¹ Мали простор би, осим Италије, подразумевао и остале територије које би биле припојене Краљевини – Словенија, Далмација, јонска острва, Ница и Корзика, уз вероватно и додаток Савоје и БиХ. Велики простор би био подељен на независне државе под италијанским утицајем (Хрватска, Црна Гора, Србија, Велика Албанија, Грчка, Бугарска, Румунија, Мађарска, Шпанија, Португалија, Француска, Турска, Египат, Палестина, Ирак и Јемен) и италијанске колоније у Африци (Либија, источна Африка).⁷⁶² На тај начин би Италија требало да овлада Средоземним и Црвеним морем, претварајући их у „наша мора“ (mari nostri), осигуравајући излаз на Индијски океан.⁷⁶³

У првој деценији своје власти Мусолини није предузимао амбициозније потезе према иностранству, првенствено услед намере осталих поларних сила (нарочито Велике Британије) да му се у томе супротставе.⁷⁶⁴ За тај период карактеристичне су само две агресивне акције усмерене према ономе што је означено као „мали простор“ – краткотрајно заузимање Крфа 1923. године и анексија Ријеке 1924. године. Након тога, Мусолини се посветио ојачавању власти у колонијама, гушећи побуну у Либији и припремајући се за напад на Етиопију. Истовремено, повезао је Италију са ревизионистичким државама око Југославије (Аустријом, Мађарском и Бугарском),⁷⁶⁵ док је са Албанијом 1927. године успоставио и војни савез.⁷⁶⁶ Освајачки период фашистичке спољне политике започет је италијанским нападом на Етиопију, која је завршена анексијом наведене државе 1936. године. Мешањем у грађански рат у Шпанији Мусолини је осигурао део западног Медитерана, а наредни експанзионистички потез Рима тицао се окупације Албаније 1939. године, уз закључивање персоналне уније са том државом.⁷⁶⁷ На крају, италијанске акције током Другог светског рата ишле су у прилог закључку да је фашистички режим стремио остварењу плана о „животном простору“ – Италија је учествовала у нападима на Француску, Југославију и Грчку, преуређујући делове наведених држава према својим потребама. Описани развој догађаја потврђује да фашистички спољнополитички планови за успон на светској сцени нису остали мртво слово на папиру, него да је на њима систематски рађено све време Мусолинијеве власти.

⁷⁶¹ Davide Rodogno, *Fascism's European Empire: Italian Occupation During the Second World War*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 48.

⁷⁶² Ibidem, p. 52.

⁷⁶³ Robert Mallett, *Mussolini and the Origins of the Second World War: 1933–1940*, Palgrave Macmillan, New York, 2003, pp. 221-222.

⁷⁶⁴ Ibidem, p. 16.

⁷⁶⁵ Ibidem, p. 20.

⁷⁶⁶ Чедомир Попов, op. cit, стр. 289.

⁷⁶⁷ Bernd Jürgen Fischer, *Albania at War 1939-1945*, Purdue University Press, West Lafayette, 1999, p. 36.

3.1.3.5 Јапан

Још пре Првог светског рата Јапан је успео да обезбеди упоришта на азијском континенту из којих је настојао да шири свој утицај, првенствено у Кореји и Кини, а тек секундарно и на руском Пацифику.⁷⁶⁸ Тако је 1910. године анектирао Кореју,⁷⁶⁹ а 1915. године је принудио Кину на бројне уступке, међу којима је било и стварање зоне искључивог утицаја од провинција Шантунг, јужне Манџурије, источне Монголије, Хањехпинга и Фукиена. Осим тога, током 1916. и 1917. године јапанске власти су приморале Кину да им призна додатна права у виду специјалних интереса у тој држави, а нарочито на подручјима која се граниче са јапанским.⁷⁷⁰ Истовремено Јапан се умешао у руски грађански рат, заузимајући знатан део Сибира и руске пацифичке обале,⁷⁷¹ одбијајући да са руских територија повуче своје трупе након окончања Првог светског рата. Током дејстава против Немачке у Првом светском рату Јапан је успео да заузме већи део немачких далекоисточних поседа, што му је омогућило да их на Версајској мировној конференцији задржи у форми мандата групе Ц, иако су јапанске власти стремиле анексији наведених подручја.⁷⁷² Те територије обухватале су: Цингтао на полуострву Шантунг, затим Маршалска, Маријанска и Каролинска острва, као и Палау.⁷⁷³ Имајући у виду да је Јапан био једина расно различита поларна сила након Првог светског рата, његови представници су захтевали да се у оснивачки акт Друштва народа унесе клаузула о искључењу расне дискриминације, што није наишло на разумевање осталих сила.⁷⁷⁴

Међутим, наведено колонијално царство Јапана било је ограничено Вашингтонском конференцијом 1922. године како по питању поседа у Кини, тако и позиција у Русији.⁷⁷⁵ Наиме, јапанска права у Кини су била знатно сужена, тако да је укинута зона ексклузивних интереса, уз задржавање појединих уступака (закуп луке у Порт Артуру, коришћење рудника у Хањехпингу и повластице јапанских досељеника у Манџурији). Када је реч о Русији, на наведеној конференцији је издејствовано јапанско повлачење са руског Далеког истока, при чему је једино спорно питање остало острво Сахалин.⁷⁷⁶ На ширем плану, јапанско-британски савез из 1901. године, од кога је Токио имао значајних користи у претходном периоду, био је претворен у Пакт четворице који је гарантовао непроменљивост граница на Далеком истоку, што је довело до незадовољства јапанских националистичких кругова, а нарочито војске.⁷⁷⁷ Осим тога, договорени паритети поморске моћи, према којима је Јапан био у инфериорнијем положају у односу на САД и Велику Британију такође нису доприносили осећају једнакости наведених сила, услед чега су Токију направљени уступци када је реч о одржавању статуса кво у погледу фортификација на Пацифику. То је практично значило да САД неће градити нова утврђења западно од Хаваја, што је на западној обали Тихог океана оставило британски Сингапур као најближи изазов за Јапан.⁷⁷⁸

Иако ограничена одредбама Вашингтонске конференције, јапанска влада је до краја треће деценије XX века водила релативно мирну спољну политику (тзв. „Шидехара

⁷⁶⁸ John J. Mearsheimer, *op. cit.*, p. 174.

⁷⁶⁹ Дубравка Стојановић, *op. cit.*, стр. 59.

⁷⁷⁰ Чедомир Попов, *op. cit.*, стр. 212-213.

⁷⁷¹ Ian Nish, *Japanese Foreign Policy in the Interwar Period*, Praeger, Westport, 2002, p. 23.

⁷⁷² *Ibidem*, pp. 20-21.

⁷⁷³ Чедомир Попов, *op. cit.*, стр. 139-140.

⁷⁷⁴ Ian Nish, *op. cit.*, p. 20; Ian Clark, *International Legitimacy and World Society*, Oxford University Press, Oxford, 2007, p. 94-95.

⁷⁷⁵ Дубравка Стојановић, *op. cit.*, стр. 106.

⁷⁷⁶ Чедомир Попов, *op. cit.*, стр. 221-222.

⁷⁷⁷ Ian Nish, *op. cit.*, p. 30.

⁷⁷⁸ *Ibidem*, p. 39.

дипломатија“) у односу на оно што ће уследити у тридесетим годинама.⁷⁷⁹ На промену наступа у иностранству утицала је Велика економска криза, а као њена најзначајнија последица издвојио се већи утицај војног фактора на спољнополитички наступ Јапана.⁷⁸⁰ У том контексту, војна експанзија је постала једино решење јапанског привредног проблема, а прва мета такве политике постала је Кина, имајући у виду да је била најрањивији јапански сусед.

Тешкоће у које је током двадесетих година упала кинеска држава довеле су до снажних подела у тој земљи, а 1922. године маршал Џанг Цуолин је прогласио независност Манџурије. Међутим, после његовог убиства 1928. године његов наследник је прихватио централну кинеску власт, настојећи да потисне и совјетски и јапански утицај из Манџурије. Будући да је су се таква настојања временски поклопила са растом утицаја ратоборне јапанске војне фракције, наведене супротности довеле су до јапанске интервенције у Манџурији 1931. године.⁷⁸¹ Заузевши наведену област за само шест седмица, Јапан је на тој територији 1. марта 1932. године формирао марионетску државу Манџукуо, у чијој су администрацији распоређени јапански саветници.⁷⁸² Будући да се наведеној агресији на Кину ниједна од поларних сила није војно супротставила, Јапан је 1. јануара 1933. започео операцију заузимања суседне кинеске области Џехол, што је Пекинг, услед одсуства било какве спољне помоћи, био принуђен да призна већ у мају исте године.⁷⁸³ Након краће паузе, јапанска експанзија у Кини настављена је у мају 1935. године упадом у провинцију Хебеј, затим у јуну у покрајину Унутрашња Монголија, док у новембру нападају области Пекинг и Тјенџин. Међутим, отворени рат са Кином започиње 1937. године,⁷⁸⁴ када јапанске трупе започињу обимне операције како би преуредили кинеску државу тако да Јапан добије признање власти у северним областима, док би у јужним кинеским провинцијама била организована пројапанска полузависна Кина.⁷⁸⁵ Имајући у виду кинеско одбијање признања јапанских освајања, међусобни рат је настављен до 1945. године.

3.1.3.6 Немачка

У међуратном периоду немачку спољну политику начелно можемо поделити на период пре доласка нациста на власт и раздобље експанзионизма под Хитлеровим вођством. Заједничка тенденција им је била одбацивање Версајског споразума и подређеног положаја у коме се Немачка нашла након пораза у Првом светском рату, уз намеру да се статус поларне силе поврати постепеним наоружавањем и враћањем територија у средњој и источној Европи. Разликовало их је то што би се Хитлерови претходници на томе зауставили, док је то њему представљало само увертуру за остварење превласти на континенту, како би Немачка постала истинска светска сила.

Најзначајнија личност немачке спољне политике након Првог светског рата до доласка нациста на власт био је Густав Штреземан, који је од 1923. до 1929. године био шеф дипломатије Вајмарске републике. Настојећи да оспори територијална решења која је предвиђа Версајски уговор, његов план је било да се прихватањем западних немачких граница експанзионизам пренесе на источне и јужне суседе, уз повратак одузетих колонија.

⁷⁷⁹ Dale C. Copeland, “Economic Interdependence and the Grand Strategies of Germany and Japan, 1925–1941”, in: Jeffrey W. Taliaferro, Norrin M. Ripsman, Steven E. Lobell (eds.), *The Challenge of Grand Strategy: The Great Powers and the Broken Balance between the World Wars*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, p. 136.

⁷⁸⁰ Ibidem, p. 138; Чедомир Попов, *op. cit.*, стр. 332-333.

⁷⁸¹ Дубравка Стојановић, *op. cit.*, стр. 134-135.

⁷⁸² Чедомир Попов, *op. cit.*, стр. 334-338.

⁷⁸³ Ibidem, стр. 339-340.

⁷⁸⁴ Дубравка Стојановић, *op. cit.*, стр. 154-155.

⁷⁸⁵ Чедомир Попов, *op. cit.*, стр. 408-409.

У том контексту је закључио споразум у Локарну 1925. године којим су гарантоване границе са Француском и Белгијом, одбијајући да искључи употребу силе на истоку. Заузврат, Немачкој је одобрено стицање статуса сталног члана Савета Друштва народа. Стога се фокус Штреземановог рада од тада померио ка повратку територија датих Пољској и Литванији, као и на могуће уједињење Немачке и Аустрије. Иако је наглашавао важност економских мера у спровођењу ове политике, ипак је истицао да у крајњем остварење тог плана укључује и ратну опцију.⁷⁸⁶ У исто време немачки генералштаб (Турренант), чији је утицај на спољну политику земље све више растао, планирао је поновно наоружавање Немачке како би се поразила Француска и повратиле изгубљене територије на истоку, уз уједињење са Аустријом. Циљ наведених акција требало је да буде повратак статуса европске силе, а у крајњем и стицање статуса светске силе.⁷⁸⁷ Неуспешни покушај стварања царинске уније Немачке и Аустрије 1931. године (Курцијус-Шоберов споразум) такође је стремио остварењу изложених планова.⁷⁸⁸ Додатна потврда немачког статуса поларне силе била је и декларација САД, Велике Британије, Француске и Италије од 11. децембра 1932. године да се тој држави признају „једнака права“ у контексту разматрања изградње система безбедности заснованог на разоружању.⁷⁸⁹

Након доласка нациста на власт 1933. године, Хитлерова концепција „животног простора“ (Lebensraum), изложена у његовом манифесту „Моја борба“, постаје истински дугорочни спољнополитички циљ Немачке. Наведени план је подразумевао да Немачка може да изгради дуготрајно царство и испуни своју „историјску мисију“ само освајањем огромних територија које леже источно од ње, отимајући их од СССР.⁷⁹⁰ То је требало да немачком народу, схваћеном као вишој раси, донесе „свежи животни простор“ у замену за ратну жртву коју би морао да поднесе како би успео да оствари превласт у Европи, колонизујући поменути простор и „окрутно га германизујући“.⁷⁹¹ Хитлеров план је имао неколико корака, а требало је да започне кажњавањем Француске за пораз у Првом светском рату, затим да се настави зближавањем са Италијом и Великом Британијом, уз остваривање циљева његових претходника – повратка територија на источним границама и присаједињења Аустрије. Ти кораци су требало да остваре основу за вођење најважнијег рата, оног против СССР, како би се заузео планирани „животни простор“ и Немачка претворила у светску силу.⁷⁹² Под немачком доминацијом Европа би требало да буде подељена у складу са Хитлеровим расистичким схватањима – германски народи били би третирани као савезници Великог немачког рајха, док би романски народи, Мађари и Грци били немачки вазали. Најгори положај био је предвиђен словенским народима, сматраним најнижом расом, што је подразумевало њихово поробљавање и истребљење.⁷⁹³

Да наведени планови нису остали мртво слово на папиру говоре и агресивни поступци нацистичке Немачке, који су пратили фазе наведене у Хитлеровом делу. Наиме, након ремилитаризације Рајнске области 1936. године, уследили су мешање у Шпански грађански рат исте године, затим анексија Аустрије и распарчавање Чехословачке 1938. године и присаједињење Мемелске области 1939. године. Такође, освајањем Пољске и ратним поразом Француске Хитлер је сматрао да су створени предуслови за његов најважнији рат, који је отпочео 22. јуна 1941. године нападом на СССР.

⁷⁸⁶ Manfred Messerschmidt, “Foreign Policy and Preparation for War”, in: Wilhelm Deist et al, *Germany and the Second World War*, Volume I, Clarendon Press, Oxford, 1990, pp. 556-557.

⁷⁸⁷ Ibidem, pp. 556-557.

⁷⁸⁸ Чедомир Попов, *op. cit.*, стр. 328-329.

⁷⁸⁹ Ibidem, стр. 345; Thomas Davies, “France and the World Disarmament Conference of 1932–34”, *Diplomacy & Statecraft*, Vol. 15, No. 4, 2004, p. 768.

⁷⁹⁰ Hugh Trevor-Roper, “Hitler's War Aims”, in: H.W. Koch (ed.), *Aspects of the Third Reich*, Macmillan Press, London, 1985, p. 239.

⁷⁹¹ Manfred Messerschmidt, *op. cit.*, p. 547.

⁷⁹² Ibidem, pp. 548-549.

⁷⁹³ Чедомир Попов, *op. cit.*, стр. 109-110.

3.1.3.7 Савез Совјетских Социјалистичких Република

Спољнополитички наступ СССР између два светска рата оснивао се на два принципа: борби против империјализма и мирољубивој коегзистенцији.⁷⁹⁴ Прво начело захтевало је стални спољни активизам совјетске државе како би допринела светској револуцији,⁷⁹⁵ чему је требало да послужи Комунистичка интернационала (КИ), основана у марту 1919. године.⁷⁹⁶ Иако замишљена као координациони и саветодавни механизам социјалистичких партија ван СССР, она се временом претворила у високо централизован инструмент совјетске спољне политике који је Москви потчинио наведене партије у иностранству.⁷⁹⁷ Када је реч о успесима Интернационале на том плану, њој није пошло за руком да у међуратном периоду изведе иједну револуцију, иако је предузимала активности како би до тога дошло. Ипак, да је КИ схватана као озбиљна претња од стране осталих поларних сила сведочи и закључивање Антикоминтерна пакта 25. новембра 1936. између Немачке и Јапана.⁷⁹⁸ Осим ангажовања КИ, СССР је 29. септембра 1936. године донео одлуку да се отворено умеша на страни републиканаца у Шпански грађански рат,⁷⁹⁹ пружајући најпре хуманитарну помоћ, а затим и оружје и војне саветнике. Премда је током међуратног периода повремено изгледало као да Москва губи интересовање за ширење револуције у иностранству, начело борбе против империјализма путем остварења светске револуције остало је у темељу совјетског спољнополитичког наступа. Полазећи од Лењинове претпоставке да СССР не може да преживи у изолацији, совјетско руководство је покушавало да заведе диктатуру радничке класе на светском нивоу.⁸⁰⁰

Принцип мирољубиве коегзистенције први пут је употребио Лав Троцки током преговора о миру са Немачком 1918. године,⁸⁰¹ а доживео је различите интерпретације у међуратном периоду. Трбало је да представља кратак предах од рата док се не подигне револуција у европским земљама, али је након неуспеха преврата у Минхену и Мађарској совјетско руководство на челу са Лењином одлучило да наведени принцип буде основа за мирнодопски развој прве комунистичке државе.⁸⁰² Усвајањем „Нове економске политике“ у совјетски спољнополитички наступ уграђена је и теза о укључивању државе пролетаријата у међународне односе, што је резултирало скорим потписивањем трговинских споразума са више европских држава.⁸⁰³ Међутим, „у бољшевичкој теорији међународних односа социјалистички и капиталистички системи су остали антагонистички“, услед чега би мирољубиву коегзистенцију требало пре појмити као опис „стања“ међународних односа у једном периоду,⁸⁰⁴ а не политике совјетског руководства.⁸⁰⁵ Другим речима, опстанак СССР и ширење комунизма постали су „непосредни циљ, а коегзистенција тактика“.⁸⁰⁶ Као највећу претњу првој комунистичкој држави и Лењин и Стаљин су посматрали евентуални савез и и

⁷⁹⁴ Jon Jacobson, *When the Soviet Union Entered World Politics*, University of California Press, Berkeley, 1994, p. 44.

⁷⁹⁵ Gordon Martel, op. cit, p. 8.

⁷⁹⁶ Ian A. Thatcher, "Envisioning a New World Order", in: Gordon Martel (ed.), op. cit, p. 148.

⁷⁹⁷ Jon Jacobson, op. cit, p. 32.

⁷⁹⁸ Чедомир Попов, op. cit, стр. 392.

⁷⁹⁹ Stanley G. Payne, *The Spanish Civil War, the Soviet Union, and Communism*, Yale University Press, New Heaven, 2004, p. 127.

⁸⁰⁰ Ian A. Thatcher, op. cit, p. 149.

⁸⁰¹ Jon Jacobson, op. cit, p. 17.

⁸⁰² Ibidem, p. 19.

⁸⁰³ Ibidem, p. 20.

⁸⁰⁴ Henry Kissinger, op. cit, p. 260.

⁸⁰⁵ Jon Jacobson, op. cit, p. 26.

⁸⁰⁶ Henry Kissinger, op. cit, p. 261.

истовремени напад капиталистичких држава против СССР, услед чега су настојали да не буду увучени у рат са неком од тих држава пре него што оне почну да ратују међусобно.⁸⁰⁷

Имајући у виду интервенцију поларних сила у руски грађански рат, као и дипломатску изолацију СССР након окончања унутрашњег сукоба у тој држави, Москва је била изостављена из најважнијих безбедносних и дипломатских токова током прве половине двадесетих година. Шта више, новоуспостављене државе у Средњој и Источној Европи требало је да послуже као „санитарни кордон“ против ширења комунизма на континенту,⁸⁰⁸ али је СССР настојао да пронађе начин да заобиђе дипломатску изолацију која му се наметала. У том контексту совјетско руководство је успело да искористи незадовољство Немачке послератним уређењем Европе, што је довело до приближавања наведене две државе већ 1922. године на конференцији у Рапалу, када је потписан немачко-совјетски уговор о пријатељству, чиме је СССР добио прво признање од стране неке од значајнијих европских држава.⁸⁰⁹ Уследила су успостављања дипломатских односа и са Великом Британијом, Италијом и Француском 1924. године,⁸¹⁰ као и са Јапаном наредне године, чиме су САД остале једина поларна сила која није признавала СССР током двадесетих година,⁸¹¹ већ ће то учинити тек 1933. године.

Потпуно признање совјетске државе као поларне силе уследиће 1934. године, када је СССР постала чланица Друштва народа и стекла позицију сталног члана Савета те међународне организације.⁸¹² Потписивање совјетско-француског споразума 1935. године било је још једно признање наведеног статуса поларне силе за СССР,⁸¹³ као и спољнополитички обрт који је донело закључење совјетско-немачког споразума о ненападању 23. августа 1939. године, којим су две силе разграничиле своје сфере утицаја у Источној Европи. Наиме, тајним протоколом уз наведени уговор Берлин и Москва су предвидели да ће у случају „политичко-територијалних промена“ немачку зону утицаја чинити највећи део Пољске и Литванија, док би се под совјетском сфером подразумевале Финска, Естонија, Летонија, источни део Пољске и Бесарабија, која је тада била део Румуније.⁸¹⁴ Каснији развој догађаја указао је да је наведена подела углавном била поштована од почетка Другог светског рата, па све до немачког напада на СССР.

3.1.4 Међуратни поредак као мултиполарни систем

Сагледавајући материјалне и друштвене показатеље који указују на поларност међуратног система установили смо да се они слажу у оцени да је глобално посматрано период од 1919. до 1939. године карактерисала мултиполарност. Међутим, ту углавном престају сличности између наведених група индикатора, будући да се оне разликују како по броју полова међународног система, тако и по конкретним државама којима се придаје статус поларне силе.

Материјални показатељи изложени у поглављу 3.1.1 указују да је међуратни систем имао, у зависности од доње границе материјалних способности за поларну силу, шест до осам полова. Највећи проблем наведене класификације је Кина, коју материјални показатељи сврставају високо на листи водећих држава, док је у реланости наведена држава играла

⁸⁰⁷ Ibidem, pp. 334-335.

⁸⁰⁸ Ibidem, p. 243.

⁸⁰⁹ Ibidem, p. 264.

⁸¹⁰ Чедомир Попов, *op. cit.*, стр. 255-256.

⁸¹¹ Ibidem, стр. 257.

⁸¹² Ibidem, стр. 361.

⁸¹³ Henry Kissinger, *op. cit.*, p. 296.

⁸¹⁴ Ibidem, p. 347; Чедомир Попов, *op. cit.*, стр. 477.

минорну улогу на међународној сцени. Наиме, не само да је током целокупног међуратног периода била растзана унутрашњим борбама између Куоминтанга и легалне владе,⁸¹⁵ него су и стране силе настојале да задрже поделу утицајних сфера у Кини као начин легализоване експлоатације ресурса поменуте државе. Иако је такав систем уплитања страног фактора у кинеске послове знатно умањен на Вашингтонској конференцији 1922. године, када су укинуте сфере утицаја и потврђен територијални интегритет Кине, Јапан је ипак задржао мање привредне привилегије, првенствено усредсређене на североисточне кинеске провинције.⁸¹⁶ Из наведених разлога Кина не може бити сврстана међу поларне силе, а нарочито ако се упореди са друштвеним показатељима статуса поларне силе, који јасно указују да та држава у међуратном систему није уживала наведени статус. Наиме, нити је имала стално чланство у Савету Друштва народа, није била учесница важнијих конференција и споразума којима су регулисана питања међународне безбедности, нити је њен спољнополитички наступ карактерисао ванрегионални домашај.

Наредна уочена слабост материјалних индикатора у међуратном периоду била је произвољност доње границе за статус поларне силе. Наиме, узимање у обзир само ове групе показатеља не решава проблем одређивања на који начин ће бити утврђен најнижи праг способности којима би држава требало да располаже да би била сматрана полом међународног система. Иако смо у поглављу 3.1.1 показали да резултати за границу од 3% и 5% нису значајни са глобалног становишта, јер систем задржава свој мултиполарни карактер у оба случаја, важне су када је реч о идентификацији поларних сила, имајући у виду да ако се определимо за вишу границу систем би чиниле две поларне силе мање. Међутим, уколико упоредимо које би конкретно државе биле избачене из круга поларних сила померањем границе на 5%, увиђамо да би такво решење било веома проблематично, нарочито ако се упореди са друштвеним факторима. Наиме, поменутим поштравањем доње границе Италија, Јапан (до 1936. године) и Француска (од 1936. године) не би били посматрани као поларне силе, што би било веома тешко оправдати поређењем са друштвеним показатељима, који указују да су наведене државе уживале статус поларне силе у међуратном периоду.

Уочавајући наведене недостатке, можемо констатовати да је у периоду између два светска рата материјална група индикатора била мање корисна за идентификацију поларних сила од групе друштвених показатеља, услед чега смо је употребили само као полазну основу у поступку утврђивања полова међународног система. Са друге стране, друштвени индикатори су знатно јасније указивали које су државе уживале статус поларних сила, услед чега закључке добијене на тај начин сматрамо научно валиднијим.

Стога међународни систем од 1919. до 1939. године одређујемо као мултиполарну конфигурацију, при чему је број поларних сила растао од првобитних пет до закључних седам. Наиме, од 1919. до 1925. године статус поларне силе уживале су Велика Британија, Француска, Италија, Јапан и САД, иако последња држава никада није постала чланица Друштва народа, па самим тим није ни преузела за њу резервисано једно од места сталних чланова Савета те организације. Међутим, САД ипак посматрамо као поларну силу, јер наведени поступак показује да је била третирана као поларна сила, а чланства у Савету Друштва народа се сама одрекла. Са друге стране, САД су учествовале у већем броју конференција и споразума значајних за глобалну безбедност, а америчка спољна политика имала је несумњиво ванрегионални домашај. Такође, њену доминацију над Латинском Америком ниједна од осталих поларних сила није доводила у питање ниједног тренутка, што такође указује на статус који су САД уживале између два светска рата.

Од споразума у Локарну 1925. године Немачка је стекла статус поларне силе, не само услед чињенице да је постала стална чланица Савета Друштва народа, него и због тога што је

⁸¹⁵ Чедомир Попов, *op. cit.*, стр. 213.

⁸¹⁶ *Ibidem*, стр. 221-222.

од тада учествовала у значајнијим безбедносним конференцијама и договорима, а ванрегионални значај њена спољна политика добија нарочито од доласка нациста на власт. На тај начин је број поларних сила кооптацијом повећан са пет на шест. Слично као и у америчком случају, излазак Јапана, Италије и Немачке из Друштва народа не тумачимо као умањивање њиховог статуса, имајући у виду да су поменуте државе ту одлуку самостално донеле. Услед немачког придруживања кругу поларних сила, од 1925. до 1934. године међународни систем је био шестополаран.

Последњи се поларним силама придружио СССР стицањем статуса сталног члана Савета Друштва народа 1934. године, што је довело до тога да међународни систем кооптацијом постане седмополаран. Иако је током двадесетих година совјетска држава стекла признање већине земаља, тек је 1933. године стекла признање САД, као последње поларне силе која је није прихватала као државу. Наведено је омогућило глобалну нормализацију односа са Москвом, што је убрзо довело и до њеног уласка у Друштво народа, као и повећаног активизма на спољнополитичком плану.

Када је настао међуратни систем, статус поларне силе уживале су државе победнице, које су пресудно утицале на његово обликовање. Међутим, иако најјача сила на свету, САД су већ годину дана после Париске мировне конференције промениле своје спољнополитичко усмерење, заузимајући делимично изолационистички став и постепено смањујући своје интервенционистичке активности у Латинској Америци. Стога су европски мир током двадесетих година и почетком тридесетих обезбеђивале Француска, Велика Британија, Италија и Немачка. Међутим до средине тридесетих година Јапан, Немачка и Италија постале су снажно ревизионистички настојене према Версајском систему, услед чега је за Лондон и Париз СССР постао потенцијални савезник у балансирању безбедносних изазова. Са друге стране, на путу јапанским агресивним поступцима није било силе која би их ефикасно спречила. На тај начин је мултиполарни систем у другој половини тридесетих година доживео и значајнију поларизацију на страни ревизиониста, најпре закључењем пакта Немачке и Јапана против Коминтерне 1936. године, а затим „Челичног пакта“ између Немачке и Италије, као и совјетско-немачког пакта о ненападању 1939. године. Тако је међуратна мултиполарност изгубила флексибилност која омогућава функционисање таквих система, што је довело до рата између групација које су чинили Немачка и Италија, са једне, и Велика Британија и Француска, са друге стране.

3.2 Карактеристике војног интервенционизма у раздобљу 1919-1939. године

Коришћењем критеријума из поглавља 2.1.6 и 2.2.3, у којима смо дефинисали међународне војне интервенције, издвојили смо осам таквих догађаја које су извеле поларне силе у периоду 1919-1939. године. Све такве интервенције наведене су у табели број 1, као и њихове особености по четири критеријума, на основу којих се може издвојити одређени парадигматски тип.

Табела 1 - Карактеристике војног интервенционизма у међуратном раздобљу

Војна интервенција	Унилатерална или мултилатерална	Отворена или прикривена	Удаљеност објекта интервенције	Исход интервенције
Рурска област 1923. године	мултилатерална (Француска и Белгија)	отворена	погранични	привремено запоседање Рура
Манџурија 1931. године	унилатерална (Јапан)	отворена	погранични	марионетска држава
Етиопија 1935. године	унилатерална (Италија)	отворена	погранични	анексија
Шпанија 1936-1938.	унилатерална (више сила)	прикривена	удаљен	победа једне стране у грађанском рату
Аустрија 1938. године	унилатерална (Немачка)	отворена	погранични	анексија
Мемел 1939. године	унилатерална (Немачка)	отворена	погранични	анексија
Албанија 1939. године	унилатерална (Италија)	отворена	погранични	персонална унија
Чешка 1939. године	унилатерална (Немачка)	отворена	погранични	протекторат

Када је реч о броју полова међународног система који су изводили конкретне војне интервенције, уочљиво је да су актери највећег броја наведених догађаја интервенсали унилатерално, при чему је једини изузетак француско-белгијска акција у Руру 1923. године. Такође, интервенције поларних сила у шпански грађански рат сматрамо унилатералним потезима, јер није било одлука о извођењу заједничких операција којима би се руководило из једног центра, него је свака држава засебно предузимала акције којима је настојала да помогне једну од две сукобљене стране. Судаћи према отворености са којом субјекат интервенције спроводи своју акцију, једино су уплитања у шпански грађански рат била тајна услед међународног споразума који је постигнут о неинтервенцији у тај сукоб.

Посматрајући удаљеност објекта интервенције од националне територије поларне силе можемо уочити тенденцију реализације активности у непосредном окружењу поларне силе. У том погледу изузетак је поново представљало само уплитање поларних сила у шпански грађански рат, док интервенције у Етиопији и Манџурији сматрамо пограничним због колонијалног присуства Италије и Јапана у суседству објеката њихове интервенције. Такође, сматрамо да географска близина Албаније Италији оправдава класификацију италијанске интервенције у тој држави као пограничне.

Иако су по исходу војне интервенције поларних сила у међуратном периоду биле диверсификоване, у једну групу можемо поставити анексију, персоналну унију, протекторат и стварање марионетске државе као различите правне форме за исти поступак фактичке окупације и посредног или непосредног присаједињења територије објекта интервенције. Од

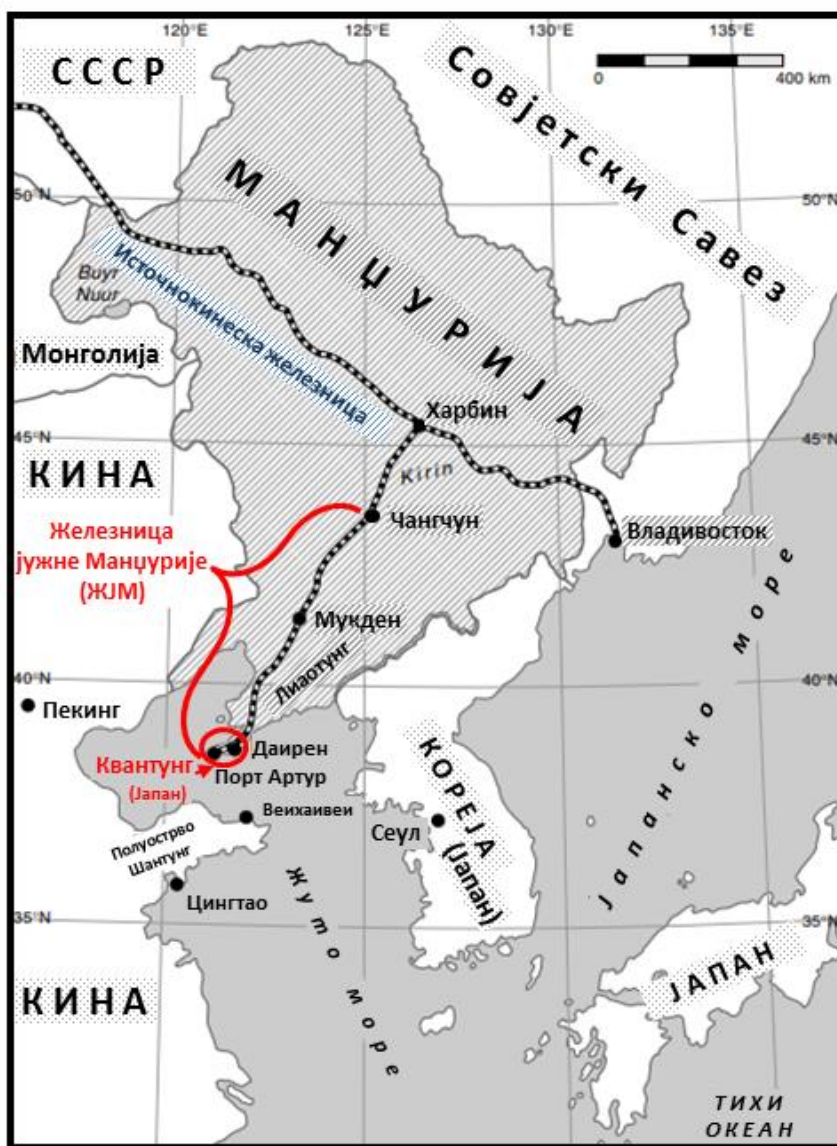
наведеног тренда издвајају се само француско-белгијска акција у Рурској области, која је од почетка имала наглашено привремени карактер, и уплитање поларних сила у шпански грађански рат. Описаним кратким прегледом међународних војних интервенција поларних сила у условима мултиполарности између два светска рата можемо тврдити да су их обично карактерисали: унилатералност, отвореност, географска близина објекта и субјекта интервенције и различите правне форме окупације.

3.3 Студија случаја: јапанска интервенција у Манџурији

Јапанску војну интервенцију у Манџурији сматрамо парадигматском за међуратни период, имајући у виду да је по својим особинама репрезентативни пример те појаве у Версајском међународном систему. Наиме, према свих пет посматраних карактеристика војних интервенција јапанско заузимање Манџурије има преовлађујуће особине поменуте појаве – реч је о унилатералној, отвореној, пограничној интервенцији, која се завршила потпуном окупацијом поменуте области, уз стварање марионетске државе. Претходно јапанско полуколонијално присуство у тој кинеској области намеће потребу да се укратко представи и период који је претходио интервенцији, док ће сама јапанска акција бити првенствено посматрана са становишта међународних односа, имајући у виду циљеве нашег истраживања.

3.3.1 Јапански полуколонијални продор у Манџурију до 1931. године

Као што је приказано у претходном поглављу, из Првог светског рата Јапан је изашао као једина азијска поларна сила којој је тај статус признат од стране осталих поларних сила у Версајском систему. Фокус аспирација Токија био је усмерен ка најближим деловима азијског копна, услед чега су Кореја и поједини делови Кине потпали под власт Јапана још пре Првог светског рата. Положај североисточне кинеске области Манџурије у јапанском наступу према Кини био је посебно истакнут из најмање два разлога. Први је било значајно рудно богатство те области, које је растућој јапанској привреди недостајало како би се динамичније развијала. Са стратегијског становишта, Манџурија се директно граничила са Корејом, која је била под јапанском влашћу, услед чега је представљала погодан правац за јапанску експанзију према Кини. Такође, приобални део наведене кинеске области представљао је једину копнену спону између Кореје и јапанских посела на југу полуострва Лиаотунг.

Слика 3 – Положај Квантунга и Железнице јужне Манџурије⁸¹⁷

Још од победе у рату против Русије 1905. године Јапан је стекао сферу утицаја на југу Манџурије која се заснивала на скупу формалних и неформалних елемената квазиколонијалног присуства. Наиме, имао је двадесетпетогодишњи закуп над јужним крајем полуострва Лиаодонг (познатом и као Квантунг),⁸¹⁸ површине око 3.367 квадратних километара, на коме су се налазиле две важне луке – Порт Артур (данас Lüshunkou) и Даирен (данас Dalian), као и над областима под контролом јапанске железничке компаније „Железница јужне Манџурије“ (ЖМ).⁸¹⁹ Пруга коју је Јапан преузео од Русије кретала је од наведена два града на север и завршавала се након 705 километара у Чангчуну (Changchun).⁸²⁰ Већ 1909. године ЖМ је железницом стандардног колосека повезала град

⁸¹⁷ Прерађена верзија карте чији се изворни облик налази у: Louis Michael Cullen, *A History of Japan, 1582–1941: Internal and External Worlds*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 241.

⁸¹⁸ William G. Beasley, *Japanese Imperialism 1894-1945*, Clarendon Press, Oxford, 1987, p. 112.

⁸¹⁹ Louise Young, *Japan's total empire: Manchuria and the culture of wartime imperialism*, University of California Press, Berkeley, 1998, p. 3.

⁸²⁰ Y. Tak Matsusaka, “Japan’s South Manchuria Railway Company in Northeast China, 1906–34”, in: Bruce A. Elleman and Stephen Kotkin (eds.), *Manchurian railways and the opening of China: an international history*, M.E. Sharpe, Armonk, 2010, p. 38.

Антунг на граници са Корејом и манџуријски Мукден, за коју су издејствовани исти услови као и за прву деоницу пруге.⁸²¹ Након војне управе у периоду непосредно по преузимању контроле над Квантунгом, Јапан је одлучио да наведеним подручјем управља цивилна управа (Kantochō), са седиштем у Даирену,⁸²² уз мрежу конзула распоређених у значајнијим насељима на прузи.⁸²³

Осим послова железничког транспорта, ЖЈМ је почела да се бави и другим логистичким подухватима, а посебно експлоатацијом јужноманџуријских копова угља и гвоздене руде, производњом машина и електричне енергије, тако да је током треће деценије ХХ века израсла у највеће јапанско акционарско друштво по вредности капитала.⁸²⁴ Ипак, најзначајнији извозни производ ЖЈМ била је соја, чију је производњу та компанија учворостручила до 1927. године, услед чега је близу половине светске производње те биљке долазила са североистока Кине.⁸²⁵ У појасу земљишта око железнице (тзв. „зона пруге“), ЖЈМ је имала административну власт, која се ширила око насеља кроз која је она пролазила. На тај начин је пруга постала „урбанизовани коридор којим су управљали Јапанци, продирући дубоко у манџуријско залеђе. ЖЈМ је директно управљала насељима у зони, [...] школама, болницама, комуналним предузећима и пројектима станоградње“.⁸²⁶ Додатни елемент контроле Јапана било је право да на сваки километар пруге у зони држи петнаест стражара,⁸²⁷ што му је омогућило да у Квантунгу и појасу пруге распореди између 25.000 и 30.000 војника.⁸²⁸ При том су једна пешадијска дивизија и један артиљеријски батаљон били стационарани у Квантунгу, а шест батаљона у насељима дуж железнице. Два основна задатка квантуншке армије била су осигурање дотадашњих уступака добијених од Кине и спречавање да се војне и политичке нестабилности из Кине прелију унутар Квантунга и зоне ЖЈМ.⁸²⁹ Осим оружаних снага, у Квантунгу и зони ЖЈМ 1920. године било је присутно приближно две хиљаде јапанских полицајаца.⁸³⁰ На тај начин је поменута компанија заокружила „три главне колонијалне функције – војног присуства, инструмента територијалне интеграције и агенције за економски развој“.⁸³¹ Описано присуство Јапана на североистоку Кине резултирало је тиме да је већ 1930. године у Манџурији живело око четврт милиона Јапанаца.⁸³²

Јапан је искористио заузетост европских сила и САД операцијама у оквиру Првог светског рата у Европи како би Кину присилио на нове уступке у погледу Манџурије, што му је и успело 15. маја 1915. године, када је Пекинг пристао да продужи јапански закуп Квантунга на 99 година.⁸³³ Осим тога, Јапанцима је додељено право насељавања и пословања на југу Манџурије, проширен је број рудника у којима су права експлоатације дата Јапану, а кинеске власти су морале да дају предност јапанским кредиторима и саветницима на територији јужне Манџурије и у источном делу Унутрашње Монголије.⁸³⁴ Будући свестан да

⁸²¹ John K. Fairbank and Albert Feuerwerker (eds.), *The Cambridge History of China*, Volume 13, Republican China 1912-1949, Part 2, Cambridge University Press, Cambridge, 1983, p. 91.

⁸²² Peter Duus (ed.), *The Cambridge History of Japan*, Volume 6: The Twentieth Century, Cambridge University Press, Cambridge, 1988, p. 231.

⁸²³ Louise Young, op. cit, p. 29.

⁸²⁴ Y. Tak Matsusaka, op. cit, pp. 39-40.

⁸²⁵ Louise Young, op. cit, p. 32.

⁸²⁶ Y. Tak Matsusaka, op. cit, p. 40.

⁸²⁷ John K. Fairbank and Albert Feuerwerker (eds.), op. cit, p. 90.

⁸²⁸ Чедомир Попов, op. cit, стр. 334.

⁸²⁹ Louise Young, op. cit, p. 30.

⁸³⁰ John K. Fairbank (ed.), *The Cambridge History of China*, Volume 12, Republican China 1912-1949, Part 1, Cambridge University Press, Cambridge, 1983, p. 154.

⁸³¹ Peter Duus (ed.), op. cit, pp. 40-41.

⁸³² James L. Huffman, *Japan in World History*, Oxford University Press, Oxford, 2010, p. 100.

⁸³³ Milton Walter Meyer, *Japan: A Concise History*, Fourth Edition, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, 2009, p. 184.

⁸³⁴ John K. Fairbank (ed.), op. cit, pp. 143-144.

му наведени уступци кинеске владе неће много значити без признања поларних сила, Јапан је признање новодобијених привилегија затражио и добио од сила Антанте, а на крају и путем „Лансингове ноте“ од стране САД.⁸³⁵ Међутим, након Првог светског рата, поларне силе су могле да се више посвете ограничавању јапанског продора у Кини, што је довело до уступака на које је Токио морао да пристане током помињане Вашингтонске конференције 1921-1922. године. Том приликом не само да је Јапан дефинитивно потиснут из бивше немачке колоније Шантунг, коју је заузео током Великог рата, него је морао да пристане на обавезу очувања независности, територијалног и административног интегритета Кине.⁸³⁶ Описану промену западног става према његовим привилегијама у кинеском приобаљу Токио је веома тешко примио, што је постало основа његовог ревизионизма у наредном периоду. Друга последица Вашингтонске конференције било је дефинитивно усмеравање јапанског наступа у Кини на Манџурију.

Насупрот растућем јапанском присуству, и де факто политичкој власти коју је Токио имао у Квантунгу и дуж јужноманџуријске железнице, Манџурија је формално остала у саставу Кине. Међутим, наведену земљу након Првог светског рата раздирао је унутрашњи сукоб између Куоминтанга и пекиншке владе, који је довео до слабљења централне власти и јачања провинцијских моћника. Тако се у Манџурији уздигао Џанг Цуолин (Zhang Zuolin или Chang Tso-lin), који је успео да, уз помоћ Јапана, чак освоји Пекинг и постане челник тамошње владе 1927. године.⁸³⁷ Ипак, јапански однос са њим није био идиличан, имајући у виду да он није поштовао један од основних савета Токија да се не упушта у борбе за власт у Кини, него да се усредсреди на одржавање власти у Манџурији. Насупрот тој чињеници, јапански став је био да му треба пружати подршку, јер је он био практично једина власт на североистоку Кине од почетка двадесетих година, па све до његовог убиства 1928. године.⁸³⁸

Експлозију у којој је Џанг Цуолин погинуо подметнули су војници квантуншке армије, делујући супротно политици јапанске владе, а са претпоставком да ће његов најстарији син Џанг Сјуељанг (Zhang Xueliang или Chang Hsueh-liang) бити много подложнији јапанском утицају.⁸³⁹ Иако је јапански министар одбране предложио упућивање додатних трупа у Квантунг, влада је имала довољно снаге да се одупре таквом развоју ситуације, који би могао да већ тада доведе до јапанске интервенције у Манџурији. Међутим, починитељи тог убиства нису били кажњени ни на који начин, што је дало подстрека авантуристички настојеним милитаристима да даље поткопавају ауторитет цивилне власти у Квантунгу.⁸⁴⁰ Општије гледано, Цуолиново убиство представљало је прекретницу у јапанском наступу, будући да је означило „истовремено рушење и железничког империјализма и клијентелистичког менаџмента као стратегија за контролисање Манџурије“.⁸⁴¹

Насупрот очекивањима завереника који су убили његовог оца, Џанг Сјуељанг је признао власт Куоминтанга и успоставио ближе контакте се са Чанг Кај Шеком, поставши члан Државног савета Кине,⁸⁴² као и управник Манџурије,⁸⁴³ ангажујући се потом на смањењу страног присуства у тој области. То је довело до протеривања совјетског особља са Источнокинеске железнице и прекида дипломатских односа са Москвом 1928-1929. године, као и истовременим напорима за умањење јапанског утицаја на североистоку Кине.⁸⁴⁴ Велика

⁸³⁵ Чедомир Попов, *op. cit.*, стр. 213.

⁸³⁶ *Ibidem*, стр. 221.

⁸³⁷ John K. Fairbank (ed.), *op. cit.*, pp. 282-283.

⁸³⁸ *Ibidem*, pp. 305-306.

⁸³⁹ *Ibidem*, p. 710.

⁸⁴⁰ Louise Young, *op. cit.*, p. 31.

⁸⁴¹ Y. Tak Matsusaka, *op. cit.*, p. 50.

⁸⁴² Milton Walter Meyer, *op. cit.*, p. 199.

⁸⁴³ John K. Fairbank and Albert Feuerwerker (eds.), *op. cit.*, p. 114.

⁸⁴⁴ Чедомир Попов, *op. cit.*, стр. 334.

економска криза, која је захватила и Јапан, додатно је појачала антагонизме у Манџурији, имајући у виду да су конзервативно-милитаристички кругови јапанског друштва за смањење привредних активности у тој области оптуживали кинески бојкот јапанске робе.⁸⁴⁵

3.3.2 Јапанска интервенција

Кампања коју је Џанг Сјуељанг водио против јапанског утицаја у Манџурији подизала је националистичка осећања међу кинеским становништвом у тој области, а сукоби између Кинеза, са једне, и Јапанаца и њихових корејских поданика, са друге стране, постали су извор растуће нетрпељивости. Један од таквих инцидентата одиграо се у близини Чангчуна 1. јула 1931. године, када је око 800 кинеских сељака упало на имања која су обрађивали корејски колонисти и почело да их уништава. Извештаји о том догађају у јапанској штампи су добили такве димензије да је у Кореји дошло до осветничких акција против кинеских пољопривредника који су тамо живели. Непосредно пре тога, војници Џанга Сјуељанга су 27. јуна убили јапанског капетана Шинтароа Накамуру (Shintarō Nakamura), који се у цивилној одећи налазио на задатку испитивања терена у западној Манџурији.⁸⁴⁶

Све снажнија намера Џанга Сјуељанга да се одупре Јапанцима резултирала је и почетком изградње железнице која би била паралелна јапанској у јужној Манџурији.⁸⁴⁷ Међутим, како је и тадашњи директор ЖЈМ Кимура Еичи (Kimura Eiichi) оценио изворе јапанског незадовољства ситуацијом у Манџурији: „Паралелне пруге нису узрок. Већ је то [економска] депресија. Народ мисли да је приход који је зарађивао у старим добрим временима нормалан, али је пад прихода за паралелне кинеске пруге већи [од нашег]“.⁸⁴⁸ Осим све израженијих ефеката економске кризе, корупционашки скандали у које су били умешани политичари додатно су ишли у прилог екстремнијим десничарима и војним круговима, који су одбацивали демократско устројство државе, а нарочито потребу постојања политичких партија.⁸⁴⁹

Утицајне војне структуре у Квантунгу настојале су да преувеличају размере проблема у Манџурији, како би придобиле војни врх у Токију за интервенцију. О томе да јапански генералштаб није планирао оружану акцију у Манџурији те године говори и податак да је само месец дана пре почетка интервенције војска припремила документ под називом „Нацрт мера за решење манџуријског проблема“, у коме се указује да је потребно најмање годину дана за припрему евентуалне операције заузимања те области.⁸⁵⁰ Међутим, за војне кругове у Квантунгу описани инциденти на североистоку Кине служили су као показатељ да нешто треба самостално предузети, попут убиства Џанга Џуолина, како би се Јапану пружила могућност да коначно заузме целу Манџурију. Они су осуђивали помирљиву спољну политику јапанског Министарства спољних послова, сматрајући је капитулантском не само према поларним силама, него чак и према Кини. На крају, тенденција ка смањењу оружаних снага коју су испољавале јапанске владе након Првог светског рата додатно је подстицала анимозитет војних кругова према цивилним властима, као и жељу да се оправда „сопствено постојање и да се осећај националне кризе искористи за повећање њихове моћи над цивилима“.⁸⁵¹

⁸⁴⁵ John K. Fairbank and Albert Feuerwerker (eds.), op. cit, p. 497.

⁸⁴⁶ Ibidem, p. 115.

⁸⁴⁷ Louise Young, op. cit, p. 37.

⁸⁴⁸ Peter Duus (ed.), op. cit, pp. 291-292.

⁸⁴⁹ Antony Best et al, op. cit, p. 67.

⁸⁵⁰ Peter Duus (ed.), op. cit, p. 293.

⁸⁵¹ Antony Best et al, op. cit, p. 67.

Главни оркестратори инцидента који је послужио као изговор за отпочињање јапанске интервенције били су двојица припадника квантуншке армије – потпуковник Ишивара Кањи (Ishiwara Kanji) и пуковник Итагаки Сеиширо (Itagaki Seishiro). Они су преко пуковника Комотоа Даисакуа (Komoto Daisaku), убице бившег управника Манџурије Џанга Цуолина, одржавали везе са екстремистичком војном организацијом „Трешњин цвет“ (Sakurakai). Насупрот намери да припреме инцидента остану у тајности, гласине о њиховим активностима стигле су чак до јапанског шефа дипломатије, који је затражио од министра одбране да заустави официре у тој намери. Међутим, генерал-мајор Татекава Јошицугу (Tatekawa Yoshitsugu) је унапред дојавио завереницима да је послат како би их зауставио, практично постајући њихов саучесник. Наравно да он није био једини официр који је својим чињењем или нечињењем практично помогао завереницима да изврше њихову замисао, будући да су желели да војни кругови суштински преузму вођење државе.⁸⁵²

Непосредни повод за интервенцију био је инсценирани инцидент који се одиграо нешто пре 22 часа 18. септембра 1931. године осам километара северно од железничке станице у Мукдену (познати и као Shenyang или Fengtian), када су припадници квантуншке армије дигли у ваздух део јужноманџуријске пруге. За наведени догађај јапанска страна је оптужила Кину, отпочевши у раним јутарњим часовима наредног дана интервенцију. Иако нису имали дозволу централних власти из Токија за оружану акцију на кинеском тлу, официри стационирани у Квантунгу и Кореји⁸⁵³ спровели су интервенцију и у року од шест седмица окупирали све три манџуријске провинције.⁸⁵⁴ На тај начин је умерена струја јапанског руководства остала у мањини, док је војно крило, са више или мање предумишљаја, гурнуло државу у манџуријску авантуру. То је потврђено и именовањем нове јапанске владе премијера Инукаја Цујошија (Inukai Tsuyoshi) у децембру 1931. године, која није преиспитивала оправданост окупације Манџурије, него ју је узела као свршену ствар.⁸⁵⁵

Кинеска страна је од почетка заузела пасиван став, иако је бројчано била надмоћнија у односу на јапанске окупаторе, будући да је управник Манџурије Џанг Сјуељанг по својом командом имао око 125.000 војника у тој области.⁸⁵⁶ Насупрот наведеној бројчаној снази, кинеске трупе сз биле инфериорније у неколико аспеката у односу на непријатеља, услед чега се Сјуељанг није директно сукобљавао са јапанским снагама, већ се трудио да што већи број трупа извуче у централни део земље, како су и гласила упутства из престонице.⁸⁵⁷ Уместо оружаног отпора, кинески челник Чанг Кај Шек се определио за изношење спора пред Друштво народа, које је формалне расправе почело већ три дана након инцидента у Мукдену, позивајући обе стране на мирно решавање спора.⁸⁵⁸

Ставови поларних сила нису ишли у прилог кинеској позицији, будући да оне нису виделе да јапанска акција у већој мери погађа њихове интересе, а посебно Италија, Немачка и Француска. Иако је настојала да очува утицај на прилике на Далеком истоку, Велика Британија још није била завршила велику поморску базу коју је градила у Сингапуру, што јој је ограничавало могућност већег утицаја на јапанску политику.⁸⁵⁹ Очекивано, САД су испољиле највећи степен интересовања, али су председник Херберт Хувер и државни секретар Хенри Стимсон од почетка одбацивали могућност оружане акције против Јапана.⁸⁶⁰

⁸⁵² Peter Duus (ed.), op. cit, p. 295.

⁸⁵³ Ian Nish, op. cit, p. 74.

⁸⁵⁴ Чедомир Попов, op. cit, стр. 335.

⁸⁵⁵ John K. Fairbank and Albert Feuerwerker (eds.), op. cit, p. 500.

⁸⁵⁶ Takehiko Yoshihashi, *Conspiracy at Mukden: The Rise of the Japanese Military*, Yale University Press, New Haven, 1963, p. 183.

⁸⁵⁷ Чедомир Попов, op. cit, стр. 335.

⁸⁵⁸ Thomas W. Burkman, *Japan and the League of Nations: Empire and World Order 1914-1938*, University of Hawai'i Press, Honolulu, 2008, p. 167.

⁸⁵⁹ Alan J. P. Taylor, *The Origins of the Second World War*, Penguin Books, Harmondsworth, 1963, p. 91.

⁸⁶⁰ John K. Fairbank and Albert Feuerwerker (eds.), op. cit, p. 501.

Шта више, Вашингтон није одлучио да подржи захтев Друштва народа упућен Јапану да најкасније до 16. новембра 1931. године повуче своје снаге са окупираних кинеских територија,⁸⁶¹ иако ни након истека тог рока поменута међународна организација, а ни поларне силе ван њених органа, нису предузеле никакву суштинску акцију против Јапана. Активности америчког руководства биле су усмерене на задржавање интересовања поларних сила за манџуријску кризу, услед чега су представници САД узели учешћа не само у расправама у Друштву народа, него и у истражној комисији коју је та међународна организација формирала 10. децембра, а која је свој рад на терену почела тек у марту 1932. године.⁸⁶² Стратегија поларних сила у овом случају свела се на пажљиви приступ према Јапану, како га не би искључила из свог круга и претворила у ревизионистичку силу у условима када су последице светске економске кризе биле на врхунцу.⁸⁶³

Чињенице да није дошло до међународне реакције која би приморала Јапан на повратак на статус кво, као и да је цивилни део јапанске владе који се залагао за мирно решење манџуријске кризе остао без икаквог утицаја на терену, војно крило је протумачило као подстрек за наставак својих акција. Тако је 21. јануара 1932. године дошло до искрцавања јапанских трупа у Шангају због убиства петорице јапанских држављана у том граду. Операција је спроведена као акција скретања пажње међународне јавности са Манџурије, како би се окупација довела до краја и успоставио квазидржавни ентитет под контролом Јапана.⁸⁶⁴ Окупација Шангаја и околине потрајаће све до 5. маја те године, када су се Јапанци повукли након постизања договора о примирју са Кином.

Наставак агресивних акција јапанских трупа поново није довео до ефектнијих осуда поларних сила, иако су САД 7. јануара 1932. године издале документ који је остао упамћен као Стимсонова доктрина. Њим је Вашингтон објавио сукобљеним странама да неће признати промене стања на Далеком истоку постигнуте употребом оружане силе, али ван наведеног моралистичког приступа САД и даље нису биле спремне да иду. Са друге стране, утицајне европске државе остале су само на првобитним позивима на мирно решење сукоба, остављајући чак и тако благу америчку декларацију без међународне подршке.⁸⁶⁵ И у случају међународног одговора на јапанско искрцавање у Шангају, САД су предводиле акцију поларних сила када су, заједно са Великом Британијом, Француском и Италијом, упутиле бродове и јединице у шири рејон тог града како би приморали Јапан на преговоре са Кином. Међутим, када је Токио 4. фебруара 1932. године одбио посредовање, поларне силе нису направиле никакве даље кораке у смеру обуздавања јапанског експанзионизма.⁸⁶⁶ Иако је Друштво народа наставило и током 1932. године одржавање седница посвећених јапанско-кинеском сукобу, услед индиферентног става поларних сила до краја те године није донело нити једну по Јапан осуђујућу одлуку.⁸⁶⁷

3.3.3 Стварање марионетског Манџукуоа

Како би легализовао нови поредак који је успоставио у Манџурији, Јапан је усвојио политику подршке манџурском сепаратизму и стварању услова за оснивање новог државног ентитета. Уместо анексије или претварања Манџурије у колонију, јапанске власти су желеле

⁸⁶¹ William R. Nester, *Power across the Pacific: A Diplomatic History of American Relations with Japan*, Macmillan Press, Hampshire, 1996, p. 106.

⁸⁶² Michael Graham Fry, Erik Goldstein, Richard Langhorne (eds.), op. cit, p. 230.

⁸⁶³ John K. Fairbank and Albert Feuerwerker (eds.), op. cit, p. 502.

⁸⁶⁴ Peter Duus (ed.), op. cit, p. 297.

⁸⁶⁵ William R. Nester, op. cit, p. 107.

⁸⁶⁶ Manfred Jonas, "American Isolationism and the Coming of the Second World War", in: Frank McDonough (ed.), op. cit, p. 435.

⁸⁶⁷ Чедомир Попов, op. cit, стр. 337-338.

да фомирањем наводно независне државе укажу да Токио није колонизатор попут западних сила, већ да настоји да обезбеди благостање за свих „пет раса“ у источној Азији.⁸⁶⁸ Инсистирајући на засебном манџурском идентитету,⁸⁶⁹ јапански окупатори су најпре формирали привремене органе власти у окупираним кинеским провинцијама (Лиаонинг, Кирин, Специјални округ са седиштем у Харбину, затим Хеилунгџанг и Џехол).⁸⁷⁰ Након тога, на састанку гувернера поменутих области 16. и 17. фебруара 1932. године донете су кључне смернице за уређење новог државног ентитета: он ће бити организован на републиканским основама, уз поштовање аутономије постојећих провинција, а поглавар ће носити титулу регента.⁸⁷¹

Декларација о независности проглашена је сутрадан, 18. фебруара, а наредног дана усвојени су предлози да за регента буде изабран свргнути кинески цар Пу Ји, да престоница Манџукуоа буде Чангчун, као и да се у изградњи нове државе поштује принцип поделе власти. Уследила је седница манџуријске скупштине, коју је чинило 700 делегата из окупираних провинција, која је 1. марта прогласила формирање независне државе Манџукуо.⁸⁷² За регента је одбран Пу Ји, који је чак и у законодавној сфери по правима био изнад скупштине. Њему је као помоћни орган била установљена влада, док је законодавна власт била сконцентрисана у Законодавном савету. Осим наведених органа, установљена је и судска мрежа, као и институције провинцијске и локалне управе.⁸⁷³

Како би се прикрила марионетска структура Манџукуоа, „Јапанци су се снажно трудили да убеди себе и друге у истину о манџуријској независности“. Услед тога, локални становници су именовани на номинално најважније позиције, док су Јапанци обављали функције заменика министара, суштински управљајући том парадржавном творевином.⁸⁷⁴ Посебну улогу у томе имали су тзв. савети општих послова (Boards of General Affairs) у министарствима, а Јапанци су били и на позицијама шефа регентовог Савета унутрашњих послова, као и командира његове гарде. Укупно узевши, у извештају Литонове комисије број Јапанаца на различитим функцијама у Манџукуоу процењен је на око 200, не рачунајући ту оружане снаге те марионетске државе.⁸⁷⁵

Суштински, војска Квантунга је стварањем Манџукуоа нагло повећала своју аутономију, како у односу на матичну владу, тако и када је реч о ЖЈМ. Наиме, пре интервенције квантуншка армија је власт у тој области делила са поменутом компанијом и конзуларном службом, док је након проглашења Манџукуоа не само ту квазидржавну организацију ефективно подвргла својој контроли, него је успела да омогући министарству одбране у Токију да повећа свој утицај у односу на ресоре спољних послова и колонија када је реч о управљању манџурским пословима.⁸⁷⁶ Са друге стране, ЖЈМ је задржала екстратериторијални статус и након оснивања Манџукуоа, што је влади у Токију пружило одређено средство контроле над фактичком војном управом у Манџурији.⁸⁷⁷

Јапанска влада условно је признала ту творевину 24. августа 1932. године, а већ 2. септембра им је уговором о спољној и унутрашњој одбрани земље практично наметнут протекторат. Формално признање самосталности Манџукуоа из Токија је дошло 15. септембра. Да је манџуријски инцидент означио прекретницу у кретању јапанског друштва ка милитаризму говори и убиство премијера Џуџошија 15. маја 1932. године од стране

⁸⁶⁸ Peter Duus (ed.), *op. cit.*, p. 503.

⁸⁶⁹ Louise Young, *op. cit.*, p. 40.

⁸⁷⁰ “Report of the Commission of Enquiry”, League of Nations, Geneva, October 1st, 1932, pp. 89-91.

⁸⁷¹ *Ibidem*, p. 93.

⁸⁷² *Ibidem*, pp. 93, 95.

⁸⁷³ *Ibidem*, p. 97-98.

⁸⁷⁴ Louise Young, *op. cit.*, pp. 40-41.

⁸⁷⁵ “Report of the Commission of Enquiry”, *op. cit.*, p. 99.

⁸⁷⁶ Louise Young, *op. cit.*, p. 41.

⁸⁷⁷ Y. Tak Matsusaka, *op. cit.*, p. 51.

морнаричких официра у тренутку када је планирао да затражи повлачење трупа из Манџурије.⁸⁷⁸ Наиме, јапански цар од тада до краја Другог светског рата више није именовao владе састављене од страначких представника, него „администрације националног јединства“ у којима је војска имала доминантну улогу.⁸⁷⁹

3.3.4 Закључак о карактеристикама интервенције

Јапанска интервенција у Манџурији по својим карактеристикама била је веома слична осталим војним интервенцијама поларних сила у међуратном периоду. Осим што је била унилатерална, она је и пример отворене интервенције, будући да су у њој учествовале искључиво регуларне јапанске снаге, претежно размештене у Квантунгу и Кореји. Осим тога, Мукденски инцидент су извели припадници јапанских снага, које су се налазиле на задатку обезбеђења јужноманџуријске железнице. На крају, ни влада у Токију, без обзира на чињеницу да током интервенције ефективно није имала контролу над трупама које су извеле ту акцију, никада није порицала да је то починила редовна јапанска војска.

Погранични карактер интервенције потврђује како околност да се Манџурија граничила са јапанском колонијом Корејом, тако и што је Јапан у самој Манџурији имао распоређене трупе у зони ЖМ. Шта више, интервенција је изведена копненим трупама, што додатно доприноси закључку да је реч о пограничној акцији. Насупрот тврдњама о антиколонијалним намерама Јапана у Манџурији, ова оружана акција била је спроведена искључиво зарад остварења јапанских империјалистичких визија. О томе сведочи како чињеница да је јапанских грађана у тој области било значајно мање у односу на домицилно становништво, као и да Јапанци нису били староседеоци на наведеној територији. Без обзира на чињеницу да Токио од Манџурије формално није направио колонију као у корејском случају, суштински је та кинеска област била предмет екстензивне експлоатације у корист Јапана. Са друге стране, оснивање Манџукуоа као марионетске државе била је један од особених црта ове интервенције, али се суштински није разликовала од осталих форми потчињавања објеката интервенције присутних у међуратном периоду. Наиме, степен контроле коју је Јапан ефективно имао над Манџукуоом сврставао је ту творевину у јапанске колонијалне поседе.

Када је реч о утицају спољних фактора на јапанску интервенцију, можемо тврдити да је структура међународног система омогућила ту акцију. Иако је Вашингтонска конференција поставила оквире ширења Јапана на Далеком истоку, она је истовремено и послужила као коначно усмерење тој држави, дато од готово свих поларних сила, за ширење њеног утицаја у Манџурији. Сама интервенција према речима тадашњег америчког државног секретара Стимсона није могла доћи у бољем спољнополитичком моменту за Јапан: „да је ико планирао Манџуријски инцидент како би имао слободу од мешања остатка света, то би био добро одабрани тренутак“.⁸⁸⁰ На глобалном нивоу, Друштво народа није имало разрађене механизме за изрицање санкција за такве случајеве, будући да је то била прва акција таквих размера од краја Првог светског рата.⁸⁸¹ Када је реч о половима међународног система, Немачка, Италија и Француска нису имале националне интересе у Манџурији због чије заштите би се непосредно ангажовале у обуздавању тамошњих јапанских активности.

Са друге стране, Велика Британија и САД су биле непосредно заинтересоване за држање јапанских експанзионистичких намера у границама споразума постигнутих на

⁸⁷⁸ Louis Michael Cullen, *op. cit.*, p. 262.

⁸⁷⁹ Antony Best et al, *op. cit.*, p. 69.

⁸⁸⁰ Наведено према: David Dutton, *op. cit.*, p. 150.

⁸⁸¹ Henry Kissinger, *op. cit.*, p. 286.

Вашингтонској конференцији, али се њихова тадашња руководства нису определила за значајније супротстављање Токију. Наиме, обе земље, као и остале поларне силе, биле су погођене светском економском кризом, што је њихове власти усредсређивало на поправљање привредних прилика и ограничавало њихову спремност на значајније спољнополитичко деловање. У том смислу, наведене државе нису планирале чак ни увођење економске блокаде Јапана, јер би то штетило њиховим напорима за сопствени привредни опоравак.⁸⁸² Иако је међународни притисак био видљив само током шангајске епизоде ове интервенције, тај јапански потез је био осмишљен као споредни аспект кризе у Манџурији. Шта више, чињеница да није било сличних демонстрација силе намењених ограничавању јапанских дејстава у Манџурији такође доприноси закључку да су остале поларне силе, а нарочито САД и Велика Британија, унапред биле одустале од обуздавања ове јапанске интервенције.

Заробљени између одбијања да предузму офанзивније мере и жеље да не признају јапанске акције у Манџурији, Вашингтон и Лондон су се определили за „механизам који је осмишљен да се не би предузело ништа“. То је била Литонова комисија, коју је Друштво народа задужило да испита случај и предложи решење. Како примећује Кисинџер, то је заправо био „стандардни инструмент за дипломате да би се сигнализирало да је неактивност жељени исход. Таквим комисијама треба времена да се окупе, изведу истраживања и да постигну консензус, а до тада проблем, у срећним околностима, можда чак и нестане“.⁸⁸³ Поменута комисија је извештај поднела након што је Јапан завршио интервенцију и формирао квазидржавни Манџукуо, а Друштву народа је требало скоро пола године да усвоји тај документ у фебруару 1933. године. Иако је он предвиђао враћање Манџурије под кинески суверенитет, ти захтеви нису реализовани све до јапанског пораза у Другом светском рату. Сличну меру утицаја на агресивне поступке Јапана имала је и америчка политика непризнавања тих корака, материјализована у Стимсоновој доктрини. Док је задовољила незадовољство америчког јавног мњења јапанском интервенцијом, доктрина је садржала само моралне осуде, без намере да се у тим условима предузимају значајнији кораци против Јапана. Међутим, тај документ је наишао на још мању подршку осталих поларних сила, тако да је чак и у вербалним осудама постојала подела међу најутицајнијим државама на свету.

Структура међуратног међународног система на описани начин помогла је јапанској војсци да успешно изведе војну операцију у Манџурији без икаквог спољног мешања. Шта више, увиђајући да је међународна реакција остала само на изражавањима незадовољства, јапанске оружане снаге су биле охрабрене да се не зауставе све до заузимања целокупне Манџурије и оснивања Манџукуоа. Учећи на јапанском примеру, истим стопама убрзо су кренуле Италија и Немачка.

⁸⁸² Peter Duus (ed.), *op. cit.*, p. 297.

⁸⁸³ Henry Kissinger, *op. cit.*, pp. 286-287.

Четврто поглавље: Војни интервенционизам у раздобљу 1945-1991. године

4.1 Међународни систем од 1945. до 1991. године

Уобичајено се у науци о међународним односима хладноратовски систем наводи као пример биполарности, у коме су статус поларне силе имали само СССР и САД.⁸⁸⁴ Ипак, ни та оцена није без изазова, јер поједини аутори одређене интервале тог раздобља одређују као мултиполарне. То је нарочито карактеристично за период након кинеско-совјетског раскола у другој половини педесетих година XX века,⁸⁸⁵ али има одређења која проблематизују оцену биполарности и у другим временским опсезима.⁸⁸⁶

Посебну тачку спорења представља одређивање краја хладноратовског међународног система, будући да о томе и у историјској и у литератури о међународним односима постоје разлике. Веома неодређен став у том погледу заступају Ричард Херман (Richard K. Herrmann) и Ричард Лебов (Richard Ned Lebow), који указују да се кључни догађаји краја Хладног рата налазе у раздобљу између 1985. и 1991. године,⁸⁸⁷ док Гриеко сужава ту маргину на период

⁸⁸⁴ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, p. 162; Joseph S. Nye, Jr, op. cit, p. 38; Charles W. Kegley, Jr. and Gregory A. Raymond, *A Multipolar Peace? Great-Power Politics in the Twenty-first Century*, p. 23; Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, p. 197 (тврди само до 1980. године); John J. Mearsheimer, op. cit, p. 268; Allen Sens and Peter Stoett, op. cit, p. 70; Vesna Danilovic, op. cit, p. 173; Birthe Hansen, op. cit, p. 107; Richard N. Haass, "The Age of Nonpolarity: What Will Follow U.S. Dominance", p. 44; Charles Krauthammer, op. cit, p. 23; Samuel P. Huntington, op. cit, p. 35; Shunji Cui and Barry Buzan, op. cit, p. 189; Thomas S. Mowle and David H. Sacko, op. cit, p. 18; Nuno P. Monteiro, "Why Unipolarity Is Not Peaceful", *International Security*, Vol. 36, No. 3, 2012, p. 18; Fareed Zakaria, op. cit, p. 4; William C. Wohlforth, Stuart J. Kaufman and Richard Little, "Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems", in: Stuart J. Kaufman, Richard Little and William C. Wohlforth (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2007, p. 20; David P. Rapkin et al, op. cit, p. 270; Greg Cashman, op. cit, p. 372; Goedele De Keersmaecker, op. cit, pp. 50, 62; Bertrand Badie, op. cit, p. 72; Ерик Хобсбаум, *Доба екстрема: Историја кратког двадесетог века 1914-1991*, превео са енглеског Предраг Ј. Марковић, Дерета, Београд, 2004, стр. 181; David C. Engerman, "Ideology and the origins of the Cold War, 1917–1962", in: Melvyn P. Leffler and Odd Arne Westad (eds.), *The Cambridge History of the Cold War*, Volume I: Origins, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, p. 43; G. John Ikenberry, "The restructuring of the international system after the Cold War", in: Ibidem, Volume III: Endings, p. 535; Odd Arne Westad, *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, pp. 3, 399; Geoffrey Roberts, *The Soviet Union in World Politics: Coexistence, Revolution and Cold War 1945-1991*, Routledge, London, 1999, p. 104; John W. Young and John Kent, *International Relations Since 1945: A Global History*, Second Edition, Oxford University Press, Oxford, 2013, p. 272.

⁸⁸⁵ Брехер, Џејмс и Вилкенфелд тврде да је међународни систем био биполаран у периоду 1945-1962. године, а да је након тога постао мултиполаран (Michael Brecher, Patrick James and Jonathan Wilkenfeld, op. cit, p. 55). Џозеф Гриеко стоји на становишту да је седамдесете и осамдесете године XX века карактерисала трополарност, са Кином као трећом поларном силом (Joseph M. Grieco, op. cit, p. 72). Истоветан став заступају и Хедли Бул (Hedley Bull, op. cit, p. 197), Роберт Рос и Херберт Елисон (Robert S. Ross, Herbert J. Ellison, "Introduction", in: Robert S. Ross (ed.), op. cit, p. 4), као и Лоренц Лити (Lorenz M. Lüthi, "Sino-Soviet Split (1956–1966)", in: Spencer C. Tucker (ed.), *Cold War: A Student Encyclopedia*, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2008, p. 1823). Дејвид Вејгал оцењује да је „мултиполарност или полицентричност“ карактерисала међународни систем од шездесетих година XX века (David Weigall, *International Relations: A Concise Companion*, Arnold, London 2002, p. 31). Сличну констатацију износе и Ниу, Ордесхук и Роуз (Emerson M. S. Niou, Peter C. Ordeshook, Gregory F. Rose, *The balance of power: Stability in international systems*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, p. 319). Блажу оцену даје Ендрију Хејвуд, тврдећи да је период 1963-1971. године карактерисала „настајућа мултиполарност“ (Andrew Heywood, op. cit, p. 42).

⁸⁸⁶ Леви тврди да је систем био мултиполаран и то до 1949. године са пет сила (САД, СССР, Велика Британија, Француска и СР Немачка), а од тада са шест сила (придружио им је и Кину) (Jack S. Levy, *War in the Modern Great Power System: 1495-1975*, p. 48). Сингер и Смол сматрају да је међународни систем у периоду 1945-1965. године био петополаран (Melvin Small and David Singer, op. cit, p. 151).

⁸⁸⁷ Richard K. Herrmann and Richard Ned Lebow (eds.), *Ending the Cold War: Interpretations, Causation, and the Study of International Relations*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2004, p. 4

између 1989. и 1991. године.⁸⁸⁸ Хансенова тврди да је Хладни рат окончан 21. септембра 1989. године, када је, према њеној оцени, СССР капитулирао у нуклеарном надметању са САД.⁸⁸⁹ Исту годину наводе и Хобсбаум,⁸⁹⁰ Стојановић,⁸⁹¹ Бади,⁸⁹² Швелер,⁸⁹³ Кен Алдред (Ken Aldred) и Мартин Смит (Martin A. Smith).⁸⁹⁴ Док Миршајмер, Констанс Данкомб (Constance Duncombe) и Дан користе 1990. годину да означе крај хладноратовског међународног система,⁸⁹⁵ Керсмејкер се двоуми између 1990. и 1991. године.⁸⁹⁶ Џефри Робертс наводи пад Берлинског зида и поновно немачко уједињење као симболични крај Хладног рата, уз констатацију да је хладноратовско раздобље ипак завршено раздруживањем СССР 1991. године,⁸⁹⁷ а сличну оцену износи и Мајкл Манделбаум (Michael Mandelbaum).⁸⁹⁸ Нај и Закарија у различитим делима користе различите године за крај хладноратовског система.⁸⁹⁹ Међутим, већина аутора узима 1991. годину као крај наведеног биполарног међународног система,⁹⁰⁰ услед чега се и ми опредељујемо за наведену временску границу. Наиме, Варшавски уговор и Савет за узајамну економску помоћ, као градивни елементи комунистичког блока, распуштени су 1. јула и 28. септембра 1991. године, а 26. децембра је уследило и раздруживање СССР. Стога, наведене године је нестала не само најзначајнија комунистичка држава тог раздобља и њени војни и економски блокови, него је на тај начин означен и симболички крај америчко-совјетског надметања, које је представљало срж Хладног рата.

Три наредна потпоглавља биће посвећена установљавању држава које су биле поларне силе међународног система у периоду од 1945. до 1991. године. Према усвојеном моделу, најпре ћемо искористити материјалне показатеље (комбиновани индекс „Корелација рата“), а затим и друштвене факторе за идентификацију полова хладноратовског међународног система. Под последњом групом индикатора подразумеваћемо како третман у УН, учешће на међународним скуповима од значаја за глобалну безбедност, тако и географски домашај спољних политика поменутих држава.

⁸⁸⁸ Joseph M. Grieco, op. cit, p. 64.

⁸⁸⁹ Birthe Hansen, op. cit, p. 13.

⁸⁹⁰ Ерик Хобсбаум, op. cit, стр. 181, 191-192.

⁸⁹¹ Дубравка Стојановић, op. cit, стр. 396.

⁸⁹² Bertrand Badie, op. cit, p. 72

⁸⁹³ Randall L. Schweller, “The Progressiveness of Neoclassical Realism”, Colin Elman and Miriam Fendius Elman (eds.), *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*, MIT Press, Cambridge, 2003, p. 313.

⁸⁹⁴ Ken Aldred and Martin A. Smith, *Superpowers in the Post-Cold War Era*, Macmillan Press, Basingstoke, 1999, p. 18.

⁸⁹⁵ John J. Mearsheimer, op. cit, p. 6; Constance Duncombe and Tim Dunne, “After liberal world order”, *International Affairs*, Vol. 94, No. 1, 2018, p. 31

⁸⁹⁶ Goedele De Keersmaeker, “Multipolar Myths and Unipolar Fantasies”, *Security Policy Brief*, No. 60, 2015, pp. 3, 6.

⁸⁹⁷ Geoffrey Roberts, op. cit, pp. 91-104.

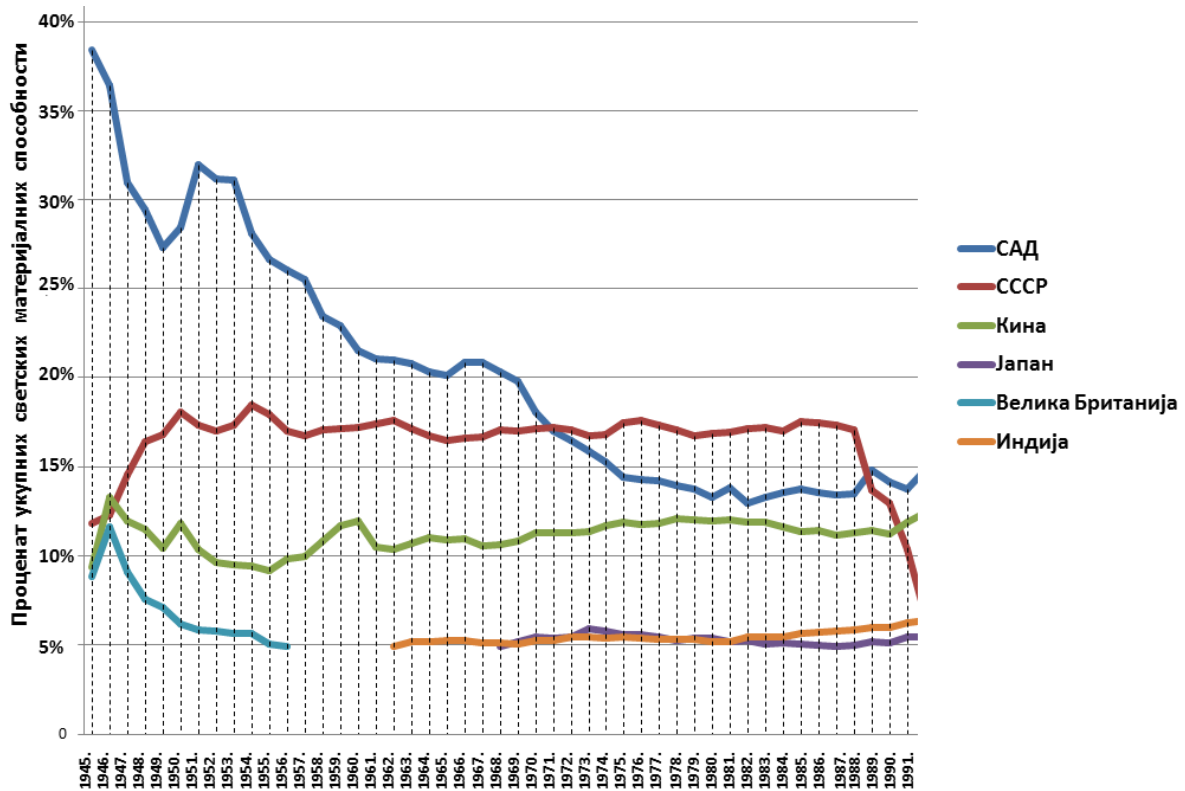
⁸⁹⁸ Michael Mandelbaum, *Mission Failure: America and the World in the Post-Cold War Era*, Oxford University Press, Oxford, 2016, p. 2.

⁸⁹⁹ Нај и Закарија користе 1989. годину (Joseph S. Nye, Jr, op. cit, p. 134; Joseph S. Nye, Jr. and David A. Welch, op. cit, p. 173; Fareed Zakaria, “The Self-Destruction of American Power”, *Foreign Affairs*, Vol. 89, Issue 4, 2019, p. 10.) и 1991. годину (Joseph S. Nye, Jr, *Is American Century Over?*, Polity Press, Cambridge, 2015, p. 22; Fareed Zakaria, *The Post-American World*, p. 4) као крај хладноратовског међународног система.

⁹⁰⁰ Henry Kissinger, op. cit, p. 799; Kenneth N. Waltz, “Structural Realism after the Cold War”, p. 27; Anthony Best et al, op. cit, p. 488; William C. Wohlforth, “Unipolarity, status competition, and great power war”, in: Gilford John Ikenberry, Michael Mastaduno and William C. Wohlforth (eds.), op. cit, p. 33; Stephen M. Walt, op. cit, p. 88; Thomas S. Mowle and David H. Sacko, op. cit, p. 1; Jack Snyder, Robert Y. Shapiro and Yaeli Bloch-Elkon, “Free hand abroad, divide and rule at home”, in: ibidem, p. 180; G. John Ikenberry, “The liberal sources of American unipolarity”, in: ibidem, p. 216; Charles W. Kegley JR. and Shannon Lindsey Blanton, op. cit, p. 102; Goedele De Keersmaeker, op. cit, p. 6; Michael L. Dockrill and Michael F. Hopkins, *The Cold War, 1945–1991*, Second edition, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2006, p. xii; Robert W. Murray and Aidan Hehir, op. cit, p. 388; William C. Wohlforth, “The Stability of a Unipolar World”, op. cit, p. 1; Daniel Deudney and Jeffrey Meiser, op. cit, p. 31; David Calleo, op. cit, p. 8; David Haglund, “Orders and Borders: Unipolarity and the issue of homeland security”, *Canadian Foreign Policy Journal*, Vol. 18, No. 1, 2012, p. 10; Elattuvalapil Sridharan, op. cit, p. 87.

4.1.1 Материјалне способности сила током Хладног рата

На графикону 3 приказани су резултати комбинованог индекса COW од 1945. до 1991. године за државе које су у већем делу тог периода имале више од 5% светских материјалних способности. Наведени подаци не омогућавају нам једноставно изношење јединственог става о поларности међународног система за целокупан хладноратовски период. Наиме, до 1947. године постојала је значајна предност САД у односу на све остале силе, али те године СССР достиже 15% светских материјалних способности, издвајајући се из групе осталих сила. До 1974. године обе наведене силе биле су изнад наведених 15%, уз константан тренд пада удела способности које су имале САД. Период 1974-1991. године карактерисала је релативна устаљеност првенства САД, СССР и Кине, уз снажан пад совјетских резултата од 1988. године. Уопште узев, међусобна разлика резултата наведене три силе ретко је прелазила 10%, а њихов збир је био виши од 40%, што даје основа за тумачење да је хладноратовски систем према овим показатељима био мултиполаран са три поларне силе – САД, СССР и Кином. Само би веома кратки периоди могли да се издвоје као одступања од наведене оцене (интервали 1945-1947, 1952-1956. и 1991. године), али они чине само око петине наведеног раздобља.

Слика 4 – Распореда материјалних способности у хладноратовском периоду према комбинованом индексу „Корелације рата“

Као што смо показали у поглављу 1.4.1, аутори су примењивали веома различите методолошке поступке за утврђивање поларности међународног система. Иако је изузетно мали број истраживања у којима се прецизно наводе границе између биполарног и мултиполарног међународног система, ни ти аутори нису имали сагласност у погледу удела који морају имати поларне силе у наведеним системима. Према Мансфилдовом поступку утврђивања поларности, иако заснованом само на војним издацима, хладноратовски систем

би био најпре униполаран (1945-1949), затим биполаран (1950-1959), а потом мултиполаран (1960-1991). Са друге стране, када је реч о Вејмановом и поступку мерења поларности код Моделског, биполарност би трајала дуже (1950-1979), што би је сврстало у доминантну одлику хладноратовског система. Међутим, знатне разлике у ставовима аутора и веома ограничен број истраживања која су спроведена на основу тих претпоставки онемогућава нас да прихватимо било коју од наведених методологија утврђивања поларности. Главни разлог за њихово одбацивање је претежно произвољно увођење границе између биполарности и мултиполарности, услед чега ћемо остати при нашој интерпретацији наведених података, изнетој у претходном пасусу.

4.1.2 Признање статуса поларне силе у хладноратовском систему

Након Другог светског рата угашено је Друштво народа и уместо њега основане УН као глобална организација задужена, између осталог, и за одржање међународног мира. Самим тим, као један од индикатора статуса поларне силе од 1945. године настало је стално чланство у Савету безбедности УН. У складу са усвојеним моделом за ово истраживање, осим наведеног показатеља као индикаторе статуса поларне силе користимо и присуствовање системски значајним међународним безбедносним конференцијама, као и чланство у уговорима од значаја за глобалну безбедност.

За разлику од Версајске мировне конференције, по завршетку Другог светског рата није организован сличан скуп, него је одржано више састанака како би се усагласили мировни споразуми. Имајући у виду да су већ током Другог светског рата на конференцијама челника САД, СССР и Велике Британије постигнути одређени договори о послератном уређењу, они нису желели ни на последњем таквом скупу у Потсдаму 1945. године да до појединости разматрају сваки од проблема, него су то препустили својим шефовима дипломатија. Услед фактичке поделе Немачке на два дела, на конференцији у Паризу 1947. године мировни споразуми потписани су само са немачким савезницама – Италијом, Бугарском, Румунијом, Мађарском и Финском.⁹⁰¹ Кључну улогу у одређивању конкретних решења имали су представници „велике четворке“ – САД, СССР, Велике Британије и Француске.

Почетак рада нове светске организације карактерисало је и преузимање функција сталних чланова Савета безбедности УН од стране најзначајнијих сила победница – САД, СССР, Кине, Велике Британије и Француске. Међутим, услед растућих супротности капиталистичког и комунистичког тabora, мултилатерални самити наведених држава нису организовани све до 1955. године, када су се у Женеви сусрели лидери САД, СССР, Велике Британије и Француске, праћени министрима спољних послова.⁹⁰² Од тада до 1960. године организована су још два састанка „велике четворке“, усмерена углавном на покушаје изналажења решења за Немачку.⁹⁰³ Због унутрашњих проблема, а самим тим и недостатка интересовања за европске односе, Кина је била једина од сталних чланица Савета безбедности која није учествовала на поменутиим конференцијама.

Желећи да уваже чињеницу да представљају најугађеније државе на свету, уз намеру да се избегну и недостаци мултилатералних преговора, САД и СССР су од 1959. године организовали билатералне самите посвећене углавном решавању најзначајнијих кризних ситуација и контроли нуклеарног наоружања. Након прва три неуспешна сусрета посвећена

⁹⁰¹ Henry Kissinger, *op. cit.*, p. 434.

⁹⁰² Chris Truda, "Geneva Conference (1955)", in: Spencer C. Tucker (ed.), *op. cit.*, p. 781.

⁹⁰³ Реч је о Женевској конференцији министара спољних послова „велике четворке“ 1959. године (Brian Madison Johnes, "Geneva Conference (1959)", in: *Ibidem*, p. 782.) и Париском самиту 1960. године (Christian Nuenlist, "Paris Conference (1960)", in: *Ibidem*, p. 1951).

претежно решавању кризних ситуација у Европи и Азији (Кемп Дејвид 1959. године,⁹⁰⁴ Беч 1961. године⁹⁰⁵ и Гласборо 1967. године⁹⁰⁶), уследио је самит у Москви 1972. године, када су амерички председник Ричард Никсон и генерални секретар Централног комитета Комунистичке партије Совјетског Савеза Леонид Брежњев потписали неколико важних споразума у вези ограничавања нуклеарног наоружања.⁹⁰⁷ То се првенствено односи на уговоре о ограничењу антибалистичких ракетних система (ABM Treaty) и ограничењу стратешких офанзивних оружја (SALT I).⁹⁰⁸ Осим економских и уговора из области научно-техничке сарадње, двојица челника потписала су и документ о принципима узајамних односа између САД и СССР, који су предвиђали мирољубиву коегзистенцију и наставак одржавања састанака америчких и совјетских лидера,⁹⁰⁹ што је означило почетак попуштања напетости између две силе и блокова које су оне предводиле.

Већ наредне године организован је следећи сусрет Никсона и Брежњева у Вашингтону, када су, између осталих, потписани нови споразуми о контроли нуклеарног наоружања, укључујући и Уговор о спречавању нуклеарног рата између две државе.⁹¹⁰ Последњи самит двојице поменутих лидера одржан је 1974. године у Москви, уз закључивање споразума о ограничавању тестова атомског оружја две земље на максимално 50 килотона, уз претходну најаву нуклеарних тестова. Такође, допуњен је и уговор о ограничењу антибалистичких ракетних система из 1972. године како би се број локација за њихово распоређивање свео на само једно за сваку од ове две државе.⁹¹¹ Пет месеци касније приређен је америчко-руски самит у Владивостоку, током кога је поново постигнут напредак у ограничавању броја ракета, што је додатно учврстило политику детанта и након одласка Никсона са позиције председника.⁹¹² Уследио је самит у Бечу 1979. године, када је потписан нови споразум о ограничењу стратегијског наоружања (SALT II), којим су забрањени нови ракетни програми у САД и СССР, а уведена су и нове границе за нуклеарне арсенале поменутих држава.⁹¹³

Доласком на власт Михаила Горбачова у СССР започело је ново раздобље у односима Москве и Вашингтона. Иако његова два сусрета са америчким колегом Роналдом Реганом у Женеви 1985. и Рејкјавику 1986. године нису донели конкретне споразуме две стране, значајнији успех постигнут је током самита у Вашингтону 1987. године. Наиме, том приликом двојица лидера закључили су Уговор о ликвидацији ракета средњег и малог домета (INF Treaty), који је обухватио уништавање балистичких и крстарећих ракета домета од 500 до 5.500 километара.⁹¹⁴ Горбачов и амерички председник Џорџ Буш Старији закључили су Споразум о хемијском наоружању 1990. године у Вашингтону, а на самиту у Паризу исте године и за глобалну безбедност много значајнији Споразум о конвенционалним снагама у Европи. Наиме, све чланице НАТО и Варшавског уговора су се тим договором сагласиле о максималном броју артиљеријског оружја, тенкова, оклопних борбених возила и војних ваздухоплова који могу бити распоређени између Атлантског океана и Урала,⁹¹⁵ што

⁹⁰⁴ Christian Nuenlist, "Camp David Meeting (25–26 September 1959)", in: Ibidem, pp. 365-366.

⁹⁰⁵ Robert Anthony Waters Jr, "Vienna Conference (3–4 June 1961)", in: Ibidem, pp. 2182-2184.

⁹⁰⁶ Arthur Holst, "Glassboro Summit (23–25 June 1967)", in: Ibidem, p. 834.

⁹⁰⁷ Jonathan H. L'Hommedieu, "Moscow Meeting, Brezhnev and Nixon (22–30 May 1972)", in: Ibidem, p. 1400.

⁹⁰⁸ Суштина првог уговора било је свођење локација за распоређивање антибалистичких ракета на свега четири (по две за сваку државу), а најважнија одредба другог споразума тичала се замрзавања броја интерконтиненталних балистичких ракета које су поседовале две земље.

⁹⁰⁹ Ibidem, p. 1401.

⁹¹⁰ Jonathan H. L'Hommedieu, "Washington Summit Meeting, Nixon and Brezhnev (16–25 June 1973)", in: Ibidem, p. 2236.

⁹¹¹ Louis A. DiMarco, "Moscow and Yalta Meeting, Brezhnev and Nixon (27 June–3 July 1974)", in: Ibidem, p. 1404.

⁹¹² Jeffrey A. Larsen, "Arms Control", in: Ibidem, p. 184.

⁹¹³ Jeffrey A. Larsen and A. Gregory Moore, "Strategic Arms Limitation Talks and Treaties", in: Ibidem, p. 1943.

⁹¹⁴ John C. Horn, "Washington Summit Meeting, Reagan and Gorbachev (7–10 December 1987)", in: Ibidem, p. 2238.

⁹¹⁵ "Treaty on Conventional Armed Forces in Europe, November 1990", in: Ibidem, p. 2800.

је у великој мери утицало на безбедност читавог европског континента. Последњи споразум закључен између САД и СССР од значаја за глобалну безбедност био је Уговор о смањењу стратешког офанзивног наоружања (START I), који је постигнут на самиту у Москви 1991. године. Значај овог документа проистиче из чињенице да њим нису прописиване горње границе броја ракета, него је предвиђао уништење бојевих глава.⁹¹⁶

У контексту све слабије позиције на крају хладноратовског периода, Москва је одустала од пружања заштите комунистичким режимима Источног блока,⁹¹⁷ што је отворило и питање немачког уједињења. Иако је решење за формат преговора о том проблему пронађено у формули „2+4“ (две немачке републике и четири окупационе силе из времена након Другог светског рата), суштински преговори одвијали су се између СССР и САД. О томе сведоче подаци да је Вашингтон предложио формат преговора,⁹¹⁸ као и да су главне одредбе Московског споразума од 12. септембра 1990. године усаглашене углавном између САД и СССР (чланство уједињене Немачке у НАТО, одрицање те државе од поседовања нуклеарног наоружања, смањење бројног стања Бундесвера, динамика повлачења совјетских трупа из Немачке, забрана стационирања трупа осталих чланица НАТО у Источној Немачкој након уједињења, признање западне пољске границе).⁹¹⁹ Укратко, САД су биле балансер целокупног процеса немачког уједињења и његових спољнополитичких ефеката, док је СССР суштински преговара о давању уступака у замену за очување својих безбедносних интереса.⁹²⁰

Последња безбедносно значајнија међународна конференција током хладноратовског периода одржана је 30. октобра и 1. новембра 1991. године у Мадриду, а била је посвећена израелско-палестинском мировном процесу. Тај догађај организовали су заједнички САД и СССР, а на њему су учешће узели Израел, Сирија, Либан, Јордан, Египат, палестински представници, УН, Европска заједница и Савет за сарадњу у Заливу (Gulf Cooperation Council).⁹²¹ Иако није донела коначно решење поменутог проблема, Мадридска конференција је значајна јер је први пут званично окупила заинтересоване стране, утирући пут каснијим састанцима у оквиру блискоисточног мировног процеса.

Изложена хронологија самита и споразума од значаја за глобалну безбедност указала је на прворазредну улогу коју су обе државе имале на светској сцени, не само из разлога што су поседовале најразорније видове оружја на свету, него и због чињенице да су од њихових односа зависили и њихови савезници окупљени у НАТО и Варшавски уговор. Осим очувања мира између САД и СССР, узајамно нуклеарно одвраћање спроведено поменутих споразумима имало је позитиван утицај на очување успостављеног међународног система током Хладног рата. Будући да је Европа представљала подручје на коме су се амерички и совјетски утицај непосредно сукобљавали, не изненађује чињеница да су се лидери наведених сила споразумевали о безбедносним приликама на том континенту.

Чињеница да остале силе, насупрот својој економској снази, сталном чланству у Савету безбедности УН или поседовању нуклеарног оружја, нису узимале учешћа на наведеним конференцијама такође указује на прворазредну улогу САД и СССР у хладноратовском међународном систему. Ипак, да би се у потпуности сагледала суштина поменутог система, неопходно је детаљније представити амерички и совјетски спољнополитички наступ у поменутом раздобљу, а нарочито блокове које су САД и СССР

⁹¹⁶ Jeffrey A. Larsen and A. Gregory Moore, "Strategic Arms Limitation Talks and Treaties", in: Ibidem, p. 1945.

⁹¹⁷ Antony Best et al, op. cit, p. 485.

⁹¹⁸ Helga Haftendorn, "The unification of Germany, 1985–1991", Melvyn P. Leffler and Odd Arne Westad (eds.), op. cit, Volume III: Endings, p. 346.

⁹¹⁹ Ibidem, pp. 353-354.

⁹²⁰ Geir Lundestad, *The United States and Western Europe since 1945 From "Empire" by Invitation to Transatlantic Drift*, Oxford University Press, Oxford, 2003, p. 236.

⁹²¹ Madiha Rashid Al Madfai, *Jordan, the United States and the Middle East peace process, 1974-1991*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993, p. 204.

устопоставили, као и глобани домашај њихових претензија. На крају, наведене елементе њиховог спољног наступа потребно је упоредити са кинеским, како би се утврдило да ли је Пекинг у међународним односима имао и статус поларне силе или само материјалне предиспозиције за то. Наведеним питањима биће посвећено наредно потпоглавље, након чега ћемо изнети и коначни закључак о карактеристикама хладноратовског међународног система.

4.1.3 Географски домашај спољних политика поларних сила

Утврђивање статуса поларне силе подразумева и разматрање да ли је њена спољна политика превазилазила границе региона у коме се налазила. Стога ћемо у наредна два потпоглавља приказати спољнополитичке домашаје САД и СССР у хладноратовском периоду, као и реализоване приоритете на том плану. При том ћемо као показатеље користити како успостављање формалних савезништава, тако и неформалних интересних сфера, али и учешће у интервенцијама у иностранству. Осим тога, у основним цртама ћемо изложити и дугорочније спољнополитичке замисли (популарно назване доктринама) које су челници САД и СССР настојали да реализују у поменутом раздобљу.

4.1.3.1 Сједињене Америчке Државе

На крају Другог светског рата америчка позиција у међународним односима била је најјача до тада, али је истовремено и захтевала знатно обимније ангажовање у иностранству како би се тај положај очувао. Распад ратне коалиције довео је до ситуације у којој је СССР постао највећи безбедносни изазов за САД и њене европске савезнике. Стога је и америчка спољна политика после Другог светског рата била посвећена обуздавању совјетског наступа у иностранству, уз истовремено ојачавање савезника у Европи и Азији. Тек у наведеном периоду амерички спољнополитички наступ постао је истински глобалан, а придодата му је и снажна идеолошка димензија. „Међу демократским земљама, *једино* су у САД председници бирани (као Џ. Ф. Кенеди 1960. године) против комунизма [...]. Ако је ико стављао крсташки елемент у *реалполитику* међународног сукоба сила [...], то је био Вашингтон. У ствари, како реторика Кенедијеве изборне кампање показује [...], проблем није био академска претња комунистичке светске доминације, већ одржање стварне надмоћи Америке“.⁹²²

Насупрот снажним унутрашњим притисцима за повратак политици вођеној током међуратног периода,⁹²³ администрација америчког председника Харија Трумана започела је спровођење политике запречавања (containment) совјетског наступа у иностранству. На конципирање наведене стратегије значајно је утицао службеник Стејт департмента Џорџ Кенан, који се заложио за дугорочну политику систематског сузбијања експанзионизма СССР.⁹²⁴ Та политика у почетку није имала потпуно јасне одговоре на питања њеног циља („да ли запречавати СССР или комунизам“) и методологије („да ли спречити сваку експанзију совјетске моћи или само у областима кључним за равнотежу снага“),⁹²⁵ а наведене нејасноће појачале се кинеско-совјетским расколом. Међутим, стратегија запречавања донела је нове одреднице америчке спољне политике према СССР, међу којима су нарочито

⁹²² Ерик Хобсбаум, *op. cit.*, стр. 181.

⁹²³ Antony Best et al, *op. cit.*, p. 224.

⁹²⁴ Barton J. Bernstein, "Containment", in: Alexander DeConde, Richard Dean Burns and Fredrik Logevall (eds.), *Encyclopedia of American Foreign Policy*, Second Edition, Charles Scribner's Sons, New York, 2002, p. 346.

⁹²⁵ Joseph S. Nye, Jr, *op. cit.*, p. 131.

значајне: заустављање даљих уступака Москви, супротстављање совјетском експанзионизму (без намере рушења комунистичких режима у подручјима које Москва тренутно држи под својом контролом), реорганизација америчке војске како би се спровела ова стратегија, уз пружање војне и економске помоћи савезницима, док се преговори са Москвом прихватају само као индикатор спремности СССР да прихвати америчке позиције.⁹²⁶ Кенанову напомену да је потребно разградити јединство комунистичког блока и сарађивати чак и са комунистичким државама уколико су оне спремне да својим наступом допринесу остварењу америчких спољнополитичких приоритета званични Вашингтон је применио најпре на примеру југословенског осамостаљења од СССР 1948. године,⁹²⁷ а касније и успостављањем односа са комунистичком Кином након њеног разлаза са Москвом.

Председничково обраћање Конгресу 12. марта 1947. године, касније названо Трумановом доктрином, означило је почетак пружања америчке војне и економске помоћи савезницима како би се спречило ширење совјетског утицаја. Прва прилика у којој је примењена политика обуздавања био је грчки грађански рат, у коме Велика Британија више није могла да помаже опстанак тамошње монархије суочене са изазовом комунистичког устанка помогнутог споља.⁹²⁸ Дефинишући губитак Грчке као безбедносни изазов, Труманова администрација је одлучила да пружи помоћ монархистима вредну 400 милиона долара, уз ангажовање војних и економских саветника,⁹²⁹ што је била само најаву робуснијег америчког помагања европских савезника, укључујући ту и Турску, у борби против совјетског наступа. Наредне акције у том смеру уследиле су 1948. и 1949. године, када је од окупационих зона САД, Велике Британије и Француске створена Савезна Република Немачка, која је требало да постане још један елемент политике запречавања. Наиме, послератна обнова Немачке постигана је од стране Вашингтона како би се успоставила функционална држава на првој линији контакта са комунистичким државама, која ће у каснијој фази бити укључена у НАТО.

Економска обнова држава Европе након Другог светског рата разматрана је у Вашингтону не само као посредно обезбеђивање америчког привредног раста, него и као инструмент борбе против ширења комунизма. Првенство пружању економске помоћи над војном потицало је како из уверења да СССР нема краткорочну намеру да уђе у рат (што су потврдили и обавештајни подаци), тако и из става да војна помоћ у конкретном тренутку не би произвела жељени ефекат попут привредне обнове.⁹³⁰ Страхујући да би економске недаће на европском континенту могле да доведу до обарања демократских влада, амерички државни секретар Џорџ Маршал покренуо је веома обиман Програм економске обнове (Economic Recovery Program), који је постао оперативан од 1948. године.⁹³¹ За четири године, колико је трајао поменути план, САД су својим европским савезницима дале 13,2 милијарде долара помоћи,⁹³² што је било довољно да осигура раст тих економија, као и да делимично сузбије популарност комунистичких партија у појединим државама Европе (нарочито у Италији).⁹³³ За разлику од совјетских поступака према својим европским савезницима, САД су партнерима у Европи оставили довољно самосталности да касније започну сопствене

⁹²⁶ John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy during the Cold War*, Revised and Expanded Edition, Oxford University Press, Oxford, 2005, p. 21.

⁹²⁷ Ibidem, pp. 66-67.

⁹²⁸ Michael L. Dockrill and Michael F. Hopkins, op. cit, pp. 37-38.

⁹²⁹ Barton J. Bernstein, op. cit, p. 349.

⁹³⁰ John Lewis Gaddis, op. cit, pp. 60-62.

⁹³¹ Michael L. Dockrill and Michael F. Hopkins, op. cit, pp. 39-40.

⁹³² Spencer C. Tucker, "Origins of the Cold War to 1950", in: Spencer C. Tucker (ed.), op. cit, p. 23.

⁹³³ Избацивање комуниста из широке коалиционе владе, као и формирање владе десног центра након избора 1948. године омогућено је значајним финансијским средствима које су јавно и тајно пребачене Италији, уз тајну пропагандно-психолошку операцију коју су америчке службе спровеле у корист партија десног центра (James Callanan, *Covert Action in the Cold War: US Policy, Intelligence and CIA Operations*, I.B.Tauris, London, 2010, p. 44-45).

пројекте економских интеграција,⁹³⁴ али се, као и у совјетском случају, излазак из америчке сфере утицаја није дозвољавао.

Безбедносну димензију наступа Вашингтона према европским савезницима у борби против ширења утицаја СССР представљао је НАТО, који је основан 4. априла 1949. године потписивањем Северноатлантског уговора од стране дванаест држава.⁹³⁵ Чињеница да су САД том приликом први пут у својој историји постале чланица дуготрајног и формалног војног савеза представљала је прекретницу у америчкој спољној политици. Тај потез је означио спремност Труманове администрације да буде заштитник европских савезника у случају агресије СССР, као и намеру да се европски савезници чвршће повежу на безбедносном плану. Услед чињенице да су совјетске конвенционалне снаге вишеструко превазилазиле одбрамбене капацитете капиталистичких европских држава, НАТО је представљао гаранцију да ће их САД заштитити чак и својим нуклеарним арсеналом. Са друге стране, то је омогућило Вашингтону доминантну позицију у Алијанси, која је представљала део америчке политике запречавања совјетског експанзионизма у Европи. Границе Савеза представљале су уједно и границе сфере неприкосновеног америчког утицаја, чије би угрожавање САД у складу са чланом V оснивачког акта НАТО посматрале као агресију на сопствену територију.

Алијанса је током Хладног рата три пута проширила своје чланство – 1952. године обухватила је Грчку и Турску, 1955. године Савезну Републику Немачку, а 1982. године и Шпанију. Разлог првог проширења био је укључивање делова балканског и блискоисточног региона у стратегију запречавања,⁹³⁶ што је касније надограђено и Балканским пактом из 1954. године, којим је Југославија безбедносним гаранцијама до 1956. године била повезана са Грчком и Турском.⁹³⁷ Друго проширење је са стратешког становишта значајније него прво, будући да је формирањем војске Западне Немачке и укључивањем те државе у НАТО створен значајан предуслов за заустављање евентуалног копненог напада комунистичког блока у Средњој Европи.⁹³⁸ Проширењем на Шпанију требало је да буде умањена претња од режима на северу Африке који су били блиски СССР, а позив за чланство упућен је тек након окончања Франкове диктатуре.⁹³⁹ На крају, иако није дошло до повећања броја чланица, НАТО је суштински проширен на бившу Источну Немачку након њеног колапса 1990. године. Да би омогућили наведени развој ситуације, САД, Велика Британија, Француска и СССР су 12. септембра 1990. године постигле споразум о повлачењу совјетских трупа из Источне Немачке, уз ограничавање величине оружаних снага уједињене Немачке на 370.000 припадника.⁹⁴⁰ Описаним проширењима само је мали део капиталистичких европских држава остао ван НАТО, што указује да је америчка политика запречавања ширења совјетског утицаја готово досегла своје максималне границе у Европи.

Идеолошка димензија обједињавања Алијансе састојала се у окупљању либерално-демократских земаља Европе и Северне Америке, како би се заштитио њихов начин организовања друштва, што је углавном подразумевало тржишну економију и представничку демократију. Имајући у виду америчку доминацију у поменутом блоку држава, САД су у хладноратовском периоду наставиле да развијају уверење о „америчкој изузетности“ (American exsceptionalism), које је снажно обликовало аутоперцепцију САД као поларне силе.

⁹³⁴ John Lewis Gaddis, *op. cit.*, p. 39.

⁹³⁵ Првобитне чланице НАТО биле су: САД, Канада, Велика Британија, Француска, Италија, Белгија, Холандија, Луксембург, Исланд, Данска, Норвешка и Португалија (Klaus Larres, “North Atlantic Treaty Organization”, in: Alexander DeConde, Richard Dean Burns and Fredrik Logevall (eds.), *op. cit.*, p. 573).

⁹³⁶ *Ibidem*, p. 580.

⁹³⁷ David R. Stone, “The Balkan Pact and American Policy”, *East European Quarterly*, Vol. XXVIII, No. 3, 1994, p. 399.

⁹³⁸ Klaus Larres, *op. cit.*, p. 580.

⁹³⁹ *Ibidem*, p. 578.

⁹⁴⁰ Michael L. Dockrill and Michael F. Hopkins, *op. cit.*, p. 157.

Премда је наведена идеја имала две доминантне струје у њеном спровођењу – егземпларну (према којој САД треба да служе као узор другима, без чвршћег повезивања у савезе или мешања у послове других држава) и мисионарску (подразумева интензивније укључивање Вашингтона у светску политику, уз употребу интервенција и уплитања у унутрашње ствари других земаља), током Хладног рата превагнула је друга струја.⁹⁴¹ О томе сведоче и формулације из Труманове доктрине, попут тога да „слободни народи света очекују од нас подршку у одржавању њихових слобода. Ако ми оклевамо у вођству, можемо угрозити мир у свету – а сигурно ћемо угрозити добробит наше нације“.⁹⁴² Услед тога, Труман се zaloжио да „политика САД мора бити да подржи слободне народе који се опиру покушајима потчињавања од стране наоружаних мањина или страних притисака“.⁹⁴³

На тај начин је поменути амерички председник формирао основе политике запречавања утицаја СССР, а „сваки од Труманових наследника су такође употребљавали језик и идеје америчке изузетности да би оснажили природу борбе са комунизмом“.⁹⁴⁴ И на нижим нивоима америчке власти коришћена је наведена идеја, а нарочито у документу Савета за националну безбедност (National Security Council Paper Number 68), који је обликовао спољну политику САД током педесетих година XX века. У наведеном акту изнета је оцена да америчка позиција „центра моћи слободног света ставља велику лидерску одговорност пред САД“.⁹⁴⁵ Укратко, на идеолошкој равни, стратегија запречавања „дала је одлучиоцима осећај сврхе и интерпретативни оквир. Она је свела сложене локалне и регионалне проблеме на 'једноставне' прорачуне равнотеже и такмичења Истока и Запада“.⁹⁴⁶

Ван европског континента такође су постојали изазови обуздавања ширења комунизма, а најакутнији су у првим годинама Хладног рата били у Азији. Наиме, победа комунистичког покрета у Кини 1949. године, подстакла је страх од ширења наведене идеологије и на другим деловима тог континента. Америчка војска држала је од краја Другог светског рата Јужну Кореју и Јапан под окупацијом, настојећи да тамошња друштва преобрати у функционалне представничке демократије са тржишним привредама, као и у немачком и италијанском случају. Сем наведеног војног присуства, Вашингтон није имао значајнијих снага у Азији које би се брзо могле ангажовати у случају совјетског оружаног продора на том континенту. Шта више, амерички стратези су до 1950. године разматрали опције само за случајеве „изненадног совјетског напада на САД или инвазије на Западну Европу од стране Црвене армије“.⁹⁴⁷ Имајући у виду да су се америчке снаге 1949. године повукле из Јужне Кореје, као и да је више америчких политичких и војних званичника изјавило да поменута држава не спада у приоритетне области које ће САД настојати да заштите, Пјонгјанг и Москва су то протумачили као америчко одустајање од Сеула.⁹⁴⁸ Услед такве процене, напали су Јужну Кореју 25. јуна 1950. године, што је представљао нову врсту изазова за заустављање ширења комунистичког утицаја.

Не само да су САД стале на страну Јужне Кореје 27. јуна исте године и на тај начин наведену државу укључили у стратегију запречавања, него су преиспитале и свој целокупан приступ Азији како би предупредиле могућност совјетског политичког и војног продора. У том контексту, најпре је окончана америчка окупација Јапана, уз потписивање билатералног безбедносног уговора 8. септембра 1951. године. Тим документом Вашингтон је гарантовао Токију одбрану од спољне агресије и унутрашње побуне, а САД су добиле право на

⁹⁴¹ Trevor B. McCrisken, "Exceptionalism", in: *Ibidem*, p. 65.

⁹⁴² *Ibidem*, p. 73.

⁹⁴³ David Tal, "Truman Doctrine (12 March 1947)", in: Spencer C. Tucker (ed.), *op. cit.*, p. 2071.

⁹⁴⁴ Trevor B. McCrisken, *op. cit.*, p. 73.

⁹⁴⁵ *Ibidem*, p. 74.

⁹⁴⁶ Alan P. Dobson and Steve Marsh, *US Foreign Policy since 1945*, Second Edition, Routledge, Oxon, 2001, p. 32.

⁹⁴⁷ Henry Kissinger, *op. cit.*, p. 474.

⁹⁴⁸ *Ibidem*, p. 475.

коришћење јапанских база.⁹⁴⁹ По постизању примирја на Корејском полуострву, потписан је и америчко-јужнокорејски уговор о узајамној одбрани 1. октобра 1953. године, којим су се САД обавезале да ће бранити Јужну Кореју о оружаног напада, уз одржавање војног присуства у наведеној држави.⁹⁵⁰

Осим билатералних, предузете су и две мултилатералне акције, које су се делимично преплитале. Још током Корејског рата САД су са Аустралијом и Новим Зеландом закључиле уговор о сарадњи у области безбедности (Australia, New Zealand, United States Security Treaty – ANZUS), а наведене државе, заједно са Француском, Великом Британијом, Пакистаном, Тајландом и Филипинима, основале су 1954. године Организацију уговора о Југоисточној Азији (South-East Asia Treaty Organization – SEATO), која је требало да се бори против ширења комунизма на наведеној територији.⁹⁵¹ Исте године САД и Тајван су склопили уговор о заједничкој одбрани, који је омогућио и упућивање значајне америчке помоћи том острву.⁹⁵²

Током вишегодишњег сукоба вијетнамских комунистичких побуњеника са француским колонизаторима САД су све више повећавале број војних саветника, као и своје финансијске доприносе Француској (1954. године они су досегли чак 70% укупних француских војних издатака за рат у Вијетнаму).⁹⁵³ Иако је први вијетнамски рат окончан 1954. године, сукоби су се наставили већ наредне године, уз значајније учешће америчке војске од 1964. године, када је Конгрес одобрио употребу америчких оружаних снага на наведеном простору.⁹⁵⁴ Вашингтон је настојао да пружи и економску помоћ режимима југоисточне Азије како би се супротставили ширењу комунизма, а значајнији кораци у том смеру, осим одобравања средстава на билатералном плану и охрабривања Јапана да улаже у државе на наведеном простору, 1966. основана је и Азијска развојна банка.⁹⁵⁵ Рат је трајао до 27. јануара 1973. године,⁹⁵⁶ а био је симбол посредног сукобљавања САД са СССР и Кином, које су помагале комунистичке трупе у поменутој држави. Имајући у виду да се завршио повлачењем САД из Вијетнама, то је представљало највећи ударац америчком глобалном престижу, као и чињеница да је Вашингтон био изолован у наведеном оружаном сукобу, јер нити једна савезница из НАТО није одлучила да учествује у америчкој интервенцији.⁹⁵⁷

На Блиском истоку САД су такође тежиле да окупе блок држава које би биле препрека ширењу совјетског утицаја. Првобитно формиран 1955. године као Багдадски пакт (окупљао је Ирак, Турску, Пакистан, Иран и Велику Британију), тај савез је након, иступања Ирака 1959. године постао Организација централног уговора (Central Treaty Organization – CENTO). Иако САД нису биле чланица наведеног споразума, Вашингтон је јавно изразио намеру да помогне том савезу уколико нека од његових држава буде нападнута.⁹⁵⁸ Међутим, сем НАТО, који је имао и јединствену командну структуру и декларисане јединице, остали мултилатерални безбедносни споразуми које су САД закључивале или подржавале како би се супротставиле комунистичкој експанзији били су знатно мање успешни у постизању

⁹⁴⁹ Takeda Yasuhiro, "United States–Japan Security Treaty (8 September 1951)", in: Spencer C. Tucker (ed.), *op. cit.*, p. 2152.

⁹⁵⁰ Jinwung Kim, "Republic of Korea– United States Mutual Defense Treaty (1953)", in: *Ibidem*, p. 1720.

⁹⁵¹ Antony Best et al, *op. cit.*, p. 266.

⁹⁵² Law Yuk-fun, "Mutual Security Treaty, U.S.–Republic of China (December 1954)", in: Spencer C. Tucker (ed.), *op. cit.*, pp. 1425-1426.

⁹⁵³ Michael L. Dockrill and Michael F. Hopkins, *op. cit.*, p. 60.

⁹⁵⁴ Antony Best et al, *op. cit.*, p. 301.

⁹⁵⁵ *Ibidem*, p. 303.

⁹⁵⁶ *Ibidem*, p. 307.

⁹⁵⁷ Ерик Хобсбаум, *op. cit.*, стр. 187.

⁹⁵⁸ Warren F. Kimball, "Alliances, Coalitions, and Ententes", in: Alexander DeConde, Richard Dean Burns and Fredrik Logevall (eds.), *op. cit.*, p. 24.

наведеног циља.⁹⁵⁹ То потврђује и њихово распуштање крајем седамдесетих година, док су НАТО и ANZUS остали функционални и након Хладног рата.

На простору Блиског истока САД су током Хладног рата спровеле више интервенција како би реализовале основне спољнополитичке циљеве, а посебно да би спречиле ширење комунизма на том простору. Поменуте акције спровођене су у оквиру нове безбедносне политике коју је усвојила администрација председника Двајта Ајзенхауера, под називом „Нови поглед“. Та концепција је почивала на намери смањења трошкова за одбрану, услед чега је акценат стављала на извођење тајних и психолошких операција, уз пружање помоћи савезницима у Европи и Азији, док се Совјетима претило нуклеарним одговором на сваку агресивну акцију.⁹⁶⁰ У том контексту, Вашингтон је помогао свргавање иранског премијера Мохамеда Мосадека (Mohammad Mosaddegh) 1953. године,⁹⁶¹ а прва америчка интервенција по позиву на Блиском истоку одиграла се у Либану 1958. године, када су трупе САД на позив либанског председника Камила Шамуна (Camille Chamoun) интервенисале како би спречиле побуну муслиманског становништва и спољно уплитање од стране Египта или Сирије (тада уједињених у једну државу). Поменута америчка интервенција спроведена је у оквиру Ајзенхауерове доктрине, која је подразумевала да блискоисточне државе могу затражити чак и војну помоћ од стране САД како би зауставиле ширење комунизма.⁹⁶² Поновно уплитање Вашингтона у сукобе у том региону уследило је 1973. године, када су САД испоруком наоружања помогле Израелу да победи у оружаном сукобу са Египтом и Сиријом, које је подржавао СССР.⁹⁶³ Последње америчко војно ангажовање на Блиском истоку током Хладног рата био је Први ирачки рат 1990. године, када су САД биле кључни члан коалиције држава, окупљене по одобрењу Савета безбедности УН, која је казнила Ирак због агресије на Кувајт.⁹⁶⁴

Када је реч о америчком наступу на Западној хемисфери у периоду након Другог светског рата, Вашингтон и даље није имао намеру да оспорава Монроову доктрину, којом су Јужна и Централна Америка посматране као зоне искључивог интереса САД. Како би наведени однос био формализован, али и поменуто подручје било заштићено од комунистичког продора, од 15. августа до 2. септембра 1947. године у Рио де Жанеиру одржана је Интерамеричка конференција о одржању мира и безбедности на континенту. Том приликом потписан је Интерамерички споразум о узајамној помоћи, познатији као Пакт из Рија, који је предвиђао да ће напад на једну државу чланицу бити уједно и напад на цео савез.⁹⁶⁵ У смеру унапређења континенталног система савезништава, већ 1948. године основана је Организација америчких држава (ОАД), која је такође била инструмент сузбијања совјетске претње на том простору. Иако у латиноамеричким државама САД нису одржавале стално војно присуство, економије тих земаља, а следствено и политичке елите, биле су изузетно зависне од Вашингтона.⁹⁶⁶ Међутим, за разлику од Маршаловог плана и обимне америчке помоћи која је испоручивана Источној и Југоисточној Азији, за Латинску Америку готово петнаест година после Другог светског рата није постојао сличан програм, будући да је Вашингтон проценио да је за борбу против ширења комунизма у том региону

⁹⁵⁹ Не само да поменути савези нису постигли степен интерне кохезије упоредив са НАТО и ANZUS, него су избегавали ангажовање у кризама у њиховом окружењу, будући да су по правилу имали различита одређења спољне претње. Такође, Француска и Велика Британија нису имале намеру да интервенишу у оквиру ових пактова, услед чега су њихове азијске чланице тражиле безбедносне гаранције на билатералном плану (Kirsten Rafferty, “An Institutional Reinterpretation of Cold War Alliance Systems: Insights for Alliance Theory”, *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 36, No. 2, 2003, pp. 352-355).

⁹⁶⁰ Bevan Sewell, “New Look Defense Policy”, in: Spencer C. Tucker (ed.), op. cit, p. 1472.

⁹⁶¹ Henry Kissinger, op. cit, p. 474.

⁹⁶² Paul G. Pierpaoli Jr., “Eisenhower Doctrine (1957)”, in: Spencer C. Tucker (ed.), op. cit, pp. 629-630.

⁹⁶³ Michael L. Dockrill and Michael F. Hopkins, op. cit, p. 115.

⁹⁶⁴ Daniel E. Spector, “Kuwait”, in: Spencer C. Tucker (ed.), op. cit, p. 1169.

⁹⁶⁵ David M. Carletta, “Rio Pact (September 1947)”, in: Ibidem, p. 1731.

⁹⁶⁶ Antony Best et al, op. cit, p. 379.

довољно подржавати локалне десничарске елите.⁹⁶⁷ Наиме, тек 1959. године основана је Интерамеричка развојна банка, коју су углавном финансирале САД,⁹⁶⁸ али њени пројекти нису могли да преокрену растуће незадовољство америчким уплитањем у унутрашње послове латиноамеричких држава.

Припремајући свргавање гватемалског режима 1954. године, Вашингтон је у ОАД успео да добије осуду шефа те државе Хакобоа Арбенза (Jacobo Árbenz) за ширење комунизма, иако је за то било мало доказа. Интервенцијом је руководила америчка Централна обавештајна агенција (ЦИА), уз садејство са противницима Арбензовог режима,⁹⁶⁹ а наведена искуства неуспешно су опробана и 1961. године на Куби, када је покушано свргавање Кастровог режима.⁹⁷⁰ Сукоб са СССР око Кубе 1962. године представљао је највећу ескалацију америчко-совјетских односа током Хладног рата, при чему је Вашингтон настојао да онемогући ширење страног утицаја на Западној хемисфери. Иако је наведена криза завршена опстанком Кастровог режима и гаранцијама САД да га неће срушити, демонстрирана је снажна америчка опредељеност за сузбијање совјетског утицаја у Централној и Јужној Америци.

Поново настојећи да поправи слику о америчком ангажовању у Латинској Америци, председник Џон Кенеди покренуо је 1961. године програм „Савез за напредак“ (Alliance for Progress), кроз који је Вашингтон намеравао да уложи 20 милијарди долара у развој Централне и Јужне Америке.⁹⁷¹ Услед неуспеха наведене иницијативе у побољшању животног стандарда тих држава, незадовољство је неретко кулминирало и формирањем оружаних, најчешће левичарских, опозиционих група, од којих су неке успеле да преузму власт у појединим латиноамеричким државама (пример су никарагвански сандинисти).⁹⁷² Наведено је појачало решеност САД да, посредно или непосредно, интервенишу како би предупредили свргавање пријатељских режима. То потврђују како помоћ пучистима у Бразилу 1964. године и Чилеу 1973. године, тако и америчке војне интервенције у Доминиканској Републици 1965. године, Никарагви 1984-1988. године, Гранади 1983. године и Панами 1989-1990. године.⁹⁷³

Током Хладног рата САД Африку нису перципирале као стратешки важан простор,⁹⁷⁴ али су је користиле за надметање са СССР зарад одржавања равнотеже глобалног утицаја. Наиме, Вашингтон се супротстављао левичарским режимима новоформираних афричких држава, настојећи да онемогући значајнија упоришта Москве на афричком континенту. У том смислу, САД и СССР су у оружаним сукобима на поменутом континенту неретко подржавали супротстављене стране, што је додатно утицало на интензивирање наведених конфликта. Најочигледнији примери таквих интернационализованих сукоба били су проширени грађански ратови у Анголи и Конгу,⁹⁷⁵ као и сомалско-етиопски рат,⁹⁷⁶ у којима су САД интервенисале било коришћењем тајних операција Централне обавештајне агенције,⁹⁷⁷ било ангажовањем посредника.

Након ригиднијег спровођења стратегије запречавања педесетих и шездесетих година XX века, уследила је нова фаза те политике оличена у детанту, која је врхунац доживела са председницима Ричардом Никсоном и Џералдом Фордом, као и њиховим дугогодишњим

⁹⁶⁷ Ibidem, p. 381; Немања Џуверовић, „Улога САД у друштвеним и политичким процесима у Латинској Америци током XX века“, *Годишњак Факултета политичких наука*, Vol. 3, број 3, 2009, стр. 479.

⁹⁶⁸ Don M. Coerver, „Alliance for Progress“, in: Spencer C. Tucker (ed.), op. cit, p. 111.

⁹⁶⁹ Antony Best et al, op. cit, p. 384.

⁹⁷⁰ Michael L. Dockrill and Michael F. Hopkins, op. cit, p. 78.

⁹⁷¹ Antony Best et al, op. cit, p. 387.

⁹⁷² Michael L. Dockrill and Michael F. Hopkins, op. cit, p. 137.

⁹⁷³ Antony Best et al, op. cit, pp. 390-396.

⁹⁷⁴ Ibidem, p. 413.

⁹⁷⁵ Ibidem, p. 415.

⁹⁷⁶ Michael L. Dockrill and Michael F. Hopkins, op. cit, pp. 127-128.

⁹⁷⁷ Christopher Saunders, „Africa, U.S. Interventions in“, in: Spencer C. Tucker (ed.), op. cit, p. 77.

сарадником Хенријем Кисинџером. Наведени приступ подразумевао је организовање чешћих самита са совјетским руководством, како би Москва била укључена у међународни систем, као и одбацавање схватања да су америчко-совјетски односи игра нултог збира. Осим тога, успостављена је и значајнија трговинска америчко-совјетска размена да би се омогућило Москви да задовољи потребе за одређеним дефицитарним производима.⁹⁷⁸ Како би СССР што лакше пристао на улогу коју му је наменило америчко руководство, Кисинџер је иницирао успостављање односа са Кином након њеног раскида са Москвом. Другим речима, он је настојао да умањивањем значаја идеологије искористи разлике међу комунистичким режимима како би побољшао америчку преговарачку позицију.⁹⁷⁹

Иако постоје спорења о конзистентности америчке спољне политике током мандата Роналда Регана (1981-1989), карактеристично ослањање на тајне активности подривања комунистичких упоришта постало је кључна одредница тзв. „Реганове доктрине“. Он је поново наглашавао значај идеолошке поделе на Исток и Запад, уз употребу бинарне реторике која је СССР посматрала као „империју зла“.⁹⁸⁰ Неуспех стратегије запречавања совјетског утицаја формирањем савезништава у Европи и Азији, али и изостанак значајнијих резултата детанта, до осамдесетих година прошлог века постали су очигледни, што је са америчке стране захтевало политику супротстављања ширењу комунизма у земљама тзв. Трећег света.⁹⁸¹ Најављивана као активнија фаза у супротстављању совјетском утицају у односу на стратегију запречавања из прве две деценије након Другог светског рата, она је подразумевала помагање „потлаченима“ да се сами ослободе, а не интервенцију америчких снага које би се бориле уместо њих.⁹⁸² Ова доктрина се суштински ослањала на америчку економску превођ, која је САД омогућавала значајније финансирање програма наоружавања, али и прикривене подршке појединим групама у борби против просовјетских режима.⁹⁸³ У том смислу, активности Вашингтона биле су усмерене на интервенционизам у тзв. Трећем свету, углавном кроз пружање помоћи антикомунистичким побуњеницима.⁹⁸⁴ Примери таквог ангажмана САД укључују Авганистан (помагање муџахединима против марионетског просовјетског режима), Анголу (подршка антикомунистичким побуњеницима УНИТА), Камбоџу (помоћ различитим антирежимским групацијама) и Никарагву (помоћ „Контри“ против владајућих сандиниста).⁹⁸⁵ Међутим, доласком на власт Михаила Горбачова у СССР 1985. године уследио је период спољнополитичког зближавања Москве и Вашингтона (другог детанта), што је, осим катастрофалне економске ситуације у земљама комунистичког блока, допринело крају Хладног рата.⁹⁸⁶

4.1.3.2 Савез Совјетских Социјалистичких Република

Крај Другог светског рата СССР је дочекао као једна од главних сила победница, услед чега су у Европи његове и армије сродних режима држале под контролом целокупну Источну, као и знатне делове Балкана и Средње Европе. У Источној Азији совјетске трупе су окупирале Манџурију, северни део Кореје, Курилска острва и јужни део Сахалина. Истовремено, СССР је добио и највећа територијална проширења у победничком табору,

⁹⁷⁸ Paul G. Pierpaoli Jr., “Détente”, in: *Ibidem*, p. 552.

⁹⁷⁹ Alan P. Dobson and Steve Marsh, *op. cit.*, p. 43.

⁹⁸⁰ *Ibidem*, p. 47.

⁹⁸¹ James M. Scott, *Deciding to Intervene: The Regan Doctrine and American Foreign Policy*, Duke University Press, London, 1996, p. 15.

⁹⁸² *Ibidem*, p. 16.

⁹⁸³ Michael L. Dockrill and Michael F. Hopkins, *op. cit.*, pp. 136-137.

⁹⁸⁴ Марк Р. Амстуд, *op. cit.*, стр. 243-244.

⁹⁸⁵ Jeffrey D. Bass, “Reagan Doctrine”, in: Spencer C. Tucker (ed.), *op. cit.*, p. 1706.

⁹⁸⁶ Michael L. Dockrill and Michael F. Hopkins, *op. cit.*, p. 135.

будући да је та држава у свој састав, осим три прибалтичке републике, укључила и: северну Буковину и Молдавију (анектирани од Румуније), чехословачку Поткарпатску област, Калињинградску област (преузета од Немачке), затим источне делове предратне Пољске, као и Карелију, луку Петсамо (преузети од Финске),⁹⁸⁷ док је на педесет година осигуран закуп финске балтичке луке Поркала.⁹⁸⁸ Повукавши се из Манџурије 1946. године, СССР је након рата анектирао Курилска острва и Јужни Сахалин,⁹⁸⁹ док ни присаједињење непризнате Народне Републике Тану Тува нико није оспоравао.⁹⁹⁰ У складу са договорима постигнутим на самитима вођа САД, СССР и Велике Британије током Другог светског рата, у окупационим зонама у Немачкој, Аустрији и Кореји задржане су совјетске трупе до постизања мировног споразума, док је, насупрот првобитним очекивањима Запада, у државама које је окупирао совјетска армија наметнуто комунистичко уређење.

Будући да позиција Москве на глобалној равни никада није била снажнија, ни њена спољна политика није могла да остане без промена, иако су принципи ширења комунизма у свету и мирољубиве коегзистенције са капитализмом и даље чинили основу њеног наступа у иностранству. Стаљин је спољнополитички наступ СССР, у духу реалполитике, настојао да фокусира на поделе интересних сфера,⁹⁹¹ убеђен да је рат капитализма и комунизма неизбежан услед „урођене империјалистичке и капиталистичке агресивности“.⁹⁹² Његово поимање совјетске позиције у свету сводило се на слику „социјалистичког острва у капиталистичком мору“,⁹⁹³ што га је навело да не одступа са простора које је заузела Црвена армија,⁹⁹⁴ као и да коегзистенцију користи само као предах у учвршћивању позиција СССР како би могао да добије нове уступке, нарочито територијалне, од стране Запада.⁹⁹⁵ Другим речима, као „главни инструмент ширења револуције уместо Марксове идеје историјски одређене класне борбе Стаљин је користио процес стицања територија“.⁹⁹⁶ Стога је његова спољна политика након Другог светског рата била суштински дефанзивна, како због изузетно тешке привредне ситуације, тако и услед потребе успостављања контроле над новозапоседнутим територијама.⁹⁹⁷ Са друге стране, Стаљин је, на основу закључака марксистичке теорије, очекивао наредни сукоб значајнијих капиталистичких држава, по узору на два светска рата, у којем би СССР могао да искористи снагу из периода консолидације и додатно унапреди своју позицију у свету, што је био још један од подстрека за дефанзивну спољну политику.⁹⁹⁸

После Стаљинове смрти Хрушчов је редефинисао принцип мирољубиве коегзистенције, полазећи од претпоставке да није потребан рат са Западом да би се он преобратио у комунизам, него да је процес преласка из капитализма у комунизам неумитан и да се може спровести мирним, па чак и парламентарним путем.⁹⁹⁹ Не само да је такав приступ доносио унутрашње користи (преговори са Западом омогућавали су смањење трошкова за одбрану),¹⁰⁰⁰ него је омогућио и преусмеравање деловања Москве на тзв. Трећи

⁹⁸⁷ Волтер Лакер, *Историја Европе 1945-1992*, превела с енглског Ксенија Тодоровић, Clio, 1999, стр. 34.

⁹⁸⁸ Christian Nuenlist, "Paris Conference (1960)", in: Spencer C. Tucker (ed.), op. cit, pp. 1592-1593.

⁹⁸⁹ Michael L. Dockrill and Michael F. Hopkins, op. cit, pp. 253, 256.

⁹⁹⁰ Поменуто републику признавали су само СССР и Монголија (Mergen Mongush, "The annexation of Tannu-Tuva and the formation of the Tuvinskaya ASSR", *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, Vol. 21, No. 2, 1993, p. 48).

⁹⁹¹ Henry Kissinger, op. cit, p. 427.

⁹⁹² Geoffrey Roberts, op. cit, p. 36.

⁹⁹³ Bruce J. DeHart, "Peaceful Coexistence", in: Spencer C. Tucker (ed.), op. cit, p. 1610.

⁹⁹⁴ Martin McCauley, *The Rise and Fall of the Soviet Union*, Routledge, London, 2013, p. 261.

⁹⁹⁵ Henry Kissinger, op. cit, p. 428.

⁹⁹⁶ John Lewis Gaddis, *We now know: Rethinking Cold War History*, Oxford University Press, Oxford, 1997, p. 14.

⁹⁹⁷ Ерик Хобсбаум, op. cit, стр. 178.

⁹⁹⁸ John Lewis Gaddis, "Grand strategies in the Cold War", in: Melvyn P. Leffler and Odd Arne Westad (eds.), op. cit, Volume II: Crises and Détente, p. 4.

⁹⁹⁹ Geoffrey Roberts, op. cit, p. 45.

¹⁰⁰⁰ Bruce J. DeHart, op. cit, p. 1610.

свет, представљајући га као погодnije тло за ширење комунистичких идеја.¹⁰⁰¹ На нормативном плану значајна је и Брежњевљева доктрина, која се заснивала на концепту ограниченог суверенитета совјетских савезника, оправдавајући интервенцију СССР у случају нелојалности према политици Москве.¹⁰⁰² Поменути принцип представљао је само вербализовање праксе отвореног мешања совјетског руководства у унутрашње ствари својих европских савезника. За разлику од мирољубиве коегзистенције, поменута доктрина укинута је за време Михаила Горбачова,¹⁰⁰³ који је крајем осамдесетих дозволио пад комунистичких режима у Европи.

Конкретне спољнополитичке поступке СССР након Другог светског рата изложићемо, зарад прегледности и упоредивости са америчким приступом, по географском принципу. У том смислу, најпре ћемо изнети совјетски наступ у Европи, која је сматрана безбедносно најзначајнијим подручјем за Москву, а потом и политику према Азији, Латинској Америци и Африци. Попут потеза САД и њихових савезника, и СССР је у хладноратовском периоду изградио мрежу споразума која је требало да осигура јединство комунистичког блока на европском континенту.

Успостављање контроле на територијама ван граница СССР значило је истовремено и формирање комунистичке или прокомунистичке власти. Суштински, Стаљин је као инструменте контроле држава које су се нашле под доминацијом Москве користио комунистичке партије и државне структуре које су биле реплика совјетских модела и које су предводили кадрови одабрани од стране СССР.¹⁰⁰⁴ Ипак, и поред изузетно снажних билатералних полуга контроле, за време Стаљинове власти су успостављени и поједини мултилатерални механизми. У том смислу је најпре 1947. године формиран Информативни биро комунистичких и радничких партија (Коминформ), кога су чиниле комунистичке партије СССР, Пољске, Чехословачке, Мађарске, Бугарске, Румуније, Југославије, Француске и Италије.¹⁰⁰⁵ Поменута организација је била скромније замишљена у односу на распуштenu КИ, будући да Коминформ није имао своје руководеће органе, нити статут. Међутим, иако је декларативни циљ те организације била размена искустава међу поменутиим европским комунистичким партијама, Коминформ је Стаљину служио као инструмент идеолошке контроле тих партија, као и за њихово дисциплиновање,¹⁰⁰⁶ о чему сведочи и избацивање Југославије из чланства тог форума.¹⁰⁰⁷ Да је за Москву ово била дефанзивна организација, осим њене европоцентричности, потврђују и чињенице да источнoнемачка владајућа партија није позвана у чланство (због Стаљинове намере да са Западом постигне договор о уједињеној, неутралној и демилитаризованој Немачкој), као ни грчка и кинеска партија (јер су у то време биле укључене у грађанске ратове са циљевима које Стаљин није одобрио). Осим тога, непосредни повод за оснивање Коминформа било је отпочињање Маршаловог плана,¹⁰⁰⁸ услед чега је наведена организација требало да обезбеди идеолошко јединство комунистичког блока и придржавање смерница из Москве. Ипак, Коминформ је

¹⁰⁰¹ Geoffrey Roberts, op. cit, p. 46.

¹⁰⁰² Ibidem, p. 74.

¹⁰⁰³ Прво формално одрицање Москве од Брежњевљеве доктрине садржано је у Совјетско-југословенској декларацији о међусобним и међународним односима од 18. марта 1988. године (Robert G. Patman, *The Soviet Union in the Horn of Africa: The diplomacy of intervention and disengagement*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, p. 6).

¹⁰⁰⁴ John Lewis Gaddis, op. cit, p. 31.

¹⁰⁰⁵ Phillip Deery, "Cominform (1947–1956)", in: Spencer C. Tucker (ed.), op. cit, p. 464.

¹⁰⁰⁶ Heinz Timmermann, "The Cominform Effects on Soviet Foreign Policy", *Studies in Comparative Communism*, Vol. 18, No. 1, 1985, p. 5.

¹⁰⁰⁷ Сукоб са југословенским руководством представља први раскол унутар комунистичког блока након Другог светског рата, настао услед тежњи Београда за независнијим курсом у односу на онај који је диктирала Москва. Услед тога, Југославија је 28. јуна 1948. године избачена из чланства Коминформа, а „здрави елементи“ унутар партије позвани су да преузму власт (Ibidem, p. 8).

¹⁰⁰⁸ Ibidem, pp. 6-7.

распуштен 1956. године у склопу обнове совјетско-југословенских односа,¹⁰⁰⁹ што је указало да ће СССР у наредном периоду идеолошко јединство обезбедити преко других инструмената.

Економски одговор СССР на Маршалов план дошао је најпре у виду Молотовљевог плана,¹⁰¹⁰ а 1949. године и формирањем Савета за узајамну економску помоћ (СЕВ), чији су оснивачи поново биле искључиво европске комунистичке државе (СССР, Бугарска, Румунија, Мађарска, Чехословачка и Пољска).¹⁰¹¹ Основни задатак ове организације била је економска координација Источног блока како би се надоместила ограничења привреда комунистичких земаља, али и превазишле рестрикције уведене од стране Запада. За разлику од Маршаловог плана, из рада СЕВ значајнију корист је извукао СССР науштрб својих савезника. Наиме, иако је Москва земљама „народне демократије“ упућивала помоћ за развој, она је од значајног броја њих истовремено наплаћивала и ратну штету утврђену мировним уговорима (од Бугарске, Румуније, Мађарске и Источне Немачке). Такође, у оквирима наведене организације размена се одвијала на основу високих цена совјетских енергената и машина, који су размењивани за јевтине источноевропске производе.¹⁰¹² Међутим, без наведене помоћи из Москве, с обзиром да им је било забрањено да узму учешћа у Маршаловом плану, европске чланице СЕВ нису имале друге изворе за остваривање привредног развоја. Тек након доласка на власт Никите Хрушчова сарадња у оквиру СЕВ значајније је унапредовала, првенствено услед већег уважавања интереса земаља „народне демократије“ од стране Москве, што показују како усклађивање електроенергетских система држава чланица, тако и оснивање Међународне банке за економску сарадњу 1963. године. Премда је поменута организација одбацила совјетске предлоге о јединственом централном планирању економског развоја, она је наставила да пружа повољније кредите (посебно од оснивања Међународне банке за улагања 1970. године), као и да остварује заједничке пројекте, попут нафтовода „Пријатељство“.¹⁰¹³

На безбедносном плану, у Европи је у Источном блоку, по угледу на НАТО, 1955. године успостављена Организација Варшавског споразума, чије чланство су чинили СССР, Албанија, Бугарска, Румунија, Мађарска, Чехословачка, Пољска и Источна Немачка.¹⁰¹⁴ Био је то мултилатерални споразум, који је представљао надградњу билатералних безбедносних уговора закључених између Москве и наведених држава након Другог светског рата, који су омогућавали присуство совјетских трупа на територијама земаља „народне демократије“.¹⁰¹⁵ Иако није било непосредне војне претње која би захтевала обједињавање поменутих двостраних безбедносних уговора у један одбрамбени савез, Хрушчов је намеравао да оснивањем Варшавског пакта изрази противљење чланству Западне Немачке у НАТО, као и да дан пре потписивања уговора о неутралности Аустрије својим европским савезницима укаже да наведени статус није могућ за њих.¹⁰¹⁶ Споразумом је предвиђена колективна одбрана, затим основе заједничке команде и јединице које свака од чланица ставља на располагање савезу, као и процедура за учлањивање нових држава.¹⁰¹⁷ Првобитна

¹⁰⁰⁹ Phillip Deery, op. cit, p. 465.

¹⁰¹⁰ Bernhard Johannes Seliger, “Molotov Plan (1947)”, in: Spencer C. Tucker (ed.), op. cit, p. 1386.

¹⁰¹¹ Месец дана након оснивања овој организацији се прикључила и Албанија, 1950. године и Источна Немачка, 1962. године Монголија, 1972. године Куба, а Северни Вијетнам 1978. године (Bernhard Johannes Seliger, “Comecon (1949–1991)”, in: Ibidem, p. 461).

¹⁰¹² Волтер Лакер, op. cit, стр. 285.

¹⁰¹³ Ibidem, p. 462.

¹⁰¹⁴ Њена армија основана је тек наредне године. За разлику од осталих чланица, које су декларисале само одређене јединице за потребе савезна, целокупна источнонемачка армија била је под командом Варшавског пакта (Vojtech Mastny and Malcolm Byrne (eds.), *A Cardboard Castle?: An Inside History of the Warsaw Pact 1955-1991*, Central European University Press, Budapest, 2005, p. 6).

¹⁰¹⁵ Christian Nuenlist, “Warsaw Pact”, in: Spencer C. Tucker (ed.), op. cit, p. 2225.

¹⁰¹⁶ Vojtech Mastny and Malcolm Byrne (eds.), op. cit, pp. 2-3.

¹⁰¹⁷ Ibidem, p. 4.

дефанзивна и углавном политичка сврха споразума измењена је након Берлинске кризе 1958. године ка офанзивној стратегији, при чему је Хрушчов на Варшавски пакт од тада гледао и као на војни инструмент који може олакшати контролу над европским савезницима.¹⁰¹⁸ Тек након интервенције против Чехословачке 1968. године доћи ће и до институционалне трансформације пакта ка структури која је била слична НАТО, иако у оперативном смислу Варшавски пакт за СССР није био ништа више од „продужене руке совјетског генералштаба“.¹⁰¹⁹ Између осталог, такав карактер Источног блока потврђује и чињеница да су сви врховни команданти оружаних снага Варшавског пакта и сви начелници заједничких снага били без изузетка совјетски официри.¹⁰²⁰ Уследила је и институционализација састанака министара спољних послова Источног блока 1976. године, али се долазак на власт Михаила Горбачова подударно са почетком слабљења СССР, а тиме и Варшавског пакта. Наиме, не само да је 1987. године стратегија Источног блока промењена од офанзивне ка дефанзивној, него је и пад комунистичких режима у Европи довео до распуштања Варшавског споразума 1991. године.¹⁰²¹

Када се сагледа динамика унутар савеза, Источни блок није остварио степен јединства упоредив за НАТО, што доказује неколико важних примера. Први се тиче совјетске интервенције у Мађарској 1956. године, када органи Источног блока нису ни консултовани о тој акцији (иако је операцијом командовао врховни командант снага тог савеза маршал Иван Конев),¹⁰²² што је јасно указало да Москва унилатерално доноси одлуке о томе да ли ће уопште ангажовати Варшавски пакт или ће деловати самостално. Наредни пример се односи на искључивање Албаније са седница органа овог савеза 1961. године, као и њено касније формално иступање из Варшавског пакта 1968. године.¹⁰²³ На тај начин је Источни блок изгубио стални приступ Средоземљу, као и део глобалног престижа, нарочито услед чињенице да НАТО формално није напустила нити једна чланица током Хладног рата. Такође, обећање румунског министра спољних послова Корнелиуа Манескуа (Corneliu Mănescu) америчком државном секретару Дину Раску (Dean Rusk) 1963. године да ће Румунија остати неутрална у случају нуклеарног рата између СССР и САД представљало је „запањујући акт нелојалности совјетској алијанси, без сличног примера у НАТО“.¹⁰²⁴ Наставак противљења Букурешта реформама Варшавског споразума резултирао је очекивањем совјетског руководства да ће Румунија напустити тај савез, као и следственом одлуком Москве да не позове румунску армију у интервенцију против Чехословачке 1968. године.¹⁰²⁵ Поменути акција против Прашког пролећа била је такође симбол совјетске доминације унутар Варшавског пакта, будући да је допринос савезника тој интервенцији био минималан.¹⁰²⁶ Са друге стране, ни оружана акција против чланице савеза, овога пута колективна (за разлику од примера интервенције против Мађарске 1956. године) није имала пандана у НАТО, што се такође негативно одразило на углед СССР у свету, показујући напрелине у Источном блоку.

Азија је представљала други по значају регион у Стаљиновој концепцији националне безбедности након Другог светског рата, и то нарочито њен источни део. Наиме, у Источној Азији офанзивније активности су првобитно биле усредсређене на Кину и северни део Кореје, који се налазио под совјетском окупацијом. Иако у почетку није подржавао победу комуниста у Кини, закључивши 1945. године чак и споразум о пријатељству са

¹⁰¹⁸ Ibidem, p. 15.

¹⁰¹⁹ Ibidem, p. 39.

¹⁰²⁰ Ibidem, p. 685.

¹⁰²¹ Christian Nuenlist, op. cit, pp. 2228-2229.

¹⁰²² Vojtech Mastny and Malcolm Byrne (eds.), op. cit., p. 8.

¹⁰²³ Christian Nuenlist, op. cit, p. 2226.

¹⁰²⁴ Vojtech Mastny and Malcolm Byrne (eds.), op. cit, p. 25.

¹⁰²⁵ Ibidem, pp. 33, 38.

¹⁰²⁶ Ibidem, p. 37.

националистичком владом у Пекингу,¹⁰²⁷ СССР је у контексту растућег сукобљавања са САД донео одлуку да призна Маову власт 1949. године. У том смеру је већ наредне године закључен и Уговор о пријатељству и савезу, који је предвиђао узајамну помоћ у случају напада Јапана или „било које државе која је у савезу са њим“, а као крајња граница совјетских повластица у Манџурији одређена је 1952. година. У замену за економску помоћ вредну 300 милиона долара, Мао је пристао да призна независност Монголије, као и да совјетској армији дозволи право пролаза преко кинеске територије у случају рата.¹⁰²⁸ Истовремено, Москва је у сопственој окупационој зони на северу Кореје формирала привремену владу која је на комунистичким основама управљала наведеном територијом. На тај начин је у Источној Азији остварен значајан напредак у ширењу комунизма, који ће и у наредним годинама представљати основу за унапређење совјетског утицаја на највећем континенту.

Први наредни експанзионистички покрет комуниста у том делу света довео је до Корејског рата 1950-1953. године, а започет је нападом Северне на Јужну Кореју, уз одобрење СССР. Наиме, Москва се надала да ће севернокорејски режим однети брзу победу у наведеном сукобу, као и да САД неће интервенисати у корист Сеула.¹⁰²⁹ Међутим, добијањем мандата од УН, Вашингтон је успео да спасе јужнокорејски режим, а у оружаним сукобима укључила и Кина како би спречила пад комунистичке владе у Пјонгјангу.¹⁰³⁰ Завршен примирјем, Корејски рат представљао је пример посредног сукобљавања СССР и САД, али без директног учешћа совјетске војске.

Совјетско одбијање да Кини помогне у развоју нуклеарног оружја, као и детант СССР и Запада утицао је на удаљавање Пекинга од Москве у другој половини шездесетих година, што је представљало другу пукотину у комунистичком блоку. Од тог тренутка кинеско руководство је водило самосталну спољну политику, која је више пута мењала свој ток, а повремено настојала да створи сопствена упоришта у Азији и Африци. Осим што због сопствене економске и технолошке заосталости није могао да пружи значајнију помоћ режимима које је подржавао, Пекинг није могао да им омогући ни заштиту у кључним тренуцима по њихов опстанак, услед чега су се они радије окретали Москви.¹⁰³¹

Раскол Москве и Пекинга се манифестовао и током Вијетнамског рата, када су Кина и СССР одвојено помагали комунистички вијетнамски режим у борби против САД и локалне капиталистичке владе.¹⁰³² Победом Северног Вијетнама 1975. године комунизам је проширен и на околне државе, попут Камбоџе и Лаоса, чиме је готово целокупна Индокина била у рукама комуниста,¹⁰³³ подржаваних како од стране Пекинга, тако и од Москве. Једина отворена војна интервенција СССР у Азији у хладноратовском периоду започета је 1979. године, када је Москва одлучила да заштити комунистички режим у Авганистану од муџахедина, које су подржавале САД.¹⁰³⁴ Осим намере да спречи појаву још једног исламистичког режима на својим границама (у Ирану је исте године на власт дошао ајатолах Хомеини), руководство СССР није било спремно да у глобалном надметању са САД изгуби државу која се налази у непосредном суседству.¹⁰³⁵ Совјетска окупација Авганистана је потрајала до 1989. године, када су се совјетске трупе повукле услед ширег договора Москве и Вашингтона. Наиме, не само да је постигнут споразум о повлачењу комунистичких

¹⁰²⁷ James I. Matray, "China, Republic of", in: Spencer C. Tucker (ed.), op. cit, p. 420.

¹⁰²⁸ Paul Wingrove, "Sino-Soviet Treaty (14 February 1950)", in: Spencer C. Tucker (ed.), op. cit, pp. 1827-1828.

¹⁰²⁹ Michael L. Dockrill and Michael F. Hopkins, op. cit, p. 48.

¹⁰³⁰ Antony Best et al, op. cit, p. 265.

¹⁰³¹ Ibidem, p. 364.

¹⁰³² Michael L. Dockrill and Michael F. Hopkins, op. cit, p. 98.

¹⁰³³ Ibidem, p. 119.

¹⁰³⁴ Antony Best et al, op. cit, p. 482.

¹⁰³⁵ Michael L. Dockrill and Michael F. Hopkins, op. cit, p. 134.

вијетнамских трупа из Камбоџе, него су и совјетске снаге враћене и из Монголије.¹⁰³⁶ На тај начин је крај осамдесетих година означио и пад совјетског утицаја у Азији, иако ће поједини комунистички режими надживети и сам СССР.

Снажан утицај религије и Запада на Блиском истоку, као и два неуспешна покушаја ширења совјетског утицаја у првим послератним годинама (Турска и Иран) утицали су на Стаљина да води пасивну политику према том региону.¹⁰³⁷ Блиски исток је остао подручје слабијег ангажовања Москве и у годинама након Стаљинове смрти, иако је процес секуларизације тамошњих друштава представљао шансу за ширење комунистичког утицаја. Египат и Сирија су биле државе са којима су најпре закључивани значајнији уговори и кредитне линије, а приближавање овим режимима предузето је са циљем слабења Багдадског пакта као једног од инструмената америчке стратегије запречавања совјетског утицаја.¹⁰³⁸ Долазак Брежњева на власт допринео је даљем разграђивању јединства поменутог пакта, будући да је започето отопљавање односа са Турском и Ираном.¹⁰³⁹ Пораз арапских држава у рату са Израелом 1967. године донео је нову прилику за Москву да прошири свој утицај, што је и учињено првенствено путем поновне продаје наоружања тим земљама како би се умањили ефекти њихових војних губитака.¹⁰⁴⁰ Међутим, након смрти египатског председника Насера, који је био кључна личност за совјетски утицај на Блиском истоку, проамерички курс његовог наследника Садата окренуо је СССР поновном повећању сарадње са Сиријом и Ираком.¹⁰⁴¹ Међутим, тај регион је за Москву задржао статус подручја од секундарног значаја. Иако на Блиском истоку није успостављен ниједан комунистички режим, СССР је због онемогућавања успеха америчке стратегије запречавања, као и због глобалног престижа, био приморан да сарађује са арапским режимима, дајући им неретко и значајне уступке у виду кредита и техничке помоћи.

Латинска Америка је за Москву представљала плодно тло за ширење утицаја, како услед растућег антиамеричког расположења тамошњег становништва, тако и због сиромаштва наведеног дела света и следствене популарности левичарских идеја. Међутим, значајније деловање СССР, имајући у виду да је поменуто подручје Вашингтон сматрао својом интересном сфером, било је ограничено како совјетским ослањањем на посреднике, тако и систематским онемогућавањем таквих акција од стране САД и десничарских режима Централне и Јужне Америке.¹⁰⁴² Иако је Вашингтон чак и спровођење појединих левичарских реформи тумачио као комунистичко деловање, СССР је једно на Куби успео да привремено распореди припаднике својих оружаних снага и балистичких ракета средњег домета, што је 1962. године довело до највеће кризе америчко-совјетских односа. У замену за опстанак кубанског режима, Москва је пристала на повлачење својих трупа са тог острва,¹⁰⁴³ услед чега је Кастро и у наредном периоду остао савезник СССР. Након тога Куба је остала једини дуготрајнији комунистички режим у Латинској Америци, кога је Москва користила да би проширила свој утицај у наведеном региону, али и на афричком континенту. Међутим, сем одржавања контакта са локалним комунистичким партијама и пружања релативно мале подршке преко посредника, СССР није формирао друге савезничке режиме у Латинској

¹⁰³⁶ Ibidem, pp. 150-151.

¹⁰³⁷ Odd Arne Westad, op. cit, pp. 59-64.

¹⁰³⁸ Erica Schoenberger and Stephanie Reich, "Soviet Policy in the Middle East", *MERIP Reports*, No. 39, 1975, pp. 10-11.

¹⁰³⁹ Ibidem, p. 16.

¹⁰⁴⁰ Ibidem, p. 18.

¹⁰⁴¹ Ibidem, p. 22.

¹⁰⁴² Важно је напоменути и да су у Латинској Америци постојале аутохтони комунистички покрети, који нису радили по директивама Москве, као и да су након совјетско-кинеског раскола деловале и комунистичке групе лојалне Пекингу (Creston S. Long, "Latin America, Communist Parties in", in: Spencer C. Tucker (ed.), op. cit, p. 1178).

¹⁰⁴³ Michael L. Dockrill and Michael F. Hopkins, op. cit, p. 85.

Америци сем Кубе, а након доласка на власт Горбачова додатно је умањено ангажовање Москве на ширењу утицаја на Западној хемисфери.¹⁰⁴⁴

Као и у америчком случају, и совјетском руководству је Африка служила као полигон за надметање са супарничким блоком, нарочито након Стаљинове смрти. Два су значајна фактора доприносила успеху совјетских напора за ширење утицаја на поменутом континенту: привлачност совјетског модела развоја и прихваћеност антиколонијалистичке реторике СССР. Насупрот либерално-капиталистичком обрасцу који је унапред осуђивао младе афричке државе на привредну заосталост и зависност од бивших колонијалних метропола, комунистички модел развоја им је нудио недостајућу почетну акумулацију ресурса кроз национализацију, а након тога и бржу индустријализацију.¹⁰⁴⁵ Такође, чињеница да ни СССР нити Руско царство нису имали колоније у Африци остављала је значајно позитивну слику Москве у односу на колонијалне престонице и њихове америчке савезнике.¹⁰⁴⁶ Стога је Хрушчов настојао да веома флексибилним приступом обезбеди да САД од Африке не направе део антикомунистичког блока у њиховој стратегији запречавања СССР. У том смислу Москва није инсистирала на успостављању комунистичких режима као предуслова за билатералну сарадњу, него је пружала помоћ ослободилачким покретима и новим државама како би их удаљила од западног утицаја.¹⁰⁴⁷ На тај начин је процес деколонизације представљао добру прилику за СССР да увећа свој престиж у свету, а самим тим и да побољша резултат у глобалном надметању са САД. Нову фазу совјетског наступа у Африци донео је Брежњев, за чијег је мандата започета значајнија испорука војне помоћи марксистичким побуњеничким групама у јужној и западној Африци, као и активнији наступ на Рогу Африке.¹⁰⁴⁸

Иако је СССР тежио да избегне уплитање у локалне конфликте у Африци, Москва је интервенисала у корист левичарских побуњеника на истоку Конга 1964. године, али је помоћ коју је централна влада добила од САД и Белгије била довољна за гушење побуне већ наредне године.¹⁰⁴⁹ Значајније ангажовање СССР у Африци наступило је током вишедеценијског анголског грађанског рата, у коме су Москва и њени источноевропски и кубански савезници помагали комунистички Народни покрет за ослобођење Анголе (MPLA), који је добијао совјетску помоћ и током борби за независност те државе од Португалије.¹⁰⁵⁰ На истоку континента, Стаљин је током рата захтевао да СССР добије старатељство над италијанским колонијама на Рогу Африке, али тај предлог није добио подршку осталих сила.¹⁰⁵¹ По доласку Хрушчова на власт, Москва је усвојила прагматичнији приступ афричким државама, у оквиру чега су значајно побољшани и односи са Етиопијом. Ипак, покушаји совјетског балансирања у давању подршке Етиопији и Сомалији завршили су се када је 1977. године сомалско руководство одлучило да нападне Етиопију због спорне граничне области Огаден.¹⁰⁵² Организујући значајну помоћ у корист етиопске стране (допремање оружја у вредности милијарде долара, затим 12.000 кубанских бораца и 1.500 сопствених војних саветника), СССР је ефективно помогао да „од Совјета помагана Етиопија надвлада од Совјета наоружане и обучене сомалске снаге“.¹⁰⁵³ Имајући у виду веома ограничене ресурсе којима су располагали просовјетски режими и покрети у Африци, већина

¹⁰⁴⁴ John W. Young and John Kent, op. cit, p. 422.

¹⁰⁴⁵ Elizabeth Schmidt, *Foreign Intervention in Africa: From the Cold War to the War on Terror*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, p. 26.

¹⁰⁴⁶ Ibidem, p. 27; Abdisalam M. Issa-Salwe, *Cold War Fallout: Boundary Politics and Conflict in the Horn of Africa*, Naan Publishing, London, 2001, p. 52.

¹⁰⁴⁷ Elizabeth Schmidt, op. cit, p. 25.

¹⁰⁴⁸ Ibidem, p. 26.

¹⁰⁴⁹ Ibidem, p. 73.

¹⁰⁵⁰ Antony Best et al, op. cit, p. 414.

¹⁰⁵¹ Robert G. Patman, op. cit, p. 35.

¹⁰⁵² Antony Best et al, op. cit, p. 415.

¹⁰⁵³ Robert G. Patman, op. cit, p. 205.

тих односа заснивала се на војној и економској помоћи коју им је Москва пружала у замену за њихову политичку лојалност. Доласком на власт Михаила Горбачова и негативним економским трендовима у СССР започело је значајније слабљење наступа Москве на афричком континенту.¹⁰⁵⁴

4.1.4 Хладноратовски поредак као биполарни систем

Упоређујући одређења поларности хладноратовског међународног система добијена према материјалним и статусним показатељима могу се уочити крупне разлике. Док прва група индикатора указује на претежну мултиполарност са САД, СССР и Кином као половима система (1947-1952. и 1956-1990. године), друштвени показатељи иду у прилог америчко-совјетске биполарности. Указујући на проблеме првог приступа, у наставку ћемо представити аргументе зашто Кина не би требало да буде третирана као поларна сила током Хладног рата, тј. зашто сматрамо да је међународни систем у наведеном раздобљу био биполаран.

Одређивање поларности међународног система коришћењем материјалних показатеља испољио је своје мањкавости и приликом примене на период 1945-1991. године. Као најочљивији проблем поново се јавља недостатак доње границе материјалних способности коју мора имати поларна сила. У овом случају ни утврђивање границе на 5% или 10% не би направило велику разлику, имајући у виду релативно блиске резултате у већем делу овог периода за САД, СССР и Кину. Иако материјални показатељи сугеришу да би Кину и пре 1971. године требало сврстати у поларне силе, друштвени показатељи снажно оспоравају такав поступак. Наиме, комунисти су тек 1949. године успели да освоје власт у копненом делу Кине, али до 1971. године од стране УН нису били признати за легитимну владу те државе. То је кинеском руководству следствено ускратило и сталну позицију у Савету безбедности УН, што је један од формалних предуслова за статус поларне силе. Стога се тек од 1971. године може разматрати да ли је Кина уживала поменути статус, узимањем у обзир и осталих друштвених индикатора.

Географски домашај спољнополитичког ангажовања Кине у наведеном раздобљу није био ни приближно упоредив са САД и СССР, како у погледу формалних савезништава која су закључивали, тако ни у погледу истовременог и систематског ширења утицаја на више континената. Наиме, Кина није предводила нити један безбедносни савез, што је одликовало совјетску и америчку позицију током Хладног рата, док је њен утицај остао веома ограничен ван њених граница, пре свега на регион у коме се налази. Повремено интензивирана сарадња са појединим државама у Африци,¹⁰⁵⁵ левичарским групама у Јужној Америци¹⁰⁵⁶ или Албанијом¹⁰⁵⁷ у Европи нису били систематског карактера, нити су омогућили Пекингу да трајније користи наведене државе зарад остваривања сопствених националних интереса. Чак ни совјетско-кинески раскол није значајније променио такву ситуацију, имајући у виду да је приближавање Кине и САД додатно ограничило простор за сарадњу Пекинга са комунистичким режимима и групама. Иако су поједини аутори у успостављању односа комунистичке Кине и САД видели мултиполаризацију међународног система, како је приказано на почетку овог поглавља, наведена оцена нам је неоснована, имајући у виду да до

¹⁰⁵⁴ Lise Namikas, op. cit, p. 76.

¹⁰⁵⁵ Кина је у Африци током Хладног рата највише сарађивала са Танзанијом, Замбијом (Ian Taylor, *China and Africa: Engagement and compromise*, Routledge, London, 2006, p. 28) и Зимбабвеом (Lise Namikas, "Africa, Soviet Interventions in", in: Spencer C. Tucker (ed.), op. cit, p. 75).

¹⁰⁵⁶ Најзначајније групе са којима је Пекинг остварио облике сарадње биле су у Перуу и Доминиканској Републици (Creston S. Long, "Latin America, Communist Parties in", in: Spencer C. Tucker (ed.), op. cit, p. 1178).

¹⁰⁵⁷ Волтер Лакер, op. cit, стр. 668.

суштинских промена међународне позиције Кине није дошло, ако се изузме преузимање сталне позиције у Савету безбедности УН. То потврђује како чињеница да Пекинг, насупрот поседовању нуклеарног наоружања, није учествовао ни на једном скупу глобалног значаја на ком се преговарало о ограничавању те врсте оружја. Такође, кинески представници нису били присутни ни на осталим безбедносно значајним конференцијама и уговорима на свету, нити су се појављивали као посредници у решавању значајнијих криза ван њиховог региона.

Стога констатујемо да је за хладноратовски међународни систем утврђивање поларности коришћењем материјалних показатеља било мање корисно него за међуратни период. Осим теоријских недостатака у виду тачног прага материјалних способности за поларну силу, наведени метод је сувише фаворизовао Кину, иако се за то не може наћи адекватно оправдање у друштвеним индикаторима. Услед тога сматрамо да је приступ који подразумева сагледавање статуса који државе уживају научно валиднији када је реч о хладноратовском периоду у односу на употребу материјалних показатеља. Указујемо и на појаву статусне неконзистентности када је реч о коришћењу сталног чланства у Савету безбедности УН као једном од индикатора статуса поларне силе. Наиме, током Хладног рата три од пет сталних чланица поменутог тела није уживало статус пола тадашњег међународног система, услед чега указујемо да је наведени индикатор био неопходан, али не и једини услов за стицање статуса поларне силе.

Од краја Другог светског рата до 1950. године поларизација међународног система је јачала обухватајући готово цео свет. При том је наведену поделу оснаживала не само политичко-економска супротстављеност и подељеност, него и идеолошки јаз између два блока. За разлику од међуратног периода, формиране су снажне безбедносне и економске везе унутар двеју групација, које су додатно ојачавале успостављену поларизацију. „Оно што је било типично за Хладни рат није био само трајни карактер два средишња савеза и то што су били непријатељски један према другоме, него то што су имали и потпуно другачији живот. Економске, војне, друштвене и културне групације су се подударале“.¹⁰⁵⁸ Ни успон покрета несврстаних, као ни совјетско-кинески раскол нису донели суштинске промене поларизације, иако су утицали су на попуштање идеолошких трзавица између два блока.

На тај начин је биполарни поредак створио поделу света на два неједнака политичко-војна и идеолошка савеза, који се током целокупног раздобља нису непосредно оружаном сукобљавали, а своје надметање су преселили у земље тзв. Трећег света. Насупрот реторици, чланице Варшавског пакта и НАТО су биле потпуно безбедне од оружаног напада супарничког блока, али истовремено нису биле заштићене од интервенције доминантне силе у свом савезу, како су нарочито показали примери Мађарске 1956. године и Чехословачке 1968. године.¹⁰⁵⁹ Осим граница НАТО, САД су Латинску Америку посматрале као сопствену интересну сферу, а једини дугорочнији изузетак у том погледу направљен је на примеру Кубе. Када је реч о унутрашњем јединству блокова које су створили САД и СССР, из НАТО није иступила нити једна чланица, а тај савез је током Хладног рата чак привукао и нове државе (Грчку, Турску, Шпанију, проширење на Источну Немачку), док је комунистички блок показивао знатно мање кохезије (у ужем смислу Варшавски пакт је напустила Албанија, док су из совјетске сфере утицаја иступиле Југославија и Кина). Описана подела света одржала се до пада комунизма у Европи, који је дефинитивно окончан раздруживањем СССР 26. децембра 1991. године.

¹⁰⁵⁸ Goedele De Keersmaeker, op. cit, p. 60.

¹⁰⁵⁹ Ерик Хобсбаум, op. cit, стр. 174.

4.2 Карактеристике војног интервенционизма у раздобљу 1945-1991. године

Хладноратовски период је карактерисало је извођење двадест и четири интервенције поларних сила приказаних у табели 2, а на основу њихових заједничких особина према четири критеријума могуће је извести закључке о променама у односу на међуратно раздобље.

Табела 2 - Карактеристике војног интервенционизма у хладноратовском раздобљу

Војна интервенција	Унилатерална или мултилатерална	Отворена или прикривена	Удаљеност објекта интервенције	Исход интервенције
Грчка 1948-1949. године	унилатерална (САД)	отворена	удаљени	гушење побуне
Кореја 1950-1953. године	мултилатерална (САД предводи)	отворена	удаљени	спречавање победе комуниста
Гватемала 1954. године	унилатерална (САД)	прикривена	удаљени	свргавање антиамеричке власти
Мађарска 1956. године	унилатерална (СССР)	отворена	погранични	гушење побуне
Либан 1958. године	унилатерална (САД)	отворена	удаљени	гушење побуне
Друга тајванска криза 1958. године	унилатерална (САД)	отворена	удаљени	спречавање кинеског освајања Тајвана
Куба 1961. године	унилатерална (САД)	прикривена	погранични	неуспех у свргавању комуниста
Доминиканска Република 1961. године	унилатерална (САД)	прикривена	удаљени	окончање Трухиљовог режима
Конго 1964-1965. године	мултилатерална (САД и Белгија)	прикривена	удаљени	заустављање сепаратизма
Конго 1964-1965. године	унилатерална (СССР)	прикривена	удаљени	неуспех сепаратизма
Вијетнам 1964-1975. године	унилатерална (САД)	отворена	удаљени	неуспех у сузбијању комунизма
Вијетнам 1965-1975. године	унилатерална (СССР)	отворена и прикривена	удаљени	комунисти освајају власт

Доминиканска Република 1965. године	унилатерална (САД)	отворена	удаљени	спречавање комуниста да освоје власт
Чехословачка 1968. године	мултилатерална (Варшавски пакт)	отворена	погранични	гушење побуне
Грађански рат у Анголи од 1975. године	унилатерална (СССР)	отворена и прикривена	удаљена	просовјетски режими у Анголи
Грађански рат у Анголи од 1975. године	унилатерална (САД)	отворена и прикривена	удаљена	неуспех у спречавању просовјетске власти
Сомалско-етиопски рат 1977-1978. године	унилатерална (СССР)	отворена и прикривена	удаљени	спречавање пораза Етиопије
Авганистан 1979-1989. године	унилатерална (СССР)	отворена	погранични	гушење побуне
Авганистан 1979-1989. године	унилатерална (САД)	прикривена	удаљени	неуспех побуне против комуниста
Гренада 1983. године	унилатерална (САД)	отворена	удаљени	спречавање комуниста да преузму власт
Никарагва 1984-1988. године	унилатерална (САД)	прикривена	удаљени	спречавање социјалиста да задрже власт
Хондурас 1988. године	унилатерална (САД)	отворена	удаљени	спречавање интервенције Никарагве
Панама 1989-1990. године	унилатерална (САД)	отворена	удаљени	успостава проамеричке власти
Ирак 1991. године	мултилатерална (предводе САД)	отворена	удаљени	повратак кувајтске независности

Посматрајући број субјеката интервенције, уочљиво је да је убедљива већина тих активности била унилатерална, док су само три биле мултилатералне (САД су предводиле интервенције у Кореји и Ираку, док је СССР одиграо главну улогу приликом интервенције у Чехословачкој), иако су и у тим случајевима поларне силе биле кључни актери без чијих армија не би било могуће извести такве операције. Када је реч о отворености интервенција, у хладноратовском периоду је приметан значајнији пораст тајних операција, иако оне нису чиниле већину војних интервенција у том раздобљу. Наиме, у поглављу 3.2 приказано је да је међуратни период карактерисала свега једна осмина тајних војних интервенција поларних

сила, док је у хладноратовском периоду тај број био троструко већи. „До средине педесетих тајне акције су изгледале као све атрактивнији инструмент за решавање незгодних ситуација у Трећем свету, а посебно за примену притиска на проблематичне неутралне“.¹⁰⁶⁰

Критеријум географске удаљености субјекта и објекта интервенције указује да је изразита већина војних интервенција поларних сила током Хладног рата изведена ван њиховог непосредног суседства, што је потпуно супротна тенденција од међуратног интервенционизма. Такође, веома упадљива су и одступања у погледу исхода интервенција у два посматрана међународна система – док је у међуратном периоду доминирало присвајање територија, у хладноратовском периоду доминира борба двеју поларних сила за успостављање режима који су им идеолошки блиски, без промене државних граница. Изразита већина наведених војних интервенција у раздобљу 1945-1991. године одиграла се у државама тзв. Трећег света, док су Први и Други свет били скоро потпуно заштићени од наведених акција (једини изузеци су интервенције у Мађарској и Чехословачкој).

Изложени сажети приказ војног интервенционизма поларних сила у биполарном хладноратовском систему омогућава нам да издвојимо њихове најважније претежне карактеристике – то су најчешће биле унилатералне акције САД и СССР, које је карактерисао пораст броја тајних операција, а објекти тих акција су доминантно били географски удаљени од држава које су изводиле интервенцију. Поменуте активности спровођене су зарад одржања или успостављања идеолошки блиских режима, најчешће у тзв. Трећем свету, како се на глобалном нивоу не би допустила победа супротног блока у Хладном рату. Као парадигматски пример у наредном поглављу биће представљена интервенција САД у Гватемали 1954. године.

4.3 Студија случаја: Америчка интервенција у Гватемали 1954. године

У научној литератури постоје значајне разлике у објашњењима узрока америчке интервенције у Гватемали, а аутори се у том погледу могу поделити у три групе. Први круг истраживача, у који претежно спадају они који су се овом војном интервенцијом бавили у годинама непосредно након њеног извођења, заузели су становиште да је поменута акција била одговор на агресивне поступке Москве у сфери утицаја САД. Они су се ослањали на званична саопштења Вашингтона и гватемалских власти након интервенције. Друга група аутора, коју чине претежно присталице теорије зависности (*dependency theory*) и истраживачи левичарске оријентације, узроке интервенције тражила је у америчком економском империјализму, будући да су се САД на ову акцију одлучиле између осталог и због снажног лобирања „United Fruit Company“, која је желела да заштити свој доминантни положај на гватемалском тржишту. На крају, последњи круг истраживача настоји да обједини стратешке и економске узроке интервенције, посебно наглашавајући идеолошке утицаје који су обликовали перцепцију САД о комунистичкој претњи у Гватемали.¹⁰⁶¹

Америчка војна интервенција у Гватемали представља добар пример тајних операција које су две поларне силе спроводиле током Хладног рата. Ова унилатерална акција, коју је осмислила и спровела тајна служба САД, представљена је као борба минорне групе гватемалских опозиционара против тамошње власти и смешетена у шири контекст борбе против комунистичког утицаја на Западној хемисфери. Осим снажне идеолошке димензије, ова војна интервенција реализована је и са циљем заштите економских полуга америчког

¹⁰⁶⁰ Richard J. Aldrich, “Intelligence”, in: Saki R. Dockrill and Geraint Hughes (eds.), *Palgrave Advances in Cold War History*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2006, p. 214.

¹⁰⁶¹ Stephen M. Streeter, “Interpreting the 1954 U.S. Intervention in Guatemala: Realist, Revisionist, and Postrevisionist Perspectives”, *The History Teacher*, Vol. 34, No. 1, 2000, pp. 62-64.

утицаја у Гватемали. Стога ћемо у наредним потпоглављима најпре представити кратак историјат привредног продора САД у поменутој држави, а потом и најзначајније аспекте војне интервенције ЦИА, која је резултирала успостављањем проамеричке диктатуре у Гватемали. Имајући у виду циљеве нашег истраживања, посебно ће бити наглашена међународна димензија наведене интервенције.

4.3.1 Амерички економски продор у Гватемали до 1944. године

Аграрне мере које је Гватемала предузимала крајем XIX века довеле су до значајног пораста пољопривредних површина на којима су узгајани кафа и банане, а њихов извоз на прелому векова постао је најзначајнији део трговинске размене те државе са светом.¹⁰⁶² За унапређење пласмана наведених производа било је неопходно изградити железничку мрежу, као и лучку инфраструктуру, за шта Гватемала није имала довољно средстава. Услед тога, амерички улагачи су изградиле део железничке мреже, а након краха државних инвестиција и доласка на власт диктатора Мануела Естраде Кабрере (Manuel Estrada Cabrera) 1898. године преузели су управљање целокупном железницом у Гватемали, која је од 1912. године у потпуности била у власништву америчке фирме „International Railway of Central America“ (IRCA).¹⁰⁶³ Користећи Кабрерину коруптивну природу, амерички капитал постао је доминантни актер у четири најуноснија привредна сектора (узгоју банана, железничком транспорту, производњи електричне енергије и управљању лукама).¹⁰⁶⁴ Најзначајнија компанија из САД која је пословала у Гватемали убрзо је постала „United Fruit Company“ (УФЦ), која се примарно бавила узгојем банана, али је преко IRCA контролисала и железнички транспорт, као и најзначајнију луку на атлантској обали Гватемале – Пуерто Бариос (Puerto Barrios), која је била главна поморска веза са САД. Наиме, 1900. године наведена фирма је, преко привредног друштва „Central American Improvement Company“ (CAICO) постала власник 23.000 хектара земљишта намењеног узгоју банана, које су биле изузете од извозних пореза. Осим тога, добила је и дозволу за изградњу једног дела железничке линије која је спајала источну и западну обалу Гватемале, као и за обављање железничког транспорта на тој деоници у периоду од десет година.¹⁰⁶⁵ Преузимање кључне железничке линије од стране UFC, чему су се дотадашње гватемалске владе оштро противиле, означило је почетак интензивног економског потчињавања те земље улагачима из САД, у чему је поменута компанија играла главну улогу.

Већ наредне године УФЦ је монополизовао превоз парним бродовима од Пуерто Бариоса до Њу Орлеанса у САД, добијајући и за тај посао потпуно изузеће од гватемалских пореза.¹⁰⁶⁶ Нови уговор закључен 1904. године додатно је проширио пословање УФЦ у Гватемали на рок од деведесет девет година, истовремено смањујући надзор власти над активностима те компаније.¹⁰⁶⁷ Наведени уговор, одобрен од стране председника Карере у замену за удео у америчким улагањима и повлашћен откуп његових банана,¹⁰⁶⁸ представљао

¹⁰⁶² Paul J. Dosal, *Doing Business with the Dictators: A Political History of United Fruit in Guatemala 1899-1944*, Scholarly Resources Inc, Wilmington, 1993, p. 17.

¹⁰⁶³ Ciro F. S. Cardoso, "Central America: the Liberal era, c. 1870-1930", in: Leslie Bethell (ed.), *The Cambridge History of Latin America*, Volume V, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, p. 208.

¹⁰⁶⁴ Paul J. Dosal, op. cit, p. 38.

¹⁰⁶⁵ Ibidem, p. 40.

¹⁰⁶⁶ Ibidem, p. 42.

¹⁰⁶⁷ Наиме, диктатор Кабрера је одредио три и по године за завршетак железничке линије између две гватемалске обале (уз гаранцију прихода од најмање 5%), управу над луком Пуерто Бариос, право на изградњу железничких траса без мешања државе, као и 68.000 хектара земљишта за узгој банана. Са друге стране, диктатор се обавезао да неће контролисати пословне књиге УФЦ, као и да ће банане бити изузете од пореза у наредних 35 година (Ibidem, pp. 44-45).

¹⁰⁶⁸ Ibidem, p. 46.

је темељ економског успеха наведене компаније, која ће га искористити у пуном обиму за изградњу највеће пословне империје у Гватемали.

Након свргавања диктатора Кабрере 1920. године, започет је десетогодишњи период демократичнијег развоја Гватемале, иако су и то раздобље карактерисала недемократска преузимања власти пучем и намештеним изборима. Према је задржала свој доминантни положај на тржишту, УФЦ није успела да издејствује значајније уступке од гватемалских власти, услед чега је демократичнију епизоду у тој држави сматрала противном својим интересима.¹⁰⁶⁹ Штавише, услед притиска домаћих привредника, нови председник Гватемале Карлос Херера (Carlos Herrera) је 1921. године поништио одлуке које су омогућавале УФЦ да путем власништва у железничкој компанији IRCA преусмерава транспорт ка својој луци Пуерто Бариос.¹⁰⁷⁰ Користећи блиске везе у Стејт департменту, као и лобистичку компанију бившег шефа америчке дипломатије Роберта Ленсинга (Robert Lansing), УФЦ је успела да у великој мери утиче на политику САД поводом поменутог поступка председника Херере и протесте које је тамошње америчко дипломатско представништво упутило гватемалским властима. У сред наведеног спора дошло је до пуча у коме је власт преузео генерал Хозе Марија Орелана (José María Orellana), који је успео да обезбеди минималне уступке од стране УФЦ у погледу железничког превоза.¹⁰⁷¹ Већ је наредни шеф гватемалске државе генерал Лазаро Чакон (Lázaro Chacón González) омогућио поменутој фирми да прошири своје пољопривредне поседе и на пацифичкој обали, као и да ефикасно сузбије конкуренцију у области транспорта.¹⁰⁷² Међутим, демократичније политичке прилике и пораст националистичког самопоуздања значајних делова средње и више класе гватемалског друштва отежавала је монополистички положај УФЦ, уз сталне покушаје да се таква позиција на тржишту промени довођењем стране конкуренције или изградњом лука и саобраћајница које би биле у националном власништву.

Период од 1930. до 1944. године карактерисала је диктатура генерала Хорхеа Убика (Jorge Ubico у Castañeda) за време које је УФЦ додатно унапредила свој положај у Гватемали.¹⁰⁷³ Упоредо са учвршћивањем власти земљопоседничке олигархије, којој је и сам припадао, Убико је у прве две године своје владавине готово искоренио малобројне комунисте, чије чланство у то време није прелазило неколико стотина припадника.¹⁰⁷⁴ Већ 1931. године транспорт на пацифичкој обали уговором је на педесет година препуштен УФЦ, уз минималну наплату пореза, чиме је она сада стекла контролу над гватемалском железницом која је повезивала њених 200.000 хектара пољопривредног земљишта са лукама на обе гватемалске обале.¹⁰⁷⁵ До избијања Светске економске кризе 1929. године УФЦ је успела да преузме и свог највећег регионалног конкурента, тако да је у Централној Америци тада укупно поседовала скоро 800.000 хектара у девет држава, располагала је флотом од сто бродова за превоз робе ка САД,¹⁰⁷⁶ а њена укупна тржишна вредност досегла је 215.000.000 долара.¹⁰⁷⁷ Иако је вредност њених акција била погођена крахом Њујоршке берзе, након промене руководства УФЦ је искористила економске недаће да преузме још две мање америчке супарничке фирме, као и да наметне веће накнаде за железнички транспорт за

¹⁰⁶⁹ Ibidem, p. 96.

¹⁰⁷⁰ Ibidem, p. 100.

¹⁰⁷¹ Иако је располагала бројним средствима утицаја на политички живот Гватемале и извукла значајну корист из свргавања председника Херере, нема доказа да је УФЦ инспирисала наведени пуч (Ibidem, pp. 101-107).

¹⁰⁷² Ibidem, pp. 168-171.

¹⁰⁷³ "Guatemala", in: Thomas M. Leonard (ed.), *Encyclopedia of Latin America*, Volume IV: The Age of Globalization (1900 to the Present), Facts On File, New York, 2010, p. 146.

¹⁰⁷⁴ Piero Gleijeses, *Shattered Hope: The Guatemalan Revolution and the United States, 1944-1954*, Princeton University Press, Princeton, 1991, p. 10.

¹⁰⁷⁵ Paul J. Dosal, op. cit, p. 178.

¹⁰⁷⁶ Ibidem, p. 183.

¹⁰⁷⁷ Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, *Bitter Fruit: The Untold Story of the American Coup in Guatemala*, Doubleday, New York, 1982, p. 67.

преостале конкуренте у Гватемали.¹⁰⁷⁸ Како би обезбедио радну снагу за плантаже владајућих кругова и страних компанија, Убико је 1934. године донео закон по коме су домороци беземљаша и они који су поседовали најмање парцеле били приморани да сто дана годишње буду ангажовани на поменутиим великим пољопривредним поседима.¹⁰⁷⁹ Проширујући своје поседе, УФЦ је 1936. године од председника Убика на деведесет девет година добила нову плантажу банана, овај пут на пацифичкој обали, која је поново била у потпуности изузета од гватемалских пореза.¹⁰⁸⁰ До почетка Другог светског рата УФЦ је задржала своје четири главне полуге утицаја на гватемалску привреду и политику: не само да је била највећи извозник банана, највећи земљопоседник и власник железничког транспорта, него и највећи послодавац у држави.

4.3.2 Левичарска власт у Гватемали 1945-1954. године

Сврगाвање дугогодишњег диктатора Убика и његовог краткотрајног наследника генерала Хуана Понсеа (Juan Federico Ponce Vaides) 1944. године извели су припадници гватемалске средње класе незадовољни како сопственим материјалним положајем и недостатком политичких слобода, тако и економским заостајањем њихове државе услед спреге власти са страним улагачима (првенствено са УФЦ).¹⁰⁸¹ То је означило почетак периода у коме су двојица гватемалских председника спровела значајне законодавне реформе како би побољшали положај радника и покушали да разбију монопол који је земљу претворио у колонију УФЦ.

Председник Хуан Хозе Аревало (Juan José Arévalo) дошао је на власт победом на изборима 1945. године без подршке конкретне партије,¹⁰⁸² са идеологијом „духовног социјализма“.¹⁰⁸³ Након почетне консолидације власти, која је подразумевала доношење демократског устава и одржавање локалних избора, Аревало је већ 1946. године донео закон о социјалном осигурању, гарантујући радницима права на безбедно радно окружење, накнаду за повреде на раду, накнаду за породилско одсуство, а основан је и Завод за социјалну заштиту.¹⁰⁸⁴ Наредне године донет је први закон о раду у историји Гватемале, који је омогућио радницима право на синдикално организовање, колективно преговарање, штрајк и минималну зараду. Будући да је значајан део плодног земљишта остао необрађен, Аревало је донео прописе који је требало да поспеше већи степен експлоатације пољопривредних парцела, а значајне површине конфисковане од нациста претворио је у јавне фарме.¹⁰⁸⁵ Међутим, он није намеравао да се приближи комунистима и на тај начин изазове реакцију САД, задржавши на снази забрану оснивања политичких странака са међународним везама, што је спречавало формирање комунистичке партије у тој земљи.¹⁰⁸⁶ Такође, поменута радничка права била су ограничена на раднике у градовима и на највећим фармама, како најнезадовољнији део руралне радне снаге не би штрајковима дестабилизовао државу и антагонизовао страни капитал, а посебно УФЦ. Без обзира на то, САД су 1948. године увеле

¹⁰⁷⁸ Paul J. Dosal, op. cit, p. 187.

¹⁰⁷⁹ Piero Gleijeses, op. cit, p. 13.

¹⁰⁸⁰ Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, op. cit, p. 70.

¹⁰⁸¹ “Ubico y Castañeda, Jorge”, in: Thomas M. Leonard (ed.), op. cit, p. 306.

¹⁰⁸² Његову кандидатуру је подржала војна хунта која је свргнула председника Понсеа, а коју су чинили: мајор Франциско Арана (Francisco Javier Arana Castro), капетан Хакобо Арбенз (Jacobo Arbenz Guzman) и бизнисмен Хорхе Ториело (Jorge Toriello) (Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, op. cit, p. 31).

¹⁰⁸³ James Dunkerley, “Guatemala since 1930”, in: Leslie Bethell (ed.), op. cit, Volume VII, p. 220.

¹⁰⁸⁴ Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, op. cit, p. 38.

¹⁰⁸⁵ Ibidem, p. 41.

¹⁰⁸⁶ James Dunkerley, op. cit, p. 221.

забрану продаје оружја Гватемали као знак противљења левичарском политичком курсу председника Аревала.¹⁰⁸⁷

Неколико покушаја за смену Аревала било је осујећено, а најмоћнија личност за коју се претпостављало да је инспирисала део њих био је начелник генералштаба пуковник Франциско Арана, који је погинуо у јулу 1948. године под неразјашњеним околностима.¹⁰⁸⁸ Повод за ликвидацију била је његова намера да преузме власт од Аревала, будући да је два дана пред убиство од председника захтевао смену владе и именовање нове, коју би чинили његови савезници. Иако је председник Аревало са најближим сарадницима постигао договор о присилном одвођењу пуковника Аране у егзил на Куби, он је погинуо при покушају хапшења.¹⁰⁸⁹ Имајући у виду да је уклоњен до тада највероватнији Аревалов наследник, гватемалска елита се одлучила да кандидат на наредним председничким изборима буде дотадашњи министар одбране Хакобо Арбенз.

Победивши на изборима у новембру 1950. године, председник Арбенз се нашао у ситуацији да настави левичарске реформе свога претходника или да се врати десничарској политици владања у спреси са већим страним и домаћим привредницима. Иако је током Аревалове владавине уведена демократија и постигнут значајан напредак у остварењу политичких и социјалних права, крупније привредне реформе и даље су биле потребне како би се поправио материјални положај највећег дела становништва те претежно пољопривредне земље. Подаци са пописа спроведеног 1950. године указују да је 2,2% земљопоседника у свом власништву имало 70% обрадивих површина, а да се истовремено обрађивало мање од једне четвртине плодног земљишта. При том је пољопривреда била најзначајнији економски сектор Гватемале, док је индустрија чинила само 14% БДП.¹⁰⁹⁰ Наведени подаци указивали су да би срж економских реформи требало да буде у пољопривреди, и то како у повећању процента обрађених површина, тако и у смањењу утицаја страних монопола.

Стога је програм Арбензове владе био заснован на две значајне теме – аграрној реформи и борби против страног привредног утицаја. Мере повећања продуктивности у пољопривреди требало је да буду спроведене „Декретом 900“ из 1952. године, који је садржао одредбу да држава може експроприсати плодно земљиште великих поседника које се не обрађује, а обештећење власника је требало да буде извршено у року од 25 година на основу пријављене вредности земљишта код пореских власти. Земљишни фонд формиран експропријацијом према одредбама поменутог закона, требало је да се расподели беземљашима, али не у трајно власништво, него у доживотни закуп, за који би држави плаћали од 3% до 5% вредности произведених роба. Применом овог програма распоређено је преко 600.000 хектара земљишта на око 100.000 беземљаша, а држава је укупно исплатила преко осам милиона долара зарад обештећења власника тих површина. Другу тачку свог програма Арбенз није настојао да оствари национализацијом страних компанија, него изградњом националне инфраструктуре која би умањила утицај иностраних компанија, а нарочито УФЦ. У том контексту, он је намеравао да на обали Карипског мора изгради нову луку, као и аутопут који би спојио две гватемалске обале, како би суштински разбио транспортни монопол који је створила поменута америчка компанија, али и да изградњом националне хидроелектране направи противтежу америчком капиталу у области енергетике.¹⁰⁹¹

¹⁰⁸⁷ Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, op. cit, p. 104.

¹⁰⁸⁸ Ibidem, pp. 44-45.

¹⁰⁸⁹ Piero Gleijeses, “The Death of Francisco Arana: A Turning Point in the Guatemalan Revolution”, *Journal of Latin American Studies*, Vol. 22, No. 3, 1990, pp. 541-545.

¹⁰⁹⁰ Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, op. cit, p. 50.

¹⁰⁹¹ Ibidem, op. cit, pp. 54-55.

Аграрна реформа погодила је и УФЦ, којој је од марта 1953. до фебруара наредне године укупно одузето 156.000 хектара, будући да је та фирма била највећи земљопоседник у Гватемали, који је уједно држао 85% свог земљишта необрађеним.¹⁰⁹² Као обештећење држава је одредила око 1.100.000 долара, што је израчунато на основу вредности тог земљишта које је УФЦ пријавила пореским властима,¹⁰⁹³ али је наведена компанија, заједно са Амбасадом САД, заузела став да те површине вреде значајно више – 19 милиона долара.¹⁰⁹⁴

Осим аграрне реформе, за САД је проблем у Арбензовој администрацији био и утицај комуниста окупљених у Радничку партију Гватемале (*Partido Guatemalteco del Trabajo*), којима је, упркос уставној забрани, председник дозволио да делују.¹⁰⁹⁵ Несумњиво да је Арбенз имао наклоност према левичарским идејама, да му је поједностављено тумачење марксизма било идеолошка „замена за каудиљизам и католицизам“, а и његова супруга је касније потврдила да је био уверења у коначну победу комунизма над капитализмом.¹⁰⁹⁶ Ипак, комунисти нису били чак ни међу водећим странкама у Гватемали, а њихови чланови никада нису били именовани за министре, ни за време Аревала, нити током мандата Арбенза. Њихово чланство се процењивало на око 4.000 припадника, што је значајно мали број за државу од око три милиона становника.¹⁰⁹⁷ Самим тим, ни у парламенту нису имали већи број представника (свега четири док су били у владајућој коалицији у периоду 1953-1954. године), а највећи број њихових чланова био је сконцентрисан у Министарству пољопривреде, које је спороводило поменути аграрну реформу.¹⁰⁹⁸ Осим тога, њихових припадника било је и у државном радију, новинама, као и заводу за социјално осигурање,¹⁰⁹⁹ али је њихов утицај у безбедносном апарату Гватемале био занемарљив.¹¹⁰⁰ Насупрот наведеним чињеницама које су говориле о ограниченом политичком домету те странке, америчка администрација искористила је њихово постојање и везе са Арбензом као основу критика гватемалског режима.¹¹⁰¹

4.3.3 Америчка интервенција

Руководство УФЦ је озбиљнију кампању против Арбенза у САД покренуло у априлу 1951. године, ангажујући искусног посленика у области односа са јавношћу Едварда Бернејза (*Edward Bernays*). Он је најпре преко „Њујорк тајмса“ организовао извештавање о опасностима ширења комунизма у Гватемали, а те вести су преносили и остали утицајни амерички медији, који су потом и сами слали новинаре да истраже тему комунистичког

¹⁰⁹² Разлог за остављање тако великих површина неискоришћеним компанија је правдала потребом да обезбеди резерве земљишта за случај већих непогода или болести које су повремено погађале стабла банана (*Ibidem*, p. 75).

¹⁰⁹³ *Ibidem*, pp. 75-76.

¹⁰⁹⁴ Stephen Kinzer, *Overthrow: America's Century of Regime Change from Hawaii to Iraq*, Times Books, New York, 2006, p. 133.

¹⁰⁹⁵ Odd Arne Westad, *op. cit.*, p. 146.

¹⁰⁹⁶ John Lewis Gaddis, *We Know Now: Rethinking Cold War History*, Oxford University Press, Oxford, 1997, p. 178.

¹⁰⁹⁷ Nicholas Cullather, *Operation PBSUCCESS: The United States and Guatemala 1952-1954*, Center for the Study of Intelligence, Central Intelligence Agency, Washington, 1994, p. 12; Ричард Имерман наводи да је Радничка партија Гватемале имала око 5.000 чланова 1954. године (Richard H. Immerman, *The CIA in Guatemala: The Foreign Policy of Intervention*, University of Texas Press, Austin, 1982, p. 183).

¹⁰⁹⁸ Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, *op. cit.*, pp. 58-59.

¹⁰⁹⁹ Nicholas Cullather, *op. cit.*, p. 12.

¹¹⁰⁰ Richard H. Immerman, *op. cit.*, p. 184.

¹¹⁰¹ Део аутора, махом из САД, преувеличава значај који су комунисти имали у Гватемали (Ronald M. Schneider, *Communism in Guatemala: 1944-1954*, Frederick Praeger, New York, 1958, p. 1; Max Holland, "Private Sources of U.S. Foreign Policy: William Pawley and the 1954 Coup d'État in Guatemala", *Journal of Cold War Studies*, Vol. 7, No. 4, 2005, pp. 47-48).

утицаја у поменутој држави. Други корак Бернејзове кампање било је организовање путовања за новинаре у Гватемалу, како би се плански усмеравало њихово извештавање на наводни проблем комунистичког утицаја у тој земљи.¹¹⁰² Трећа грана Бернејзовог деловања било је придобијање тиражнијих антикомунистичких листова у САД, попут новина „The New Leader“, у којима је УФЦ издвајала значајне суме за рекламирање Црвеног крста. Шта више, уредник наведених новина Данијел Џејмс (Daniel James) је чак 1954. године написао и књигу у којој је оправдавао америчку интервенцију у Гватемали, а коју је Бернејз делио новинарима са којима је био у контакту. Осим наведених корака, од 1952. године он је установио и информативни билтен УФЦ намењен ограниченом кругу медијских кућа, који је израђивала сама компанија, а у њему су биле заступљене вести са политичке и економске сцене Гватемале. Последњи у кругу напора да се утиче на јавно мњење односио се на предавања за утицајније невладине организације које су се бавиле спољном политиком, попут Савета за спољне односе (Council on Foreign Relations). На крају, Бернејз је одржавао и блиске везе са неколико конгресмена и сенатора, који су такође у парламентарним расправама настојали да заштите интересе УФЦ.

Други канал деловања руководства наведене америчке компаније у корист интервенције тичао се проблема како растућу забринутост јавности у САД због наводног ширења комунизма у Гватемали преточити у конкретну акцију Вашингтона против Арбенза. За лобирање у том смеру УФЦ је ангажовала адвоката Томаса Коркорана (Thomas G. Corcoran), који је имао добре везе у демократској администрацији председника Трумана, као и у ЦИА, нарочито са њеним тадашњим директором Волтером Смитом (Walter Bedell Smith) и генералним инспектором Стјуартом Хеденом (Stewart Hadden).¹¹⁰³ Након избора Ајзенхауера за председника САД 1953. године, Коркоран је лобирао у Стејт департменту за стварање шире коалиције држава Латинске Америке против аграрне реформе у Гватемали, а посебно преко Смита, који је постао подсекретар у том министарству.

Трећи инструмент утицаја УФЦ требало је да реши проблем промене америчке администрације 1953. године, имајући у виду да је сада требало направити и контакте у врху Ајзенхауеровог републиканског руководства. Компанија је за ту сврху ангажовала Џона Клементса (John Clements), који је, осим веза са осведоченим противником комунизма сенатором Мекртијем, имао бројна познанства са конзервативним круговима у Вашингтону. Његове две студије о потреби интервенсања против гватемалског режима оствариле су велики утицај унутар америчке администрације у корист акције против Арбенза, а Клементс је преузео и послове заступања пуковника Карлоса Кастиља Армас (Carlos Castillo Armas), као главног претендента за титулу „ослободиоца“ Гватемале.¹¹⁰⁴

Наведене лобистичке активности УФЦ резултирале су одлуком америчког председника Трумана да одобри планирање тајне операције ЦИА за свргавање Арбенза још на јесен 1952. године, која је носила назив „РВFortune“.¹¹⁰⁵ Подршку наведеној активности дали су и десничарски председници Никарагве, Доминиканске Републике и Венецуеле, који је требало да помогну извођење тог преврата. Побуњенике наоружане од стране ЦИА предводио би Кастиљо Армас, који се налазио у изгнанству у суседном Хондурасу, а који би преузео руковођење Гватемалом након удара. Међутим, сазнавши за планирање те операције, државни секретар Ачесон је убедио председника Трумана да одустане од намераване акције,¹¹⁰⁶ услед чега је УФЦ морала да сачека промену власти у САД 1953. године.

¹¹⁰² У оквиру тих напора изведено је најмање пет двонедељних аранжмана за по десет новинара и уредника од 1952. до 1954. године (Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, op. cit, pp. 86-87).

¹¹⁰³ Ibidem, pp. 89-91.

¹¹⁰⁴ Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, op. cit, pp. 94, 96.

¹¹⁰⁵ Nicholas Cullather, op. cit, pp. 18-19.

¹¹⁰⁶ Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, op. cit, p. 102.

Имајући у виду да су већ раније повремено били ангажовани за давање правних савета УФЦ, кључни функционери Ајзенхауерове администрације за извођење ове операције државни секретар Џон Далс (John Foster Dulles) и директор ЦИА Ален Далс (Allen Welsh Dulles) релативно лако су постигли сагласност за свргавање Арбенза. Томе је посебно допринела и промена приступа борби против ширења комунизма, коју је спровела нова администрација. Наиме, политика „Новог погледа“ (New Look) заснивала се, осим нуклеарног одвраћања, и на извођењу тајних операција, како би се на јевтинији начин остварили спољнополитички циљеви САД. Овај приступ је изричито предвиђао да се такве акције предузму зарад „дискредитације совјетског престижа и идеологије као ефективних инструмената совјетске моћи, као и умањења снаге комунистичких партија и других просовјетских елемената“. Другим речима, тајне акције су наведене као један од начина на које ће се САД супротстављати покушајима преузимања власти у некој од некомунистичких држава „од стране групе или појединаца који су директно или индиректно под совјетском контролом“.¹¹⁰⁷

Први покушај организације побуне 29. марта 1953. године у гватемалском градићу Салама био је скромног обима и завршио се неуспехом,¹¹⁰⁸ што је довело и до значајног губитка утицаја ЦИА на прилике у Гватемали.¹¹⁰⁹ Стога је америчко руководство у августу 1953. године донело одлуку да ЦИА, уз потребни ниво сарадње са Стејт департментом, планира и руководи операцијом свргавања Арбенза,¹¹¹⁰ а за целокупну активност Агенција је добила буџет од четири и по милиона долара (најскупља тајна операција ЦИА до тада).¹¹¹¹ Назив акције био је „PBSuccess“, за њену непосредну припрему задужен је заменик директора ЦИА за операције Френк Визнер (Frank Wisner), који је за оперативног команданта операције одабрао тадашњег шефа станице ЦИА у Јужној Кореји Алберта Хејнија (Albert Haney).¹¹¹² Општа оцена ситуације коју је Агенција урадила садржала је став о све јачој вези Арбенза са комунистима, за коју се очекивало да у крајњем доведе до ситуације у којој комунисти контролишу прилике у Гватемали. Сличан је био и став Стејт департамента, чији су службеници оценили да ситуација у поменутој држави „проверава нашу способност да се боримо против избијања и ширења комунистичког утицаја у Латинској Америци, а да не нанесемо озбиљну штету нашем наступу на тој хемисфери“.¹¹¹³

Завршивши свој план у новембру 1953. године, Хејни је предложио да штаб операције буде смештен у бази „Ора-Лоска“ код Мајамија, као и да му буду подређене станице ЦИА у Централној Америци. Имајући у виду подршку коју је Арбенз уживао у Гватемали, Хејни је предвидео да након психолошке и пропагандне кампање уследи и „инвазија“ пре кишне сезоне у јулу.¹¹¹⁴ Како је снага гватемалске армије од 5.000 бораца знатно превазилазила бројност снага којима је располагао Кастиљо Армас,¹¹¹⁵ спољни напад на Гватемалу био је усмерен само на стварање психолошког притиска на војно руководство те земље.¹¹¹⁶ Примарни циљ требало је да буде пад морала гватемалске војске, као и смањење лојалности према Арбензу, како би дошло или до побуне против председника или, у бољем случају, до његовог свргавања пучем. Гватемалско руководство, а нарочито војни врх, требало је уверити да Кастиљо Армас предводи много значајнију војну силу него што је то био случај у

¹¹⁰⁷ Point 43 a) and b), “Statement of Policy by the National Security Council”, доступно на: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v02p1/d101>.

¹¹⁰⁸ Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, op. cit, p. 103.

¹¹⁰⁹ Nicholas Cullather, op. cit, p. 21.

¹¹¹⁰ Ibidem, p. 29.

¹¹¹¹ Stephen Kinzer, op. cit, p. 138.

¹¹¹² Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, op. cit, pp. 108-109.

¹¹¹³ Nicholas Cullather, op. cit, p. 22.

¹¹¹⁴ Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, op. cit, pp. 110-111.

¹¹¹⁵ Nicholas Cullather, op. cit, p. 53.

¹¹¹⁶ Richard Immerman, “A Brief History of CIA”, in: Athan Theoharis et al. (eds.), *The Central Intelligence Agency: Security under Scrutiny*, Greenwood Press, Westport, 2006, p. 26.

стварности, као и да су САД спремне да интервенишу у његову корист.¹¹¹⁷ Како је документ упућен председнику Ајзенхауеру сажето саопштавао, целокупна операција се ослањала „на психолошки утицај пре него на актуелну војну снагу, иако је од способности Кастиља Армаса да створи и одржи *утисак* о веома значајној војној снази примарно зависио успех овог подухвата“.¹¹¹⁸

Напад је требало да изведе најмање 300 гватемалских изгнаника и плаћеника, од којих би половина изводила саботаже, а остатак би представљао снаге које би биле окосница преврата. Са друге стране, Ален Далс је ограничио учешће оружаних снага САД, којима је била намењена више логистичка улога у погледу обезбеђивања ваздушне подршке операцији. Осим тога, у стање приправности стављен је одређени број ратних бродова и подморница, као и батаљон маринаца у Северној Каролини, дванаест транспортних авиона С-47, јединица ваздухоплова Националне гарде у Порторику, као и петнаест хеликоптера.¹¹¹⁹ У јеку припрема за извођење напада, један од курира опозиционог лидера Кастиља Армаса одао је документе о предстојећој операцији гватемалским властима, које су потом у новинама 29. јануара 1954. године објавиле копије докумената. Поменути материјал је указивао да Кастиљо Армас припрема снаге за извођење преврата у Гватемали, уз помоћ Ел Салвадора, Доминиканске Републике, Венецуеле и „влада на северу“.¹¹²⁰ Насупрот добром обавештајном раду, Арбенз није успео да извуче значајније користи из тог продора у намере непријатеља, како у домаћој, тако ни у међународној јавности.¹¹²¹

Започевши спровођење операције „PBSuccess“, Хејни је у фебруару 1954. године формирао неколико кампова у Никарагви, у којима су се спроводиле различите врсте обука.¹¹²² Насупрот чињеници да радио није представљао доминантни извор информисања у Гватемали,¹¹²³ установљена је и мрежа радио станица,¹¹²⁴ намењена како ометању гватемалских линија комуникације, тако и емитовању пропагандног радио програма. Пешадијско наоружање, преко тридесет авиона и потребне пилоте обезбедила је ЦИА преко својих лажних компанија.¹¹²⁵

Вашингтон није желео да осуда Арбензовог режима буде једнострана, него је предузео низ активности како би формирао што ширу подршку латиноамеричких држава, за шта је одлично послужила Десета интерамеричка конференција ОАД, која је одржана у марту 1954. године у Каракасу. Том приликом донета је резолуција којом се, без изричитог спомињања Гватемале, саопштава да ће долазак на власт комуниста у било којој америчкој држави представљати претњу за целу Западну хемисферу, што ће захтевати примену одговарајућих мера. Такав документ представљао је „симболичку подршку за америчке тврдње да гватемалска влада представља озбиљну претњу“, као и опомену за десничарске владе Западне хемисфере да ће се чак и неуспешна борба против комунизма на националним територијама посматрати као могући разлог интервенције САД.¹¹²⁶ Резолуцију су подржале

¹¹¹⁷ Richard H. Immerman, *The CIA in Guatemala: The Foreign Policy of Intervention*, op. cit, p. 162.

¹¹¹⁸ Nicholas Cullather, op. cit, p. 55.

¹¹¹⁹ Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, op. cit, pp. 110-111.

¹¹²⁰ Ibidem, pp. 128-129.

¹¹²¹ Nicholas Cullather, op. cit, p. 40.

¹¹²² Обука за извођење саботажа одвијала се на имању El Tamarindo у власништву никарагванског председника, пешадијска обука на острву Момтомбито у језеру Манагва, тренаж пилота на аеродрому код Пуерто Кабезаса, а обука у области комуникација у близини Манагве.

¹¹²³ Ibidem, op. cit, p. 27.

¹¹²⁴ По једна радио станица у Никарагви, Доминиканској Републици и Хондурасу, као и две у самој Гватемали, од којих је једна била смештена у тамошњој америчкој амбасади.

¹¹²⁵ Од пешадијског наоружања америчке производње биле су испоручене пушке, митраљеви и минобацачи, док је оружје совјетског порекла требало да служи као доказ да СССР наоружава Гватемалу (Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, op. cit, pp. 114-115).

¹¹²⁶ Правни основ таквих тумачења нађен је у члану 6 Интерамеричког споразума о узајамној помоћи, познатијег као Пакт из Рија, који је предвиђао да двотрећинска већина шефова дипломатија америчких држава

готово све америчке државе, изузев уздржаних Мексика и Аргентине, док је Гватемала очекивано гласала против. Међутим, конференција у Каракасу је показала да је гватемалско руководство усамљено међу владама Западне хемисфере, а да му подршка интелектуалаца и синдиката из иностранства не нуди оптимистичан сценарио.¹¹²⁷

Као повод за интервенцију искоришћена је тајна гватемалска куповина наоружања од Чехословачке, које је испоручено 15. маја 1954. године. Наиме, америчка забрана продаје оружја која је била на снази још од 1948. године приморала је Гватемалу да потражи друге добављаче, али је Вашингтон успешно онемогућавао сваки такав покушај у капиталистичким државама.¹¹²⁸ Такође, САД су појачале надзор у Централној Америци како наоружање не би било прокријумчарено у Гватемалу, а нарочито муниција за противавионске топове. У контексту очекиване интервенције, а са недовољно опремљеном армијом, Арбенз се на крају одлучио да неопходно оружје набави у Чехословачкој.¹¹²⁹ Радило се о скоро две тоне наоружања (углавном пушке, муниција и противтенковски топови) које је утоварено у пољској луци Шћећин на шведски брод Алфхем и превезено до Пуерто Бариоса.¹¹³⁰

Агенти ЦИА прва сазнања о том транспорту добили су већ из Шћећина, али је брод у потпуности идентификован тек када је пристао у поменуто гватемалску луку. Америчко руководство је одлучило да убрза припреме за свргавање Арбенза, а упућен је и тим диверзаната у Гватемалу да уништи воз који је превозио поменуто чехословачко наоружање, који није успео у својој мисији.¹¹³¹ Са друге стране, амерички председник и државни секретар су неколико пута у јавности изнели оцену да наведена испорука наоружања превазилази „леgitимне потребе“ Гватемале, оптужујући је поново за везе са комунистима, као и за агресивне намере према суседима. У томе смислу је државни секретар Далс тврдио да ће поменута набавка оружја омогућити Гватемали да утростручи своје оружане снаге, што ће нарушити регионалну равнотежу снага.¹¹³²

Интензивна кампања дезинформација трајала је седам седмица пре свргавања Арбенза, а реализована је преко тајне радио станице „Глас ослобођења“.¹¹³³ Главна публика на коју су циљали испрва су били жене, војници, радници и млади, да би се после вести о Алфхему усредсредили на офицере, настојећи да подрију њихову лојалност Арбензу. Једна од главних дезинформација тичала се наводне намере председника Гватемале да распусти војску и замени је народном милицијом, што је ширено и путем летака које су бацали авиони у оквиру исте операције.¹¹³⁴ Остале вести и пропагандне акције односиле су се и на деловање против гватемалске комунистичке партије, у чему је нарочито активна била студентска група CEUA.¹¹³⁵ Циљ пропагандних акција није била полемика са комунистима, него „интензивирање антикомунистичког и антивладиног расположења [...], као и стварање раздора, пометње и страха у непријатељевом кампу“.¹¹³⁶ Услед чињенице да већина

може покренути акцију против угрожавања политичке независности неке од држава на Западној хемисфери (Brian Loveman, *No Higher Law: American Foreign Policy and the Western Hemisphere since 1776*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2010, pp. 142, 281).

¹¹²⁷ Nicholas Cullather, op. cit, p. 41.

¹¹²⁸ Ibidem, p. 36.

¹¹²⁹ Већи део купљеног оружја испоставио се застарелим или неупотребљивим, будући да су „противтенковски топови били безвредни, јер ниједна централноамеричка држава није имала тенкове. Немачки топови су били направљени за кретање по модерним ауто-путевима који нису постојали у Гватемали, а многи британски, чешки и немачки митраљеви и пушке из Другог светског рата нису функционисали“ (Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, op. cit, p. 152).

¹¹³⁰ Nicholas Cullather, op. cit, p. 59.

¹¹³¹ Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, op. cit, p. 151.

¹¹³² Nicholas Cullather, op. cit, p. 59.

¹¹³³ Ibidem, pp. 55-56.

¹¹³⁴ Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, op. cit, p. 168.

¹¹³⁵ Nicholas Cullather, op. cit, pp. 45-46.

¹¹³⁶ Ibidem, p. 47.

становништва није била писмена, нити имала радио-пријемник, Римокатоличка црква такође је искоришћена као медиј за преношење порука, имајући у виду како њено антикомунистичко расположење, тако и чињеницу да су свештеници били утицајни у руралним крајевима.¹¹³⁷ Учинак пропагандне кампање био је значајан, имајући у виду да се Гватемала претворила у репресиван режим према слободи медија каквим су га САД и представљале.¹¹³⁸

Како би извршили што већи притисак на Гватемалу, САД су у мају 1954. године потписале безбедносне споразуме са Хондурасом и Никарагвом, на основу којих су крајем маја упутили око 50 тона наоружања тим двома државама, од чега је значајан број завршио у рукама присталица Кастиља Армаса.¹¹³⁹ Шта више, обзнањена је неформална поморска блокада Гватемале од стране ратне морнарице САД како би се спречило допремање наоружања бродовима тој држави,¹¹⁴⁰ а за јулско заседање ОАД најављена је резолуција којом би и та међународна организација подржала наведене мере.¹¹⁴¹

Пуковник Кастиљо Армас је 13. јуна 1954. године у Хондурасу први пут извршио смотру снага које је обучила ЦИА, а које су се налазиле под његовом наводном контролом. Он се 17. јуна ставио на чело својих малобројних трупа у Хондурасу и повео их ка граници са Гватемалом. Укупно 420 бораца су 18. јуна у 20:20, подељени у три јединице, прешли границу и тежишно се усмерили на заузимање луке Пуерто Бариос и града Закапа.¹¹⁴² Будући да претходни напори за покретање побуне у Гватемали нису уродили плодом, ЦИА се окренула застрашивању Арбенза дејствовањем ваздухоплова. Међутим, у првим данима операција није постигла успех, јер побуњеници нису успели да заузму ни прва два већа града која су напали (Закапу и Пуерто Бариос), Кастиљо Армас је остао без половине својих бораца,¹¹⁴³ оборена су и три авиона која су коришћена за нападе на гватемалске градове, а остали су имали скроман резултат у погађању утврђених циљева.¹¹⁴⁴ Стога је америчко руководство, на захев Хејнија, одлучило да преко својих посредника испоручи још два авиона како би помогли успех операције, а да при том умешаност САД не буде откривена.¹¹⁴⁵ Од 23. јуна поменути авиони садејствовали су са побуњеницима Кастиља Армаса, помажући му да заузме место Чиквимула (Chiquimula), које је потом проглашено његовом привременом престоницом.¹¹⁴⁶

¹¹³⁷ Richard H. Immerman, *op. cit.*, p. 164.

¹¹³⁸ Nicholas Cullather, *op. cit.*, p. 48.

¹¹³⁹ Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, *op. cit.*, p. 160.

¹¹⁴⁰ Nicholas Cullather, *op. cit.*, p. 61.

¹¹⁴¹ Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, *op. cit.*, pp. 161-164.

¹¹⁴² Четврта група од 60 бораца који су се налазили у Ел Салвадору нису успели да пређу у Гватемалу тог дана, јер их је пре тога ухапсила тамошња полиција (Nicholas Cullather, *op. cit.*, pp. 65, 67).

¹¹⁴³ Nicholas Cullather, *op. cit.*, p. 69.

¹¹⁴⁴ Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, *op. cit.*, pp. 174-176.

¹¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 178.

¹¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 182.

Слика 5 – Приказ операција снага под командом Кастиља Армаса¹¹⁴⁷

Гватемала се већ првог дана интервенције обратила Савету безбедности УН са захтевом да је заштити од агресије УФЦ, потпомогнуте од стране Никарагве, Хондураса и појединих интересних група у САД.¹¹⁴⁸ Одбијајући било какву одговорност, наведене државе стремиле су резолуцији по којој би се расправа о овој теми, преместила у ОАД као референтну регионалну организацију. За то су нарочито биле заинтересоване САД, желећи да умање могућности да у међународној јавности буду доведене у везу са интервенцијом, услед чега је њихов амбасадор при УН инсистирао да није реч о агресији, већ о нападу једног дела становништва Гватемале на други.¹¹⁴⁹ У том смеру су Колумбија, Бразил и Француска

¹¹⁴⁷ Прерађена верзија карте чији се изворни облик налази у: Nick Cullather and Piero Gleijeses, *Secret History: The CIA's Classified Account of Its Operations in Guatemala, 1952-1954*, Stanford University Press, Stanford, 1999, p. 91.

¹¹⁴⁸ Nicholas Cullather, op. cit, p. 70.

¹¹⁴⁹ Paragraph 158, "Six Hundred and Seventy-Fifth Meeting", Security Council Official Records, 20 June 1954, New York, доступно на: undocs.org/en/S/PV.675, p. 29.

предложиле нацрт резолуције, али је СССР на њу на крају ставио вето.¹¹⁵⁰ Уместо поменуте резолуције, једногласно је усвојен француски предлог који неодређено позива све чланице УН да се уздрже од насилних активности у Гватемали.¹¹⁵¹ Ван светске организације, на међународном нивоу реакције су углавном биле ограничене на Западну хемисферу,¹¹⁵² а ОАД је одржала седницу посвећену ситуацији у Гватемали од 28. јуна до 2. јула, која се завршила одлуком о упућивању комисије за утврђивање чињеница, која никада није имала прилику да се састане.¹¹⁵³

Кампања дезинформација је настављена, а посебно су ширене гласине да побуњеницима прилазе хиљаде добровољаца, иако Кастиљо Армас никада није имао више од око 400 активних бораца под својом командом у Гватемали.¹¹⁵⁴ Већ 25. јуна војска је почела да показује прве знаке непослушности Арбензу,¹¹⁵⁵ када је ЦИА пласирала нову дезинформацију да две колоне побуњеника Кастиља Армаса напредују ка престоници.¹¹⁵⁶ Иако је до тада гватемалска војска изгубила само петнаест војника и имала двадесет и пет рањених, Арбенз је, због пропагандног рата и бомбардовања из ваздуха које није могао да спречи, био у ситуацији да 27. јуна, на савет војног руководства, од амбасадора САД Пјурифоја затражи услове предаје.¹¹⁵⁷ У међувремену је, на позив војног врха, амерички амбасадор истога дана присуствовао састанку команданата, а том приликом му је начелник генералштаба пуковник Карлос Дијаз (Carlos Enrique Díaz de León) саопштио да ће војна хунта преузети власт како би се зауставио сукоб са побуњеницима.¹¹⁵⁸ По добијању Арбензовог пристанка да преда власт хунти, као и те вечери преко радија објави пренос власти на пуковника Дијаза, војни врх се поново сусрео са амбасадором Пјурифојем како би га обавестио о исходу састанка.¹¹⁵⁹ Арбензу је дозвољено да затражи азил у мексичкој амбасади, као и да потом напусти Гватемалу.

Услед незадовољства Дијазовим првим мерама, Пјурифој и руководство станице ЦИА у Гватемали успели су да га пучем свргну са власти,¹¹⁶⁰ а касније и да власт у потпуности обезбеде за Кастиља Армаса,¹¹⁶¹ који је убрзо постигао договор са УФЦ о враћању одузетог земљишта и новој стопи пореза на имовину. Осим тога, компанија је профитирала и од прогона и убистава комунистичких синдикалних вођа, као и забране синдикалног организовања. У контексту борбе против комунизма, Кастиљо Армас је основао Национални одбор за борбу против комунизма, а донет је и закон који је регулисао казне за приисталице

¹¹⁵⁰ Током расправе у Савету безбедности УН амерички представник је чак упутио и отворено упозорење Москви: „Поручујем представнику Совјетског Савеза да се клоне ове хемисфере и да не покушавају да започињу своје планове и своје завере овамо“ (Paragraph 172, *ibidem*, p. 32).

¹¹⁵¹ Paragraph 200, *ibidem*, p. 38.

¹¹⁵² У једанаест држава Латинске Америке организовани су антиамерички протести, као и скупови подршке Арбензу, док су Еквадор, Аргентина, Уругвај и Чиле званично осудили акцију САД против Гватемале (Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, *op. cit.*, pp. 188-189).

¹¹⁵³ Max Hilaire, *International Law and United States Military Intervention in the Western Hemisphere*, Kluwer Law International, The Hague, 1997, p. 40.

¹¹⁵⁴ Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, *op. cit.*, p. 185. Имерман наводи да је Кастиљо Армас имао око 300 бораца (Richard H. Immerman, *op. cit.*, p. 162). Насупрот томе, Калатер износи податак да су се његовим јединицама по преласку у Гватемалу придружили и локални добровољци, што је бројност побуњеника повећало на преко 1.200 бораца (Nicholas Cullather, *op. cit.*, p. 73).

¹¹⁵⁵ Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, *op. cit.*, p. 190.

¹¹⁵⁶ Nicholas Cullather, *op. cit.*, p. 77.

¹¹⁵⁷ Џон Пјурифој (John Peurifoy) је током 1953. одабран за новог америчког амбасадора у Гватемали због његовог антикомунистичког става испољеног током службовања на позицији шефа дипломатске мисије САД у Грчкој 1950-1953. године. Пре одласка на дужност у Гватемала Сити, обавештен је о припремама за смену Арбенза и са њим је уговорен тајни канал комуникације преко станице ЦИА у тој држави (Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, *op. cit.*, pp. 135, 194).

¹¹⁵⁸ Nicholas Cullather, *op. cit.*, p. 77.

¹¹⁵⁹ Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, *op. cit.*, p. 197.

¹¹⁶⁰ *Ibidem*, pp. 205-210.

¹¹⁶¹ *Ibidem*, p. 215.

таквих убеђења.¹¹⁶² Стога се може тврдити да, иако је УФЦ искористила Стејт департамент и ЦИА за одржање своје економске позиције, и органи САД су употребили УФЦ да би њихова борба против ширења утицаја комунизма на Западној хемисфери добила материјализацију и служила као опомена другим латиноамеричким државама.¹¹⁶³

4.3.4 Закључак о карактеристикама интервенције

По својим особинама америчка интервенција у Гватемали 1954. године представља класичан пример хладноратовске прикривене операције, којима су САД и СССР настојали да очувају позиције у регионима које су сматрали сопственом интересном сфером. Наиме, радило се о унилатералном поступку једног од два пола међународног система, који је планиран и изведен претежно од стране тајне службе, тако да интервенција има одлике акције у којој је прикривен стварни субјекат. Да је реч о војној интервенцији потврђује употреба оружане силе против Гватемале, коју су сачињавале снаге Кастиља Армаса, затим ваздухопловна подршка коју је пружила ЦИА, али и логистика коју су обезбедиле оружане снаге САД. Иако су аспекти психолошке операције били кључни у случају „PBSuccess”, без војне компоненте не би био замислив успех тог подухвата.

Географска удаљеност субјекта и објекта интервенције је очита, будући да су институција која је планирала и управљала акцијом, као и њен штаб, били смештени у САД. Основни разлог интервенције био је очување капиталистичког система у Гватемали, да би се са једне стране повратиле привилегије америчког капитала у тој држави, а са друге елиминисала могућност ширења комунистичког утицаја на Западној хемисфери. Услед тога су се САД определиле да свргну гватемалску власт коју су перципирале као сувише блиску комунистичком обрасцу, уз успостављање проамеричког диктаторског режима који би обезбедио изгубљене привилегије УФЦ.

Када је реч о прикривеном карактеру хладноратовских војних интервенција, операција „PBSuccess“ представљала је типичан пример таквих активности који је ЦИА примењивала у наредних седам година Ајзенхауеровог мандата, а у оквиру његове стратегије „Новог погледа“. Прва слична акција спроведена је у Ирану 1953. године, а након што је модел унапређен на примеру Гватемале 1954. године, уследиле су и две неуспешне акције – покушај смене индонезијског премијера Сукарна 1958. године и искрцавање кубанских побуњеника у Заливу свиња 1961. године.¹¹⁶⁴

Хладноратовска логика коју је следила Ајзенхауерова администрација на тај начин је сјединила економске и безбедносне разлоге за интервенцију у нераскидиву везу, која је потом сваки акт непослушности гватемалског режима сагледавала као корак директног изазова према САД на Западној хемисфери и зближавања са СССР. Међутим, не постоје докази да су комунисти у Гватемали имали контролу над председником Арбензом, иако је он имао наклоности према њиховим ставовима.¹¹⁶⁵ Истовремено, не постоје ни подаци да је Москва покушавала да успостави чвршће везе са комунистима у Гватемали,¹¹⁶⁶ а нарочито не са шефом државе, имајући у виду борбу за власт која се у СССР одвијала након Стаљинове смрти.¹¹⁶⁷ Иако су недостајали докази који би то потврдили, званичници ЦИА, као и појединци из Стејт департамента, су подразумевали постојање контакта између Москве и

¹¹⁶² Ibidem, p. 219.

¹¹⁶³ Nicholas Cullather, op. cit, p. 11.

¹¹⁶⁴ James Callanan, op. cit, p. 111.

¹¹⁶⁵ Richard Immerman, op. cit, p. 184; John Lewis Gaddis, op. cit, p. 177.

¹¹⁶⁶ Stephen M. Streeter, *Managing the Counterrevolution: The United States and Guatemala, 1954–1961*, Center for International Studies, Ohio University, Athens, 2000, p. 3; John Lewis Gaddis, op. cit, p. 178.

¹¹⁶⁷ Stephen Schlesinger and Stephen Kinzer, op. cit, pp. 60-61.

гватемалских комуниста.¹¹⁶⁸ Анализирајући утицај Радничке партије Гватемале на политику те државе може се тврдити да су комунисти свој положај у администрацији дуговали председнику Арбензу, који је био близак са њиховим вођом Хозеом Фортунијем (José Manuel Fortuny Arana), дајући им већи утицај у администрацији него што би требало судећи по њиховој скромној подршци који су имали међу становништвом.¹¹⁶⁹ Међутим, у условима Хладног рата, борба против ширења комунистичког утицаја, а нарочито на Западној хемисфери, за САД је осим безбедносне конотације представљала и притање престижа. Наиме, Вашингтон се одлучио на оружану интервенцију страхујући од показног ефекта који би спровођење даљих реформи у Гватемали имало на регион који је посматрао као сопствену интересну сферу.¹¹⁷⁰

Сагледавајући утицај спољних актера, можемо констатовати да је биполарна структура хладноратовског система повољно утицала на спровођење америчке интервенције у Гватемали 1954. године. Не само да су покушаји осталих држава да се активније укључе у решавање америчко-гватемалског спора остали неуспешни (конференција ОАД и поступци у Савету безбедности УН), него су две поларне силе практично приморале своје савезнике да заузму њихове ставове. На тај начин је развој ситуације у Гватемали зависио првенствено од односа Вашингтона и Москве, тј. у потпуном складу са начином функционисања биполарног међународног система. Имајући у виду да је Гватемала у неформалној подели света спадала у домен САД, америчко руководство је било одлучно у томе да обезбеди остварење националних интереса свргавањем проблематичног левичарског руководства у Гватемали. Са друге стране, иако се са сигурношћу може тврдити да би совјетско руководство поздравило евентуални долазак комуниста на власт у Гватемали, наведени период карактерисала је дефанзивна спољнополитичка фаза, као и смена власти у Москви. Услед тога, мирољубива коегзистенција била је доминантни принцип совјетског наступа у иностранству у тим тренуцима, док је ширење комунистичке револуције у свету било од секундарног значаја. Што је за гватемалски случај било још релевантније, „већина спољнополитичких одлучилаца у Москви је још имала став да је тај регион [Западна хемисфера] био приватни домен Сједињених Држава, које тамо не би дозволиле било какав значајнији совјетски утицај“.¹¹⁷¹ Услед тога, сем снажних вербалних осуда, СССР и његови савезници нису предузели никакву акцију која би суштински помогла Арбензу да опстане на власти. Тако је биполарна хладноратовска структура међународног система подстицајно деловала на одлуку Вашингтона да интервенише на Западној хемисфери, будући да је Гватемала остала потпуно изолована и препуштена вољи САД.

¹¹⁶⁸ Nicholas Cullather, *op. cit.*, p. 16.

¹¹⁶⁹ *Ibidem*, p. 13.

¹¹⁷⁰ Stephen M. Streeter, *op. cit.*, p. 3; Brian Loveman, *op. cit.*, p. 280.

¹¹⁷¹ Richard Immerman, *op. cit.*, p. 185.

Пето поглавље: Војни интервенционизам у раздобљу 1992-2012. године

5.1 Међународни систем од 1992. до 2012. године

Од Краутхамерове кованице о „униполарном моменту“, раздобље након Хладног рата уобичајено се карактерише као међународни систем са САД као једином поларном силом.¹¹⁷² Међутим, таква квалификација није без изазова, будући да поједини аутори послехладноратовски сагледавају у различитим облицима мултиполарности¹¹⁷³ или састављају сопствене описе новонасталога међународног система.¹¹⁷⁴ Засебан проблем представља одређивања крајње временске границе послехладноратовског система.

¹¹⁷² Charles Krauthammer, op. cit, p. 23; Kenneth N. Waltz, op. cit, p. 27; Robert Jervis, op. cit, p. 7; Robert Jervis, “Unipolarity: A Structural Perspective”, *World Politics*, Vol. 61, No. 1, 2009, p. 188; Thomas S. Mowle and David H. Sacko, op. cit, p. 1; Birthe Hansen, op. cit, p. 3; Birthe Hansen, “The Unipolar World Order and its Dynamics”, Birthe Hansen and Bertel Heurlin (eds.), *The New World Order: Contrasting Theories*, Macmillan Press, Basingstoke, 2000, p. 115; Nuno P. Monteiro, *Theory of Unipolar Politics*, p. 3; Gilford John Ikenberry, Michael Mastaduno and William C. Wohlforth, “Introduction: unipolarity, state behavior, and systemic consequences”, in: Gilford John Ikenberry, Michael Mastaduno and William C. Wohlforth (eds.), *International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, p. 1; Stephen M. Walt, “Alliances in a unipolar world”, in: ibidem, p. 99; G. John Ikenberry, “The liberal sources of American unipolarity”, in: ibidem, p. 216; G. John Ikenberry, “The costs of victory: American power and the use of force in the contemporary order”, in: Albrecht Schnabel and Ramesh Thakur (eds.), *Kosovo and the challenge of humanitarian intervention: Selective indignation, collective action, and international citizenship*, United Nations University Press, Tokyo, 2000, p. 216; Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, Basic Books, New York, 1998, p. 24; Martha Finnemore, “Legitimacy, Hypocrisy, and the Social Structure of Unipolarity: Why Being a Unipole Isn’t All It’s Cracked Up to Be”, *World Politics*, Vol. 61, No. 1, 2009, p. 58; Robert Kagan, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, Wintage Books, New York, 2004, p. 113; Дубравка Стојановић, op. cit, стр. 401; Joseph M. Grieco, op. cit, p. 64; Stephen G. Brooks and William C. Wohlforth, op. cit, p. 12; William C. Wohlforth, “The Stability of a Unipolar World”, op. cit, p. 7; Charles W. Kegley JR. and Shannon Lindsey Blanton, op. cit, p. 104; Fareed Zakaria, op. cit, p. 4; Charles L. Glaser, op. cit, p. 135; David Wilkinson, op. cit, p. 141; Robert A. Pape, op. cit, p. 11; Nigel R. Thalakada, *Unipolarity and the Evolution of America’s Cold War Alliances*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2012, p. 5; Christopher Layne, “US Decline”, in: Michael Cox and Doug Stokes (eds.), *US Foreign Policy*, Second edition, Oxford University Press, Oxford, 2012, p. 410; Sean Starrs, “American Economic Power Hasn’t Declined—It Globalized! Summoning the Data and Taking Globalization Seriously”, *International Studies Quarterly*, Vol. 57 No. 4, 2013, p. 828; Bertel Heurlin, “A New World Order: The Virtual War and Virtual Peace”, Birthe Hansen and Bertel Heurlin (eds.), op. cit, p. 167; Wayne Bert, *American Military Intervention in Unconventional War: From the Philippines to Iraq*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2011, p. 24; Robert S. Litwak, “The overuse of American power”, Ernest R. May, Richard Rosecrance and Zara Steiner (eds.), *History and Neorealism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, p. 246; Ewan Harrison, *The Post-Cold War International System: Strategies, Institutions and Reflexivity*, Routledge, New York, 2004, p. 5.

¹¹⁷³ Миршајмер оцењује да трополарност одликује међународни систем након Хладног рата, будући да тврди да статус поларне силе имају САД, Руска Федерација и Кина (John J. Mearsheimer, op. cit, p. 381). Параг Хана такође користи трополарност да опише послехладноратовску конфигурацију моћи, али као половине тог система види САД, ЕУ и Кину (Parag Khanna, *The Second World: Empires and Influence in the New Global Order*, Random House, New York, 2008, p. 21). Данијел Дојдни је имао различита становишта, која су се кретала од униполарности (Daniel Deudney and Jeffrey Meiser, “American exceptionalism”, in: Michael Cox and Doug Stokes (eds.), op. cit, p. 31) до тога да је послехладноратовски систем „бар биполаран, а можда и мултиполаран“ (Daniel Deudney, “Unipolarity and nuclear weapons”, in: Gilford John Ikenberry, Michael Mastaduno and William C. Wohlforth (eds.), op. cit, p. 314). Да је међународни систем након Хладног рата био мултиполаран тврде и Голдстајн и Пивенхаус (Joshua S. Goldstein and Jon C. Pevenhouse, op. cit, p. 63).

¹¹⁷⁴ Користећи квалификације „sui generis“ и „међузависност на више нивоа“ да опише послехладноратовски систем, Нај указује да је тај систем у војно-политичком погледу униполаран (САД као водећа сила), у економском погледу је биполаран (САД и ЕУ), док је у погледу транснационалних односа моћ „хаотично дисперзована“ (Joseph S. Nye, Jr, op. cit, p. 276). Хантингтон користи своју кованицу „уни-мултиполарни систем“ за опис послехладноратовског периода у међународним односима (Samuel P. Huntington, op. cit, p. 36). Ричард Хас заступа становиште да је након релативно кратког периода униполарности наступила неполарност (Richard Haas, op. cit, p. 44).

Имајући у виду непостојање временске дистанце са које би јасније могло да се сагледа послехладноратовско раздобље, а самим тим и прецизније одреди његов крај, аутори су били знатно подељени по наведеном питању. „Униполарни песимисти“, међу којима су били најистакнутији Волц и Лејн, тврдили су да једнополарност након Хладног рата неће потрајати, него ће убрзо прерасти у мултиполарност.¹¹⁷⁵ Међутим, наведени аутори се нису конкретније изјаснили у ком тренутку је дошао крај униполарности.¹¹⁷⁶ Знатно одређенији био је Бади, који заступа став да је униполарни моменат трајао од 1989. до 1994. године, након чега је наступила „фрагментирана аполарност“.¹¹⁷⁷ Такође, Швелер је указивао да је међународни систем већ у другој години након Хладног рата постао трополаран, са САД, Немачком и Јапаном као поларним силама.¹¹⁷⁸ Параг Кана (Parag Khanna) тврди да је униполарност након Хладног рата трајала само до краја последње деценије XX века, а да је након тога наступила трополарност у којој статус поларне силе имају САД, Кина и ЕУ.¹¹⁷⁹ Закарија аргументује да је војна интервенција у Ираку 2003. године означила почетак краја послехладноратовске једнополарности.¹¹⁸⁰

Свесни недостатка историјске дистанце која би омогућила како довољно података, тако и већи степен објективности, ми се опредељујемо да крај једнополарног међународног система након Хладног рата поставимо у 2012. годину. Као кључни аргумент користимо неуспех САД да наметну решење у сиријском конфликту од 2012. године, ни деловањем кроз УН, нити самосталним активностима. Значај наведеног корака огледа се у чињеници да је Вашингтон први пут од краја Хладног рата био онемогућен да спроведе међународну војну интервенцију по угледу на претходне случајеве из тог раздобља, а до тога је дошло првенствено услед противљења осталих значајнијих држава (Руска Федерација и Кина). Иако су и пре наведеног догађаја постојали знаци слабљења америчке позиције (најчешће је навођена финансијска криза 2007-2008. године¹¹⁸¹), то се није пресудно одражавало на карактер међународног система. Са друге стране, сиријски случај је јасно демонстрирао немоћ САД да међународна питања за која су заинтересоване решавају на начин на који су до тада биле у стању.

Још један од аргумената за одабир 2012. године као краја послехладноратовског униполарног међународног система је и значајна промена кинеског спољнополитичког наступа која је уследила 2013. године представљањем стратешке иницијативе „Појас и пут“ (Belt and Road Initiative).¹¹⁸² Наиме, реч о је о првом систематском искораци Кине из свог непосредног окружења, будући да се географски домашај наведеног пројекта протеже од западних обала Пацифика, преко Азије и Североисточне Африке, закључно до западноевропских лука. Такав развој догађаја тумачимо као још један од показатеља краја једнополарног света, имајући у виду да Пекинг до тада није имао тако асертивне планове на

¹¹⁷⁵ Christopher Layne, “This Time It’s Real: The End of Unipolarity and the Pax Americana”, *International Studies Quarterly*, Vol. 56, No. 1, 2012, p. 204; Kenneth N. Waltz, “Intimations of Multipolarity”, Birthe Hansen and Bertel Heurlin (eds.), *op. cit.*, p. 1.

¹¹⁷⁶ Лејн је најпре прогнозирао крај униполарности за прву деценију XXI века (Christopher Layne, “The Unipolar Plussion: Why New Great Powers Will Rise”, p. 7), одлажући потом прелазак у мултиполарност за трећу или четврту деценију (Christopher Layne, “US Decline”, p. 413), да би на крају тврдио да већ у 2012. години све више није униполаран (Christopher Layne, “This Time It’s Real: The End of Unipolarity and the Pax Americana”, p. 212).

¹¹⁷⁷ Bertrand Badie, *op. cit.*, pp. 59, 72.

¹¹⁷⁸ Randall L. Schweller, *op. cit.*, p. 99.

¹¹⁷⁹ Parag Khanna, “Waving Goodbye to Hegemony”, *The New York Times*, 6th March 2008.

¹¹⁸⁰ Fareed Zakaria, “The Self-Destruction of American Power”, p. 10.

¹¹⁸¹ Wu Xinbo, “Understanding the Geopolitical Implications of the Global Financial Crisis”, *The Washington Quarterly*, Vol. 33, No. 4, 2010, p. 155.

¹¹⁸² Hu Lu et al, *China Belt and Road Initiative*, RAND Corporation, Santa Monica, 2018, p. 2.

међународној сцени,¹¹⁸³ што тумачимо сазревањем аутоперцепције Кине као велике силе, уз следствено јачање спољнополитичког наступа.¹¹⁸⁴

Последњи аргумент за одабир 2012. године као краја униполарног послехладноратовског система је чињеница да је наредне године започета и криза у Украјини, која је довела до нагле поларизације у односима Запада и Руске Федерације (РФ).¹¹⁸⁵ Тај конфликт је такође показао да, на супрот глобалној снази, САД нису биле у стању да у непосредном руском окружењу спроводе намераване циљеве који су у супротности са интересима Москве. Тиме је РФ настојала да заустави талас ширења ЕУ и НАТО на исток,¹¹⁸⁶ покушавајући да у свом суседству које није део Алијансе осигура постојање неутралног појаса.

Наредна потпоглавља биће посвећена утврђивању које су државе биле полови међународног система у раздобљу 1992-2012. године, према устаљеном моделу у овом истраживању. У том погледу најпре ћемо користити индикаторе материјалне моћи употребом индекса „Корелације рата“ (Correlates of War), да би потом упоредили те налазе са друштвеним показатељима који указују на државе са статусом поларне силе у истом интервалу.

5.1.1 Материјалне способности сила након Хладног рата

Графикон 4 представља резултате расподеле материјалних способности по појединачним државама за период од 1992. до 2012. године на основу комбинованог индекса „Корелације рата“. При том се у наведеном узорку налазе све земље које су у наведеном периоду бар одређено време имале више од 5% укупних глобалних материјалних способности. Као и у случају биполарног међународног система током Хладног рата, ни подаци за послехладноратовски период нам не омогућавају давање једноставног закључка када је реч о поларности тог међународног система.

У првом делу поменутог раздобља (1992-2002. године) САД и Кина су према резултатима приказаним на графику имале приближно једнаке уделе у глобалним материјалним способностима, са доминантнијом Кином од 1995. године. Након 2002. године почиње кинески удео почиње констатно да расте, све док на крају интервала није достигао разлику од 7% у односу на резултат САД. Са друге стране, удео који је Индија, као трећепласирна држава током највећег дела наведеног периода, био је без значајнијих промена, док су РФ и Јапан уделе у укупним светским материјалним способностима изнад 5% постизали само у првом делу интервала, тј. до 2002. године.

Резултати јасно указују да ниједна од разматраних држава није била у позицији да буде једини пол међународног система. Са друге стране, чињеница да су Кина и САД имале највише уделе у глобалној расподели материјалних способности упућује на биполарну конфигурацију. Међутим, наведене силе ни у једном тренутку нису заједно располагале са више од 36% укупних светских материјалних способности, што доводи у питање да ли је наведени збир репрезентативан да би се тај међународни систем оценио као биполаран. На крају, уколико би се као поларне силе окарактерисале све државе које имају више од 5% светских материјалних способности, постојале би основе за тврдњу да је наведени систем

¹¹⁸³ Peter Cai, *Understanding China's Belt and Road Initiative*, Lowy Institute for International Policy, Sydney, 2017, p. 3.

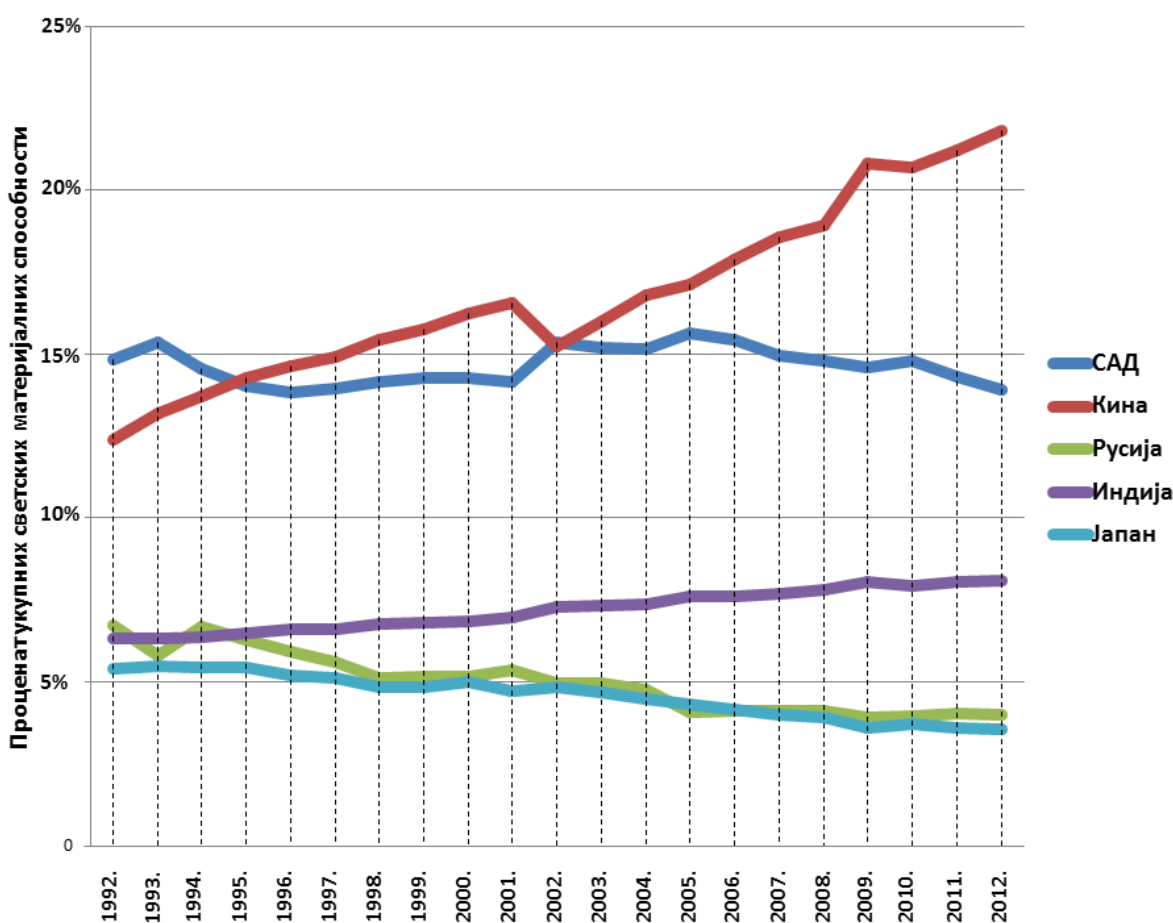
¹¹⁸⁴ Christopher K. Johnson, *President Xi Jinping's "Belt and Road" Initiative: A Practical Assessment of the Chinese Communist Party's Roadmap for China's Global Resurgence*, Center for Strategic & International Studies, Washington, 2016, p. 1.

¹¹⁸⁵ Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, Yale University Press, New Heaven, 2014, p. 66.

¹¹⁸⁶ *Ibidem*, p. 183.

био мултиполаран – најпре са пет полова (1992-1997. године), затим четворополаран (1998-2001. године) и трополаран (2002-2012. године).

Из изложеног је јасно да на примеру овог међународног система долазе до изражаја оба главна проблема мерења поларности коришћењем само материјалних показатеља. Први се тиче се утврђивања најмањег процента глобалних материјалних способности који појединачне државе морају да имају како би биле поларне силе. Незаобилазно је и питање да ли се тај праг одређује у апсолутном износу или се утврђује у односу на проценат који поседује прворазредна сила. Други значајан проблем је колике треба да су тачно разлике у резултатима поларних сила да би се системи могли класификовати на униполарне, биполарне и мултиполарне. Имајући у виду да наука о међународним односима још нема јединствен став по наведеним питањима, нисмо у могућности да дамо јасно одређење послехладноратовског система на основу коришћења индекса „Корелације рата“ – да ли је реч о биполарном или мултиполарном међународном систему.

Слика 6 – Расподела материјалних способности у послехладноратовском периоду према комбинованом индексу „Корелације рата“

5.1.2 Признање статуса велике силе у послехладноратовском систему

Крај Хладног рата 1991. године није довео до значајнијих промена у погледу формалног чланства у Савету безбедности УН, сем што је РФ преузела место сталног члана тог тела уместо СССР. Међутим, и послехладноратовски период је указао на статусне неконзистентности, будући да већина држава која је имала стално чланство у Савету безбедности УН није уједно поседовала и статус поларне силе. Стога се намеће потреба разматрања и других показатеља тог статуса како би се успешно утврдила поларност послехладноратовског међународног система.

Распуштањем Варшавског блока 1991. године НАТО је остао једини значајан мултилатерални војно-политички савез на свету. Иако је и током Хладног рата Алијанса добијала нове чланице, тај процес је интензивирао након пада комунизма у Европи, а све нове чланице НАТО дошле из редова бивших комунистичких држава. Наиме, 1999. године у наведени савез су примљене Чешка, Мађарска и Пољска,¹¹⁸⁷ а 2004. године Бугарска, Румунија, Словенија, Словачка и три прибалтичке републике. Шести талас проширења Алијансе односио се на пријем Хрватске и Албаније 2009. године.¹¹⁸⁸ На тај начин је НАТО, предвођен Вашингтоном, у потпуности потврдио безбедносну доминацију на простору Европе и Северне Америке. Проширењима на исток након краја Хладног рата САД су истовремено јасно демонстрирале и способност међународног лидерства, будући да је њихов савез привукао значајан број нових чланица.¹¹⁸⁹ Не само да је овај војни савез проширио своје чланство под патронатом Вашингтона, него је променио и концепт свог деловања, што је резултирало и извођењем војних операција у БиХ 1995. године и СРЈ 1999. године, као и мноштвом других мисија у Европи, Азији и Африци. Другим речима, „НАТО је од регионалне војне организације створене за статичну одбрану савезничке територије постао организација која је глобално ангажована, са операцијама и партнерима у практично сваком ћошку света“.¹¹⁹⁰

Као показатељ поларног статуса САД у послехладноратовском систему служе и успешне америчке улоге посредника у постизању решења или разрешиоца међународних криза. У том смислу, амерички притисак резултирао је са неколико палестинско-израелских споразума, било у оквиру норвешког (Први споразум из Осла 1993. године и Други споразум 1995. године) или директног америчког посредовања. (споразуми из Хеброна 1997. године, као и из Вај Ривера 1998. године). Исти је случај и са израелско-јорданским мировним уговором из 1994. године, коме је претходила Вашингтонска декларација из исте године.¹¹⁹¹ Символика одржавања преговора или потписивања дела наведених споразума на америчкој територији,¹¹⁹² уз често присуство америчких представника, исто указује на прворазредно место које су у том међународном систему имале САД.

Југословенска криза такође је била поље на коме су се јасно могли видети односи моћи у послехладноратовском систему. Не само да су под покровитељством САД потписани Вашингтонски споразум 1994. године, којим је створен савез Бошњака и Хрвата, и Дејтонски споразум 1995. године, којим је окончан рат у БиХ, него су амерички званичници преузели и

¹¹⁸⁷ Ainius Lašas, *European Union and NATO Expansion: Central and Eastern Europe*, Palgrave Macmillan, London, 2010, p. 84.

¹¹⁸⁸ Vincent Morelli et al, *NATO Enlargement: Albania, Croatia, and Possible Future Candidates*, Congressional Research Service, Washington, 2009, p. 1.

¹¹⁸⁹ Nigel R. Thalakada, op. cit, p. 29.

¹¹⁹⁰ Ibidem, p. 21.

¹¹⁹¹ Antony Best et al, op. cit, pp. 443-444.

¹¹⁹² Први споразум из Осла потписан је у Вашингтону, Вај Ривер налази се у америчкој савезној држави Мериленд, док су безуспешни преговори израелских и палестинских преговарача вођени у Вашингтону и у Кемп Дејвиду.

значајне посредничке улоге током поменутог оружаног сукоба.¹¹⁹³ Уследила је криза на Косову и Метохији (КиМ) 1998. године, услед чијег неуспешног решавања су се САД одлучиле да НАТО први пут изведе оружану интервенцију без одобрења Савета безбедности УН. На крају, и у Македонији је Вашингтон преузео улогу силе која посредује између страна у конфликту, што је резултирало потписивањем Охридског споразума 2001. године, којим је разрешен македонско-албански сукоб.

Осим наведених случајева, САД су посредовале и у решавању сукоба у Северној Ирској, који је окончан потписивањем Белфастског споразума 1998. године. Не само да је уз америчку помоћ дошло до закључивања договора између Велике Британије, Ирске и политичких опција у Северној Ирској, него су САД одиграле и кључну улогу у распуштању паравојних јединица Ирске републиканске армије (IRA).¹¹⁹⁴ Функцију главног преговарача добио је специјални изасланик америчког председника сенатор Џорџ Мичел (George J. Mitchell), који се од 1995. године укључио у преговоре поменутих страна.¹¹⁹⁵

Посредничка улога САД била је значајна и за окончање једномесечног рата између Перуа и Еквадора почетком 1995. године. Наведене две државе спориле су се око пограничне области Кенепе (Сепера) још од стицања независности почетком XIX века, а повремено је долазило и до оружаних сукоба између њих.¹¹⁹⁶ Последњи је био решен 26. октобра 1998. године уз кључну улогу Вашингтона, уз учешће и утицајнијих латиноамеричких држава Бразила, Аргентине, Чилеа и Перуа.¹¹⁹⁷ Амерички дипломата Луиџи Еинауди (Luigi Einaudi) имао је улогу првог међу једнакима у групи поменутих међународних посредника која је решавала еквадорско-перуански спор, који је предложио неке од кључних елемената коначног договора.¹¹⁹⁸

На плану борбе за неширење нуклеарног наоружања, САД су задржале улогу иницијатора и потписника више међународних споразума у периоду 1992-2012. године. У том смислу најпре је између САД и РФ 1993. године потписан Други уговор о смањењу стратешког наоружања (START II),¹¹⁹⁹ који никада није ступио на снагу због раста политичких трзавица између Вашингтона и Москве у деценији након потписивања овог документа. Наредни билатерални споразуми у овој области потписани су у Москви 14. јануара 1994. године („Кремаљски договори“), а њихови најважнији циљеви су били одустајање САД и РФ од међусобних напада на нуклеарна оружја у доба мира, као и уништавање нуклеарних арсенала бивших совјетских република у РФ.¹²⁰⁰ Уместо START II, две државе су 2002. године постигле Московски договор (познат и као SORT) о смањењу нуклеарних арсенала на 1.700 до 2.200 бојевих глава са нуклеарним пуњењем. Уследио је и нови билатерални споразум потписан у Прагу 2010. године (New START) о умањењу броја

¹¹⁹³ Под утицајем бившег америчког председника Џимија Картера договорено је примирје током зимских месеци 1994. и 1995. године, док је утицај специјалног представника Чарлса Редмана и амбасадора САД у Хрватској Питера Галбрајта такође био значајан и приликом закључивања Вашингтонског споразума (Melanie C. Greenberg and Margaret E. McGuinness, “From Lisbon to Dayton: International Mediation and the Bosnia Crisis”, Melanie Greenberg, John H. Barton, Margaret E. McGuinness (eds.), *Words Over War: Mediation and Arbitration to Prevent Deadly Conflict*, Carnegie Corporation of New York, New York, 2000, pp. 59, 72).

¹¹⁹⁴ Antony Best et al, op. cit, p. 495.

¹¹⁹⁵ Adrian Guelke, “The United States and the Peace Process”, Brian Barton and Patrick J. Roche, *The Northern Ireland Question: The Peace Process and the Belfast Agreement*, Palgrave Macmillan, London, 2009, p. 232.

¹¹⁹⁶ David Scott Palmer, *U.S. Relations with Latin America during the Clinton Years*, University Press of Florida, Gainesville, 2006, p. 59.

¹¹⁹⁷ Ibidem, pp. 33-34.

¹¹⁹⁸ Ibidem, pp. 60-61.

¹¹⁹⁹ Antony Best et al, op. cit, p. 493.

¹²⁰⁰ Tom Lansford, *Historical Dictionary of U.S. Diplomacy since the Cold War*, Scarecrow Press, Lanham, 2007, p. 158.

лансера стратешких нуклеарних ракета за 50%, као и постављању нових максимума за број распоређених бојевих глава са нуклеарним пуњењем.¹²⁰¹

Будући да су након распада СССР и три новонастале републике (Белорусија, Казахстан и Украјина) биле у поседу нуклеарног оружја, Вашингтон је започео низ преговора са тим државама како би оне постале део Уговора о неширењу нуклеарног наоружања, као и да би се одрекле тог оружја.¹²⁰² Имајући у виду бојазан наведених држава да би Москва могла да им угрози тек стечену независност, оне су тражиле међународне безбедносне гаранције у замену за нуклеарно разоружање. Компромис је пронађен у потписивању „Меморандума о безбедносним уверавањима“ 5. децембра 1994. у Будимпешти, када су САД, РФ и Велика Британија потписале обавезу поштовања одредби садржаних у актима УН и КЕБС (поштовање политичке независности и територијалног интегритета, поштовање постојећих граница, уздржавање од оружаног напада, уздржавање од примене економске принуде), а Белорусија, Казахстан и Украјина су пристале да своје нуклеарно наоружање предају РФ.¹²⁰³

Вашингтон се у послехладноратовском периоду истицао и у погледу позиција које је имао у најважнијим међународним економским организацијама. Не само да су САД задржале доминантну улогу у Међународном монетарном фонду и Светској банци, него је на америчко инсистирање 1995. године основана и Светска трговинска организација,¹²⁰⁴ која је требало да послужи као средство унапређења слободне трговине међу државама. На тај начин је Вашингтон у периоду 1992-2012. успео да глобалне економске токове обликује у складу са сопственим интересима, као и да утиче на привредне реформе широм света које су наведене међународне институције захтевале од својих чланица.

Изложена динамика међудржавних односа од 1992. до 2012. године указује да су САД у поменутом периоду уживале веома истакнуту улогу у односу на остале силе, што потврђује како третман у глобалним међународним организацијама, тако и улога посредника или арбитра међународних криза. Шта више, Вашингтон није посезао за прављењем нових савеза, нити се тежишно ослањао на једну алијансу, него је у наведеном периоду савезништва и међународне институције користио за одржавање својих позиција на међународној сцени. Другачије речено, за разлику од мултиполарног и биполарног система, у једнополарности „доминантна сврха савезништва се померила са равнотеже снага на ‘управљање снагом’ (management of power)“.¹²⁰⁵ Главни разлог за наставак споразумевања са РФ у погледу ограничења нуклеарног наоружања била је чињеница да је Москва и након Хладног рата задржала значајне капацитете на том пољу. Међутим, њихови преговори нису више били потврда да је РФ сила која ужива поларни статус, јер је ван наведене сфере њен утицај у свету у већем делу посматраног периода био ограничен само на непосредно суседство.

5.1.3 Географски домашај спољне политике САД

Амерички спољнополитички наступ након краја Хладног рата није карактерисао мањак ангажовања у свету, већ је ангажман САД све више растао, досежући врхунац током мандата Џорџа Буша Млађег. Наведени активизам није био ограничен само на непосредно

¹²⁰¹ Amy F. Woolf, *The New START Treaty: Central Limits and Key Provisions*, Congressional Research Service, Washington, 2019, p. 4.

¹²⁰² David S. Yost, “The Budapest Memorandum and Russia’s intervention in Ukraine”, *International Affairs*, Vol. 91, No. 3, 2015, p. 506.

¹²⁰³ Још блаже гаранције поменути трима државма том приликом дале су Француска и Кина (*Ibidem*, p. 508).

¹²⁰⁴ Ken Aldred and Martin A. Smith, *op. cit.*, p. 52; Antony Best et al, *op. cit.*, p. 492.

¹²⁰⁵ Nigel R. Thalakada, *op. cit.*, p. 6.

америчко окружење, па чак ни само на две зоне примарног америчког утицаја из времена биполарног света (територије НАТО и Латинске Америке). У складу са истакнутом позицијом коју су по окончању Хладног рата заузимале САД, и њихова спољна политика била је још глобалнија по свом територијалном обухвату.

Распуштањем Источног блока и СССР 1991. године Вашингтон је изгубио вишедеценијску спољнополитичку мету у односу на коју је градио свој наступ и савезништва у иностранству. Политика запречавања више није имала сврху, а савези који су били њен ослонац морали су бити редефинисани у складу са новим циљевима на спољном плану. Два мандата америчког председника Вилијама Клинтона (1993-2001) обележила је намера ширења демократије у свету, снажење економских позиција САД кроз подстицање тржишних привреда и слободне трговине, затим усвајање политике проширења НАТО у Европи и постепено јачање војног интервенционизма, првенствено под плаштом УН (са нападом на СРЈ као значајним изузетком). Уследила су и два мандата Џорџа Буша Млађег (2001-2009), током којих је започет „глобални рат против тероризма“, што је узроковало интензивирање америчких војних акција у иностранству и то доминантно ван УН. Остатак посматраног периода (до 2012. године) обележио је мандат Барака Обаме, током кога су дошле до изражаја негативне последице америчког унилатерализма, као и слабљења економске моћи САД услед финансијске кризе 2007-2008. године.

У спољнополитичком наступу наведених тројице америчких председника важну улогу имале су и „отпадничке државе“ (rogue states),¹²⁰⁶ које угрожавају светски мир и безбедност девијантним понашањем тј. активностима које је већина држава на свету, предвођена САД, сматрала супротним прихватљивим стандардима поступања. То се односило на подршку тероризму, затим стремљење ка оружју за масовно уништење, агресију против других држава, као и обимну унутрашњу репресију.¹²⁰⁷ У круг наведених држава убрајане су: Северна Кореја, Ирак, Иран, Сирија, Куба, Венецуела, Либија, СРЈ, Авганистан, Пакистан, Судан и Мјанмар.¹²⁰⁸ Набројана група земаља није имала хомогеност као ранији комунистички блок,¹²⁰⁹ услед чега је и степен претње коју су представљале био различити за тројицу америчких председника, али је константу спољне политике САД у раздобљу 1992-2012. представљала тежња да се у њима изведе промена режима. На тај начин је хладноратовску идеолошку конфронтацију између капитализма и комунизма заменило сукобљавање већине држава, предвођених САД, које су интегрисане у глобалну привреду и деле вредности демократије и људских права, против знатно мање групе земаља које су на различите начине представљале изазове доминантној групи.

Када је реч о америчкој политици према конкретним регионима, осим описаног наставка сарадње са РФ по питању нуклеарног оружја на постсовјетском простору, Вашингтон је у после Хладног рата настојао да на наведеном подручју подстакне демократске промене, тржишне реформе и унапреди безбедносну сарадњу.¹²¹⁰ Ти кораци требало је, према америчким очекивањима, да доведу до трансформације бивших

¹²⁰⁶ Наведену кованицу први је употребио председник Клинтон почетком 1994. године, док је државна секретарка Медлин Олбрајт (Madeleine Albright) за њих покушала да користи коректнији израз „забрињавајуће државе“ (states of concern), што се није укоренило (Thomas H. Henriksen, *America and the Rogue States*, Palgrave Macmillan, London, 2012, p. 22). Остали изрази који су алтернативно коришћени за ове државе су „одметници“ (outlaws), „засорне државе“ (backlash states), „отпадници“ (renegades), а администрација Џорџа Буша Млађег употребљавала је и термин „осовина зла“ (axis of evil) (Miroslav Nincic, *Renegade Regimes: Confronting Deviant Behavior in World Politics*, Columbia University Press, New York, 2005, pp. 2, 12).

¹²⁰⁷ Ibidem, p. 49.

¹²⁰⁸ Thomas H. Henriksen, op. cit, pp. 1, 23; Miroslav Nincic, op. cit, pp. 12, 64.

¹²⁰⁹ Куба и Северна Кореја су биле комунистички режими, Иран је имао теократски систем власти, Либија своје особено устројство, док су остали представљали различите нијансе аутократских режима (Thomas H. Henriksen, op. cit, p. 26).

¹²¹⁰ Edward B. Westermann, “Redefining the Former Warsaw Pact Nations”, Karl P. Magyar (ed.), *United States Post-Cold War Defence Interests: A Review of the First Decade*, Palgrave Macmillan, London, 2004, pp. 86-87.

комунистичких непријатеља у конструктивне чланове глобалне заједнице демократских држава, а истакнуто место припадало је РФ. Зарад извесности спровођења унутрашњих реформи, један од најзначајнијих корака било је одобравање развојне помоћи Москви и новонасталим републикама 1993. године у висини од 2,5 милијарди долара.¹²¹¹ Поред сарадње по питању реформи руске државе, САД су и на спољнополитичком плану настојале да приволе руско руководство да преузме функцију која му је била намењена на међународној сцени. То се огледало како у успостављању формализованих контаката НАТО и РФ зарад оснаживања међусобног поверења (нарочито кроз Партнерство за мир и Стални заједнички савет тј. Савет НАТО-Русија),¹²¹² тако и придруживањем руских представника састанцима седам најразвијенијих држава света, тј. прерастањем Г-7 у Г-8 1997. године.¹²¹³

Након Хладног рата САД су се у Европи сусреле са дилемом да ли да после немачког уједињења у свој војно-политички савез укључе и остале бивше комунистичке државе. Премда је првобитно одбијала пријем тих земаља, америчка администрација је од 1994. године променила тај став¹²¹⁴ и одлучила да у чланство до 2012. године прими још дванаест европских држава. Наведени развој догађаја резултирао је проширењем америчке сфере утицаја на Старом континенту све до граница РФ, а са друге стране је чланство у НАТО новопридошлим земљама омогућило да постану чланови привилегованог круга под заштитом САД. Истовремено са процесом ширења Алијансе текао је и поступак промене њене мисије, како би она постала организација која ће имати домашај и ван граница својих чланица. Редифинисање мисије НАТО започето је на самиту у Риму 7. и 8. новембра 1991. године, пред сами крај биполарног поретка, а настављено на самиту у Вашингтону 1999. године. Документи усвојени на поменутом састанцима изменили су листу безбедносних изазова Савеза, предвиђајући могућност извођења операција и ван територије НАТО, како би се заштитили мир и безбедност чланица.¹²¹⁵ Далекосежност тих одлука била је видљива већ приликом распада Југославије, а свој највећи домет у послехладноратовском систему достићи ће током мандата Џорџа Буша Млађег.

Југословенска криза у почетку није довела до значајнијег америчког ангажовања, услед намере Вашингтона да одговорност за решавање наведеног проблема препусти Европљанима.¹²¹⁶ Неуспех европских сила да окончају сукобе у БиХ, као и преузимање контроле над оба дома Конгреса довели су до промене става америчког председника Клинтонa према том конфликту. Преузимајући водећу улогу,¹²¹⁷ САД су промениле ситуацију на терену како би приморале српску страну на преговоре (стварање муслиманско-хрватског савеза, пад Републике Српске Крајине, операција НАТО „Deliberate Force“ спроведена на основу мандата добијеног од Савета безбедности УН), који су резултирали Дејтонским споразумом и окончањем рата у БиХ.¹²¹⁸ Мировне преговоре у поменутој

¹²¹¹ Већина тог новца била је намењена Москви како би превазишла тежак период преласка из комунистичког начина привређивања на капиталистички: помоћ за спровођење приватизације и реформе социјалног осигурања, помоћ секторима пољопривреде, енергетике и заштите животне средине, финансирање пресељења припадника оружаних снага из трију прибалтиких република итд. (Jeremy D. Rosner, “American Assistance to the Former Soviet States in 1993-1994”, James M. Scott (ed.), *After the End: Making U.S. Foreign Policy in the Post-Cold War World*, Duke University Press, Durham, 1998, p. 231).

¹²¹² Председник Клинтон представио је наведени програм на самиту НАТО у јануару 1994. године, што је омогућило бившим комунистичким режимима сарадњу са чланицама Алијансе у складу са сопственим безбедносним потребама (Edward B. Westermann, op. cit, pp. 85-86). Стални заједнички савет (Permanent Joint Council) такође је успостављен 1994. године, а 2001. године прерастао је у Савет НАТО-Русија, што је омогућило руским представницима да на равноправним основама учествују у дискусијама и одлучивању о сарадњи са Алијансом (Nigel R. Thalakada, op. cit, pp. 29-30).

¹²¹³ Antony Best et al, op. cit, p. 492.

¹²¹⁴ Geir Lundestad, op. cit, p. 254.

¹²¹⁵ Ibidem, p. 257.

¹²¹⁶ Ibidem, p. 251.

¹²¹⁷ Ken Aldred and Martin A. Smith, op. cit, p. 80.

¹²¹⁸ Julie Garey, *The US Role in NATO's Survival After the Cold War*, Palgrave Macmillan, London, 2020, p. 43.

америчкој бази предводио је заменик државног секретара САД Ричард Холбрук (Richard Holbrooke).¹²¹⁹ Успостављено је међународно војно и цивилно присуство зарад спровођења мировног споразума, које се значајно ослањало на капацитете САД и њених европских савезника, суштински ограничавајући суверенитет ове државе до краја посматраног периода.¹²²⁰

Наставак југословенске кризе у форми албанско-српског сукоба на КиМ представљао је нови полигон на коме је потврђен примат САД на светској сцени. Услед одбијања власти СРЈ да постигну решење косметског проблема на начин на који су захтевале западне државе предвођене САД, НАТО је без одобрења Савета безбедности УН спровео ваздухопловну операцију „Allied Force“ од 24. марта до 20. јуна 1999. године. Радило се о војној интервенцији чланица Алијансе против СРЈ, како би се Београд приморао на повлачење са КиМ, а за њено оправдање коришћени су хуманитарни разлози.¹²²¹ Операција је завршена потписивањем Кумановског споразума, који је предвидео повлачење цивилних и војних структура СРЈ из поменуте покрајине, које ће на неодређено време заменити снаге НАТО (КФОР) и цивилна мисија УН (УНМИК).¹²²² Тако је суверенитет СРЈ над КиМ, иако формално сачуван, суштински препуштен Алијанси,¹²²³ што је у посматраном периоду потврдило доминантан утицај САД на решавање питања статуса јужне српске покрајине. Последњи оружани конфликт у оквиру југословенске кризе који је Вашингтон и његови европски савезници решавао била је побуна албанског становништва у Македонији. Немоћно да се избори са наведеном претњом, македонско руководство је 7. јуна 2001. године упутило позив Алијанси да помогне у разоружању албанских побуњеника, као и у спровођењу Охридског споразума којим је окончана поменута побуна.¹²²⁴ Амерички допринос наведеној мисији НАТО био је веома мали у поређењу са осталим операцијама Алијансе у посматраном периоду,¹²²⁵ што је било последица промене фокуса Вашингтона на друге регионе, услед већег ангажовања у „глобалном рату против тероризма“.¹²²⁶

Истакнуту улогу Европе у спољнополитичком наступу САД након Хладног рата потврђују како промена мисије НАТО и проширење тог савеза на бивше комунистичке државе, тако и доминантна улога Вашингтона у решавању оружаних сукоба на постјугословенском простору. Ниједна друга сила није била у стању да се ефикасно супротстави утицају САД и њених савезника на европском континенту од 1992. до 2012. године, уз изузетак РФ, чији је значај Вашингтон практично свео на регионалне димензије. Наиме, сем споразумевања о нуклеарном наоружању и прихватања руских интереса у Белорусији, Украјини, Молдавији и, у знатно мањој мери, у СРЈ и БиХ, САД Москви нису давале прилику за ширење утицаја у остатку Европе. Са друге стране, томе је погодвала и окренутост руског руководства сређивању унутрашњих прилика, што је битно ограничавало спољни ангажман РФ током већег дела посматраног раздобља.¹²²⁷

¹²¹⁹ Geir Lundestad, op. cit, p. 252.

¹²²⁰ Gregory H. Fox, op. cit, p. 81.

¹²²¹ Antony Best et al, op. cit, p. 498.

¹²²² Yanan Song, *The US Commitment to NATO in the Post-Cold War Period*, Palgrave Macmillan, London, 2016, p. 111.

¹²²³ Gregory H. Fox, op. cit, p. 94.

¹²²⁴ И приликом постизања решења ове кризе кључну улогу одиграо је амерички преговарач (овога пута био је то дипломата Џејмс Пардју (Erik Yesson, *Sending Credible Signals: NATO's Role in Stabilizing Balkan Conflicts*, 2003, p. 37).

¹²²⁵ Вашингтон је за наведену операцију обезбедио логистичке јединице и хеликоптере за транспорт снага НАТО (John Phillips, *Macedonia: Warlords and Rebels in the Balkans*, I.B. Taurus, London, 2004, p. 144).

¹²²⁶ Edward M. Spiers, "US Peace Operations: The Transition Continues", Rachel E. Utley (ed.), *Major Powers and Peacekeeping: Perspectives, Priorities and the Challenges of Military Intervention*, Ashgate, 2006, pp. 15, 21.

¹²²⁷ James M. Goldgeier and Michael McFaul, *Power and Purpose: U.S. Policy toward Russia after the Cold War*, Brookings Institution Press, Washington, 2003, pp. 14-16.

По угледу на европски пример, САД су преуредиле своја хладноратовска савезништва и са Јапаном, Јужном Корејом, Аустралијом и Новим Зеландом тако да и у новом међународном систему доприносе очувању америчких интереса. Наведеним државама је савез са САД и даље снажна безбедносна гаранција, услед чега су, након првобитне резервисаности, изменили своје спољнополитичке наступе како би преузели део одговорности за одржање међународног мира. Неформалним притисцима, а нарочито претњама о напуштању наведених савезништава, Вашингтон је успео да их примора да се прилагоде америчким циљевима, што је додатно учврстило утицај САД у том делу света. Истоветан развој ситуације био је присутан и када је реч о америчкој сарадњи са Тајландом, Филипинима, Пакистаном, Сингапуром и Тајваном.¹²²⁸ У посматраном периоду САД су настојале да успоставе и боље односе са бившим совјетским републикама на просторима Централне Азије, како због потребе контролисања процеса ширења совјетског наоружања (нарочито нуклеарног које је поседовао Казахстан), тако и због логистичке подршке војној интервенцији у Авганистану (Узбекистан, Киргизија и Туркменистан).¹²²⁹ Насупрот залагањима за ширење демократије у свету, председник Клинтон је на крају пристао да одржава коректне односе са Кином, без обзира на примедбе у погледу стања људских права и слобода у наведеној земљи.¹²³⁰ Услед тога две земље су сарађивале у области нуклеарног разоружања, међусобне трговинске размене, као и поводом кризе која је избила због севернокорејског нуклеарног програма 1993. године, а основни мотив којим се Вашингтон водио у односима са Кином више није била безбедност, него унапређење економске сарадње.¹²³¹

Шире подручје Блиског истока је остало предмет појачаног интересовања САД између 1992. и 2012. године јер је у њему био сконцентрисан највећи број „одметничких“ држава. Са друге стране, ослонци Вашингтона у том региону били су и даље Израел и Саудијска Арабија, заједно са њеним савезницима из Савета за сарадњу у заливу. Прва значајнија америчка војна акција у том региону, изведена заједно са Великом Британијом, била је четвородневно бомбардовање војних циљева у Ираку 1998. године, како би се умањила могућност да наведена држава дође у посед оружја за масовно уништење. Интензивирање америчког ангажовања на тим просторима наступило је након напада на Светски трговински центар 2001. године, када је под вођством САД изведена војна интервенција против Талибана и терористичке групе Ал Каида у Авганистану. Након што је 2002. године усвојена Стратегија националне безбедности, спољнополитички наступ САД постао је додатно склон унилатерализму, формирању „коалиција вољних“ (coalition of the willing) и „преемптивним нападима“ (preemptive strikes). Прва војна интервенција у том контексту извршена је против Ирака 2003. године, када је ад хок коалиција под америчким вођством¹²³² напала наведену државу и свргла њену власт. Осим веза са Ал Каидом, најчешће навођени разлог за ту операцију било је спречавање Ирака да произведе и употреби оружја за масовно уништење. Поменута коалиција је потом организовала изборе у Ираку и упоставила државне органе 2005. године, чија су овлашћења била ограничена присуством коалиционих борбених снага све до 2010. године. Осим Ирана, који је од исламске револуције био сматран непријатељском државом у САД, Вашингтон је од 2012. године заузео став да би сиријски режим требало сменити, али га је у иницирању отворене војне интервенције спречио вето РФ и Кине.

¹²²⁸ Nigel R. Thalakada, *op. cit.*, p. 131.

¹²²⁹ Olga Oliker and David A. Shlapak, *U.S. Interests in Central Asia: Policy Priorities and Military Roles*, RAND Corporation, Santa Monica, 2005, pp. 5-6, 12.

¹²³⁰ John T. Rourke and Richard Clark, “Making U.S. Foreign Policy toward China in the Clinton Administration”, James M. Scott (ed.), *op. cit.*, p. 201.

¹²³¹ *Ibidem*, pp. 203, 221.

¹²³² Ван наведене коалиције овога пута су остале Француска и Немачка, што је указало на проблеме таквог америчког приступа решавању међународних криза (Nigel R. Thalakada, *op. cit.*, p. 47).

Током Клинтонова два мандата у америчкој администрацији није остварено значајније унапређење односа са државама Латинске Америке, али је Западна хемисфера и даље остала подручје у коме САД нису дозвољавале значајнији утицај спољних сила.¹²³³ Антикомунистичко усмерење Организације америчких држава доживело је „егзистенцијалну кризу упоредиву са оном у којој се нашао НАТО“.¹²³⁴ Економски разлози су и у политици према наведеном региону играли примарну улогу, што потврђује усредсређеност Клинтонове администрације на успостављању две зоне слободне трговине – успешне северноамеричке (НАФТА)¹²³⁵ и неуспешне панамеричке (ФТАА).¹²³⁶ Фокусирање на економске интеграције било је омогућено таласом демократизације латиноамеричких држава током осамдесетих година XX века,¹²³⁷ као и маргинализацијом комунистичке претње након Хладног рата. Иако су САД наставиле изолацију Кубе, са остатком Западне хемисфере успоставили су и нови формат сарадње – Амерички самит (Summit of the Americas), који међутим није изнедрио суштинске помаке у интерамеричкој сарадњи.¹²³⁸ Због преокупираности глобалном борбом против тероризма, као и војним интервенцијама у Азији, ни током мандата Џорџа Буша Млађег није дошло до спомена вреднијих промена америчког наступа у Латинској Америци,¹²³⁹ као што то није био случај ни са првим мандатом Барака Обаме.¹²⁴⁰

Услед одсуства озбиљнијих безбедносних претњи у посматраном периоду, и војни интервенционизам САД је био значајно смањен у поређењу са претходним раздобљима. То потврђује чињенице да је од 1992. до 2012. године изведена само једна америчка војна акција у Латинској Америци (Хаити), као и да је Панамски канал 31. децембра 1999. године враћен под управу Панаме. Начин на који су САД интервенисале у Хаитију такође се разликовао од претходних операција које су спроводиле у том делу света, јер је Вашингтон тада први пут затражио одобрење од Савета безбедности УН за своју војну акцију против војне хунте која је свргла демократски изабраног председника Жан-Бертрана Аристида.¹²⁴¹ Такође, за разлику од претходних поступака Вашингтона у Латинској Америци, ова војна интервенција била је мултилатерална, иако су САД чиниле изразиту већину снага које су интервенисале у Хаитију 1994. године.¹²⁴² Након постизања договора супростављених страна под међународним покровитељством о повратку председника Аристида, амерички контингент наставио је своје активности у тој држави у саставу мисије УН.¹²⁴³

¹²³³ William M. LeoGrande, “A Poverty of Imagination: George W. Bush’s Policy in Latin America”, *Journal of Latin American Studies*, Vol. 39, No. 2, 2007, p. 356.

¹²³⁴ John Dumbrell, *Clinton’s Foreign Policy: Between the Bushes, 1992-2000*, Routledge, New York, 2009, p. 133.

¹²³⁵ Ратификација споразума о слободној трговини између Канаде, Мексика и САД, који је би потписан још у октобру 1992. године, завршена је у значајној мери захваљујући личном ангажману председника Клинтонa (David Scott Palmer, op. cit, p. 25).

¹²³⁶ Након вишегодишњег застоја у реализацији наведене идеје, америчком руководству је 2005. године постало јасно да због доласка на власт „нове левице“ у значајном броју латиноамеричких држава више није пожељно закључивање таквог споразума (William M. LeoGrande, op. cit, p. 385).

¹²³⁷ David Scott Palmer, op. cit, p. 1.

¹²³⁸ Први Амерички самит одржан је у Мајамију 1994. године, када је председник Клинтон представио своју иницијативу о успостави панамеричке зоне слободне трговине (Ibidem, p. 2).

¹²³⁹ „Основни промашај Џорџа В. Буша у Латинској Америци није био што је његова администрација починила нечувено лоше ствари (иако неке јесте), него што је он био лишен свежих идеја како да одговори на растуће захтеве Латинске Америке за друштвеном правдом“ (William M. LeoGrande, op. cit, p. 385).

¹²⁴⁰ Julia Buxton, “Forward into History: Understanding Obama’s Latin American Policy”, *Latin American Perspectives*, Vol. 38, No. 4, 2011, pp. 30-31.

¹²⁴¹ Био је то уједно и први пут да Савет безбедности УН одобрава интервенцију како би се повратила демократија у некој држави. Један од главних разлога за одобрење ове интервенције била је и сагласност коју је за оружану акцију дао председник Аристид. (Karin von Hippel, *Democracy by Force: US Military Intervention in the Post-Cold War World*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, pp. 92, 100-101).

¹²⁴² Међународне снаге које су извеле интервенцију чинило је двадесет и седам држава, али је из САД упућено око 20.000 припадника, док су све остале земље дале око 2.000 људи за наведену операцију (Ibidem, pp. 96, 103).

¹²⁴³ Ibidem, p. 105.

Африка је за САД у периоду 1992-2012. године била најмање важан континент за спољнополитички наступ, будући да је нестанак ривалства са СССР значајно смањило потребу америчког присуства на том простору. Председник Клинтон је покушао да, као и у случају Латинске Америке, односе унапреди путем трговинских уговора, али је то у афричком случају било закаснело и неусаглашено са осталим инструментима спољне политике. Наиме, свеобухватнији уговор о економској сарадњи са земљама субсахарске Африке (Africa Growth and Opportunity Act) усвојен је тек 2000. године, а претходно је развојна помоћ за наведени континент значајно умањена.¹²⁴⁴ Ни у остатку посматраног раздобља нису се десиле значајније промене америчког наступа у Африци, изузев што је председник Џорџ Буш Млађи повећао помоћ афричким државама (нарочито у борби против AIDS).¹²⁴⁵

Смањено интересовање Вашингтона у послехладноратовском периоду за поменути континент потврђују и релативно ретке америчке војне акције на тим просторима. Пред сами крај Хладног рата САД су од Савета безбедности УН 5. децембра 1992. године добиле мандат да предводе мултинационалне снаге UNITAF у Сомалији, задужене само за обезбеђење расподеле хуманитарне помоћи. Вашингтон је дао одлучујући допринос наведеној операцији, будући да је 25.000 америчких војника чинило две трећине укупног броја припадника UNITAF. Поменута мисија УН замењена је новом (UNOSOM II), чији су припадници имали знатно шири мандат,¹²⁴⁶ а САД су истовремено учествовале у тој мисији, један део својих снага су привремено ствили под команду УН, док је трећи део њиховог војног присуства био ван командног ланца УН.¹²⁴⁷ Међутим, након губитака које су америчке снаге претрпеле у бици за Могадишу у октобру 1993. године,¹²⁴⁸ САД су одлучиле да борбени део својих снага повуку из Сомалије до априла 1994. године.¹²⁴⁹ На тај начин је почетни хуманитарни интервенционизам САД доживео неуспех када је почео да следи „очигледно преамбициозну визију агресивног мултилатерализма и обнове пропалих држава“,¹²⁵⁰ што је навело администрацију председника Клинтона да у решавање наредних међународних криза улази знатно обазривије.

Друга по реду војна интервенција у којој су учествовале САД у Африци изведена је у Либији 2011. године. У условима грађанског рата у поменутој земљи, Савет безбедности УН је одлучио да уведе зону забрањеног лета изнад Либије, како централне власти не би биле у позицији да наставе нападе на цивилно становништво. Претходно су САД предњачиле у увођењу санкција овој држави,¹²⁵¹ правдајући их истим разлозима, а у контексту вишедеценијског сукобљавања са либијским режимом. У првој фази (од 19. марта 2011. године) државе које су учествовале у спровођењу поменуте резолуције Савета безбедности УН, предвођене Вашингтоном, нису имале јединствену команду, али је након мање од месец дана (27. марта 2011. године) водећу улогу преузео НАТО.¹²⁵² Иако одобрена са веома ограниченим мандатом, ова операција је допринела обарању Гадафијевог режима, без

¹²⁴⁴ Обим америчке развојне помоћи намењен Африци од 800 милиона долара 1994. године (за континент са нешто мање од 800 милиона становника) смањен је за 34%, а и издвајања владине Фондације за афрички развој (African Development Foundation) су такође умањена за трећину (Brian J. Hesse, “Celebrate or hold suspect? Bill Clinton and George W. Bush in Africa”, *Journal of Contemporary African Studies*, Vol. 23, No. 3, 2005, p. 329).

¹²⁴⁵ Ibidem, p. 341.

¹²⁴⁶ Мандат UNOSOM II обухватао је, осим обезбеђења расподеле хуманитарне помоћи, и обнову државних институција у Сомалији, као и функционисање привреде те државе (Марк Р. Амстуц, op. cit, стр. 304).

¹²⁴⁷ John Dumbrell, op. cit, p. 68.

¹²⁴⁸ Погинуло је осамнаест америчких војника, а рањено их је седамдесет осам (Марк Р. Амстуц, op. cit, стр. 305).

¹²⁴⁹ John Dumbrell, op. cit, p. 70.

¹²⁵⁰ Марк Р. Амстуц, op. cit, стр. 305.

¹²⁵¹ Ivo H. Daalder and James G. Stavridis, “NATO’s Victory in Libya: The Right Way to Run an Intervention”, *Foreign Affairs*, Vol. 91, Issue 2, 2012, p. 2.

¹²⁵² Алијанса је командовала операцијом у којој је учешће узело четрнаест чланица НАТО и четири партнерске земље (Ibidem, pp. 3-4).

обезбеђења краја грађанског рата, што је касније била и једна од основних критика њеног исхода.¹²⁵³ И овога пута је улога САД у мултинационалној војној операцији била значајна,¹²⁵⁴ што је поново указало на чињеницу да би такве акције без америчког доприноса имале далеко мање шансе за успех.

5.1.4 Послехладноратовски поредак као униполарни систем

Резултати добијени коришћењем материјалних и статусних показатеља поларности међународног система у раздобљу 1992-2012. године још су сукобљенији у поређењу са хладноратовским периодом. Наиме, прва група индикатора указује на биполарни или мултиполарни систем (у зависности од одређења наведених система), док друштвени показатељи недвосмислено указују да је послехладноратовски међународни систем био униполаран. Увиђајући недостатке првог метода утврђивања поларности, укратко ћемо представити разлоге због којих прихватамо оцену да је конфигурација система након Хладног рата била једнополарна.

Још више него у хладноратовском поретку, и у периоду 1992-2012. године материјални показатељи снажно сугеришу да би Кина требало да буде посматрана као пол међународног система. Наиме, према приказаним подацима, од 1995. године та држава остваривала је растућу предност над САД у погледу процента светских материјалних способности, што је нарочито било видљиво од 2009. године, када је разлика међу њима превазишла 5%. Са друге стране, друштвени показатељи недвосмислено потврђују водећу улогу САД у посматраном раздобљу, које су не само задржале своје позиције из доба Хладног рата, него су свој положај битно унапредиле. О томе сведочи најпре проширење НАТО као најважнијег савеза на који се Вашингтон у томе периоду ослањао, што је у директну сферу америчког утицаја довело још дванаест нових држава. Осим тога, америчка савезништва су након Хладног рата редефинисана тако да изађу из традиционалних сфера деловања, како би послужила одржавању глобалне доминације Вашингтона. Као наредни аргумент можемо навести и преображај трговинских оквира на међународном плану који је после 1992. године изведен од стране САД (нарочито успостављање Светске трговинске организације), што је такође допринело побољшању глобалних америчких позиција. О истакнутој улози Вашингтона у посматраном периоду сведоче и бројне посредничке и улоге разрешиоца међународних криза (блискоисточне, северноирске, југословенске и перуанско-еквадорске), али и земље која је, самостално или преко НАТО, добила највећи број предводничких функција у међународним снагама које су спроводиле одлуке Савета безбедности УН (Хаити, Сомалија, БиХ, Македонија, Либија). На крају, САД су биле у позицији да чак и ван одобрења Савета безбедности УН предводе војне интервенције (СРЈ, Авганистан, Ирак), а да их у томе није спречила ниједна друга сила.

Насупрот томе, Кина и даље није успела да значајније унапреди своју глобалну позицију, осим у економској сфери. Наиме, Пекинг и у периоду 1992-2012. године није имао систематични спољнополитички наступ усмерен ка остварењу значајнијег утицаја ван свог непосредног окружења. Такву оцену потврђује како чињеница да Кина није створила ниједан војни нити безбедносни блок држава који ће она предводити, нити је успела да оствари доминантни утицај ни у једној земљи ван њеног суседства. Наиме, Шангајска организација за сарадњу (ШОС) није класичан војно-политички савет заснован на концепту колективне одбране, иако је један од облика сарадње њених држава чланица и област безбедности.

¹²⁵³ Alan J. Kuperman, "Obama's Libya Debacle: How a Well-Meaning Intervention Ended in Failure", *Foreign Affairs*, Vol. 94, Issue 2, 2015, p. 67.

¹²⁵⁴ Током операције САД су пружиле 75% обавештајних података и извеле 75% акција пуњења горивом ваздухоплова у ваздуху (Ivo H. Daalder and James G. Stavridis, op. cit, p. 6).

Истовремено, наведена организација у посматраном периоду није имала активности ван њених граница упоредиве са НАТО, а ни Кина у ШОС нема утицај који би се могао мерити са оним који САД имају у Алијанси. Иако је учествовала у мисијама УН, она није успела да као САД добије водећу улогу у спровођењу појединих одлука Савета безбедности УН, нити су друге земље у међусобним споровима користиле Кину као посредника. Чак и на пољу економије Пекинг је настојао да се укључи у институције у којима су САД имале водећу улогу, услед чега је Кина 2001. године, након захтеваних унутрашњих реформи, примљена у Светску трговинску организацију.

Изложени аргументи указују да су за утврђивање поларности материјални показатељи имали изузетно малу вредност, док су друштвени показатељи демонстрирали већи степен подударности са конкретним развојем ситуације. Осим примећених недостатака материјалних показатеља на примеру међународног система током Хладног рата, они су поново превише фаворизовали Кину. Стога констатујемо да је утврђивање поларности употребом друштвених индикатора било научно валидније на примеру послехладноратовског међународног система од метода који подразумева коришћење материјалних показатеља.

Хомогенизација неформалног блока једине поларне државе у раздобљу 1992-2012. године, коју је чинила већина држава на свету, постепено је расла у првој деценији тог периода, док је у другој (случај интервенције против Ирака) дошло до несугласица чак и међу државама НАТО. Са друге стране, њима супротстављена група „одметнутих“ држава, сем аутократских форми власти није показивала већи степен јединства, нити је могла да парира снази САД и њихових најближих савезника. Када је реч о географском утицају Вашингтона, језгро његове интересне сфере чиниле су чланице НАТО и савезничке западнопацифичке државе. По значају за Вашингтон, њих су следиле латиноамеричке државе, Израел и Саудијска Арабија, док су осталим земљама, у складу са националним интересима, одржавани коректни односи. На супротној страни налазили су се „одметнути“ режими, против којих су САД и њихови савезници предузимали различите кораке – од војних интервенција до изолације путем економских санкција. На крају, значајније државе послехладноратовског система (РФ, Кина, Индија, Бразил) су тек у другој половини униполарног раздобља показивали знаке обједињенијег наступа усмереног ка окончању америчке доминације (ШОС и BRICKS). Управо ће храбрији спољнополитички потези Кине и РФ допринети окончању међународног система у коме су једина поларна сила биле САД.

5.2 Карактеристике војног интервенционизма у раздобљу 1992-2012. године

У раздобљу непосредно након Хладног рата САД су, као једина поларна сила, учествовале у осам војних интервенција приказаних у табели 3. У складу саусвојеним обрасцем, сагледавајући њихове карактеристике на основу пет критеријума извешћемо закључке о променама у односу на претходно анализирани мултиполарни и биполарни период.

Табела 3 - Карактеристике војног интервенционизма у послехладноратовском раздобљу

Војна интервенција	Унилатерална или мултилатерална	Отворена или прикривена	Удаљеност објекта интервенције	Исход интервенције
Сомалија 1992-1994. године	мултилатерална (предводе САД)	отворена	удаљени	повлачење америчких снага из Сомалије
Хаити 1994. године	мултилатерална (предводе САД)	отворена	удаљени	повратак на власт демократски изабраног председника
БиХ 1995. године	мултилатерална (предводе САД)	отворена	удаљени	приморавање српске стране у БиХ на мировне преговоре
СР Југославија 1999. године	мултилатерална (предводе САД)	отворена	удаљени	преузимање управе на КиМ од власти СРЈ
Македонија 2001. године	мултилатерална (предводи Велика Британија)	отворена	удаљени	разоружање албанских формација
Авганистан 2001. године	мултилатерална (предводе САД)	отворена	удаљени	обарање талибанског режима
Ирак 2003. године	мултилатерална (предводе САД)	отворена	удаљени	свргавање Садамовог режима
Либија 2011. године	мултилатерална (предводе САД)	отворена	удаљени	обарање Гадафијевог режима

Субјекти који су изводили наведене војне интервенције су без изузетка били мултилатералне природе. Без обзира да ли је била реч о неформалним коалицијама које је овластио Савет безбедности УН (UNITAF у Сомалији, као и примери Хаитија и првог дела интервенције у Либији), о „коалицијама вољних“ које су деловале ван система УН (Авганистан и Ирак) или о употреби НАТО (БиХ, СРЈ, Македонија и други део интервенције у Либији), САД ниједном у посматраном периоду нису интервенисале самостално. Насупрот чињеници да је све поменуте акције Вашингтон био у стању да изведе самостално, САД се ипак нису определиле за унилатералне војне акције, иако су амерички доприноси наведеним интервенцијама, са изузетком операције у Македонији, били толико велики да без њих оне не би могле да буду изведене са истим резултатима. Овакав развој догађаја представља значајно одступање од хладноратовске праксе, када су поларне силе значајну већину војних интервенција извеле самостално.

Критеријум отворености наводи на закључак да у послехладноратовском међународном систему није дошло ни до једне прикривене војне интервенције САД, него су у свим приказаним операцијама јавно употребљене америчке оружане снаге, што такође представља раскид са праксом ове државе током Хладног рата. Уколико анализирамо

географску удаљеност субјекта и објекта интервенција, у посматраном периоду све су подразумевале постојање веће просторне дистанце.¹²⁵⁵

Када је реч о исходима поменутих војних интервенција, већина је била усмерена против режима који су сматрани „отпадничким“, уз њихово непосредно свргавање или значајно слабљење које је допринело њиховом каснијем паду. Разлози који су навођени за отпочињење интервенција потврђују карактеристике „отпадничких“ режима: агресивно понашање према суседима, унутрашња репресија, подршка тероризму и развој оружја за масовно уништење. Такав развој ситуације одступа од хланоратовског обрасца борбе против комунистичког утицаја, али је имао назнаке идеологизације борбе против недемократских облика власти.

Укратко речено, војне интервенције једине поларне силе у периоду 1992-2012. године карактерисала је мултилатералност, затим без изузетка јавна употреба оружаних снага САД у објектима интервенција географски удаљеним од извођача тих операција. Најчешће мете америчког интервенционизма били су „отпаднички“ режими, а након извођења тих акција неретко су одговорност за управљање тим државама преузимале међународне организације (УН и НАТО) или неформалне коалиције које су учествовале у свргавању поменутих режима. На тај начин је суверенитет наведених држава у вишегодишњим периодима суштински преношен на међународне актере, који су касније одлучивали да ли ће и када овлашћења преносити на локалне органе, што је била новина у односу на праксу војног интервенционизма САД и СССР током Хладног рата. За парадигматски пример такве акције послехладноратовског периода одабрали смо војну интервенцију НАТО против СРЈ 1999. године.

5.3 Студија случаја: интервенција НАТО у СР Југославији

Војна операција Алијансе изведена против СРЈ изазвала је доста полемика у академским круговима, нарочито на нормативном плану, јер ју је Запад оправдавао као хуманитарну интервенцију. Будући да су стране укључене у тај догађај имале своје перцепције његових узрока и исхода, настала су и спорења у научним круговима око околности које су проузроковале ове војну интервенцију, као и чињеница које су довеле до њеног окончања. Наиме, они који су оправдавали операцију НАТО против СРЈ, њене узроке видели су у поједностављеном погледу на југословенско тј. српско поступање према албанском становништву на КиМ, заступајући став да људска и мањинска права имају примат над државним суверенитетом. Са друге стране, круг који се супротстављао војној интервенцији Алијансе инсистирао је на поштовању одредби међународног права схваћених тако да државном суверенитету дају примат над спољним мешањем из било ког разлога.

Операција НАТО против СРЈ је типичан пример послехладноратовске војне интервенције коју су суштински извеле САД у склопу своје борбе против „отпадничких“ режима. У том контексту ћемо у наставку поглавља и представити овај догађај, полазећи најпре од историјата положаја албанског становништва у југословенским државама. Потом ћемо указати на начин на који је албанско-српски сукоб на КиМ интернационализован, а на крају и како је довео до војне интервенције Алијансе. У складу са циљевима нашег рада, посебно ћемо се усредсредити на међународне аспекте тих догађаја, без намере да улазимо у расправу о оправданости те војне интервенције.

¹²⁵⁵ Иако је у случају интервенције НАТО у СРЈ суседна Мађарска постала чланица Алијансе током те операције, тачније 12. марта 1999. године, њене оружане снаге нису учествовале у том сукобу. Такође, у либијском случају, Италија дели морску границу са Либијом, али све остале државе које су извеле ту војну интервенцију нису биле либијски суседи.

5.3.1 Положај Албанаца на КиМ у трима југословенским државама

Историјат албанско-српског сукобљавања око косовско-метохијске области сеже у период османске власти над Балканом, а настављен је и након протеривања Турака са највећег дела полуострва у Првом балканском рату 1912. године.¹²⁵⁶ Наиме, већ наредне године избили су оружани сукоби Албанаца са српским властима,¹²⁵⁷ а повремене албанске побуне против поступака југословенске краљевине карактерисале су и период између два светска рата.¹²⁵⁸ Након пораза Краљевине Југославије у априлском рату 1941. године, највећи део данашње територије КиМ припао је „Великој Албанији“, што је довело до репресије према локалним Србима, који су се интензивно исељавали у централну Србију.¹²⁵⁹ По окончању дејстава у Другом светском рату у мају 1945. године комунистичка Југославија је према Албанији задржала предратну границу, али је била суочена са оружаном побуном Албанаца на КиМ, која је угушена тек током лета те године.¹²⁶⁰

Како би умирале непријатељства на КиМ, као и паналбанистичке жеље локалних албанских комунистичких вођа,¹²⁶¹ југословенске власти су одлучиле да тој области дају аутономни статус у новој држави, као и да на одређено време забране повратак Србима протераним током рата. Тако је 3. септембра 1945. године установљена Аутономна Косовско-метохијска област у саставу Народне Републике Србије, као једне од шест јединица југословенске федерације. У оквирима наведене аутономне области Албанцима, који су у том тренутку чинили две трећине њеног становништва, је дато право на употребу албанског језика у администрацији и образовању, иако су се у пракси јављале значајне тешкоће у спровођењу тих права.¹²⁶² Територија аутономне области добила је данашњи обим проширењем на рачун централне Србије 1959. године,¹²⁶³ а већ 1963. године обласна аутономија КиМ је новим југословенским уставом подигнута на ранг покрајинске аутономије.¹²⁶⁴

Упркос улагањима које су југословенске и српске власти чиниле како би умањиле заосталост КиМ, оно је и даље остало привредно најмање развијен део Југославије. Албанско незадовољство подстицала је њихова и даље слаба образовна структура, као и чињеница да су већину места у тамошњој администрацији чинили Срби.¹²⁶⁵ У октобру и новембру 1968. године дошло је до нереди на КиМ у којима је захтеван статус републике, док је екстремнији део тог покрета тражио уједињење са Албанијом.¹²⁶⁶ Осим полицијско-војних мера којима су насилне демонстрације Албанаца заустављене, предузети су кораци који је требало да смање незадовољство албанског становништва попут оснивања Универзитета у Приштини и

¹²⁵⁶ „Примарне осе сукоба су територија на коју два народа полажу право (Срби историјско право, Албанци етничко јер чине већину становништва), као и два супротстављена национална пројекта (Косово у оквиру Србије vs. независно Косово)“ (Радмила Накарада, *Распад Југославије: Проблеми тумачења, суочавања и транзиције*, Службени гласник, Београд, 2008, стр. 113).

¹²⁵⁷ Стеван К. Павловић, *Србија: историја иза имена*, превела с енглеског Ивана Газикаловић-Павловић, Слио, Београд 2004, стр. 103; Marie-Janine Calic, *A History of Yugoslavia*, translated by Dona Geyer, Purdue University Press, West Lafayette, 2019, p. 53.

¹²⁵⁸ Стеван К. Павловић, *op. cit.*, 152.

¹²⁵⁹ Marie-Janine Calic, *op. cit.*, p. 149.

¹²⁶⁰ Стеван К. Павловић, *op. cit.*, стр. 200; Leslie Benson, *Yugoslavia: A Concise History*, Palgrave, Basingstoke, 2001, p. 88.

¹²⁶¹ Marie-Janine Calic, *op. cit.*, p. 167.

¹²⁶² Миомир Б. Гаталовић, *Југословенска државна политика на Косову и Метохији 1958-1974*, необјављена докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2014, стр. 53, 64.

¹²⁶³ *Ibidem*, стр. 75-76.

¹²⁶⁴ Стеван К. Павловић, *op. cit.*, стр. 211.

¹²⁶⁵ Marie-Janine Calic, *op. cit.*, pp. 231-232.

¹²⁶⁶ Миомир Б. Гаталовић, *op. cit.*, стр. 410-412.

Академије наука и уметности Косова, коришћења уџбеника из Албаније у образовним установама на КиМ, дозволе истицања албанских застава,¹²⁶⁷ као и брисања Метохије из назива покрајине.¹²⁶⁸

Наведени уступци, а нарочито мере позитивне дискриминације у образовању, довеле су до стасавања аутохтоне националистичке албанске елите, која је током седамдесетих година XX века заузела важне позиције у администрацији, партијском апарату и привреди. „Пошто је српски језик био сведен на изборни предмет у школама, две етничке заједнице на Косову дословно више нису имале заједнички језик. Стога је албанизација Косова такође довела и до укорененог отуђења и поларизације између припадника два народа“.¹²⁶⁹ Насупрот економској емиграцији Албанаца, њихов висок демографски прираштај, као и иселјавање Срба са КиМ, допринео је да удео Албанаца у укупном броју становника покрајине 1981. године достигне 77,4%.¹²⁷⁰

Нова фаза развоја југословенске државе наступила је усвајањем устава из 1974. године у коме су покрајине добиле још већа права, тако да су биле скоро изједначене са републикама.¹²⁷¹ Иако је настављена редистрибуција државних улагања на КиМ,¹²⁷² економска ситуација и даље је била незавидна, а међуетнички односи се нису развијали у позитивном смеру. Нови нереди Албанаца у покрајини, до којих је дошло у априлу 1981. године, поново су довели до захтева за статусом републике, а овај пут је насиље (двојица припадника безбедносних структура и девет протестаната су погинули, а преко 200 људи је повређено) било усмерено директно против Срба на КиМ.¹²⁷³ Бруталност режима у заустављању побуне, као и све већи расцеп између две етничке заједнице допринели су наставку незадовољства обе стране. Српске жалбе у вези сопственог положаја у покрајини кулминирале су 1987. године, када су указали на размере насиља које албански грађани, а посебно полицајци из редова Албанаца, спроводе против њих.¹²⁷⁴ Стога је српско руководство 1989. године изменило републички устав у смеру укидања високог степена аутономије које су имале покрајине,¹²⁷⁵ што је довело до нових насилних протеста Албанаца на КиМ¹²⁷⁶ и увођења ванредног стања на тој територији.¹²⁷⁷ Српске власти су у релативно кратком року смениле готово целокупну албанску елиту са позиција које је заузимала у покрајинској администрацији и образовним институцијама, а преузети су и албански медији.¹²⁷⁸

На наведене централизаторске притиске, појачане репресијом српских безбедносних структура, албански политички прваци, махом окупљени око Демократског савеза Косова (ДСК) Ибрахима Ругове, одговорили су стварањем паралелне власти на КиМ и организацијом широког таласа грађанске непослушности. У том смислу, најпре су 2. јуна

¹²⁶⁷ Стеван К. Павловић, *op. cit.*, стр. 214.

¹²⁶⁸ Миомир Б. Гаталовић, *op. cit.*, стр. 425-426.

¹²⁶⁹ Marie-Janine Calic, *op. cit.*, p. 233.

¹²⁷⁰ Leslie Benson, *op. cit.*, p. 143.

¹²⁷¹ Marie-Janine Calic, *op. cit.*, p. 245.

¹²⁷² Насупрот високим улагањима југословенских власти у привреду покрајине (између 1986. и 1990. године 48% државног фонда за неразвијена подручја било је опредељено за КиМ), привредни раст је остајао испод просека осталих делова земље (Aleksandar Pavković, *The Fragmentation of Yugoslavia: Nationalism and War in the Balkans*, Second edition, Macmillan, Basingstoke, 2000, p. 80).

¹²⁷³ Leslie Benson, *op. cit.*, p. 136.

¹²⁷⁴ Стеван К. Павловић, *op. cit.*, стр. 231.

¹²⁷⁵ Marie-Janine Calic, *op. cit.*, pp. 284-285.

¹²⁷⁶ Према званичним подацима у тим протестима погинуло је 24 људи, али постоје сумње да је тај број био већи (Стеван К. Павловић, *op. cit.*, стр. 235).

¹²⁷⁷ Leslie Benson, *op. cit.*, p. 153.

¹²⁷⁸ Dejan Guzina, “Kosovo or Kosova—Could It Be Both? The Case of Interlocking Serbian and Albanian Nationalisms”, Florian Bieber and Židas Daskalovski (eds.), *Understanding the War in Kosovo*, Frank Cass, London, 2003, p. 36.

1990. године КиМ прогласили јединицом југословенске федерације,¹²⁷⁹ затим 7. септембра исте године у Качанику усвојили „Устав Републике Косово“, а успоставили су и паралелне органе власти, образовања и здравствене заштите.¹²⁸⁰ Будући да је албанско становништво бојкотовало попис 1991. године, није могуће са сигурношћу утврдити етнички састав покрајине у том периоду, а процена југословенских власти је указивала да на КиМ живи око 82,2% Албанаца.¹²⁸¹ У мају 1992. године организовани су и избори за албанске органе власти, када је Ругова изабран за председника. Како би успела да истраје у грађанској непослушности, али и обезбеди средства за функционисање паралелних органа, ДСК је устројио и неформалну мрежу прикупљања новца од албанске дијаспоре.¹²⁸² Као коначан акт одбијања суживота у новоуспостављеној СРЈ, међу Албанцима на КиМ је спроведен референдум о независности, 22. септембра 1991. године, на основу кога је 19. октобра исте године проглашена независност „Републике Косово“.¹²⁸³

Примат ДСК у политичком животу Албанаца на КиМ одредио је у периоду 1992-1996. године и начин њиховог даљег политичког деловања. „Упркос њиховим максималистичким захтевима, ДСК је одабрала минималистичке методе, примењујући гандијевску тактику ненасилног супротстављања српској администрацији“ у покрајини, што је резултирало „неком врстом обрнутог апартхејда у којем је жртва, а не 'господар', одбијала да сарађује са другом страном“.¹²⁸⁴ Иако је број Албанаца у СРЈ био толики да би удружени са српском опозицијом могли значајно да угрозе позиције Милошевића на изборима, албанским партијама није било у интересу да се српска власт демократизује, јер би онда решавање статуса КиМ било одложено, а они више не би могли да користе ореол жртве у контактима са странцима.¹²⁸⁵ Према су већину међу политичким вођама Албанаца у покрајини чиниле присталице Руговине тактике, од 1994. године била је видљива и струја која се залаже за оружани сукоб као средство решења статуса КиМ. Иако малобројна у почетку, њен утицај почео је да расте након Дејтонског споразума 1995. године, будући да су тада биле изневерене наде већине у ДСК да ће приликом поменутих мировних преговора бити разматрано и питање косовских Албанаца.¹²⁸⁶

Најорганизованија албанска наоружана група на КиМ била је „Ослободилачка војска Косова“ (ОВК), која је почела да добија све већу подршку за своју визију оружане борбе за независност. Та организација је развила сличан метод финансирања из дијаспоре као и ДСК, а имала је блиске везе са криминалним групама које су кријумчариле хероин, као и са терористичком групом Ал Каида.¹²⁸⁷ Доступност пешадијског наоружања на КиМ нагло је порасла када је у Албанији 1997. године дошло до урушавања државе, а оружје опљачкано из тамошњих војних магацина у великој мери завршило је у јужној српској покрајини.¹²⁸⁸ Сопствене терористичке акте против српског становништва на КиМ ОВК је почела да изводи од 1996. године, свесно провоцирајући реакције југословенских безбедносних структура како би светску јавност придобила за војну интервенцију против СРЈ.¹²⁸⁹ Осим српског цивилног

¹²⁷⁹ Стеван К. Павловић, *op. cit.*, стр. 242.

¹²⁸⁰ Marie-Janine Calic, *op. cit.*, p. 290.

¹²⁸¹ Julie Mertus, *Kosovo: How Myths and Truths Started a War*, University of California Press, Berkeley, 1999, p. 316.

¹²⁸² Новац је долазио од „великих косоварских заједница које су живеље у иностранству, чија је бројност процењена на око пола милиона људи, од којих се тражило да плаћају три процента доприноса од њихових прихода, који су потом усмеравани преко Демократског савеза [Косова]“ (Leslie Benson, *op. cit.*, p. 170).

¹²⁸³ Ту одлуку на међународном плану признала је само Албанија (Židas Daskalovski, “Claims to Kosovo: Nationalism and Self-Determination”, Florian Bieber and Židas Daskalovski (eds.), *op. cit.*, p. 15).

¹²⁸⁴ Dejan Guzina, *op. cit.*, pp. 39-40.

¹²⁸⁵ Miranda Vickers, *Between Serb and Albanian: A History of Kosovo*, Columbia University Press, New York, 1998, p. 263.

¹²⁸⁶ Dejan Guzina, *op. cit.*, pp. 40-41.

¹²⁸⁷ David N. Gibbs, *First Do No Harm: Humanitarian Intervention and the Destruction of Yugoslavia*, Vanderbilt University Press, Nashville, 2009, p. 180.

¹²⁸⁸ Dejan Guzina, *op. cit.*, p. 41.

¹²⁸⁹ David N. Gibbs, *op. cit.*, pp. 181-182.

становништва (као и Албанаца лојалних властима), убрзо су мете напада постали и српски полицајци, а 28. септембра исте године ОВК је извела и први напад на касарну Војске Југославије.¹²⁹⁰ Серија напада ОВК на КиМ појачала се током 1997. и 1998. године (та организација је успела да под своју контролу стави већину руралних подручја насељених Албанцима),¹²⁹¹ као и оружани одговори државних безбедносних структура (које су контролисале градове и главне путне комуникације у покрајини).

5.3.2 Интернационализација српско-албанског сукоба на КиМ

Албански политички представници са КиМ покушавали су да придобију утицајније државе за њихов план осамостаљења још од почетка изградње паралелних институција у јужној српској покрајини. Међутим, лобирање косметских Албанаца у САД, спровођено преко групе сенатора окупљене око Боба Дола (Bob Dole) и канцеларије Ruder-Finn,¹²⁹² донеће резултате тек након Дејтонског споразума и јачања борби између ОВК и југословенских безбедносних снага.

Услед праксе развијене током и након сукоба у БиХ, неформални скуп држава (САД, РФ, Велика Британија, Француска, Немачка и Италија) познатији као Контакт група,¹²⁹³ имао је значајну улогу у решавању сукоба на КиМ. Иако поступајући без одобрења Савета безбедности УН, Контакт група је ефективно доносила одлуке које су се тицале одржања мира и безбедности на КиМ, а неке од њених поступака касније је одобрило и поменуто тело УН. У тражењу коначног решења за статус јужне српске покрајине Контакт група је од 1997. до 1999. године задржала одређење, формулисано на састанку њених шефова дипломатије 24. септембра 1997. године, да „не подржава независност нити одржање статуса кво, [... већ] унапређени статус за Косово у оквиру СРЈ. Такав статус би требало у потпуности да заштити права албанског становништва у складу са стандардима ОЕБС и Повеље УН“.¹²⁹⁴ И на наредним седницама посвећеним ситуацији на КиМ, одржаним у Вашингтону 8. јануара и у Москви 25. фебруара 1998. године, поновљени су претходни ставови, уз осуду репресивног понашања Београда и терористичких аката ОВК.¹²⁹⁵

Промену до тада прилично уравнотежених позиција сигнализирало је саопштење Северноатлантског савета од 5. марта, када је примарна одговорност за ситуацију у јужној српској покрајини стављена на Београд.¹²⁹⁶ Такав став дошао је до изражаја и да састанку Контакт групе 9. марта у Лондону, услед чега је СРЈ дат рок од десет дана да испуни захтеве¹²⁹⁷ наведених земаља или ће се суочити са санкцијама у виду ембарга на оружје.¹²⁹⁸ Услед незадовољства развојем ситуације, Контакт група је на састанку у Бону 25. марта најавила предлагање поменутих санкција СРЈ, уз могућност њиховог проширења у наредном периоду уколико не буде дошло до напретка у решавању кризе на КиМ. Када је реч о односу према албанској страни, наведене државе поново су осудиле тероризам ОВК, а први пут су

¹²⁹⁰ Aleksandar Pavković, *op. cit.*, pp. 189-190.

¹²⁹¹ Логистичке базе те организације налазиле су се, осим на КиМ, и у северној Албанији (Aleksandar Pavković, *op. cit.*, p. 190).

¹²⁹² David N. Gibbs, *op. cit.*, p. 180.

¹²⁹³ Aleksandar Pavković, *op. cit.*, pp. 174, 193.

¹²⁹⁴ “Statement of the Contact Group, New York, 24/9/97”.

¹²⁹⁵ “Statement of the Contact Group, Washington, DC, 8/1/1998”.

¹²⁹⁶ “Council statement on the situation in Kosovo”, 5 March 1998.

¹²⁹⁷ Оно што је том приликом тражено до Милошевића односило се на: 1) повлачење снага специјалне полиције и прекид дејстава безбедносних снага против цивила, 2) дозволу приступа на КиМ за представнике хуманитарних организација и представника страних амбасада акредитованих у Београду, 3) почетак дијалога са косовским Албанцима и 4) конструктивну сарадњу са Контакт групом.

¹²⁹⁸ “Statement on Kosovo, Moscow, 09/03/1998”.

изричито подржале ненасилну тактику Ибрахима Ругове.¹²⁹⁹ Услед препоруке Контакт групе, резолуцијом Савета безбедности УН 1160 од 31. марта уведен је ембарго на оружје СРЈ,¹³⁰⁰ чиме је поменута неформална група потврдила своју позицију деловања као Савета безбедности у малом.

Корак даље у санкционисању југословенских власти Контакт група, али овога пута без РФ, начинила је на седници у Риму 29. априла, када је СРЈ и Србији онемогућено располагање имовином у иностранству, а због незадовољства развојем ситуације на КиМ.¹³⁰¹ У намери да заустави преливање кризе са КиМ, Северноатлантски савет је 28. маја најавио читав низ активности у Албанији и Македонији, како би се унапредили капацитети тих држава за суочавање са последицама поменутог конфликта.¹³⁰² На наредном састанку тог тела Алијансе наглашена је намера организовања вежбе ваздухопловних снага у Албанији и Македонији „са циљем приказивања способности НАТО да брзо пројектује моћ у том региону“.¹³⁰³ Услед наставка непријатељстава несмањеном јачином, 23. септембра погоршање ситуације на КиМ Савет безбедности УН је прогласио претњом за регионални мир и безбедност, а нарочито је подвучен њен хуманитарни аспект. Наведно је поткрепљено проценом да је 230.000 лица напустило своје домове услед сукоба у јужној српској покрајини, од којих 50.000 нема основне услове за живот.¹³⁰⁴

Активније укључивање САД у процес решавања кризе на КиМ отпочело је у октобру 1998. године, када је заменик америчког државног секретара Ричард Холбрук са председником СРЈ постигао договор о примирју и повлачењу српских и југословенских снага са делова КиМ који су очишћени од ОВК од фебруара 1998. године како би се избеглицама омогућио повратак кућама пре почетка зиме.¹³⁰⁵ Са циљем приморавања Милошевића на наведене услове, Холбрук је запретио бомбардовањем СРЈ од стране НАТО уколико Београд не пристане на такав договор.¹³⁰⁶ Да би претња била што кредибилнија, Северноатлантски савет је 13. октобра издао условно наређење о отпочињању кампање ограничених ваздушних удара у року од 96 сати.¹³⁰⁷ Био је то први пут у историји Алијансе да се дозвољава употреба силе због унутрашње репресије у некој држави.¹³⁰⁸ Саглашавајући се са Холбруковим захтевима, Милошевић је пристао и на упућивање Посматрачке мисије (Kosovo Verification Mission) Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС), а за коју је НАТО обезбедио подршку надзора из ваздуха (Air Verification Mission over Kosovo).¹³⁰⁹ Основни задатак наведене мисије, која би бројала до 2.000 припадника, било је надгледање спровођења примирја и повлачења безбедносних снага СРЈ. Поменуте споразуме поздравео је и Савет безбедности УН и позвао све стране да се придржавају њихових одредби.¹³¹⁰ Као потврда намере САД да имају кључни утицај и на наведене инструменте за решавање кризе на КиМ, амерички дипломата Вилијам Вокер (William Graham Walker) именован је за шефа Посматрачке мисије ОЕБС.¹³¹¹

¹²⁹⁹ “Contact Group Statement on Kosovo, Bonn, 25 March 1998”.

¹³⁰⁰ “Resolution 1160“, S/RES/1160, 31 March 1998.

¹³⁰¹ “Contact Group Statement – Rome, 29 April 1998”.

¹³⁰² “Statement on Kosovo Issued at the Ministerial Meeting of the North Atlantic Council held in Luxembourg on 28th May 1998”.

¹³⁰³ “Statement on Kosovo Issued at the Meeting of the North Atlantic Council in Defence Ministers Session”.

¹³⁰⁴ “Resolution 1199“, S/RES/1199, 23 September 1998.

¹³⁰⁵ Наведени споразум никада није објављен (Gregory H. Fox, op. cit, p. 87).

¹³⁰⁶ David N. Gibbs, op. cit, p. 184.

¹³⁰⁷ “Statement to the Press by the Secretary General Following Decision on the ACTORD“.

¹³⁰⁸ Gregory H. Fox, op. cit, p. 87.

¹³⁰⁹ Осим тога, јединице НАТО биле су распоређене у Македонији, како би могле да пруже помоћ за случај потребе евакуације посматрача ОЕБС (Elizabeth Allen Dauphinee, “Rambouillet: A Critical (Re)Assessment”, Florian Bieber and Židas Daskalovski (eds.), op. cit, p. 101).

¹³¹⁰ “Resolution 1203“, S/RES/1203, 24 October 1998.

¹³¹¹ David N. Gibbs, op. cit, p. 185.

Примирије се глобално посматрано одржало до јануара 1999. године, а ОВК га је искористила како би повратила позиције са којих су је одбациле југословенске безбедносне снаге и припремила се за нове нападе. Посматрачи ОЕБС „нису спречили прегруписивање ОВК, а штитили су њене јединице од напада југословенских снага“, услед чега се она „реорганизовала и централизовала своју командну структуру, оснивајући посебно политичко одељење и генералштаб са оперативним командама“.¹³¹² Услед благонаклоног става посматрача ОЕБС, припадници ОВК су наставили спорадичне терористичке нападе на истурене позиције српских и југословенских снага, на шта се Београд више пута жалио представницима Запада.¹³¹³ Један од већих оружаних инцидената догодио се у селу Рачак 15. јануара 1999. године, када су припадници војске и полиције у размени ватре са припадницима ОВК усмртили и одређени број цивила. О размерама наведеног инцидента постоје опречни подаци, али је шеф Посматрачке мисије ОЕБС Вокер 16. јануара осудио српске и југословенске снаге због извршавања тог акта, што је послужило за снажну медијску кампању против Београда. Под новом претњом ваздушних удара НАТО,¹³¹⁴ Вашингтон је успео да примора руководство СРЈ на преговоре са ОВК у погледу решења кризе на КиМ.¹³¹⁵

Мировна конференција у Рамбујеу (Rambouillet) отворена је 6. фебруара 1999. године, уз посредовање чланица Контакт групе. Формални председавајући конференцији били су британски и француски министри спољних послова Робин Кук (Robin Cook) и Ибер Ведрин (Hubert Védrine), што је јавност требало да увери да САД препуштају водећу улогу државама ЕУ, фрустрираним претходним неуспехом у БиХ. Међутим, несумњиво главну улогу у Рамбујеу имала је америчка делегација, која је у највећој мери и саставила предлог решења који је понуђен странама на усвајање.¹³¹⁶ Конкретне преговоре водили су представници САД Кристофер Хил (Christopher Hill), ЕУ Волфганг Петрич (Wolfgang Petritsch) и РФ Борис Мајорски (Борис Григорьевич Майорский), а у форму споразума решења је уподобљавао шеф међународног правног тима амерички дипломата Џим О’Брајан (Jim O’Brien). Југословенску делегацију предводио је председник Републике Србије Милан Милутиновић, док је шеф преговарачког тима косовских Албанаца био један од команданата ОВК Хашим Тачи, што је и формално указало да ДСК није водећа албанска организација на КиМ.¹³¹⁷ Иако су делегације у Рамбујеу држане готово у изолацији, преговарач САД Хил је током конференције направио кратак пут до Београда, сусревши се са Милошевићем, што је наишло и на осуде делегације Албанаца.¹³¹⁸ Како би поново приморали Београд на уступке, преговарачи су саопштили да споразум који је предочен супротстављеним странама мора, уз евентуалне прихватљиве измене, бити усвојен до 15:00 23. фебруара,¹³¹⁹ иначе ће СРЈ бити бомбардована. Са друге стране, санкција за могуће албанско одбијање договора био би „губитак америчке подршке“.¹³²⁰

Када је реч о конкретном мировном предлогу, Београд је током преговора показао спремност да прихвати готово цео документ,¹³²¹ који је предвиђао „негацију југословенског

¹³¹² Aleksandar Pavković, op. cit, p. 192.

¹³¹³ David N. Gibbs, op. cit, pp. 185-186.

¹³¹⁴ “Statement by the North Atlantic Council on Kosovo“, 30 January 1999.

¹³¹⁵ Aleksandar Pavković, op. cit, p. 193.

¹³¹⁶ David N. Gibbs, op. cit, pp. 187-188.

¹³¹⁷ Marc Weller, “The Rambouillet Conference on Kosovo*“, *International Affairs*, Vol. 75, No. 2, 1999, p. 227.

¹³¹⁸ Ibidem, p. 229.

¹³¹⁹ Ibidem, p. 232.

¹³²⁰ Aleksandar Pavković, op. cit, p. 193.

¹³²¹ Политичко решење је подразумевало формирање косовских органа (председника, владе, скупштине, судова и општина), са механизмима заштите мањина (у парламенту би Албанци имали 80 места, Срби 30, док би остале мањинске заједнице имале укупно 10 мандата; постојало би право заштите виталног националног интереса, као и обавеза да бар један министар, један судија уставног суда и један судија врховног суда буду

суверенитета над Косовом“,¹³²² уз инсистирање да спровођење споразума надгледају мировне снаге УН или ОЕБС, а не НАТО. Међутим, последња верзија споразума која је ултимативно стављена пред делегацију СРЈ садржала је одредбу према којој би 30.000 припадника мировних снага под командом Алијансе имале слободу кретања не само на територији КиМ, него по целокупној СРЈ.¹³²³ Такође, уз помоћ државне секретарке САД Медлин Олбрајт изашло се у сусрет косметским Албанцима у погледу изјашњавања о статусу покрајине након три године транзиционог периода.¹³²⁴ И поред одлагања завршног дела конференције за 15. март 1999. године, Београд није био спреман да пристане на поменута два захтева, услед чега је делегација косовских Албанаца потписала споразум и поред резерви које је према њему имала.¹³²⁵ Наиме, били су свесни да ће такав развој ситуације довести до сваљивања кривице за неуспех преговора на СРЈ, а следствено и до бомбардовања те државе од стране Алијансе.¹³²⁶ И након одбијања југословенске делегације да потпише Споразум из Рамбујеа, Холбрук је још једном посетио Београд 22. марта, када је безуспешно покушао да убеди Милошевића да пристане на предложени документ.¹³²⁷

5.3.3 Интервенција НАТО против СРЈ

Сачекавши повлачење Посматрачке мисије ОЕБС, генерални секретар НАТО Хавијер Солана је 23. марта издао наређење за отпочињање војне интервенције против СРЈ. Преузимајући на себе улогу извршиоца намере „међународне заједнице“, Алијанса је саопштила да ће кампања ваздушних удара трајати све док Београд не покаже спремност да прихвати политичко решење за КиМ, уз међународно војно присуство. Посебно је наглашени циљ интервенције био спречавање хуманитарне катастрофе у покрајини, под којом се подразумевало „спречавање наставка људских патњи и наставка репресије и насиља над цивилним становништвом Косова“.¹³²⁸ Напад копненим снагама, насупрот планирању и таквог сценарија у телима НАТО, није добио подршку чланица тог савеза.¹³²⁹ Повлачење руског преговарача из завршног дела преговора у Рамбујеу указало је на противљење РФ таквом чину, услед чега се Вашингтон одлучио да за интервенцију не тражи одобрење од Савета безбедности УН, у коме је Москва имала право вета.¹³³⁰

Операција „Allied Force“ започета је у 20 часова по локалном времену 24. марта 1999. године,¹³³¹ како нападима ваздухоплова са савезничких аеродрома и носача авиона, тако и лансирањем крстарећих ракета. Било је планирано да се интервенција одвија у три фазе, без прецизнијих датума преласка из једне у другу. Наиме, прва је подразумевала достизање доминације у ваздушном простору изнад Србије уз уништавање противваздухопловних система (а нарочито на КиМ), друга нападе на војне мете јужно од 44. паралеле (са фокусом

именовани из редова српске заједнице). Статус КиМ у СРЈ био би предмет преиспитивања након три године (Marc Weller, op. cit, pp. 240-245).

¹³²² Gregory H. Fox, op. cit, p. 89.

¹³²³ David N. Gibbs, op. cit, p. 189.

¹³²⁴ Elizabeth Allen Dauphinee, op. cit, p. 103.

¹³²⁵ Руски преговарач Мајорски није присуствовао том чину (Marc Weller, op. cit, p. 235).

¹³²⁶ Aleksandar Pavković, op. cit, p. 194.

¹³²⁷ Marc Weller, op. cit, p. 236.

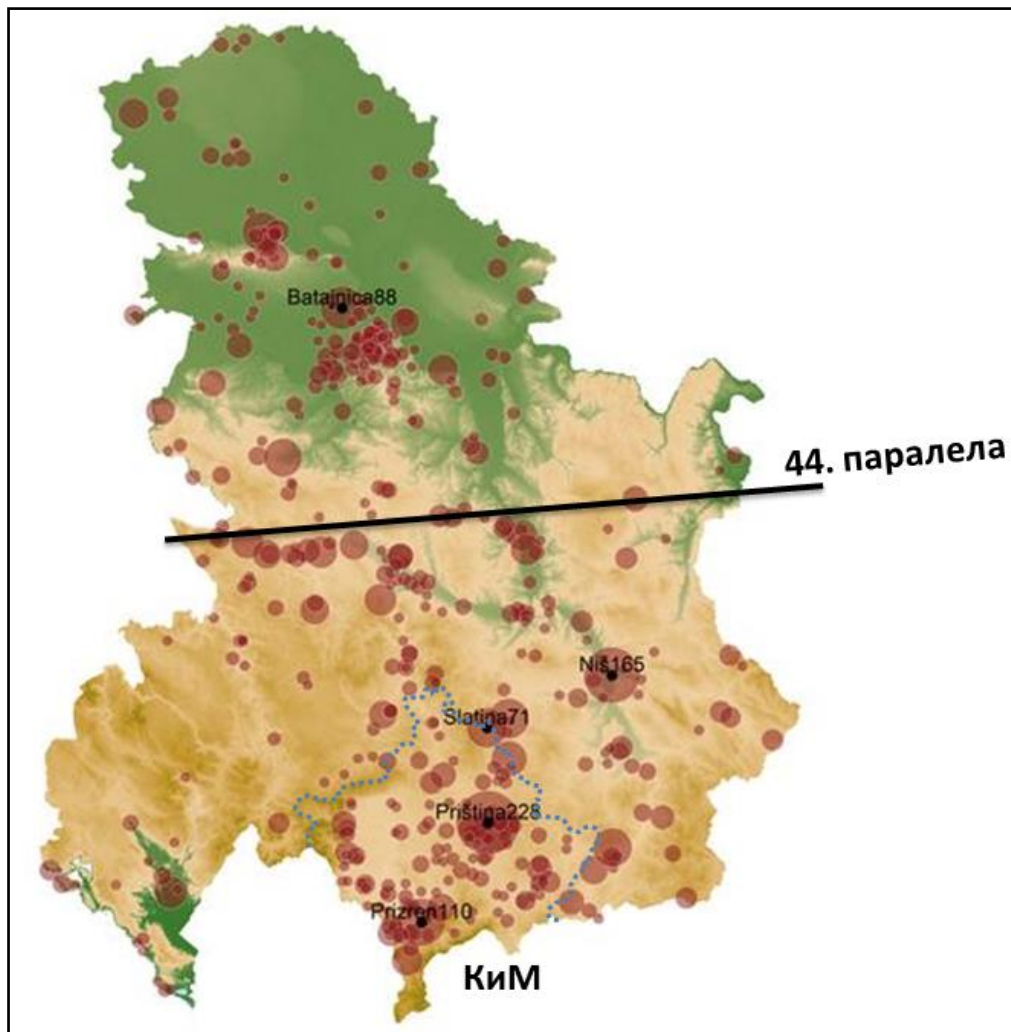
¹³²⁸ “Press Statement by Dr. Javier Solana, Secretary General of NATO“, 23 March 1999.

¹³²⁹ Од два сценарија напада копненим снагама НАТО један је подразумевао окупацију КиМ ангажовањем 75.000 војника, док се други односио на поковавање целокупне СРЈ употребом 200.000 војника (John E. Peters et al, *European Contributions to Operation Allied Force: Implications for Transatlantic Cooperation*, RAND, Santa Monica, 2001, p. 12).

¹³³⁰ David N. Gibbs, op. cit, p. 196.

¹³³¹ Julie Garey, op. cit, p. 63.

на КиМ), а трећа проширење ваздушних удара на војне мете широм СРЈ.¹³³² Чињеница да косметска криза није представљала непосредну претњу некој од чланица НАТО, савезнички консензус о извођењу ове операције није био без граница, што је довело до тога да њен обим буде мањи него што би био случај да су ту интенвенцију унилатерално извеле САД.¹³³³ Од деветнаест чланица НАТО тринаест је дало конкретне доприносе у ваздушним дејствима,¹³³⁴ при чему је амерички део био пресудан,¹³³⁵ док је од европских савезника највећи удео имала Француска.¹³³⁶

Слика 7 – Приказ циљева у СРЈ које су гађале снаге НАТО у операцији „Allied Force“¹³³⁷

Већина државника из земаља НАТО веровала је да ће операција против СРЈ трајати кратко, поредећи је са претходном операцијом Алијансе у БиХ. Услед чињенице да је Војска Југославије, као окосница безбедносних структура СРЈ, задржала значајан део својих способности, НАТО је одустао од летова на нижим висинама, опредељен да изведе операцију

¹³³² John E. Peters et al, op. cit, p. 16.

¹³³³ Ibidem, p. 52.

¹³³⁴ У операцији су непосредно учествовале Белгија, Канада, Данска, Француска, Немачка, Италија, Холандија, Норвешка, Португалија, Шпанија, Турска, Велика Британија и САД (Julie Garey, op. cit, p. 63).

¹³³⁵ Више од 700 ваздухоплова дошло је из САД, а укупан број летелица употребљених током ове операције био је 1055 (ibidem, p. 23).

¹³³⁶ Ibidem, p. 18.

¹³³⁷ Прерађена верзија карте Милоша Поповића, чији се изворни облик налази на: <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/13-mapa-nase-istorije-tuzne-zanimljive-i-nepoznate-cinjenice-o-jugoslaviji-i-jedna/7d9kxpc>.

без губитака у људству.¹³³⁸ То је даље проузроковало ситуацију у којој је Алијанса, суочена са одбијањем Београда да капитулира у првим данима интервенције, проширила круг легитимних циљева и на објекте који нису уско повезани са војним активностима, попут мостова, постројења прехрамбене индустрије, медија и партијских седишта.¹³³⁹ Услед чињенице да југословенско руководство није показивало намеру да капитулира у првом месецу интервенције, на Самиту НАТО 22. априла донета је одлука да се прошири листа циљева, повећа број ангажованих ваздухоплова, као и да се са осмочасовног ангажовања пређе на потпуни дневни ангажман.¹³⁴⁰

Када је реч о ситуацији на КиМ, Београд је у данима пре почетка операције НАТО започео офанзиву против ОВК, која је за последицу имала и значајне покрете избеглица, како унутар покрајине, тако и ка Албанији и Македонији. Када је интервенција Алијансе против СРЈ отпочела, прогон албанског становништва се појачао,¹³⁴¹ тако да је након десет дана ваздушних удара НАТО високи комесар УН за избеглице проценио да се на северу Албаније у близини Кукеша нашло око 100.000 избеглица,¹³⁴² а процењује да је до краја акције НАТО покрајину напустило око половине Албанаца који су у њој живели.¹³⁴³ Био је то највећи талас избеглица узрокован оружаним дејствима на простору бивше СФРЈ,¹³⁴⁴ али такво поступање Међународни кривични трибунал за бившу Југославију није квалификовао као геноцид.¹³⁴⁵ Са друге стране, дејства НАТО нису успела да доведу до значајнијих територијалних добитака ОВК, будући да су снаге СРЈ успеле да потисну албанске борце са дотадашњих положаја ка неприступачнијим теренима. Такође, акцијама српске полиције и југословенке војске ОВК је била одсечена од њених логистичких база на северу Албаније, што ју је приморало да се распрши у мање герилске јединице.¹³⁴⁶

Осим оружаних дејстава, против СРЈ је вођен и интензиван информативни рат, кога је карактерисао снажан пропагандни моменат, уз ширење нетачне слике о непријатељу, како би се одржала подшка интервенцији у западном јавном мњењу. О томе посебно сведочи објављивање наводног плана Београда под називом „Потковица“, усмереног на протеривање албанског становништва на КиМ, за који се тек након операције НАТО испоставило да је био фабрикација.¹³⁴⁷ Међутим, ефекат који је био произведен у јавном мњењу отклонио је сумње да је војна интервенција против СРЈ заправо допринела повећаном прогону албанског становништва са КиМ. Осим тога, критичаре операције „Allied Force“ требало је да умире и знатно преувеличани бројеви убијених Албанаца у покрајини, који су подизани до чак 225.000, док се по завршетку операције тај број процењивао на између 5.000 и 10.000.¹³⁴⁸

На међународном плану РФ је заступала став да би интервенцију што пре требало зауставити, услед чега је започела преговоре са Западом по том питању. Не желећи да остане ван круга који ће решавати кризу на КиМ, председник РФ Борис Јељцин одлучио је да оконча прекид комуникације са САД настао из протеста због почетка војне интервенције НАТО и да 25. априла контактира америчког председника Клинтонa како би се отпочели преговори о окончању те оружане акције. За постигнути споразум између Вашингтона и Москве требало је добити и пристанак Београда. Заинтересована за решавање наведеног

¹³³⁸ David N. Gibbs, op. cit, p. 197.

¹³³⁹ Aleksandar Pavković, op. cit, pp. 194-195.

¹³⁴⁰ Julie Garey, op. cit, p. 65.

¹³⁴¹ Радмила Накарада, „Последице НАТО интервенције у Југославији“, *Социолошки преглед*, Vol. XXXIII, No. 1-2, 1999, стр. 128.

¹³⁴² Elizabeth Allen Dauphinee, op. cit, p. 107.

¹³⁴³ David N. Gibbs, op. cit, p. 198.

¹³⁴⁴ Aleksandar Pavković, op. cit, p. 195.

¹³⁴⁵ David N. Gibbs, op. cit, p. 192.

¹³⁴⁶ Aleksandar Pavković, op. cit, p. 196.

¹³⁴⁷ Marie-Janine Calic, op. cit, p. 315.

¹³⁴⁸ David N. Gibbs, op. cit, p. 199; Leslie Benson, op. cit, p. 177.

питања пре самита Г-8 у Келну, заказаног за период 18-20. јун 1999. године,¹³⁴⁹ РФ је преко свог преговарача Виктора Черномирдина (Виктор Степáнович Черномирдин) указала Милошевићу да ће уколико не прихвати споразум бити суочен са нападом копнених трупа НАТО.¹³⁵⁰ Истовремено, Алијанса је донела одлуку да повећа бројност својих снага распоређених у Македонији на 48.000, а наговештена је и скоро реконструкција путева у Албанији, што је требало да Београд увери у извесност копнене офанзиве.¹³⁵¹ Након што је Милошевић у контакту са посредницима из ЕУ и РФ Мартијем Ахтисаријем (Martti Ahtisaari) и Черномирдином 3. јуна пристао на документ који је садржао десет принципа разрешења кризе,¹³⁵² 9. јуна закључен је и Војнотехнички споразум између Војске Југославије и НАТО. Будући да се и Москва учествовала у налажењу компромиса, одредбе оввих споразума постале су део резолуције 1244 Савета безбедности УН, која је усвојена 10. јуна, чиме окончана је војна интервенција НАТО против СРЈ.¹³⁵³

Поредећи неуспели споразум из Рамбујеа и решење постигнуто на крају операције „Allied Force“, Београд је успео да издејствује три уступка: 1) да међународне снаге које ће бити распоређене у покрајини наступају под мандатом УН, иако ће их углавном чинити трупе НАТО, 2) да те снаге не користе целокупну територију СРЈ, већ да буду ангажоване само на КиМ, као и 3) да се не помиње временско ограничење наведеног решења. Са друге стране, СРЈ је пристала на: 1) потпуно повлачење свих њених снага са КиМ, 2) страно цивилно (УНМИК) и војно присуство (КФОР), које ће суштински управљати покрајином, обезбеђујући самоуправу на тој територији и 3) успостављање копнене и ваздухопловне зоне безбедности на линији раздвајања централне Србије и њене јужне покрајине. Међународна потврда суверенитета СРЈ над КиМ садржана у резолуцији 1244 Савета безбедности УН била је изречена насупрот фактичком изузимању покрајине из надлежности Београда и стављању под управу УН.

Наиме, на врху цивилне компоненте међународног присуства на КиМ налазио се специјални представник генералног секретара УН, који уз помоћ мисије UNMIK врши законодавну и извршну власт у покрајини. Осим тога, његов задатак је био и успостављање привремених институција на КиМ, које би требало да буду мултиетничке и вишепартијске. Наведене институције биле би заматак будуће администрације КиМ, са задатком изградње демократског поретка и тржишне економије у покрајини. Са друге стране, војну компоненту међународног присуства чинио је КФОР (са већином трупа из НАТО, али и са руским контингентом), чији су задаци били фокусирани на обезбеђење мира и слободе кретања на КиМ.¹³⁵⁴

5.3.4 Закључак о карактеристикама интервенције

Операција НАТО у СРЈ 1999. године према својим особинама представља једну од типичних војних интервенција послехладноратовског периода. Такву оцену потврђује како чињеница да су иза мултилатералне акције Алијансе суштински стајале САД, чије су оружане снаге чиниле највећи део савезничких трупа које су извеле интервенцију. Шта више, НАТО је нескривено интервенисао у СРЈ, а радило се о географски удаљеној мети за јединице тог војног савеза. Осим тога, била је то интервенција предузета због

¹³⁴⁹ Руски председник Јељцин је тај формат сматрао изузетно важним за позицију РФ у свету, услед чега није желео да буде изостављен са наведеног састанка, показавши спремност да се активније укључи у изналажење решења за косметски проблем (James M. Goldgeier and Michael McFaul, *op. cit.*, p. 260).

¹³⁵⁰ *Ibidem*, p. 259.

¹³⁵¹ Yanan Song, *op. cit.*, p. 110.

¹³⁵² Aleksandar Pavković, *op. cit.*, p. 196.

¹³⁵³ Marie-Janine Calic, *op. cit.*, p. 316.

¹³⁵⁴ Gregory H. Fox, *op. cit.*, pp. 93-94.

унутарполитичких проблема у земљи чији је режим имао карактеристике „отпадничког“, а резултат војне акције Алијансе било је фактичко преузимање управе на КиМ од СРЈ од стране међународних цивилних и војних структура.

На идеолошко-политичком плану, сукоб једине поларне силе и њених савезника са СРЈ најадекватније се може сагледати кроз призму супротстављености либерално-демократског обрасца са ауторитарним режимом. Наиме, послехладноратовски период карактерисале су снажне спољнополитичке мере које је Вашингтон, самостално или са својим савезницима, предузимао против држава чије је режиме сматрао „отпадничким“ услед њихове подршке терористичким активностима, производње оружја за масовно уништење, агресије усмерене против других земаља или обимне унутрашње репресије. Будући да је од 1997. године заузет став да руководство СРЈ спроводи репресивне мере против албанског становништва на КиМ, као и да је раније у Хрватској и БиХ било укључено у тамошње грађанске ратове, америчка администрација је извођењем војне интервенције 1999. године намеравала да прекине такве активности југословенског врха. Шта више, очекивало се и да поменуто сукобљавање Београда и НАТО у коначном доведе и до промене југословенске власти, која би сврстала СРЈ у ред демократских земаља и следственог брисања са листе „отпадничких“ режима. Намера да међународно присуство на КиМ након операције Алијансе у покрајини успостави демократско уређење и тржишну економију такође доприноси сагледавању идеолошких димензија војног интервенционизма у послехладноратовском периоду.

Целокупан процес преговора пре операције „Allied Force“ потврдио је америчку доминацију на међународној сцени тог периода. Наиме, не само да је Вашингтон имао водећу улогу у Контакт групи (на то нарочито указује чињеница да је америчка страна саставила највећи део споразума у Рамбујеу), него је и ван ње успевао да наметне своје дипломатске иницијативе (споразум Холбрук-Милошевић). Такође, САД су више пута користиле и претњу ваздушним ударима НАТО како би приморале Београд да пристане на њихове захтеве (споразум Холбрука и Милошевића, пристанак СРЈ на преговоре у Рамбујеу).

И унутар Алијансе Вашингтон је потврдио своју кључну улогу, како чињеницом да је тај војни савез наставио да у потпуности служи спољнополитичким плановима САД, тако и услед јачања његовог деловања ван сопствених граница. Наиме, иако није била прва операција ван територије НАТО, војна интервенција тог савеза против СРЈ била је до тада његова најобимнија акција, која је указала да Алијанса неће презати од употребе својих снага зарад остваривања своје нове улоге у послехладноратовском међународном систему. Такође, извођењем ове акције повећана је и кохезија унутар НАТО, што се може видети како значајним учешћем Француске након дугог периода самоизолације унутар Алијансе, тако и чињеницом да је немачка војска први пут употребљена у борбеној мисији након Другог светског рата. „Операција „Allied Force“ омогућила је савезницима да схвате корисност одржавања Алијансе, као и изазове мењања перцепције европске безбедности“.¹³⁵⁵

Једнополарна структура међународног система након Хладног рата додатно је допринела успеху ове војне интервенције НАТО, иза које су суштински стајале САД. Наиме, ниједна сила није могла да заустави отпочињање ове операције, иако се РФ противила таквом развоју догађаја и завршници напустила преговоре око споразума у Рамбујеу. Услед заобилажења Савета безбедности УН приликом доношења одлуке о отпочињању акције „Allied Force“, Москва, али и Пекинг, су се ограничили на осуде таквог корака Алијансе, али на терену нису били у стању да је зауставе. „Кампања НАТО против Југославије ставила је међународну импотентност Русије у болно јасан фокус“.¹³⁵⁶ Релативно умерене реакције Кине дошле су и након напада НАТО на њену амбасаду у Београду током интервенције

¹³⁵⁵ Julie Garey, op. cit, p. 43.

¹³⁵⁶ James M. Goldgeier and Michael McFaul, op. cit, p. 249.

против СРЈ, када је настрадало троје кинеских новинара, а рањено двадесет и седам држављана Кине.¹³⁵⁷

Укратко, операција „Allied Force“ је допринела одржавању доминације САД на глобалном нивоу, али у унутар њеног најзначајнијег војног савеза. Шта више, Вашингтон је успео да свој друштвени либерално-демократски образац настави да намеће ван својих граница, као и да НАТО трансформише и употреби за нове циљеве како би могао да допринесе остварењу америчких националних интереса. Прекидајући низ хладноратовских војних интервенција у којима се само смењивао режим, САД су и у случају СРЈ, као и претходно у Хрватској и БиХ, управу над КиМ ставиле под контролу међународних мисија. За разлику од претходна два случаја, „међународна администрација на Косову није надгледала локална тела управе него је (бар у почетку) управљала становништвом директно“, а није имала „ни унапред дефинисану крајњу временску границу“ свог деловања.¹³⁵⁸ То је представљало нову фазу дубљег задирања у државни суверенитет, тј. покушају промене фокуса са норме о неинтервенцији коју суверенитет подразумева, ка примату очувања људских права над заштитом коју нуди државни суверенитет.

¹³⁵⁷ Yanan Song, *op. cit.*, p. 109.

¹³⁵⁸ Gregory H. Fox, *op. cit.*, p. 84.

Закључак

Извођење закључака о вези између структуре међународног система тј. његове поларности са облицима војног интервенционизма оправдано је посматрано као веома сложен подухват. Не само што подразумева теоријско уобличавање поменутих појмова и разматрање степена до кога су они научно истражени, него се указује и неопходност правилног постављања истраживања, а посебно одабира конкретних случајева из којих је могуће извести научно ваљане закључке. Стога ћемо у овом делу рада представити резултате наших разматрања о међународном систему, појавним облицима његове поларности, начинима на које ју је могуће утврдити, затим о државном суверенитету, о војном интервенционизму и на крају о главној хипотези рада – вези између поларности међународног система и облика међународног војног интервенционизма.

Иако смо видели да значајан део аутора користи термин међународни систем, али га прецизније не дефинише, наше истраживање није могло да започне без солиднијег одређења наведеног појма. Премда полазећи од Волцових увида, настојали смо да превазиђемо ограничења његове концепције међународног система, а нарочито она на која су систематски указали заступници Енглеске школе међународних односа. Другим речима, до крајности поједностављено Волцово поимање тог термина, практично сведено на системски ниво и материјалистички схваћену поларност, проширили смо прихватањем полазишта Бузана и Литла. На тај начин смо међународни систем конципирали као скуп истовремено постојећа три сектора (војно-политичког, економског и друштвеног), при чему сваки од њих има своје особене структуре (анархију, тржиште и светско друштво) које делују истовремено на јединице тог система. Како бисмо прилагодили њихово поимање међународног система временском оквиру нашег истраживања, у обзир смо узели само глобални међународни систем у коме је држава доминантна јединица, као и само два нивоа анализе (системски и ниво јединица система).

Изложена основна опредељења у погледу конципирања међународног система показала су се оправданим за наше истраживање из два разлога. Наиме, социјално-конструктивистичко преуређење основе коју су поставили структурални реалисти омогућило је довољно широк поглед на наша истраживачка питања, тј. укључивање не само материјалних фактора (својствено Волцовом приступу), него и других утицајних чинилаца, попут економије и друштвене димензије међународних односа. Друга предност тицала се укључивања и нивоа јединица система, а не само системског нивоа у објашњавању међународних појава, како би се до краја извео став о узајамној конститутивности структура међународног система и његових јединица.

Из тако конципираног међународног система извели смо и одређење његове поларности, схваћене као бројности круга држава које се истичу по својим материјалним способностима, али које истовремено уживају и истакнути статус у међународним односима. Наиме, намеравајући да превазиђемо претежно материјалистичке приступе реалиста поново коришћењем налаза Енглеске школе, наше поимање поларне силе обухватило је и нематеријалне чиниоце, попут признавања посебних права и обавеза за групу поларних сила од стране осталих држава, али и аутоперцепције истакнутих земаља као полова међународног система. Тако смо направили отклон од објективистичког метода својственог реализму, прихватајући да су поларне силе заправо друштвени конструкт настао на основу материјалних способности држава. Наведено обједињавање материјалних и друштвених чинилаца у појму поларне силе, иако је наше истраживање учинило сложенијим, омогућило нам је да превладамо неке од значајнијих проблема са којима су се сусретали структурални реалисти. То се посебно односи на чињеницу да су поједине државе богате ресурсима и

снажне у војном погледу биле изостављане из круга истакнутих држава којима остале признају посебан статус на међународној сцени, као и обрнуто.

На тај начин смо у појму поларне силе повезали три структуре које истовремено делују на државе као јединице међународног система, објединивши у њима утицај сва три сектора међународног система. Другим речима, за поларну силу нисмо поставили само потребу изврности у војно-политичком сектору, него и у области економије, али и статуса у међународним односима. У нашој концепцији поларне силе тако су постале актери у чијем деловању се најјасније види утицај структура (анархије, тржишта и светског друштва) у конкретном међународном систему. Оне су заправо најочитије полуге преко којих поменуте структуре утичу на деловање осталих држава, било да их подстичу на одређена понашања или да их кажњавају за њихове поступке.

Конкретни појавни облици у којима се манифестује поларност нису ништа мање проблематизовани међу ауторима који се баве међународним односима, услед чега нам се наметнула потреба заузимања јасног става о том питању. Најпре смо одбацили екстрем неполарности (аполарности или нулте поларности) као опис међународне конфигурације у којој је моћ међу државама дисперзована до те мере да ниједна од њих, удружене или појединачно, не остварују претежан утицај на прилике у свету. Такође смо одбацили и могућност да се хегемонија уврсти у појавне облике поларности међународног система због тога што она у највећем броју случајева представља појам чији садржај њих надилази. Осим тога, искључили смо и потребу издвајања трополарности из групе мултиполарних система, имајући у виду да та конфигурација, насупрот својим особеностима, има све заједничке особине вишеполарности. На крају, неоправданим смо сматрали и покушаје појединих аутора да установе мешовите облике поларности („би-мултиполарности“, „уни-мултиполарности“ и истовременог постојања различитих поларности у појединим регионима) имајући у виду да они суштински не одговарају на један од основних захтева поларности – да буду глобално присутни у целом међународном систему. Услед таквих полазишта определили смо се за установљавање три појавна облика поларности – униполарности, биполарности и мултиполарности.

Мерење поларности тј. утврђивање који појавни облик поларности карактерише конкретан међународни систем представљао је наредни проблем, код кога смо се поново определили за давање примата ставовима Енглеске школе у односу на структуралне реалисте. Иако смо у све три студије случаја поларност мерили како коришћењем материјалних показатеља (агрегатни индекс „Корелације рата“ који је објединио шест значајних података о војсци, економији и становништву), тако и оних нематеријалних (варегионално усмерена спољна политика, формално признавање статуса поларне силе, привилеговано чланство у најутицајнијим телима глобалних међународних организација, учешће у најзначајнијим уговорима и конференцијама посвећеним међународној безбедности), друга група индикатора се показала значајно релевантнијим. Ту је до изражаја дошао поменути проблем када материјални показатељи фаворизују одређене државе или указују на облик поларности које је стварност демантовала. Другачије речено, материјални индикатори могли су да послуже за прављење најужег избора држава из кога се бирају поларне силе, али за конкретно утврђивање које су земље имале статус пола међународног система незаменљивим су се показали нематеријални фактори.

Резултати истраживања у наше три студије случаја показали су да су само за Версајски систем материјални и нематеријални индикатори статуса поларне силе били усаглашени у тврдњи да је међуратни период карактерисала мултиполарност, али су разлике биле видљиве већ приликом установљавања које су конкретне државе биле полови тог система. Док је прва група показивала шест до осам поларних сила (у зависности од избора прага материјалних способности неопходних за статус пола међународног система), друга група индикатора је указала на раст броја поларних сила са почетних пет на завршних седам.

Најеклатантнији пример на коме су нематеријални показатељи били кореспондентнији са стварношћу у односу на материјалне показатеље током међуратног периода је случај Кине. Док су материјални индикатори сврставали ту државу међу поларне силе, нематеријални су јасно демантовали. Када је реч о другој студији случаја, нематеријални индикатори су указивали да је раздобље од 1945. до 1991. године карактерисала биполарност, док су материјални индикатори сугерисали да је у већем делу тог периода међународни систем био мултиполаран, са САД, СССР и Кином као поларним силама. Поново је кинески случај био индикативан, јер је група нематеријалних показатеља демонстрирала да комунистичка Кина не само што пре 1971. године није била стална чланица Савета безбедности УН, него ни након тога није успела да у међународним односима добије статус који су уживали САД и СССР (није изградила свој блок држава, није учествовала на најзначајнијим безбедносним конференцијама, а географски домашај њене спољне политике остао је изузетно ограничен). На крају, највеће разлике између наведених група индикатора јавиле су се поводом оцене послехладноратовског система, при чему су материјални показатељи указивали да је период 1992-2012. године карактерисала биполарност или мултиполарност (поново у зависности од прага способности које се захтевају за поларну силу), док је резултат који су дали нематеријални индикатори била униполарност.

Приликом дефинисања међународног интервенционизма пошли смо од увида сва четири приступа на која се до сада проучавала та појава. Нормативизам нам је указао како је из временски променљивог појма државног суверенитета изведен вредносно негативан термин међународног интервенционизма, као и када се он може правно оправдати. Међутим, та истраживачка традиција није успела да превазиђе ограничења попут инсистирања на неупитности и непроменљивости државног суверенитета, као и на ставу да нормално стање међународних односа представља неинтервенција. Бихејвиоралистички приступ нам је указао на разноврсност интервенционистичких поступака, али је неисторичност њиховог метода била велики недостатак, како на методолошком, тако и на гносеолошком плану. Настојања постструктуралиста да превазиђу недостатке претходне две истраживачке струје подразумевала су престанак трагања за есенцијалистичким дефиницијама државног суверенитета и међународног интервенционизма и преусмеравање научне пажње на начине како се о њима говори и како се оне практикују. Шта више, аутори постструктуралистичке оријентације посматрали су интервенције као начин стабилизације значења државног суверенитета, а не као инструмент његовог нарушавања. Међутим, они нису успели да створе заокружен теоријски приступ изучавању међународног интервенционизма, већ се њихов научни допринос углавном састојао у допунама и критици нормативизма и бихејвиорализма. На крају, историјска социологија међународних односа, без обзира на недостатак критичког аспекта, допринела је увиђању потребе већег коришћења историје тј. контекстуалне анализе при проучавању интервенционизма, што је довело до одређених помака, попут потврђивања налаза постструктуралиста да су међународне интервенције у савременом смислу настале почетком XIX века.

Сагледавајући предности и мане наведена четири приступа, определили смо се за еклектичко одређење међународног интервенционизма. Као претпоставку постојања тог појма узимамо линију раздвајања онога што се сматра надлежношћу конкретне државе и онога што остаје ван те јурисдикције, при чему интервенција представља намерно прелажење границе која раздваја „унутрашње“ од „спољног“. Као субјекат интервенције јавља се држава (најчешће поларна сила) или савез више држава, али се у тој улози могу наћи и групе појединаца које делују у складу са упутствима неке државе. Објекат интервенције су спољни и унутрашњи послови државе (доминантно органи извршне власти), а у случају интервенција по позиву (*intervention by invitation*) побуњеничка група постаје примарна мета субјекта интервенције. Неједнакост моћи субјекта и објекта интервенције једна је од важних особина ове појаве, коју карактерише и претња силом или употреба силе против објекта или, у случају интервенције по позиву, побуњеничке групе. Из изнетих ставова извели смо наше

одређење међународне интервенције као присилне акције субјекта интервенције предузете против објекта како би се прекорачењем надлежности објекта он принудио да своју политику измени у складу са интересима субјекта интервенције.

Наведено одређење међународне интервенције било је довољно широко да обухвати такве феномене у временском опсегу нашег истраживања, али је остало и недовољно фиксирано како би се избегло трагање са есенцијалистичком дефиницијом тог појма. Тако конципиран међународни интервенционизам омогућио нам је и извођење поделе његових појавних облика у складу са више критеријума, које смо касније користили за сагледавање како се та појава мењала у различитим раздобљима. У нашем истраживању користили смо четири критеријума класификације: бројност субјеката интервенције (унилатералне или мултилатералне), непосредност субјектове акције (интервенције које отворено изводи субјекат или оне у којима се он прикрива иза својих агената), удаљеност субјекта и објекта интервенције (пограничне или просторно удаљене) и исход интервенције (промена одређене одлуке или политике једне земље, свргавање или заштита режима, виши облици зависности – протекторат, марионетска држава, анексија дела територије или целе државе).

Из изложеног одређења међународног интервенционизма на крају смо извели и дефиницију војних облика те појаве, које карактерише непосредна или посредна употреба војних капацитета субјекта интервенције. При том се под првом подврстом подразумева борбено ангажовање копнених, поморских или ваздухопловних трупа субјекта на територији објекта интервенције, док се посредне војне интервенције односе на упућивање наоружаних нерегуларних антивладних снага на територију објекта, затим распоређивање субјектових снага у окружење објекта са циљем присиле, као и пружање значајније војне помоћи влади субјекта (у случају интервенције по позиву) или опозиционој групацији. Оваквим одређењем међународне војне интервенције поново смо настојали да избегнемо ахисторичне дефиниције, уз истовремено обухватање различитих видова ове појаве током временског оквира нашег истраживања.

Примењујући изложене критеријуме у сва три раздобља која смо посматрали (међуратни, хладноратовски и послехладноратовски период) издвојили смо међународне војне интервенције које су извеле поларне силе и класификовали их према напред изложена четири критеријума. Најопштији закључак до кога смо дошли тицао се значајних разлика које су се јављале међу облицима војног интервенционизма у овим периодима, као и преовлађујуће сличности тих облика унутар наведених раздобља, што нам је омогућило да издвојимо и типичне моделе интервенција у поменути трима периодима. Наиме, за раздобље између два светска рата била је особена унилатерална, отворена и погранична војна интервенција која је резултирала неком од врста отвореног или прикривеног присаједињења територије објекта интервенције. Насупрот томе, период Хладног рата карактерисале су унилатералне, све више прикривене, удаљене војне интервенције усмерене на свргавање или очување режима у контексту глобалног надметања две поларне силе, али без промене државних граница. На крају, војне интервенције једине поларне силе након Хладног рата биле су без изузетка мултилатералне, отворене акције које су подразумевале просторну удаљеност субјеката и објеката, као и усмереност против „отпадничких режима“, неретко праћену успоставом међународне управе након интервенције. Код одабира студија случаја определили смо се за парадигматске примере, који су имали све горе описане особине, како бисмо били у позицији да изведемо ваљан закључак о општој хипотези нашег рада.

Повезујући изнете налазе са утврђеном поларношћу наведених раздобља дошли смо до нашег кључног истраживачког питања – да ли је поларност међународног система утицала на варијације облика међународног војног интервенционизма? Одговоре смо добили у нашим трима студијама случаја, у којима смо се усредсредили не толико на детаље извођења наведених операција колико на међународне околности у којима су оне реализоване. Ти резултати недвосмислено указују да је поларност међународног система утицала на особине

војног интервенционизма и то тако што је подстицала одређене карактеристике, а друге отежавала, чиме је доприностила уједначавању конкретних појавних облика тог феномена.

Тако је прва студија случаја (јапанска интервенција у Манџурији 1931. године) показала да су тадашње поларне силе најпре одлукама Вашингтонске конференције усмериле експанзију Јапана ка Манџурији, а потом нису предузеле ништа да би је спречиле. Већина полова тог система (Немачка, Италија, Француска) није имала националних интереса у том делу света, а САД и Велика Британија су се због унутрашњих тешкоћа определиле за неспречавање поменуте војне интервенције. Поларност Версајског система је на тај начин омогућила јапанској војсци да спроведе унилатералну и отворену акцију у суседној Кини, уз стварање маринетске државе Манџуоу, која је по свим особинама заправо била колонијални посед Јапана. Другим речима, модел војног интервенционизма који смо издвојили као типичан за то раздобље био је подстакнут чињеницом да мултиполарни систем, због мноштва великих сила „сличних способности“ и подељености њихових интереса није имао ефикасан механизам за превазилажење тежњи агресивних поларних сила. Стога су Италија, Немачка и Јапан нескривено настојали да увећају своју моћ територијално се ширећи у подручјима која су сматрали сопственим сферама утицаја.

Друга студија случаја (америчка интервенција у Гватемали 1954. године) демонстрирала је како је биполарна хладноратовска конфигурација допринела успеху прикривене акције ЦИА у Гватемали, чији је резултат било свргавање левичарског председника Арбенза. Наиме, у тадашњој расподели интересних сфера Латинска Америка била је, са изузетком Кубе, неприкосновени домен САД, у коме је Вашингтон смењивао и постављао режиме у складу са својим националним интересима, без суштинског отпора комунистичког блока предвођеног СССР. У том контексту, како је гватемалски режим предузимао левичарске кораке, тако је расла и решеност Вашингтона да га смени. Преломну тачку представљао је удар гватемалских власти на фирму УФЦ као најзначајнију полугу америчког утицаја у тој држави, што је довело до припреме тајне операције ЦИА за свргавање Арбензовог режима. Стога смо утврдили да је тадашњи биполарни поредак подстицајно деловао на успех војне интервенције САД, будући да је расподела интересних сфера међу поларним силама осигурала немешање СССР и његових савезника. Осим тога, због свог престижа Вашингтон се определио за извођење прикривене интервенције, а опозиционе гватемалске снаге које је ЦИА искористила као копену компоненту доведене су на власт након приморавања Арбенза на напуштање земље. Механизам који је у овом раздобљу поспешивао карактеристичан тип међународних интервенција тицао се поделе света на два блока и претежног измештања интервенционизма са територија тих савеза у тзв. Трећи свет. Како би поларне силе задржале свој међународни престиж, оне су неретко спроводиле своје интервенције на посредан начин, преко својих тајних служби или помагањем локалних опозиционих субјеката. Такође, унилатералност интервенције сведочила је како о способностима поларних сила, тако и о њиховим намерама да све више прикривају ко стоји иза промене владе, стварајући утисак да је реч о оригиналним антивладиним расположењима.

Трећа студија случаја (интервенција НАТО против СРЈ 1999. године) указала је да је униполарни систем успостављен након Хладног рата позитивно допринео извођењу отворене акције Алијансе против режима који је Вашингтон сматрао идеолошки проблематичним. Другим речима, слабост осталих значајнијих држава омогућила је САД и њиховом савезу, као најмоћнијем војном субјекту на планети, да се неприкривеном акцијом обрачуна са једним од „отпадничких режима“. Без обзира на све тадашње проблеме унутрашње кохезије НАТО и ограничења које је наметала интервенција спроведена само ваздушним ударима, на делу територије СРЈ успостављено је међународно присуство које је фактички изузело КиМ из надлежности Београда и ставило ту покрајину под управу УН и Алијансе. Тако је униполарност Вашингтону помогла да настави да свој либерално-демократски образац шири ван својих граница, као и да НАТО употреби за остварење сопствених националних

интереса. Мултилатерализација међународног војног интервенционизма током наведеног раздобља била је подстакнута намером једине поларне силе да пренесе трошкове одржавања међународног система и на своје савезнике, будући да сада није имала разлога да прикрива своје намере да смени „отпадничке режиме“ и уместо њих успостави своје идеолошке реплике.

Изложени резултати истраживања потврдили су да поларност међународног система обликује војни интервенционизам тако што повећава или смањује изгледе на успех одређених појавних облика тог феномена. Видели смо да су се посматране поларне силе опредељивале за извођење војних акција са карактеристикама које су им нудиле највеће шансе за успех. Иако је и међународни војни интервенционизам вишеузрочна друштвена појава, поларност међународног система има утицај на обликовање конкретних форми те појаве.

Генерално посматрано, наше истраживање је указало да међународни војни интервенционизам у биполарном систему највише изгледа на успех има у оним деловима света који нису укључени ни у један од блокова поларних сила, док су чланице тих блокова заштићене од војног интервенционизма супарничког пола међународног система. Насупрот томе, униполарни систем не намеће таква ограничења јединој поларној сили, услед чега су она и њени најближи савезници подстакнути да војно интервенишу широм света у складу са националним интересима. Другачије речено, од војних интервенција у таквој конфигурацији међународних односа сигурне су само савезничке државе поларне силе. На крају, мултиполарни систем представља мешавину наведена два екстрема, када је опсег избора поларних сила заштитница већи, али расте и неизвесност због веће флексибилности у односима поларних сила све док не дође до раста поларизације у међународном систему.

Осим научног описивања и научних објашњења, резултати до којих смо дошли спровођењем нашег истраживања омогућавају и одређени степен научног предвиђања. Међутим, намеће се и потреба наставка проучавања везе између поларности међународног система и облика међународног војног интервенционизма. У том смислу, наше тврдње било би добро проверити и на примерима других међународних система, имајући у виду да су наше студије случајева обухватиле само њихове одређене врсте (неполаризовани мултиполарни, поларизовани биполарни и поларизовани униполарни). Такође, било би корисно проучити и везу између поларности међународног система и невојних облика међународног интервенционизма, како ни тај сегмент наведене појаве не би био научно занемарен. Упутно би било покушати и коришћење неког другог метода за мерење материјалних аспеката поларности међународног система, имајући у виду да резултати добијени агрегатним индексом „Корелације рата“ знатно одступају од стварности.

Литература

Монографије, чланци и дисертације

1. Alcock, Norman Z. and Newcombe, Alan G., "The Perception of National Power", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 14, No. 3, 1970, pp. 335-343
2. Aldred, Ken and Smith, Martin A., *Superpowers in the Post-Cold War Era*, Macmillan Press, Basingstoke, 1999
3. Aldrich, Richard J., "Intelligence", in: Saki R. Dockrill and Geraint Hughes (eds.), *Palgrave Advances in Cold War History*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2006, pp. 210-239
4. Al Madfai, Madiha Rashid, *Jordan, the United States and the Middle East peace process, 1974-1991*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993
5. Antizzo, Glenn J., *U.S. Military Intervention in the Post-Cold War Era*, Louisiana State University Press, Baton Rouge, 2010
6. Arangio-Ruiz, Gaetano, *The United Nations Declaration on Friendly Relation and the System of the Sources of International Law*, Sijthoff & Noordhoff, Alphen aan den Rijn, 1979
7. Badie, Bertrand, *Diplomacy of Connivance*, translated by Cynthia Schoch and William Snow, Palgrave Macmillan, 2012
8. Bania-Dobyns, Sarah, *The Contribution of the System Concept to the English School: Clarifying the System Concept by Means of Methodological Pluralism*, Paper for the Panel 'ES Theory Debates', WISC Conference, Istanbul, 2005, доступно на: <https://www.bisa.ac.uk/files/Paper%20Archive/baniadobyns05.pdf>
9. Baldwin, David A., "Power Analysis and World Politics: New Trends versus Old Tendencies", *World Politics*, Vol. 31, No. 2, 1979, pp 161-194
10. Beasley, William G., *Japanese Imperialism 1894-1945*, Clarendon Press, Oxford, 1987
11. Bellamy, Alex J., *Kosovo and International Society*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2002
12. Bennett, D. Scott and Stam, Allan C. III, *The Behavioral Origins of War*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2004
13. Benson, Leslie, *Yugoslavia: A Concise History*, Palgrave, Basingstoke, 2001
14. Bert, Wayne, *American Military Intervention in Unconventional War: From the Philippines to Iraq*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2011
15. Besson, Samantha, "Sovereignty", in: Rüdiger Wolfrum (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Max Planck Foundation for International Peace and the Rule of Law, 2011
16. Best, Antony et al, *International History of the Twentieth Century and Beyond*, Second Edition, Routledge, New York, 2008
17. Beyer, Cornelia, "Hegemony, Equilibrium and Counterpower: A Synthetic Approach", *International Relations*, Vol. 23, No. 3, 2009, pp. 411-427
18. Black, Jeremy, *Great Powers and the Quest for Hegemony: The world order since 1500*, Routledge, Oxon, 2008
19. Booth, Ken and Wheeler, Nicolas, *The Security Dilemma: Fear, Cooperation and Threat in World Politics*, Palgrave Macmillan, New York, 2008
20. Braumoeller, Bear F., *The Great Powers and the International System: Systemic Theory in Empirical Perspective*, Cambridge University Press, New York, 2012
21. Braumoeller, Bear F., "The Myth of American Isolationism", *Foreign Policy Analysis*, Vol. 6, No. 4, 2010, pp. 349-371
22. Brooks, Stephen G. and Wohlforth, William C., *World Out of Balance*, Princeton University Press, Princeton, 2008

23. Brown, Chris, "Do Great Powers Have Great Responsibilities? Great Powers and Moral Agency", *Global Society*, Vol. 18, No. 1, pp. 5-19
24. Brecher, Michael, James, Patrick and Wilkenfeld, Jonathan, "Polarity and stability: New concepts, indicators and evidence", *International Interactions*, Vol. 16, No. 1, 1990, pp. 49-80
25. Brzezinski, Zbigniew, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, Basic Books, New York, 1998
26. Bueno de Mesquita, Bruce, "Measuring Systemic Polarity", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 19, No. 2, 1975, pp. 187-216
27. Bull, Hedley, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, Third Edition, Palgrave, London, 2002
28. Bull, Hedley, "The Great Irresponsibles?: The United States, the Soviet Union, and World Order", *International Journal*, Vol. 35, No. 3, 1980, pp. 437-447
29. Burkman, Thomas W., *Japan and the League of Nations: Empire and World Order 1914-1938*, University of Hawai'i Press, Honolulu, 2008
30. Burman, Stephen, *America in the modern world: the transcendence of United States hegemony*, Palgrave Macmillan, New York, 1991
31. Butler, Michael J., "U.S. Military Intervention in Crisis, 1945-1994: An Empirical Inquiry of Just War Theory", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 47, No. 2, 2003, pp. 226-248
32. Buxton, Julia, "Forward into History: Understanding Obama's Latin American Policy", *Latin American Perspectives*, Vol. 38, No. 4, 2011, pp. 29-45
33. Buzan, Barry, *From International to World Society?: English School Theory and the Social Structure of Globalisation*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004
34. Buzan, Barry and Albert, Mathias, "Differentiation: a sociological approach to international relations theory", *European journal of international relations*, 2010, Vol. 16, No. 3, 2010, pp. 315-337.
35. Buzan, Barry and Little, Richard, *International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2000
36. Buzan, Barry and Little, Richard, "Waltz and World History: The Paradox of Parsimony", *International Relations*, Vol. 23, No. 3, 2009, pp. 446-463
37. Buzan, Barry, Jones, Charles, and Little, Richard, *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*, Columbia University Press, New York, 1993
38. Buzan, Barry and Wæver, Ole, *Regions and powers: The structure of international security*, Cambridge University Press, 2003
39. Byers, Michael and Chesterman, Simon, "Changing the rules about rules? Unilateral humanitarian intervention and the future of international law", J. L. Holzgriefe and Robert O. Keohane (eds.), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, pp. 177-203
40. Cai, Peter, *Understanding China's Belt and Road Initiative*, Lowy Institute for International Policy, Sydney, 2017
41. Calic, Marie-Janine, *A History of Yugoslavia*, translated by Dona Geyer, Purdue University Press, West Lafayette, 2019
42. Callanan, James, *Covert Action in the Cold War: US Policy, Intelligence and CIA Operations*, I.B.Tauris, London, 2010
43. Calleo, David P., *Follies of Power: America's Unipolar Fantasy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009
44. Carbone, Sergio M. and di Pepe, Lorenzo Schiano, "States, Fundamental Rights and Duties", in: Rüdiger Wolfrum (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Max Planck Foundation for International Peace and the Rule of Law, 2011
45. Cardenas, Sophia, "The Purpose of Intervention: Changing Beliefs about the Use of Force, Martha Finnemore", *Ethics and International Affairs*, Vol. 18, No. 1, 2004, pp. 103-104.

46. Cardoso, Ciro F. S., “Central America: the Liberal era, c. 1870-1930”, in: Leslie Bethell (ed.), *The Cambridge History of Latin America*, Volume V, Cambridge University Press, Cambridge, 1998
47. Carswell, Andrew J., “Unblocking the UN Security Council: The Uniting for Peace Resolution”, *Journal of Conflict & Security Law*, Vol. 18 No. 3, 2013, pp. 453–480
48. Casanova, Julián, *The Spanish Republic and Civil War*, Translated by Martin Douch, Cambridge University Press, Cambridge, 2010
49. Cashman, Greg, *What Causes War?: An Introduction to Theories of International Conflict*, Second Edition, Rowman & Littlefield, 2014
50. Chase-Dunn, Christopher et al, “Hegemony and Social Change”, *Mershon International Studies Review*, Vol. 38, No. 2, 1994, pp. 361-376
51. Clark, Ian, *International Legitimacy and World Society*, Oxford University Press, Oxford, 2007
52. Clark, Ian, *Hegemony in International Society*, Oxford University Press, 2011
53. Clark, Ian, “Hierarchy, Hegemony, and the Norms of International Society”, in: Tim Dunne and Christian Reus-Smit (eds.), *The Globalization of International Society*, Oxford University Press, Oxford, 2017, pp. 248-264
54. Clark, Ian, “How Hierarchical Can International Society Be?”, *International Relations*, Vol. 23, No. 3, 2009, pp. 464-480
55. Clark, Ian, “Towards an English School Theory of Hegemony”, *European Journal of International Relations*, Vol. 15, No. 2, 2009, pp. 203–228
56. Claude, Inis Lothair, Jr, *States and the Global System: Politics, Law and Organization*, Macmillan Press, Hampshire, 1988
57. Collard-Wexler, Simon, “Book Review: Martha Finnemore, The Purpose of Intervention: Changing Beliefs About the Use of Force”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol 33, No. 1, 2004, pp. 183–185
58. Copeland, Dale C., “Economic Interdependence and the Grand Strategies of Germany and Japan, 1925–1941”, in: Taliaferro, Jeffrey W., Ripsman, Norrin M., Lobell, Steven E. (eds.), *The Challenge of Grand Strategy: The Great Powers and the Broken Balance between the World Wars*, Cambridge University Press, 2012, pp. 120-146
59. Cox, Robert W., “Gramsci, hegemony and International Relations: An essay on method”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 12, No. 2, pp. 162-175
60. Cox, Robert W., “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, y Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, pp. 204-254
61. Crawford, James, *Creation of States in International Law*, Second Edition, Oxford University Press, Oxford, 2011
62. Crawford, James, “Sovereignty as a legal value”, in: James Crawford and Martti Koskenniemi (eds.), *The Cambridge Companion to International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012
63. Crowder, George and Griffiths, Martin, “Postmodernism, Value Pluralism, and International Relations”, in: Darryl D. S. Jarvis (ed.), *International Relations and the "Third Debate": Postmodernism and Its Critics*, Praeger, Westport, 2002, pp. 127-146
64. Cui, Shunji and Buzan, Barry, “Great Power Management in International Society”, *The Chinese Journal of International Politics*, Vol. 9, No. 2, 2016, pp. 181–210
65. Cullather, Nicholas, *Operation PBSUCCESS: The United States and Guatemala 1952-1954*, Center for the Study of Intelligence, Central Intelligence Agency, Washington, 1994
66. Cullather, Nick and Gleijeses, Piero, *Secret History: The CIA's Classified Account of Its Operations in Guatemala, 1952-1954*, Stanford University Press, Stanford, 1999
67. Cullen, Louis Michael, *A History of Japan, 1582–1941: Internal and External Worlds*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003
68. Daalder, Ivo H. and Stavridis, James G., “NATO’s Victory in Libya: The Right Way to Run an Intervention”, *Foreign Affairs*, Vol. 91, Issue 2, 2012

69. Danilovic, Vesna, *When the Stakes Are High: Deterrence and Conflict among Major Powers*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2002
70. Daskalovski, Židas, “Claims to Kosovo: Nationalism and Self-Determination”, Florian Bieber and Židas Daskalovski (eds.), *Understanding the War in Kosovo*, Frank Cass, London, 2003, pp. 11-28
71. Dauphinee, Elizabeth Allen, “Rambouillet: A Critical (Re)Assessment”, Florian Bieber and Židas Daskalovski (eds.), op. cit, p. 101
72. Davies, Thomas, “France and the World Disarmament Conference of 1932–34”, *Diplomacy & Statecraft*, Vol. 15, No. 4, 2004, pp. 765-780
73. DeConde, Alexander, Burns, Richard Dean and Logevall, Fredrik (eds.), *Encyclopedia of American Foreign Policy*, Second Edition, Charles Scribner’s Sons, New York, 2002
74. Dessler, David, “What’s at Stake in the Agent-Structure Debate?”, *International Organization*, Vol. 43, No. 3, 1989, pp. 441-473
75. Deudney, Daniel and Meiser, Jeffrey, “American exceptionalism”, in: Michael Cox and Doug Stokes (eds.), *US Foreign Policy*, Second edition, Oxford University Press, Oxford, 2012, pp. 21-39
76. Deutsch, Karl W. and Singer, David J., “Multipolar Power Systems and International Stability”, *World Politics*, Vol. 16, No. 3, 1964, pp. 390-406
77. Dinstein, Yoram, *War, Aggression and Self-Defence*, Fifth edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2011
78. Dobson, Alan P. and Marsh, Steve, *US Foreign Policy since 1945*, Second Edition, Routledge, Oxon, 2001
79. Dockrill, Michael L. and Hopkins, Michael F., *The Cold War, 1945–1991*, Second edition, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2006
80. Donnelly, Jack, “Realism”, Scott Burchill et al, *Theories of International Relations*, Third Edition, Palgrave Macmillan, 2005
81. Dosal, Paul J., *Doing Business with the Dictators: A Political History of United Fruit in Guatemala 1899-1944*, Scholarly Resources Inc, Wilmington, 1993
82. Dumbrell, John, *Clinton’s Foreign Policy: Between the Bushes, 1992-2000*, Routhledge, New York, 2009
83. Duncombe, Constance and Dunne, Tim, “After liberal world order”, *International Affairs*, Vol. 94, No. 1, 2018, pp. 25-42
84. Dunér, Bertil, “The Many-Pronged Spear: External Military Intervention in Civil Wars in the 1970s”, *Journal of Peace Research*, Vol. 20, No. 1, 1983, pp. 59-72
85. Dunne, Tim, “System, State and Society: How Does It All Hang Together?”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 34, No. 1, 2005, pp. 157-170
86. Dunne, Tim and Little, Richard, “The International System – International Society Distinction”, in: Cornelia Navari and Daniel M. Green (eds.), *Guide to English School in International Studies*, Wiley Blackwell, Chichester, 2014, pp. 91-108
87. Dutton, David, “Guilty Men? Tree British Foreign Secretaries of the 1930s”, in: Frank McDonough (ed.), *The Origins of the Second World War: An International Perspective*, Continuum, London, 2011, pp. 144-167
88. Duus, Peter (ed.), *The Cambridge History of Japan*, Volume 6: The Twentieth Century, Cambridge University Press, Cambridge, 1988
89. Etzioni, Amitai, *Political Unification: A Comparative Study of Leaders and Forces*, Holt, Rinehart, Winston, New York, 1965
90. Evans, Graham and Newnham, Jeffrey, *The Penguin Dictionary of International Relations*, Penguin Books, London, 1998
91. Fairbank, John K. (ed.), *The Cambridge History of China*, Volume 12, Republican China 1912-1949, Part 1, Cambridge University Press, Cambridge, 1983
92. Fairbank, John K. and Feuerwerker, Albert (eds.), *The Cambridge History of China*, Volume 13, Republican China 1912-1949, Part 2, Cambridge University Press, Cambridge, 1983

93. Ferguson, Niall, "A World Without Power", *Foreign Policy*, No. 143, 2004, pp. 32-39
94. Finnemore, Martha, "Legitimacy, Hypocrisy, and the Social Structure of Unipolarity: Why Being a Unipole Isn't All It's Cracked Up to Be", *World Politics*, Vol. 61, No. 1, 2009, pp. 58-85
95. Finnemore, Martha, *The Purpose of Intervention: changing beliefs about the use of force*, Cornell University Press, Ithaca, 2003
96. Fischer, Bernd Jürgen, *Albania at War 1939-1945*, Purdue University Press, West Lafayette, 1999
97. Fox, Gregory H., *Humanitarian Occupation*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008
98. Fox, Gregory H., "Intervention by Invitation", *Wayne State University Law School Legal Studies Research Paper Series*, No. 2014-04, доступно на: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2407539
99. Fry, Michael Graham, Goldstein, Erik, Langhorne, Richard (eds.), *Guide to International Relations and Diplomacy*, Continuum, London, 2002
100. Gaddis, John Lewis, *We now know: Rethinking Cold War History*, Oxford University Press, Oxford, 1997
101. Gaddis, John Lewis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy during the Cold War*, Revised and Expanded Edition, Oxford University Press, Oxford, 2005
102. Garey, Julie, *The US Role in NATO's Survival After the Cold War*, Palgrave Macmillan, London, 2020
103. Garnham, David, "The Causes of War: Systemic Findings", in: Alan Ned Sabrosky (ed.), *Polarity and War: The Changing Structure of International Conflict*, Routledge, Oxon, 1985
104. German, F. Clifford, "A Tentative Evaluation of World Power", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 4, No. 1, 1960, pp. 138-144
105. Gibbs, David N., *First Do No Harm: Humanitarian Intervention and the Destruction of Yugoslavia*, Vanderbilt University Press, Nashville, 2009
106. Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, 2009
107. Ginneken, Anique H. M. van, *Historical Dictionary of the League of Nations*, Scarecrow Press, Lanham, 2006
108. Glaser, Charles L., "Why unipolarity doesn't matter (much)", *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 24, No. 2, 2011, pp. 135-147
109. Gleijeses, Piero, *Shattered Hope: The Guatemalan Revolution and the United States, 1944-1954*, Princeton University Press, Princeton, 1991
110. Gleijeses, Piero, "The Death of Francisco Arana: A Turning Point in the Guatemalan Revolution", *Journal of Latin American Studies*, Vol. 22, No. 3, 1990, pp. 527-552
111. Goldgeier, James M. and McFaul, Michael, *Power and Purpose: U.S. Policy toward Russia after the Cold War*, Brookings Institution Press, Washington, 2003
112. Goldstein, Joshua, *Long Cycles: Prosperity and War in the Modern Age*, Yale University Press, New Haven and London, 1988
113. Goldstein, Joshua S. and Pevenhouse, Jon C., *International Relations*, Tenth Edition, 2013-2014 Update, Pearson, 2014
114. Gramsci, Antonio, *Selections from the prison notebooks*, edited and selected by Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith, International Publishers, New York, 1992
115. Greenberg, Melanie C. and McGuinness, Margaret E., "From Lisbon to Dayton: International Mediation and the Bosnia Crisis", Melanie Greenberg, John H. Barton, Margaret E. McGuinness (eds.), *Words Over War: Mediation and Arbitration to Prevent Deadly Conflict*, Carnegie Corporation of New York, New York, 2000, pp. 35-75
116. Grieco, Joseph M., "Structural realism and the problem of polarity and war", in: Felix Berenskoetter and M. J. Williams (eds.), *Power in World Politics*, Routledge, Oxon, 2007, pp. 64-82

117. Griffiths, Martin, O'Callaghan, Terry and Roach, Steven C., *International Relations: The Key Concepts*, Second Edition, Routledge, Oxon, 2008
118. Guelke, Adrian, "The United States and the Peace Process", Brian Barton and Patrick J. Roche, *The Northern Ireland Question: The Peace Process and the Belfast Agreement*, Palgrave Macmillan, London, 2009, pp. 222-237
119. Guzina, Dejan, "Kosovo or Kosova—Could It Be Both? The Case of Interlocking Serbian and Albanian Nationalisms", Florian Bieber and Židas Daskalovski (eds.), *Understanding the War in Kosovo*, Frank Cass, London, 2003, pp. 29-49
120. Haas, Michael, "International Subsystems: Stability and Polarity", *The American Political Science Review*, Vol. 64, No. 1 (March 1970), pp. 98-123
121. Haass, Richard N., *Intervention: the Use of American Military Force in the Post-Cold War World*, Revised Edition, Brookings Institution Press, Washington D. C., 1999
122. Haass, Richard N., "The Age of Nonpolarity: What Will Follow U.S. Dominance", *Foreign Affairs*, 87:3, 2008, pp. 44-56
123. Haglund, David, "Orders and Borders: Unipolarity and the issue of homeland security", *Canadian Foreign Policy Journal*, Vol. 18, No. 1, 2012, pp. 9-25
124. Hall, Ian, "Still the English Patient?: Closures and inventions in the English school", *International Affairs*, Vol. 77, No. 3, 2001, pp. 931-942
125. Hall, Martin, "International Relations and World History", *European Journal of International Relations*, Vol. 8 (4), 2002, pp. 499-516
126. Hall, Martin, "On the Morphology of International Systems: Political Space as Structure and Process in Early Medieval Europe", *CFE Working paper series*, No. 27, Centre for European Studies at Lund University, 2004
127. Hanrieder, Wolfram F., "The International System: Bipolar or Multibloc?", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 9, No. 3, 1965, pp. 299-308
128. Hansen, Birthe, "The Unipolar World Order and its Dynamics", Birthe Hansen and Bertel Heurlin (eds.), *The New World Order: Contrasting Theories*, Macmillan Press, Basingstoke, 2000, pp. 112-133
129. Hansen, Birthe, *Unipolarity and World Politics*, Routledge, 2011
130. Harkavy, Robert E., *Great Power Competition for Overseas Bases: The Geopolitics of Access Diplomacy*, Pergamon Press, New York, 1982
131. Harrison, Ewan, *The Post-Cold War International System: Strategies, Institutions and Reflexivity*, Routledge, New York, 2004
132. Held, David, "The Changing Structure of International Law: Sovereignty Transformed?", in: David Held and Anthony McGrew (eds.), *The Global Transformations Reader: an Introduction to the Globalization Debate*, Polity Press, Cambridge, 2003, pp. 162-176
133. Henkin, Louis, "That 'S' Word: Sovereignty, and Globalization, and Human Rights, Et Cetera", *Fordham Law Review*, Vol. 68, No. 1, 1999, pp. 1-14
134. Henriksen, Thomas H., *America and the Rogue States*, Palgrave Macmillan, London, 2012
135. Herd, Graeme P. and Dunay, Pål, "International security, Great Powers and world order", in: Graeme P. Herd (ed.), *Great Powers and Strategic Stability in the 21st Century: Competing visions of world order*, Routledge, Oxon, 2010
136. Herrmann, Richard K. and Lebow, Richard Ned (eds.), *Ending the Cold War: Interpretations, Causation, and the Study of International Relations*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2004
137. Hesse, Brian J., "Celebrate or hold suspect? Bill Clinton and George W. Bush in Africa", *Journal of Contemporary African Studies*, Vol. 23, No. 3, 2005, pp. 327-344
138. Heurlin, Bertel, "A New World Order: The Virtual War and Virtual Peace", Birthe Hansen and Bertel Heurlin (eds.), *The New World Order: Contrasting Theories*, Macmillan Press, Basingstoke, 2000, pp. 167-198
139. Heywood, Andrew, *Global Politics*, Palgrave Macmillan, New York, 2011

140. Hilaire, Max, *International Law and United States Military Intervention in the Western Hemisphere*, Kluwer Law International, The Hague, 1997
141. Hippel, Karin von, *Democracy by Force: US Military Intervention in the Post-Cold War World*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004
142. Hobden, Stephen, *International Relations and Historical Sociology*, Routledge, London, 1998
143. Hobson, John M., "What's at stake in 'bringing historical sociology back into international relations'? Transcending 'chronofetishism' and 'tempocentrism' in international relations", in: Stephen Hobden and John M. Hobson (eds.), *Historical Sociology of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, pp. 3-41
144. Holbraad, Carsten, *Middle Powers in International Politics*, Macmillan Press, London, 1984
145. Holland, Max, "Private Sources of U.S. Foreign Policy: William Pawley and the 1954 Coup d'État in Guatemala", *Journal of Cold War Studies*, Vol. 7, No. 4, 2005, pp. 36-73
146. Holsti, Kalevi J., *Taming the Sovereigns: Institutional Change in International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004
147. Hopf, Ted, "Polarity, The Offense Defense Balance, and War", *The American Political Science Review*, Vol. 85, No. 2, 1991, pp. 475-493
148. Huffman, James L., *Japan in World History*, Oxford University Press, Oxford, 2010
149. Huntington, Samuel P., "The Lonely Superpower", *Foreign Affairs*, Vol. 78, No. 2, 1999, pp. 35-49
150. Hurd, Ian, "Breaking and Making Norms: American Revisionism and Crises of Legitimacy", *International Politics*, Vol. 44, No. 2-3, 2007, pp. 194-213
151. Ikenberry, Gilford John, "Institutions, Strategic Restraint, and the Persistence of American Postwar Order", *International Security*, Vol. 23, No. 3, 1998, pp. 43-78
152. Ikenberry, Gilford John, "From Hegemony to the Balance of Power: The Rise of China and American Grand Strategy in East Asia", *International Journal of Korean Unification Studies*, Vol. 23, No. 2, 2014, pp. 41-63
153. Ikenberry, G. John, "The costs of victory: American power and the use of force in the contemporary order", in: Albrecht Schnabel and Ramesh Thakur (eds.), *Kosovo and the challenge of humanitarian intervention: Selective indignation, collective action, and international citizenship*, United Nations University Press, Tokyo, 2000, pp. 85-100
154. Ikenberry, Gilford John, Mastaduno, Michael and Wohlforth, William C., "Unipolarity, State Behavior, and Systemic Consequences", *World Politics*, Vol. 61, No. 1, 2009, pp. 12-27
155. Immerman, Richard H., *The CIA in Guatemala: The Foreign Policy of Intervention*, University of Texas Press, Austin, 1982
156. Jacobson, Jon, *When the Soviet Union Entered World Politics*, University of California Press, Berkeley, 1994
157. James, Alan, "The Pactice of Sovereign Statehood in Contemporary International Society", *Political Studies*, Vol. 47, No. 3, 1999, pp. 457-473
158. James, Patrick and Brecher, Michael, "Stability and Polarity: New Paths for Inquiry", *Journal of Peace Research*, Vol. 25, No. 1, 1988, pp. 31-42
159. Jamnejad, Mazair and Wood, Michael, "The Principle of Non-intervention", *Leiden Journal of International Law*, No. 22, 2009, pp. 345-381
160. Jarvis, Daryl S., *International Relations and the Challenge of Postmodernism*, University of South Carolina Press, Columbia, 2000
161. Jennings, Robert and Watts, Arthur (eds.), *Oppenheim's International Law*, Vol. 1 Peace, 9th Edition, 2008
162. Jervis, Robert, "The Remaking of a Unipolar World", *The Washington Quarterly*, Vol. 29, No. 3, 2006, pp. 7-19
163. Jervis, Robert, "Unipolarity: A Structural Perspective", *World Politics*, Vol. 61, No. 1, 2009, pp. 188-213

164. Jesse, Neal G. et al, “The Leaders Can’t Lead When the Followers Won’t Follow: The Limitations of Hegemony”, in Kristen P. Williams et al (eds.), *Beyond Great Powers and Hegemons: Why Secondary States Support, Follow or Challenge*, Stanford University Press, Stanford, 2012, pp. 1-30
165. Johnson, Christopher K., *President Xi Jinping’s “Belt and Road” Initiative: A Practical Assessment of the Chinese Communist Party’s Roadmap for China’s Global Resurgence*, Center for Strategic & International Studies, Washington, 2016
166. Johnson, Larry D., ““Uniting for Peace”: Dose it still serve any useful purpose?”, *AJIL Unbound*, Vol. 108, pp. 106-115
167. Jonas, Manfred, “American Isolationism and the Coming of the Second Woeld War”, in: Frank Mcdonough (ed.), *The Origins of the Second World War: An International Perspective*, Continuum, London, 2011, pp. 429-445
168. Jones, Lee, “Sovereignty, intervention, and social order in revolutionary times”, *Review of International Studies*, Vol. 39, No. 5, 2013, pp. 1149–1167
169. Kagan, Robert, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, Wintage Books, New York, 2004
170. Kaplan, Morton A., “Intervention in Internal War: Some Systemic Sources”, in: James N. Rosenau, *International Aspects of Civil Strife*, Princeton University Press, Princeton, 2015, pp. 92-121
171. Kaplan, Morton A., *System and Process in International Relations*, Wiley, New York, 1957
172. Keene, Edward, “International hierarchy and the origins of the modern practice of intervention”, *Review of International Studies*, Vol. 39, No. 5, 2013, pp. 1077–1090
173. Keersmaeker, Goedele De, “Multipolar Myths and Unipolar Fantasies”, *Security Policy Brief*, No. 60, 2015
174. Keersmaeker, Goedele De, *Polarity, Balance of Power and International Relations Theory: Post-Cold War and the 19th Century Compared*, Palgrave Macmillan, London, 2017
175. Kegley, Charles W., JR. and Blanton, Shannon Lindsey, *World Politics: Trend and Transformation*, 2016–2017 Edition, Cengage Learning, Boston, 2017
176. Kegley, Charles W., Jr. and Hermann, Margaret G., “How Democracies Use Intervention: A Neglected Dimension in Studies of the Democratic Peace”, *Journal of Peace Research*, Vol. 33, No. 3, 1996, pp. 309-322
177. Kegley, Charles W., Jr. and Raymond, Gregory A., *A Multipolar Peace? Great-Power Politics in the Twenty-first Century*, St. Martin’s Press, New York, 1994
178. Kennedy, Paul, *The Rise and Fall of the Grat Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, Unwin Hyman, London, 1988
179. Keohane, Robert O., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, 1984
180. Keohane, Robert O., “Lilliputians' Dilemmas: Small States in International Politics”, *International Organization*, Vol. 23, No. 2, 1969, pp. 291-310
181. Keohane, Robert O. and Nye, Joseph S. Jr, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Little and Brown, Boston, 1977
182. Keohane, Robert O. and Nye, Joseph S. Jr., “Power and Interdependence Revisited”, *International Organization*, Vol. 41, No. 4, 1987, pp. 725-753
183. Khanna, Parag, *The Second World: Empires and Influence in the New Global Order*, Random House, New York, 2008
184. Parag Khanna, “Waving Goodbye to Hegemony”, *The New York Times*, 6th March 2008
185. Kindleberger, Charles, “Hierarchy Versus Inertial Cooperation”, *International Organization*, Vol. 40, No. 4, 1986, pp. 841-847
186. Kinzer, Stephen, *Overthrow: America’s Century of Regime Change from Hawaii to Iraq*, Times Books, New York, 2006
187. Kissinger, Henry, *Diplomacy*, Simon & Schuster, New York, 1994

188. Kohen, Marcelo G., "Is the notion of territorial sovereignty obsolete?", in: Marcelo G. Kohen (ed.), *Territoriality and international law*, Edward Elgar, Cheltenham, 2016, pp. 657-669
189. Kokott, Juliane, "States, Sovereign Equality", in: Rüdiger Wolfrum (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Max Planck Foundation for International Peace and the Rule of Law, 2011
190. Kopalyan, Nerses, *After Polarity: World Political Systems, Polar Structural Transitions, and Nonpolarity*, докторска дисертација, University of Nevada, Las Vegas, 2014, доступно на адреси: <https://digitalscholarship.unlv.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.rs/&httpsredir=1&article=3278&context=thesedissertations>
191. Korowicz, Marek Stanislaw, "Some Present Aspects of Sovereignty in International Law", *Recueil Des Cours*, Academie De Droit International De la Haye, No. 1, 1961, pp. 5-118
192. Krauthammer, Charles, "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs*, Vol. 70, No. 1, 1991, pp. 23-33
193. Kupchan, Charles A., "After Pax Americana: Benign Power, Regional Integration, and the Sources of Stable Multipolarity", *International Security*, Vol. 23, No. 3, 1998, pp. 40-79
194. Kuperman, Alan J., "Obama's Libya Debacle: How a Well-Meaning Intervention Ended in Failure", *Foreign Affairs*, Vol. 94, Issue 2, 2015, pp. 66-77
195. Lake, David A., *Hierarchy in International Relations*, Cornell University Press, Ithaca, 2009
196. Lang, Anthony F., Jr. , "Introduction: Humanitarian Intervention – Definitions and Debates", in: Anthony F. Lang, Jr. (ed.), *Just Intervention*, Georgetown University Press, Washington D. C., 2003, pp. 1-7
197. Lansford, Tom, *Historical Dictionary of U.S. Diplomacy since the Cold War*, Scarecrow Press, Lanham, 2007
198. Lašas, Ainius, *European Union and NATO Expansion: Central and Eastern Europe*, Palgrave Macmillan, London, 2010
199. Lauterpacht, Eli, "Sovereignty-Myth or Reality?", *International Affairs*, Vol. 73, No. 1, 1997, pp. 137-150
200. Lawson, George and Tardelli, Luca, "The past, present, and future of intervention", *Review of International Studies*, Vol. 39, No. 5, 2013, pp. 1233–1253
201. Layne, Christopher, *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present*, Cornell University Press, Ithaca, 2006
202. Layne, Christopher, "The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise", *International Security*, Vol. 17, No. 4, 1993, pp. 5-51
203. Layne, Christopher, "This Time It's Real: The End of Unipolarity and the Pax Americana", *International Studies Quarterly*, Vol. 56, No. 1, 2012, pp. 203-213
204. Layne, Christopher, "US Decline", in: Michael Cox and Doug Stokes (eds.), *US Foreign Policy*, Second edition, Oxford University Press, Oxford, 2012, pp. 410-421
205. Lebow, Richard Ned and Valentino, Benjamin, "Lost in Transition: A Critical Analysis of Power Transition Theory", *International Relations*, Vol. 23, No. 3, 2009, pp. 389–410
206. Leffler, Melvyn P. and Westad, Odd Arne (eds.), *The Cambridge History of the Cold War*, Volumes I-III, Cambridge University Press, Cambridge, 2010
207. LeoGrande, William M., "A Poverty of Imagination: George W. Bush's Policy in Latin America", *Journal of Latin American Studies*, Vol. 39, No. 2, 2007, pp. 355-385
208. Leonard, Thomas M. (ed.), *Encyclopedia of Latin America*, Volume IV: The Age of Globalization (1900 to the Present), Facts On File, New York, 2010
209. Levy, Jack S., "Alliance Formation and War Behavior: An Analysis of the Great Powers, 1495–1975", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 25, No 4, 1981, pp. 581-613
210. Levy, Jack S., "Theories of General War", *World Politics*, Vol. 37, No. 3, 1985, pp. 344-374
211. Levy, Jack S., *War in the Modern Great Power System: 1495-1975*, The University Press of Kentucky, Lexington, 1983

212. Levy, Jack S., "What Do Great Powers Balance Against and When?", in: T. V. Paul, James J. Wirtz, and Michel Fortmann (eds.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, Stanford, 2004, pp. 29-51.
213. Levy, Jack S., "The Polarity of the System and International Stability: An Empirical Analysis", in Alan Ned Sabrosky (ed.), *Polarity and War: The Changing Structure of International Conflict*, Routledge, Oxon, 1985, pp. 41-66
214. Linklater, Andrew and Suganami, Hidemi, *The English School of International Relations: A Contemporary Reassessment*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006
215. Little, Richard, "History, Theory and Methodological Pluralism in the English School", in: Cornelia Navari (ed.), *Theorising International Society: English School Methods*, Palgrave Macmillan, London, 2009, pp. 78-103
216. Little, Richard, "Revisiting intervention: a survey of recent developments", *Review of International Studies*, Vol. 13, No. 1, 1987, pp. 49-60
217. Little, Richard, *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007
218. Litwak, Robert S., "The overuse of American power", Ernest R. May, Richard Rosecrance and Zara Steiner (eds.), *History and Neorealism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, pp. 246-265
219. Lobell, Steven E., "Britain's Grand Strategy during the 1930s: From Balance of Power to Components of Power", in: Jeffrey W. Taliaferro et al (eds), *The Challenge of Grand Strategy: The Great Powers and the Broken Balance between the World Wars*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, pp. 147-170
220. Loveman, Brian, *No Higher Law: American Foreign Policy and the Western Hemisphere since 1776*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2010
221. Lowe, Vaughan, "Customary Principle of Sovereignty of States in the Nicaragua Case", in: Edgardo Sobenes Obregon and Benjamin Samson (eds.), *Nicaragua Before the International Court of Justice: Impacts on International Law*, Springer, Cham, 2018, pp. 269-280
222. Lu, Catherine, *Just and Unjust Interventions in World Politics: Public and Private*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2006
223. Ludwig, Gundula, "Governing gender: The integral state and gendered subjection", in Mark McNally and John Schwarzmantel (eds.), *Gramsci and Global Politics: Hegemony and resistance*, Routledge, Oxon, 2009, pp. 93-106
224. Lu, Hu et al, *China Belt and Road Initiative*, RAND Corporation, Santa Monica, 2018
225. Lundborg, Tom, "The limits of historical sociology: Temporal borders and the reproduction of the 'modern' political present", *European Journal of International Relations*, Vol. 22, No. 1, 2016, pp. 99-121
226. Lundestad, Geir, *The United States and Western Europe since 1945 From "Empire" by Invitation to Transatlantic Drift*, Oxford University Press, Oxford, 2003
227. MacArtur, Julie, "Decolonizing Sovereignty: States of Exception along the Kenya-Somali Frontier", *The American Historical Review*, Vol. 124, No. 1, 2019, pp. 108-143
228. MacMillan, John, "Intervention and the ordering of the modern world", *Review of International Studies*, Vol. 39, No. 5, 2013, pp. 1039-1056
229. Mallett, Robert, *Mussolini and the Origins of the Second World War: 1933-1940*, Palgrave Macmillan, New York, 2003
230. Malmvig, Helle, *State Sovereignty and Intervention: A discourse analysis of interventionary and non-interventionary practices in Kosovo and Algeria*, Routledge, Oxon, 2006
231. Mandelbaum, Michael, *Mission Failure: America and the World in the Post-Cold War Era*, Oxford University Press, Oxford, 2016
232. Mansfield, Edward D., "Concentration, Polarity, and the Distribution of Power", *International Studies Quarterly*, Vol. 37, No. 1, 1993, pp. 105-128
233. Maogoto, Jackson Nyamuya, "Aggression Supreme: International Offence still in Search of Definition", *Southern Cross University Law Review*, Vol. 6, 2002, pp. 278-317

234. Martel, Gordon (ed.), *A Companion to International History 1900–2001*, Blackwell Publishing, Malden, 2007
235. Mastny, Vojtech and Byrne, Malcolm (eds.), *A Cardboard Castle?: An Inside History of the Warsaw Pact 1995-1991*, Central European University Press, Budapest, 2005
236. Matsusaka, Y. Tak, “Japan’s South Manchuria Railway Company in Northeast China, 1906–34”, in: Bruce A. Elleman and Stephen Kotkin (eds.), *Manchurian railways and the opening of China: an international history*, M.E. Sharpe, Armonk, 2010, pp. 37- 58
237. McCauley, Martin, *The Rise and Fall of the Soviet Union*, Routledge, London, 2013
238. Mearsheimer, John J., “Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War”, *International Security*, Vol. 15, No. 1, 1990, pp. 5-56
239. Mearsheimer, John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton & Company, New York, 2001
240. Meerink, James, “United States Military Intervention and the Promotion of Democracy”, *Journal of Peace Research*, Vol. 33, No. 4, 1996, pp. 391-402
241. Mertus, Julie, *Kosovo: How Myths and Truths Started a War*, University of California Press, Berkeley, 1999
242. Messerschmidt, Manfred, “Foreign Policy and Preparation for War”, in: Wilhelm Deist et al, *Germany and the Second World War*, Volume I, Clarendon Press, Oxford, 1990, pp. 551–54
243. Meyer, Milton Walter, *Japan: A Concise History*, Fourth Edition, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, 2009
244. Miller, Benjamin, “Competing realist perspectives on great power crisis behavior”, *Security Studies*, Vol. 5, No. 3, 1996, pp. 309-357
245. Miller, Benjamin, “Integrated Realism and Hegemonic Military Intervention in Unipolarity”, in: Andrew K. Hanami (ed.), *Perspectives on Structural Realism*, Palgrave Macmillan, New York, 2003, pp. 31-59
246. Miller, Benjamin, *When Opponents Cooperate: Great Power Conflict and Collaboration in World Politics*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2002
247. Mingst, Karen A., *Essentials of IR*, Second Edition, W. W. Norton & Company, New York, 2003
248. Mitchell, Christopher R., “Civil Strife and the Involvement of External Parties”, *International Studies Quarterly*, Vol. 14, No. 2, 1970, pp. 166-194
249. Modelski, George, *Principles of World Politics*, Free Press, New York, 1972
250. Modelski, George and Modelski, Sylvia, *Documenting Global Leadership*, Palgrave Macmillan, London, 1988
251. Modelski, George and Thompson, William, *Seapower in Global Politics: 1494-1993*, Macmillan, Basingstoke, 1988
252. Mongush, Mergen, “The annexation of Tannu-Tuva and the formation of the Tuvinskaya ASSR”, *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, Vol. 21, No. 2, 1993, pp. 47-52
253. Monteiro, Nuno P., *Theory of Unipolar Politics*, Cambridge University Press, New York, 2014
254. Monteiro, Nuno P., “Why Unipolarity Is Not Peaceful”, *International Security*, Vol. 36, No. 3, 2012, pp. 9-40
255. Morelli, Vincent et al, *NATO Enlargement: Albania, Croatia, and Possible Future Candidates*, Congressional Research Service, Washington, 2009
256. Morgan, Patrick, „Sigurnost u međunarodnoj politici: Tradicionalni pristupi“, Alan Collins (ur.), *Suvremene sigurnosne studije*, prevele mr. sc. Ružica Jakešević i Monika Suknaić, Centar za međunarodne i sigurnosne studije, Politička kultura, Zagreb, 2010.
257. Morgenthau, Hans J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Fifth edition, Knopf, New York, 1978
258. Morlino, Leonardo, Berg-Schlosser, Dirk and Badie, Bertrand, *Political Science: A Global Perspective*, Sage, 2017

259. Mowle, Thomas S. and Sacko, David H., *The Unipolar World: An Unbalanced Future*, Palgrave Macmillan, New York, 2007
260. Murray, Robert W. and Hehir, Aidan, "Intervention in the Emerging Multipolar System: Why R2P will Miss the Unipolar Moment", *Journal of Intervention and Statebuilding*, Vol. 6, No. 4, pp. 387-406
261. Nester, William R., *Power across the Pacific: A Diplomatic History of American Relations with Japan*, Macmillan Press, Hampshire, 1996
262. Ninčić, Djura, *The Problem of Sovereignty in the Charter And in the Practice of the United Nations*, Martinus Nijhoff, the Hague, 1970
263. Nincic, Miroslav, *Renegade Regimes: Confronting Deviant Behavior in World Politics*, Columbia University Press, New York, 2005
264. Niou, Emerson M. S., Ordeshook, Peter C., Rose, Gregory F., *The balance of power: Stability in international systems*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989
265. Nish, Ian, *Japanese Foreign Policy in the Interwar Period*, Praeger, Westport, 2002
266. Nish, Ian, *Japanese Foreign Policy 1869-1942: Kasumigaseki to Miyakezaka*, Routledge, Oxon, 2002
267. Noguee, Joseph L. and Spanier, John W., "The Politics of Tripolarity", *World Affairs*, Vol. 139, No. 4, 1977, pp. 319-333
268. Nolte, Georg, "Intervention by Invitation", in: Rüdiger Wolfrum (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, 2011
269. Nye, Joseph S., Jr, *Is American Century Over?*, Polity Press, Cambridge, 2015
270. Nye, Joseph S. Jr, *Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History*, Sixth Edition, Pearson Longman, New York, 2007
271. Nye, Joseph S. Jr. and Welch, David A., *Understanding Global Conflict & Cooperation: Intro to Theory & History*, Ninth Edition, Pearson, Essex, 2014
272. O'Callaghan, Terry, "Jim George and the Repudiation of Realism: Challenging Postmodern Wisdom", in Darryl D. S. Jarvis (ed.), *International Relations and the "Third Debate": Postmodernism and Its Critics*, Praeger, Westport, 2002, pp. 73-90
273. Oliker, Olga and Shlapak, David A., *U.S. Interests in Central Asia: Policy Priorities and Military Roles*, RAND Corporation, Santa Monica, 2005
274. Oppenheim, Lassa, *International Law: A Treatise*, Third Edition, The Lawbook Exchange, Clark, 2005
275. Orford, Anne, *Reading Humanitarian Intervention: Human Rights and the Use of Force in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003
276. Organski, Abramo Fimo Kenneth, *World Politics*, Second Edition, Alfred A. Knopf, New York, 1968
277. Ostrom, Charles and Aldrich, John, "The Relationship Between Size and Stability in the Major Power International System", *American Journal of Political Science*, Vol. 22, No. 4, 1978, pp. 743-771
278. Overy, Richard James, *The Inter-War Crisis 1919-1939*, Second edition, Pearson, Harlow, 2007
279. Palmer, David Scott, *U.S. Relations with Latin America during the Clinton Years*, University Press of Florida, Gainesville, 2006
280. Pape, Robert A., "Soft Balancing against the United States", *International Security*, Vol. 20, No. 1, 2005, pp. 7-45
281. Patman, Robert G., *The Soviet Union in the Horn of Africa: The diplomacy of intervention and disengagement*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990
282. Patrick, Stewart, "The Evolving Structure of World Politics, 1991-2011", Geir Lundestad (ed.), *International Relations Since the End of the Cold War: New and Old Dimensions*, Oxford University Press, Oxford, 2013, pp. 16-41

283. Paul, Thazha Varkey, "Introduction: The Enduring Axioms of Balance of Power Theory and Their Contemporary Relevance", in: T. V. Paul, James J. Wirtz, and Michel Fortmann (eds.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, Stanford, 2004, pp. 1-25
284. Pavković, Aleksandar, *The Fragmentation of Yugoslavia: Nationalism and War in the Balkans*, Second edition, Macmillan, Basingstoke, 2000
285. Pavković, Aleksandar and Radan, Peter, *Creating New States: Theory and Practice of Secession*, Routledge, Oxon, 2007
286. Payne, Stanley G., *The Spanish Civil War, the Soviet Union, and Communism*, Yale University Press, New Heaven, 2004
287. Pearson, Frederic S., "Foreign Military Interventions and Domestic Disputes", *International Studies Quarterly*, Vol. 18, No. 3, 1974, pp. 259-290
288. Pearson, Frederic S., "Geographic Proximity and Foreign Military Intervention", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 18, No. 3, 1974, pp. 423-460
289. Pearson, Frederic S. and Baumann, Robert A., "International military interventions: Identification and classification", *International Interactions*, Vol. 14, No. 2, 1988, pp. 173-180
290. Pearson, Frederic S. and Baumann, Robert A., "International Military Intervention 1946–1988", Inter-University Consortium for Political and Social Research, Data Collection 6035, University of Michigan, Ann Arbor, 1993
291. Peceny, Mark, "Forcing Them To Be Free", *Political Research Quarterly*, Vol. 52, No. 3, 1999, pp. 549–582
292. Peters, John E. et al, *European Contributions to Operation Allied Force: Implications for Transatlantic Cooperation*, RAND, Santa Monica, 2001
293. Phillips, John, *Macedonia: Warlords and Rebels in the Balkans*, I.B. Taurus, London, 2004
294. Posen, Barry R., "From unipolarity to multipolarity: transition in sight?", in: Gilford John Ikenberry, Michael Mastaduno and William C. Wohlforth (eds.), *International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, pp. 317-341
295. Posen, Barry R., *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany between the world wars*, Cornell University Press, Ithaca, 1984
296. Rafferty, Kirsten, "An Institutionalist Reinterpretation of Cold War Alliance Systems: Insights for Alliance Theory", *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 36, No. 2, 2003, pp. 341-362
297. Ramsden, Michael, "'Uniting for Peace' and Humanitarian Intervention: the Authorising Function of the U.N. General Assembly", *Washington International Law Journal*, Vol 25, No 2, 2016, pp. 267-305
298. Rapkin, David P. et al, "Bipolarity and Bipolarization in the Cold War Era: Conceptualization, Measurement, and Validation", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 23, No. 2, 1979, pp. 261-295
299. Raymond, Gregory A. and Kegley, Charles W. Jr., "Polarity, Polarization, and the Transformation of Alliance Norms", *The Western Political Quarterly*, Vol. 43, No. 1, 1990, p. 9-38
300. Reich, Simon and Lebow, Richard Ned, "Influence and Hegemony: Shifting Patterns of Material and Social Power in World Politics", *All Azimuth*, Vol. 6, No. 1, 2017, pp. 17-47
301. Reus-Smit, Christian, "The concept of intervention", *Review of International Studies*, Vol. 39, No. 5, 2013, pp. 1057–1076
302. Rhodes, Benjamin D., *United States Foreign Policy in the Interwar Period, 1918-1941: The Golden Age of American Diplomatic and Military Complacency*, Praeger, Westport, 2001
303. Richards, Diana, "A Chaotic Model of Power Concentration in the International System", *International Studies Quarterly*, Vol. 37, No. 1, 1993, pp. 55-72
304. Roberts, Geoffrey, *The Soviet Union in World Politics: Coexistence, Revolution and Cold War 1945-1991*, Routledge, London, 1999

305. Robinson, William I., *Promoting polyarchy: Globaliation, US intervention, and hegemony*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996
306. Rodogno, Davide, *Fascism's European Empire: Italian Occupation During the Second World War*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006
307. Rosecrance, Richard N., *Action and Reaction in World Politics: International Systems in Perspective*, Little, Brown & Company, Boston, 1963
308. Rosecrance, Richard N., "Bipolarity, Multipolarity, and the Future", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 10, No. 3, 1966, pp. 314-327
309. Rosenau, James N., "Intervention as a Scientific Concept", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 13, No. 2, 1969, pp. 149-171
310. Rosenau, James N., "The Concept of Intervention", *Journal of International Affairs*, Vol. 22, No. 2, 1968, pp. 165-176
311. Rosenau, James N., *The Study of World Politics*, Volume 2: Globalization and Governance, Routledge, Oxon, 2006
312. Rosner, Jeremy D., "American Assistance to the Former Soviet States in 1993-1994", James M. Scott (ed.), *After the End: Making U.S. Foreign Policy in the Post-Cold War World*, Duke University Press, Durham, 1998, pp. 225-250
313. Ross, Robert S. (ed.), *China, the United States, and the Soviet Union: Tripolarity and Policy Making in the Cold War*, M.E. Sharpe, New York and London, 1993
314. Rourke, John T. and Clark, Richard, "Making U.S. Foreign Policy toward China in the Clinton Administration", James M. Scott (ed.), *After the End: Making U.S. Foreign Policy in the Post-Cold War World*, Duke University Press, Durham, 1998, pp. 201-224
315. Rozakis, Christos L., "Territorial Integrity and political independence", in: R. Bernhardt (ed.), *Encyclopedia of Public International Law*, Instalment 10, Elsevier Science Publishers, Amsterdam, 1987
316. Ruggie, John G., "Continuity and Transformation in the World Polity: Towards a Neorealist Synthesis", in: Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, pp. 131-157
317. Sanders, David, "Behavioural Analysis", in: David Marsh and Gerry Stoker (eds.), *Theory and Methods in Political Science*, Third Edition, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010, pp. 23-41
318. Saperstein, Alvin M., "The "Long Peace" -- Result of a Bipolar Competitive World?", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 35, No. 1, 1991, pp. 68-79
319. Sarooshi, Dan, "The Essentially Contested Nature of the Concept of Sovereignty: Implications for the Exercise by International Organizations of Delegated Powers of Government", *Michigan Journal of International Law*, Volume 25, No. 4, 2004, pp. 1107-1139
320. Saunders, Elizabeth, *Leaders at War: How Presidents Shape Military Interventions*, Cornell University Press, Ithaca, 2011
321. Schlesinger, Stephen and Kinzer, Stephen, *Bitter Fruit: The Untold Story of the American Coup in Guatemala*, Doubleday, New York, 1982
322. Schmidt, Elizabeth, *Foreign Intervention in Africa: From the Cold War to the War on Terror*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013
323. Schmitt, Michael N. (ed.), *International Law Across the Spectrum of Conflict*, Naval War College, Newport, 2000
324. Schneider, Ronald M., *Communism in Guatemala: 1944-1954*, Frederick Praeger, New York, 1958
325. Schoenberger, Erica and Reich, Stephanie, "Soviet Policy in the Middle East", *MERIP Reports*, No. 39, 1975, pp. 3-28
326. Schrijver, Nico J., "The Changing Nature of State Sovereignty", *British Yearbook of International Law*, Volume 70, Issue 1, 2000, pp. 65-98

327. Schweller, Randall L., "Entropy and the trajectory of world politics: why polarity has become less meaningful", *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 23, No. 1, 2010, pp. 145-163
328. Schweller, Randall L., "Managing the Rise of Great Powers", in: Alastair Iain Johnston and Robert S. Ross (eds.), *Engaging China: The Management of an Emerging Power*, Routledge, London and New York, 1999, pp. 1-31
329. Schweller, Randall L., "The Progressiveness of Neoclassical Realism", Colin Elman and Miriam Fendius Elman (eds.), *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*, MIT Press, Cambridge, 2003, pp. 311-347
330. Schweller, Randall L., "Tripolarity and the Second World War", *International Studies Quarterly*, Vol. 37, No. 1, 1993, pp. 73-103
331. Schweller, Randall L., *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, Columbia University Press, New York, 1998
332. Scott, James M., *Deciding to Intervene: The Regan Doctrine and American Foreign Policy*, Duke University Press, London, 1996
333. Sens, Allen and Stoett, Peter, *Global Politics: Origins, Currents, Directions*, Fourth Edition, Nelson Education, Toronto, 2010
334. Serfaty, Simon, "Moving into a Post-Western World", *The Washington Quarterly*, Vol. 34, No. 2, 2011, pp. 7-23
335. Shaw, Malcom N., *International Law*, Fifth Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2003
336. Sheehan, Michael, *The Balance of Power: History and Theory*, Routledge, London, 2000
337. Singer, David J., Bremer, Stuart and Stuckey, John, "Capability Distribution, Uncertainty, and Major Power War, 1820-1965", in: Bruce Russett (ed.), *Peace, War, and Numbers*, Sage, Beverly Hills, 1972, pp. 19-48
338. Simpson, Gerry, *Great Powers and Outlaw States: Unequal Sovereigns in the International Legal Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004
339. Small, Melvin and Singer, David, "Patterns in International Warfare, 1816-1965", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 391, No. 1, 1970, pp. 145-155
340. Snyder, Glenn H., *Alliance Politics*, Cornell University Press, Ithaca, 1997
341. Snyder, Glenn H. and Diesing, Paul, *Conflict Among Nations: Bargaining, Decision Making, and System Structure in International Crises*, Princeton University Press, Princeton, 1977
342. Song, Yanan, *The US Commitment to NATO in the Post-Cold War Period*, Palgrave Macmillan, London, 2016
343. Spiers, Edward M., "US Peace Operations: The Transition Continues", Rachel E. Utley (ed.), *Major Powers and Peacekeeping: Perspectives, Priorities and the Challenges of Military Intervention*, Ashgate, 2006, pp. 15-30
344. Sridharan, Elattuvalapil, "Theorizing Unipolarity", in: Chandra Chari (ed.), *Superpower Rivalry and Conflict*, Routledge, Oxon, 2010, pp. 87-97
345. Starrs, Sean, "American Economic Power Hasn't Declined—It Globalized! Summoning the Data and Taking Globalization Seriously", *International Studies Quarterly*, Vol. 57 No. 4, 2013, pp. 817-830
346. Steinberger, Helmut, "Sovereignty", in: R. Bernhardt (ed.), *Encyclopedia of Public International Law*, Instalment 10, Elsevier Science Publishers, Amsterdam, 1987
347. Steiner, Zara, *The Lights that Failed: European International History 1919-1933*, Oxford University Press, Oxford, 2005
348. Stone, David R., "The Balkan Pact and American Policy", *East European Quarterly*, Vol. XXVIII, No. 3, 1994, pp. 393-405
349. Strang, David, "The Inner Incompatibility of Empire and Nation: Popular Sovereignty and Decolonization", *Sociological Perspectives*, Vol. 35, No. 2, 1992, pp. 367-384

350. Strange, Susan, "The Persistent Myth of Lost Hegemony", *International Organization*, Vol. 41, No. 4, 1987, pp. 551-574
351. Streeter, Stephen M., "Interpreting the 1954 U.S. Intervention in Guatemala: Realist, Revisionist, and Postrevisionist Perspectives", *The History Teacher*, Vol. 34, No. 1, 2000, pp. 61-74
352. Stephen M. Streeter, *Managing the Counterrevolution: The United States and Guatemala, 1954–1961*, Center for International Studies, Ohio University, Athens, 2000
353. Sullivan, Patricia L. and Koch, Michael T., "Military Intervention by Powerful States 1945–2003", *Journal of Peace Research*, Vol. 46, No. 5, 2009, pp. 707–718
354. Taliaferro, Jeffrey W., "Neoclassical realism and resource extraction: State building for future war", in: Lobell, Steven E., Ripsman, Norrin M., Taliaferro, Jeffrey W. (eds.), *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009
355. Taliaferro, Jeffrey W., "Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited", *International Security*, Vol. 25, No. 3, 2000-2001, pp. 128-161
356. Taylor, Alan J. P., *The Origins of the Second World War*, Penguin Books, Harmondsworth, 1963
357. Taylor, Ian, *China and Africa: Engagement and compromise*, Routledge, London, 2006
358. Tesón, Fernando R., "The liberal case for humanitarian intervention", J. L. Holzgriefe and Robert O. Keohane (eds.), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, pp. 93-129
359. Thalakada, Nigel R., *Unipolarity and the Evolution of America's Cold War Alliances*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2012
360. Theoharis, Athan et al. (eds.), *The Central Intelligence Agency: Security under Scrutiny*, Greenwood Press, Westport, 2006
361. Thompson, William R., "Polarity, the Long Cycle, and Global Power Warfare", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 30, No. 4, 1986, pp. 587-615
362. Tillema, Herbert, *Appeal to Force: American Military Intervention in the Era of Containment*, Harper & Row, New York, 1973
363. Tillema, Herbert K., "Foreign Overt Military Intervention in the Nuclear Age: A Clarification", *Journal of Peace Research*, Vol. 26, No. 4, 1989, pp. 419-420
364. Tillema, Herbert K. and Wingen, John R. Van, "Law and Power in Military Intervention: Major States after World War II", *International Studies Quarterly*, Vol. 26, No. 2, 1982, pp. 220-250
365. Timmermann, Heinz, "The Cominform Effects on Soviet Foreign Policy", *Studies in Comparative Communism*, Vol. 18, No. 1, 1985, pp. 3-23
366. Tizzard, David Andrew, "American Unipolarity: The Uneven Distribution of Power", *Global Politics Review*, Vol. 3, No. 2, 2017, pp. 10-25
367. Trevor-Roper, Hugh, "Hitler's War Aims", in: H.W. Koch (ed.), *Aspects of the Third Reich*, Macmillan Press, London, 1985, pp. 235–50
368. Tucker, Spencer C. (ed.), *Cold War: A Student Encyclopedia*, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2008
369. Verosta, Stephan, "Holy Alliance", in: R. Bernhardt (ed.), *Encyclopedia of Public International Law*, Instalment 7, Elsevier Science Publishers, Amsterdam, 1984
370. Vertzberger, Yaacov Y. I., *Risk Taking and Decision Making: Foreign Military Intervention Decisions*, Stanford University Press, Stanford, 1998
371. Vickers, Miranda, *Between Serb and Albanian: A History of Kosovo*, Columbia University Press, New York, 1998
372. Vincent, Raymond John, *Nonintervention and International Order*, Princeton University Press, Princeton, 1974

373. Volger, Helmut, "Uniting for Peace Resolution", in: Helmut Volger (ed.), *A Concise Encyclopedia of the United Nations*, Second Revised Edition, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2010, pp. 742-745
374. Volgy, Thomas J. et al, "Major Power Status in International Politics", in: Thomas J. Volgy et al. (eds.), *Major Powers and the Quest for Status in International Politics: Global and Regional Perspectives*, Palgrave Macmillan, New York, 2011
375. Wallerstein, Immanuel, "The inter-state structure of the modern world-system", in: Steve Smith, Ken Booth and Marysia Zalewski (eds.), *International theory: positivism and beyond*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, pp. 87-107
376. Wallerstein, Immanuel, "The Three Instances of Hegemony in the History of the Capitalist World-Economy", in: Immanuel Wallerstein, *The Essential Wallerstein*, The New Press, New York, 2000, pp. 253-263
377. Walt, Stephen M., "Alliances in Unipolarity", in: Gilford John Ikenberry, Michael Mastaduno and William C. Wohlforth (eds.), *International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, pp. 99-139
378. Walt, Stephen M., *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca, 1987
379. Waltz, Kenneth N., "Evaluating Theories", *American Political Science Review*, Vol. 91, No. 4, 1997, pp. 913-917
380. Waltz, Kenneth N., "Intimations of Multipolarity", Birthe Hansen and Bertel Heurlin (eds.), *The New World Order: Contrasting Theories*, Macmillan Press, Basingstoke, 2000, pp. 1-17
381. Waltz, Kenneth N., *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York, 2001
382. Waltz, Kenneth N., "Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics", in: Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986
383. Waltz, Kenneth N., "Stability of a Bipolar World", in: Edwards, David V., *International Political Analysis: Readings*, Holt, Rinehart and Winston Inc., New York, 1970
384. Waltz, Kenneth N., "Structural Realism after the Cold War", *International Security*, Vol. 25, No. 1, 2000, pp. 5-41
385. Waltz, Kenneth N., "The emerging Structure of International Politics," *International Security*, Vol. 18, No. 2, 1993, p. 44-79
386. Waltz, Kenneth N., *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, Reading, 1979
387. Walzer, Michael, *Arguing about War*, Yale University Press, New Haven, 2004
388. Walzer, Michael, *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*, Fourth Edition, Basic Books, New York, 2006
389. Wasserstrom, Richard, "Book Review: Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations. By Michael Walzer", *Harvard Law Review*, Vol. 92, No. 2, 1978, pp. 536-545
390. Watson, Adam, *The evolution of international society: a comparative historical analysis*, Routledge, London, 1992
391. Wayman, Frank Whelon, "Bipolarity and War: The Role of Capability Concentration and Alliance Patterns among Major Powers, 1816-1965", *Journal of Peace Research*, Vol. 21, No. 1, 1984, pp. 61-78
392. Weber, Cynthia, *Simulating Sovereignty: Intervention, the state and symbolic exchange*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995
393. Weede, Erich, "U.S. Support for Foreign Governments or Domestic Disorder and Intervention 1958-1965", *Comparative Political Studies*, Vol. 10, No. 4, 1978, pp. 497-528
394. Weigall, David, *International Relations: A Concise Companion*, Arnold, London 2002
395. Weller, Marc, "The Rambouillet Conference on Kosovo*", *International Affairs*, Vol. 75, No. 2, 1999, pp. 211-251

396. Westad, Odd Arne, *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005
397. Westermann, Edward B., "Redefining the Former Warsaw Pact Nations", Karl P. Magyar (ed.), *United States Post-Cold War Defence Interests: A Review of the First Decade*, Palgrave Macmillan, London, 2004, pp. 79-92
398. Wight, Colin, *Agents, Structures and International Relations: Politics as Ontology*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006
399. Wight, Martin, *Power Politics*, Harmondsworth and Penguin, 1979
400. Wilkenfeld, Jonathan and Brecher, Michael, "Interstate Crises and Violence: Twentieth Century Findings", in Manus I. Midlarsky (ed.), *Handbook of War Studies II*, The University of Michigan Press, 2000, pp. 271-300
401. Wilkinson, David, "Unipolarity without Hegemony", *International Studies Review*, Vol. 1, No. 2, 1999, pp. 141-172
402. Williams, Thomas Mackin, *Great Powers and the Patterns of Internal War: Interests, Ideology & Sovereignty*, (необјављена докторска дисертација), Johns Hopkins University, 2015
403. Wilson, Andrew, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, Yale University Press, New Heaven, 2014
404. Wohlforth, William C., "The Stability of a Unipolar World", *International Security*, Vol. 21, No. 1, 1999, pp. 5-41
405. Wohlforth, William C., Kaufman, Stuart J. and Little, Richard, "Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems", in: Stuart J. Kaufman, Richard Little and William C. Wohlforth (eds.), *The Balance of Power in World History*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2007, pp. 1-21
406. Woolf, Amy F., *The New START Treaty: Central Limits and Key Provisions*, Congressional Research Service, Washington, 2019
407. Worth, Owen, "Beyond world order and transnational classes: the (re)application of Gramsci in global politics", in: Mark McNally and John Schwarzmantel (eds.), *Gramsci and Global Politics: Hegemony and resistance*, Routledge, Oxon, 2009, pp. 19-31
408. Xinbo, Wu, "Understanding the Geopolitical Implications of the Global Financial Crisis", *The Washington Quarterly*, Vol. 33, No. 4, 2010, pp. 155-163
409. Yahuda, Michael B., *The International Politics of the Asia-Pacific 1945-1995*, Routledge, London & New York, 1996
410. Yesson, Erik, *Sending Credible Signals: NATO's Role in Stabilizing Balkan Conflicts*, 2003
411. Yoshihashi, Takehiko, *Conspiracy at Mukden: The Rise of the Japanese Military*, Yale University Press, New Haven, 1963
412. Yost, David S., "The Budapest Memorandum and Russia's intervention in Ukraine", *International Affairs*, Vol. 91, No. 3, 2015, pp. 505-538
413. Young, John W. and Kent, John, *International Relations Since 1945: A Global History*, Second Edition, Oxford University Press, Oxford, 2013
414. Young, Louise, *Japan's total empire: Manchuria and the culture of wartime imperialism*, University of California Press, Berkeley, 1998
415. Young, Oran J., "Intervention and International Systems", *Journal of International Affairs*, Vol. 22, No. 2, 1968, pp. 177-187
416. Zack, Aaron M., "'Hegemonic' Decline, Emerging Powers, and Global Conflict", in: Benjamin M. Rowland (ed.), *Is the West in Decline? Historical, Military, and Economic Perspectives*, Lexington Books, Lanham, 2016
417. Zakaria, Fareed, *The Post-American World*, W. W. Norton & Company, New York, 2008
418. Zakaria, Fareed, "The Self-Destruction of American Power", *Foreign Affairs*, Vol. 89, Issue 4, 2019, pp. 10-16

419. Zala, Benjamin, *Rethinking Polarity for the Twenty-first Century: Perceptions of Order in International Society*, (необјављена докторска дисертација), The University of Birmingham, 2013
420. Zhang, Wanfa, *A Comparative Test of Theories of Polarity and Conflict*, (необјављена докторска дисертација), The University of Alabama, 2009
421. Žalys, Vytautas, "The Return of Lithuania to the European Stage", in: Edvardas Tuskenis (ed.), *Lithuania in European Politics: The Years of the First Republic 1918-1940*, St. Martin's Press, New York, 1999, pp. 59-110
422. Аврамов, Смиља, *Међународно јавно право*, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2011
423. Амстуц, Марк Р., *Међународна етика*, с енглеског превео Растко Јовановић, Службени гласник, Београд, 2008.
424. Гаталовић, Миомир Б., *Југословенска државна политика на Косову и Метохији 1958-1974*, необјављена докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2014.
425. Димитријевић, Војин и Стојановић, Радослав, *Међународни односи*, четврто измењено и допуњено издање, Службени лист СРЈ, Београд, 1996.
426. Етински, Родољуб, *Међународно јавно право*, друго издање, Центар за издавачку делатност Правног факултета Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2004.
427. Јанковић, Бранимир М. и Радивојевић, Зоран, *Међународно јавно право*, четврто измењено и допуњено издање, Свен, Ниш, 2005.
428. Касезе, Антонио, *Међународно кривично право*, превео Обрад Рачић у сарадњи са Виданом Хаџи-Видановићем и Марком Милановићем, Београдски центар за људска права, Београд, 2005.
429. Кнежевић Предић, проф. др Весна, Аврам, Саша и Лежаја, Жељко, *Извори међународног хуманитарног права*, друго допуњено и прерађено издање, Београд, 2007.
430. Ковачевић, Живорад, *Америка и распад Југославије*, ИП „Филип Вишњић“ и Факултет политичких наука, Београд, 2007.
431. Лакер, Волтер, *Историја Европе 1945-1992*, превела с енглеског Ксенија Тодоровић, Слио, 1999.
432. Лукић, Радомир Д., Кошутић, Будимир П. и Митровић, Драган М., *Увод у право*, осамнаесто издање, Службени лист СРЈ, Београд 2002.
433. Митровић, Андреј, *Време нетрпељивих: политичка историја великих држава Европе 1919-1939*, ЦИД, Подгорица, 1998.
434. Накарада, Радмила, „Последице НАТО интервенције у Југославији“, *Социолошки преглед*, Vol. XXXIII, No. 1-2, 1999, стр. 125-133
435. Накарада, Радмила, *Распад Југославије: Проблеми тумачења, суочавања и транзиције*, Службени гласник, Београд, 2008.
436. Павловић, Стеван К., *Србија: историја иза имена*, превела с енглеског Ивана Газикаловић-Павловић, Слио, Београд 2004.
437. Петрич, Волфганг и Пихлер, Роберт, *Дуги пут у рат: Косово и међународна заједница 1989-1999*, с немачког превео Златко Красни, Самиздат Б92, Београд, 2002.
438. Попов, Чедомир, *Од Версаја до Данцига*, Завод за уџбенике, Београд, 2015.
439. Рачић, Обрад, *Уједињене нације: између моћи и права*, Службени гласник и ФПН, Београд, 2010.
440. Робертс, Џон М., *Европа 1880-1945*, превели с енглеског Маја и Вук Марковић, Слио, Београд, 2002.
441. Стојановић, Дубравка, *Рађање глобалног света 1880-2015: ваневропски свет у савременом добу*, Удружење за друштвену историју, Београд, 2015.
442. Хаџи-Видановић, Видан и Милановић, Марко (ур.), *Међународно јавно право: збирка докумената*, Београдски центар за људска права, Београд, 2005.

443. Хобсбаум, Ерик, *Доба екстрема: Историја кратког двадесетог века 1914-1991*, превео са енглеског Предраг Ј. Марковић, Дерета, Београд, 2004.
444. Џуверовић, Немања, „Улога САД у друштвеним и политичким процесима у Латинској Америци током XX века“, *Годишњак Факултета политичких наука*, Vol. 3, број 3, 2009, стр. 477-493

Документи

1. “Additional Protocol Relative to Nonintervention”, доступно на: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000003-0343.pdf>
2. “Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court”, 11 June 2010, доступно на: <https://treaties.un.org/doc/source/docs/RC-Res.6-ENG.pdf>
3. “Armed Israeli aggression against the Iraqi nuclear installations and its grave consequences for the established international system concerning the peaceful uses of nuclear energy, the non-proliferation of nuclear weapons and international peace and security”, A/RES/36/27, 13 November 1981, доступно на: <http://www.un.org/documents/ga/res/36/a36r027.htm>
4. “Belarus, India and Russian Federation: draft resolution“, S/1999/328, 26 March 1999, доступно на: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/kos%20S%201999%20328.pdf>
5. “Charter of the Organization of American States”, доступно на: http://www.oas.org/en/sla/dil/inter_american_treaties_A-41_charter_OAS.asp
6. “Contact Group Statement on Kosovo, Bonn, 25 March 1998”. доступно на: http://www.ohr.int/?ohr_archive=contact-group-statement-on-kosovo-bonn-25-march-1998
7. “Contact Group Statement – Rome, 29 April 1998”. доступно на: http://www.ohr.int/?ohr_archive=contact-group-statement-rome-29-april-1998
8. “Convention for the Definition of Aggression”, доступно на: http://heninen.net/sopimus/1933_e.htm
9. “Convention on Rights and Duties of States“, доступно на: <https://www.ilsa.org/jessup/jessup15/Montevideo%20Convention.pdf>
10. “Corfu Channel case, Judgment of April 9th, 1949”, *ICJ Reports 1949*, pp. 4-169
11. “Council statement on the situation in Kosovo”, 5 March 1998, доступно на: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_25989.htm?selectedLocale=en
12. “Customs Régime between Germany and Austria”, Advisory Opinion, *Publications of the Permanent Court of International Justice*, Series A/B, No. 41; A.W. Sijthoff’s Publishing Company, Leyden, 1931, pp. 37-103
13. “Declaration of Solidarity for the Preservation of the Political Integrity of the American States Against International Communist Intervention Adopted by the Tenth Inter-American Conference”, 28 March 1954, доступно на: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/intam10.asp
14. “Declaration on the Inadmissibility of Intervention and Interference in the Internal Affairs of States”, A/RES/36/103, 9 December 1981, доступно на: <http://www.un.org/documents/ga/res/36/a36r103.htm>
15. “Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty”, Resolution 2131 (XX), 21 December 1965, доступно на: <http://www.un-documents.net/a20r2131.htm>
16. “Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples”, Resolution 1514 (XV), 14 December 1960, доступно на: <http://www.un-documents.net/a15r1514.htm>
17. “Declaration on Namibia and Programme of Action in Support of Self-Determination and National Independence for Namibia”, Resolution S-9/2 (IX), 3 May 1978

18. "Definition of Aggression – Annex to Resolution 3314 (XXIX)", 14 December 1974, доступно на: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/739/16/IMG/NR073916.pdf?OpenElement>
19. "Historical Review of Developments relating to Aggression", United Nations, New York, 2003
20. "Implementation of the Programme for the Decade for Action to Combat Racism and Racial Discrimination", A/RES/36/8, 28 October 1981, доступно на: <http://www.worldlii.org/int/other/UNGA/1981/9.pdf>
21. ICRC, *Commentary on the First Geneva Convention: Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field*, 2nd edition, 2016
22. "Intervention of the Central People's Government of the People's Republic of China in Korea", Resolution 498 (V), 1 February 1951, доступно на: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/744/45/IMG/NR074445.pdf?OpenElement>
23. "Island of Palmas case (Netherlands, USA)", *Reports of International Arbitral Awards*, Volume II, 1928, pp. 829-871
24. "Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgement", *ICJ Reports 1986*, pp. 14-140
25. "Permanent Sovereignty over Natural Resources", Resolution 1803 (XVII), 14 December 1962, доступно на: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1803%28XVII%29
26. "Press Statement by Dr. Javier Solana, Secretary General of NATO", 23 March 1999, доступно на: <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-040e.htm>
27. "Prosecutor v. Dusko Tadic a/k/a Dule", IT-94-1-AR72, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appela on Jurisdiction, Appeals Chamber, ICTY, Decision of 2 October 1995, доступно на: <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm>
28. "Question of Namibia", ES-8/2, 14 September 1981, доступно на: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/209/95/IMG/NR020995.pdf?OpenElement>
29. "Question of Territories under Portuguese administration", Resolution 2795 (XXVI), 10 December 1971, доступно на: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/328/11/IMG/NR032811.pdf?OpenElement>
30. "Report of the Commission of Enquiry", League of Nations, Geneva, October 1st, 1932, доступно на: <https://www.wdl.org/en/item/11601/view/1/1/>
31. "Resolution 1160", S/RES/1160, 31 March 1998. доступно на: [https://undocs.org/S/RES/1160\(1998\)](https://undocs.org/S/RES/1160(1998))
32. "Resolution 1199", S/RES/1199, 23 September 1998. доступно на: [https://undocs.org/S/RES/1199\(1998\)](https://undocs.org/S/RES/1199(1998))
33. "Resolution 1203", S/RES/1203, 24 October 1998. доступно на: [https://undocs.org/S/RES/1203\(1998\)](https://undocs.org/S/RES/1203(1998))
34. "Second Decade to Combat Racism and Racial Discrimination", A/RES/38/14, 22 November 1983, доступно на: <http://www.un.org/documents/ga/res/38/a38r014.htm>
35. "Six Hundred and Seventy-Fifth Meeting", Security Council Official Records, 20 June 1954, New York, доступно на: undocs.org/en/S/PV.675, p. 29
36. "Statement by the North Atlantic Council on Kosovo", 30 January 1999, доступно на: <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-012e.htm>
37. "Statement of Policy by the National Security Council", доступно на: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v02p1/d101>
38. "Statement of the Contact Group, New York, 24/9/97", доступно на: http://www.ohr.int/?ohr_archive=statement-of-the-contact-group-new-york-24997
39. "Statement of the Contact Group, Washington, DC, 8/1/1998". доступно на: http://www.ohr.int/?ohr_archive=statement-of-the-contact-group-washington-dc-811998

40. "Statement on Kosovo Issued at the Meeting of the North Atlantic Council in Defence Ministers Session". доступно на: <https://www.nato.int/docu/pr/1998/p98-077e.htm>
41. "Statement on Kosovo Issued at the Ministerial Meeting of the North Atlantic Council held in Luxembourg on 28th May 1998". доступно на: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25976.htm?selectedLocale=en
42. "Statement on Kosovo, Moscow, 25/2/1998". доступно на: http://www.ohr.int/?ohr_archive=statement-of-kosovo-moscow-2521998
43. "Statement on Kosovo, Moscow, 09/03/1998". доступно на: http://www.ohr.int/?ohr_archive=statement-of-kosovo-moscow-09031998
44. "Statement to the Press by the Secretary General Following Decision on the ACTORD", 13 October 1998. доступно на: <https://www.nato.int/docu/speech/1998/s981013a.htm>
45. "Territorial integrity of Ukraine", 68/262, 1 April 2014, доступно на: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_res_68_262.pdf
46. "The Covenant of the League of Nations", доступно на: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp
47. "The North Atlantic Coast Fisheries Case (Great Britain, United States)", *Reports of International Arbitral Awards*, Vol. XI, 7 September 1910, pp. 167-226
48. "The problem of the independence of Korea", Resolution 112 (II), 14 November 1947., доступно на: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/038/19/IMG/NR003819.pdf?OpenElement>
49. "The Responsibility to Protect", Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, International Development Research Centre, Ottawa, December 2001
50. "The situation in Bosnia and Herzegovina", A/RES/47/121, 18 December 1992, доступно на: <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r121.htm>
51. "The situation in the Middle East", A/RES/36/226, 17 December 1981, доступно на: <http://www.un.org/documents/ga/res/36/a36r226.htm>
52. "The situation in the occupied Arab territories", ES-9/1, 5 February 1982, доступно на: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/000/64/IMG/NR000064.pdf?OpenElement>
53. "Threats to the political independence and territorial integrity of China and to the peace of the Far East, resulting from Soviet violations of the Sino-Soviet Treaty of friendship and alliance of 14 August 1945 and from Soviet violations of the Charter of the United Nations", Resolution 383 (V), 1 December 1950, доступно на: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/059/81/IMG/NR005981.pdf?OpenElement>
54. "Threats to the political independence and territorial integrity of Greece", Resolution 382 (V), 1 December 1950; доступно на: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/059/80/IMG/NR005980.pdf?OpenElement>
55. "Uniting for Peace", Resolution 377 (V), 3 November 1950, доступно на: [http://www.un.org/en/sc/repertoire/otherdocs/GAres377A\(v\).pdf](http://www.un.org/en/sc/repertoire/otherdocs/GAres377A(v).pdf)
56. „13 MAPA NAŠE ISTORIJE“, <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/13-mapa-nase-istorije-tuzne-zanimljive-i-neroznate-cinjenice-o-jugoslaviji-i-jedna/7d9kxsp>
57. „Закон о потврђивању Римског статута Међународног кривичног суда“, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 5/2001

Биографија аутора

Ђорђе Павловић је рођен 13. августа 1985. године у Шапцу. Дипломирао је у јануару 2009. године са просечном оценом 9,56 на Факултету политичких наука Универзитета у Београду, на смеру Међународни односи, одбранивши дипломски рад „Политичка позадина Мајског преврата“. На истом факултету 2011. године завршио је и мастер студије, модул Европске интеграције, са просечном оценом 9,89, одбраном мастер рада „Институција Високог представника Уније за спољне послове и безбедносну политику као изазов институционалном балансу Европске уније“. Радну каријеру започео је 2010. године као професор енглеског језика и грађанског васпитања у Основној школи „Мића Станојловић“ у Коцељеви, а наставио од 2012. године као војни службеник у Министарству одбране Републике Србије. Током основних студија као члан тима Факултета политичких наука учествовао је на Националном и Балканском такмичењу из међународног хуманитарног права. За трећу годину докторских студија добио је стипендију ОЕБС. Говори енглески и немачки језик. До сада је објавио осам научних радова.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Ђорђе Павловић
Број индекса 32/2013

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

УТИЦАЈ СТРУКТУРЕ МЕЂУНАРОДНОГ СИСТЕМА НА

ОБЛИКЕ ВОЈНОГ ИНТЕРВЕНЦИОНИЗМА

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

У Београду, _____

Потпис аутора

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора _____ Ђорђе Павловић _____
Број индекса _____ 32/2013 _____
Студијски програм _____ Докторске међународне и европске студије _____
Наслов рада _____ УТИЦАЈ СТРУКТУРЕ МЕЂУНАРОДНОГ СИСТЕМА _____
_____ НА ОБЛИКЕ ВОЈНОГ ИНТЕРВЕНЦИОНИЗМА _____
Ментор _____ ванредни професор др Немања Џуверовић _____

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао ради похрањивања у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, _____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

УТИЦАЈ СТРУКТУРЕ МЕЂУНАРОДНОГ СИСТЕМА
НА ОБЛИКЕ ВОЈНОГ ИНТЕРВЕНЦИОНИЗМА

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
- 3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)**
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци. Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, _____

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.